

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI LIMBĂ DELA UNIVERSITATEA
REGELE CAROL AL II-LEA DIN CERNĂUȚI

Problema Ucraineană

în
Lumina Istoriei

de

ION I. NISTOR
Profesor Universitar
Membru al Academiei Române

CERNĂUȚI 1934.

Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI LIMBĂ DELA UNIVERSITATEA
REGELE CAROL AL II-LEA DIN CERNĂUȚI

Problema Ucraineană

în
Lumina Istoriei

de

ION I. NISTOR
Profesor Universitar
Membru al Academiei Române

CERNĂUȚI 1934.

Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”

îndeajuns de cerceătorii străini cari s'au îndeletnicit cu istoria Ucrainiilor. În toată epoca căzăcească raporturile de buna vecinătate dintre Români și Ucrainiți au fost cele mai sincere și mai cordiale, întrucât granița Nistrului între cele două popoare n'a fost contestată de nimeni. Dimpotrivă, ea a fost recunoscută chiar prin acte oficiale ca săpată de însuși bunul Dumnezeu. Cuvintele palatinului Brașlaviei că „*Inter nos et Valachiam ipse deus flumine Tyra dislimitavit*”, au rămas să determine până astăzi condițiunile de prietenie și bunăvecinătate dintre Români și Ucrainiți.

Revendicările teritoriale ale Ucrainiilor în Bucovina și Basarabia au contribuit la înăsprirea relațiilor de tradițională prietenie dintre aceste două neamuri. Disensiunile dintre ambele popoare au sporit foarte mult în timpul războiului mondial, când Ucraina rusească ridică pretenții asupra Basarabiei, iar cea austriacă asupra Bucovinei, sau parte din ea. Atunci atât „Statul Țării” din Chișinău, cât „Consiliul Național” din Cernăuți, au protestat energic contra unor asemenea pretențiuni nefondate afirmându-se sus și tare inalienabilele drepturi ale Moldovei, asupra vechiului pământ românesc până la Nistru. Protestările acestea unanime determinară pe șeful misiunii ucrainene din București să declare în numele guvernului său că Ucrainiți: „**consideră Nistrul ca frontieră definitivă între ambele țări**”. Prin această declarație s'a pus baza unei înțelegeri trainice între cele două națiuni vecine, pe care numai unii agitatori nesocosiți încearcă să le tulbure prin uneltirile lor. Este însă în interesul poporului ucrainean să cultive cele mai amicale relațiuni de prietenie cu Românii, pentru a fi siguri de concursul românesc în lupta ce o duc pentru cauza lor națională.

Unele capitole din lucrarea de față dezvoltă rezultatele unor lucrări anterioare, altele însă, ca cel privitor la citoriile românești din Polonia și Ucraina sau ca cele ce tratează evenimentele din timpul războiului mondial, aduc contribuțiuni noi la cunoașterea relațiilor noastre cu Ucrainiți. Astăzi, când chestiunea ucraineană se agită

așa de mult, cred că o lucrare de sinteză, privitor la această problemă, poate să servească ca izvor de informație obiectivă pentru toți aceia care se interesează de raporturile noastre cu Ucrainiți. Dar carnea poate fi celiță cu folos și de către intelectualii ucraineni, cari doresc să cunoască simțimintele pe care neamul românesc le-a nutrit totdeauna față de poporul vecin. Am citat pasagii întregi din cronicari moldoveni pentru a atrage și mai mult atențiunea istoricilor ucraineni asupra acestor prețioase izvoare de informațiune neutilizate de ajuns până acum.

În anexă dau o serie de 23 acte privitoare la problema ucraineană, pe care le-am adunat din arhivele cernăufene și din rapoartele confidențiale asupra operațiunilor militare din toamna anului 1918. Ele sunt menite să ilustreze mai bine frământările politice și naționale dela sfârșitul războiului mondial.

Cernăuți, Octombrie 1933.

ION I. NISTOR

I. Istoricul problemei ucrainene.

Războiul mondial din anii 1914—1918 a contribuit la rezolvirea multor mari și grele probleme politice și naționale, care veacuri întregi au împiedecat dezvoltarea pașnică și rodnică a națiunilor europene. Conferința de pace de la Paris din 1918 a soluționat, în mod trainic și definitiv, chestiunea română, jugoslavă, cehoslovacă, poloneză, precum și chestiunea așa de grea și complicată a națiunilor baltice, cum sunt Litvanii, Estonii, Livonii, Finlandezii ș. a. Tot în urma războiului mondial s'a creat un nou și stabil echilibru de forțe și în Peninsula Balcanică, de unde în cursul multor decenii se ridicau norii de furtună ce întunecau mereu orizontul politic al Europei. Până și chestiunea Alsaciei-Lorenei a fost soluționată și astfel înlăturată pricina de ceartă și dușmănie între cele două mari națiuni continentale: Francezii și Germanii.

Dar nici factorii determinanți ai războiului mondial și nici conferința de pace de la Paris n'au ajuns să se preocupe și de *problema ucraineană*. Printr'un concurs fatal de împrejurări, această chestiune politică și națională, care dăinuiește și continuă să preocupe spiritele, nu și-a găsit încă soluțiunea ei. Rezolvirea acestei mari și grele probleme politice și naționale a rămas rezervată unui viitor mai mult sau mai puțin apropiat.

Ucrainii luminați din toate părțile agită mereu chestiunea lor națională și reclamă imperios soluționarea ei. Este datoria lor națională să o facă și nimeni nu le poate lua în nume de rău că agită o chestiune care îi interesează și îi atinge așa de aproape. Nu este însă mai puțin adevărat că și națiunile și statele vecine cu Ucraina sunt datorare să urmărească de aproape desfășurarea acestei probleme, contribuind după putință la rezolvirea ei în mod just și echitabil.

În deosebi noi Românii, vecini la Ceremuș și Nistru cu Ucrainii pe sute de kilometri, suntem datorii să urmărim cu atențiune evoluția problemei în toate amănunțele ei. Și aceasta cu atât mai vârtos, cu cât dezvoltarea istorică a adus cu sine ca o fracțiune din națiunea ucraineană să sălășluiască în hotarele României, și anume în vechile provincii moldovenești: Bucovina și Basarabia, precum și în Maramureș. De aceea nu ne poate fi indiferent felul în care urmează să fie soluționată problema ucraineană. Iată deci motivele care ne determină de a supune această problemă unei examinări istorice obiective spre a ajunge la concluzii practice pe care să se poată întemeia atitudinea noastră politică față de această mare și importantă chestiune națională.

Cercetătorul ucrainean Ștefan Rudnicki, în lucrarea sa asupra Ucrainei, se întreabă cu drept cuvânt: „Ce este Ucraina; unde își are așezarea ei pe globul terestru această misterioasă țară și care-i sunt hotarele politice și etnografice? Nu este cumva Ucraina o simplă noțiune geografică, iar Ucrainii o ramură a poporului rus? Sau poate noțiunile Ucraina și Ucrainii nu sunt decât simple plăzmuiri desarte ale fantaziei infierbântate a câtor-va entuziaști întârziați cari, inspirându-se dela un trecut glorios, se complac în viziunea unui viitor strălucit, confundând aparențele cu realitatea?”¹⁾

Aceste întrebări și reflexiuni se impun și cefitorului român, când aude pronunțându-se numele *Ucraina*, pe care nu-l găsește însemnat pe nici o hartă și în nici un atlas istoric sau geografic. Noi avem cunoștință de existența vechiului imperiu rusesc dela Kiew; noi avem știre despre principatul vecin dela Halicz și despre republica hatmănească a Cazacilor Zaporojeni, cu care voievozii noștri avură atât de furcă; dar că atât vechile principate rusești din veacurile X—XIV, cât și republica căzăcească n'ar fi fost decât vechile forme politice prin care ar fi trecut cândva Ucraina, râvnită astăzi de cărturarii ucraineni, aceasta rămâne a fi lămurit marelui public românesc prin lucrarea de față.

Apostolii ideii naționale ucrainene Kostomárov, Ku-

¹⁾ STEPHAN RUDNICKI, *Ukraine, Land and Volk* (trad. din ucraineste), Viena 1916, pag. 165.

lich, Antonowycz, Drahomanow, Hruschewski și alții susțin, în operele lor, că Ucrainii constituie o națiune slavă aparte, deopotrivă cu Rușii, Polonii, Cehoslovacii, Jugoslavii și Bulgarii. Închegarea lor ca națiune de sine stătătoare trebuie căutată la începuturile evului mediu, ca și închegarea națiunii germane, franceze, engleze etc. Vechea organizațiune de stat dela Kiew, după părerea lor, nu era decât o creațiune ucraineană, contemporană cu Sfântul Imperiu Roman de națiune germană, cu deosebirea numai că, în vremea ce procesul de dezvoltare istorică în vestul și centrul Europei s'a desfășurat în mod continuu și fără nici o întrerupere, dezvoltarea politică și națională a poporului ucrainean ar fi suferit intermitențe neașteptate și catastrofale. Năvălirea Mongolilor în Europa a provocat prăbușirea marelui principat ucrainean dela Kiew, în vremea ce principatul ucrainean dela Halicz căzu pradă atacurilor vehemente ale Polonezilor. Astfel vechile principate ucrainene dela Kiew și Halicz pierdură neatârarea lor și ajunseră să fie înglobate în marele imperiu polono-litvan al Iagielonilor, ce se întindea dela Nipru până la Vistula și dela Marea Baltică până în Carpații nordici.

Poporul ucrainean vegetă sub stăpânirea aceasta străină până la începutul secolului al XVII-lea, când la hotarul imperiului polono-litvan dinspre Tatars, se înigheabă, în baza vechilor tradițiuni politice kievene, o mare „*Ucraină*”, adică o *marcă de hotar*, că aceasta înseamnă în slavonește *Ucraina*. Descălicătorii acestei *mărci de graniță* erau Cazacii neînfrânți, cari începură să-și revendice dela Poloni străvechile lor drepturi înstrăinate și vechea lor neatârare politică. Hatmanul nouii Ucraini, Bogdan Hmielnicki, gândindu-se la restaurarea vechiului imperiu dela Kiew, cristaliză organizația noului stat în jurul fortificațiilor dela pragurile (slav. porogi) Niprului, numite *siciuri*, adică cuiburi, de unde republica întemeiată de dânsul primi numele de *republică zaporojană*, adică de dincolo de pragurile sau cataractele Niprului.

Dar nici aceste începuturi de restaurație n'au ajuns la închegare deplină. Noua *marcă de graniță* era tăiată în două

de apele Niprului și cuprinsă între granițele unor state mari și puternice: Rusia la răsărit și Polonia la apus. De aceea Ucraina căzăcească, cu toate eforturile eroice ale hatmanilor ei, nu izbuti să-și dobândească neatârnamarea față de Ruși și Poloni. Încercările Căzăcimei de a se sustrage cel puțin de sub supremația poloneză dădură greș.

După moartea lui Bogdan Hmielnicki, Rusia alimenta neconținut vrajba dintre polcovnicii și hatmanii căzăcești și aștia mereu nemulțumirile celor săraci față de cei cu stare și avere. În condițiile acestea era firesc ca la fiecare nouă alegere de hatman, Rușii moscoviți să reducă mereu drepturile autonome ale Cazacilor, până ce, prin tratatul de pace dela Andrussov (1667), Ucraina fu tăiată în două prin apa Niprului: partea răsăriteană de pe malul stâng al fluviului trecu sub supremația rusească, iar partea de dincoace de Nipru rămase mai departe sub stăpânirea Polonezilor până la împărțirea regatului lor.

Încercarea hatmanului *Mazepa* de a redobândi neatârnamarea Ucrainei orientale, cu ajutorul regelui Svediei Carol al XII-lea, eșuă lamentabil în urma înfrângerii dela Poltava (1709). *Mazepa* se refugiă cu aliatul său svedez pe pământul Moldovei, dar își găsi moartea la Galați, luând cu sine în mormânt și independența republicii zaporojene. Țarul învingător respectă demnitatea de hatman căzăcesc, dar cu caracter mai mult militar decât politic. Dar și această urmă de autonomie căzăcească dispăru la 1764 sub împărăteasa Caterina a II-a. După războiul ruso-turc din 1768—1774, în baza tratatului dela Cuciug-Cainargi, Rusia își întinse hotarul împărăției până la Bug (1774). În anul următor căzură prin trădare în mâinile Rușilor și ultimele siciuri zaporojene și cu ele dispăru și ultimul reazem al autonomiei căzăcești.

Cu ocaziunea repetatelor împărțiri ale Poloniei, Rușii întinseră stăpânirea lor asupra teritoriului ucrainean până la râul Zbrucz. Regiunea ucraineană de dincolo de acest râu, până la Leov și Przemysl, fu încorporată Austriei habsburgice sub numele de *Galiția și Lodomeria*. Astfel restaurarea vechiului imperiu ucrainean dela Kiew nu s'a putut îndeplini sub forma republicii căzăcești. La sfârșitul secolului al

XVIII-lea teritoriul ucrainean rămase împărțit sub două stăpâniri străine, sub cea habsburgică în Galiția și sub cea rusească de dincolo de Zbrucz până în Caucaz. În condițiile acestea vitrige, națiunea ucraineană a fost mereu stănenită în dezvoltarea ei firească; ea nu și-a putut redobândi libertatea și nici reface vechiul ei stat național. De aceea ea n'a putut ține pas cu dezvoltarea celorlalte națiuni slave până în veacul al XIX-lea, când începu să se trezească la o nouă viață națională și politică.

Istoricii ucraineni susțin mai departe că Rusia, îndată ce înglobase în granițele sale politice teritoriul ucrainean, începu să macine încetul cu încetul vechile tradiții politice ucrainene, să dea pradă uitării amintirile lor naționale din trecut și să tindă din răspuțeri la contopirea națiunii ucrainene cu națiunea rusă. Nobilimea și cărturăria ucraineană se rusifică. Boerimea mare și mică, clerul înalt și târgoveții patricieni se contopiră cu pătura conducătoare rusă, întrucât nu se polonizaseră în timpul îndelungatei slăbăniri poloneze. Poporul de rând, secătuit de războaie și împușinat în urma vânătăoarelor neîntrerupte de robi din partea Tatarilor, căzuse în mizerie și sărăcie. El aproape că nu mai știa pe ce lume se găsea și devenise incapabil de a se mai împotrivi. Așa se părea că „cauza ucraineană” s'ar fi închis pentru totdeauna, dând câștig de cauză Polonezilor și Rușilor, cari susțineau sus și tare că nu există Ucraina și nici Ucraineni, ci numai Ruși și Polonezi.

Îndeosebi Rușii, treziți de Petru=cel=Mare la o nouă viață politică și introduși ca factor important în concertul popoarelor europene, începură să accentueze tot mai apăsător „ideea de unitate a națiunii ruse”. În temeiul acestei idei, națiunea rusă s'ar desface în *trei ramuri etnice* ale aceluiași popor și anume: în ramura *velico=rusă*, ramura *malo=rusă* și ramura *bielo=rusă*, adică în Ruși=Mari, Ruși=Mici și Ruși=Albi. Aceste trei ramuri etnice ar vorbi o limbă comună, unitară, diferențiată doar prin mici variațiuni dialectale și colorațiuni locale. Așa fiind, limba literară rusească ar fi menită să devină mijlocul de înțelegere comună între aceste

trei ramuri ale aceluiași popor ca cele trei ramuri ale națiunii jugoslave, adică Sârbii, Croații și Slovenii; sau cele două ramuri etnice ale națiunii ceho-slovice, adică Cehii și Slovaci. În limba rusă ar urma să-și exprime gândurile și simțurile, ramurile tustrele. Datinele și obiceiurile, istoria și știința precum și aspirațiile politice în viitor, ar urma să fie talmăcite numai în limba rusă, comună tuturor. Cu un cuvânt așa zisa *limbă ucraineană* nu ar fi decât un *dialect* local al *limbii-mame* rusești.

Teoria asupra unității etnice și culturale a poporului rus nu se opri la granițele imperiului rusec, ci ea găsi aprigi propovăduitori și în rândurile conaționalilor ruși din Galiția și chiar în Bucovina. În 1835 trecu în Galiția slavistul rus *Mihai Pogodin*, care intră în relații cu anumite cercuri de intelectuali galițieni, cu scopul mărturisit de a restabili *unitatea între Ruși și Ruteni*. Intervenția armatelor rusești în Ungaria, în 1848, contribuî mult la intensificarea propagandei rusești în Galiția și Bucovina, ambele provincii habsburgice prin care trecură armatele rusești în marșul lor spre Ungaria. În toiul acelei propagande se afirmă ideea că Rutenii din Galiția, frați și consăngenii ai Rușilor moscoviți, n'ar avea nevoie de a-și crea o literatură proprie *ruteană*, când li stă doară la îndemână literatura rusă așa de bogată și variată. La îndemnul lui Pogodin se strânsese în jurul istoricului Zubrycki un mănunchi de intelectuali ruteni cari, în entuziasmul lor pentru limba și literatura rusă, își băteau joc de limba ruteană rustică, ca fiind o limbă a „văcarilor”.

În 1866 apără în organul Rutenilor rusofili „*Slowo*” din Leov un articol programatic, în care se susținea că Rutenii și Rușii sunt același popor și că nici o deosebire n'ar exista între unii și alții. De aceea ar fi bine ca toți să se folosească în scrisul lor de limba literară rusă. Organul rusofililor, numiți și „*Ruși bătrâni*”, continuă să propovăduiască „*unitatea poporului rus din Carpați până în Camceatca*”. Prestigiul de care Rusia se bucura în Europa, luptele ei seculare contra necredincioșilor turci și tatari, intervenția ei armată în Ungaria, literatura ei bogată precum și inepuizabilele ei mijloace materiale, veniră toate în sprijinul

teoriei asupra unității panruse. La acestea se mai asociase și faptul determinant: *puterea de stat*, care îngăduia Rusiei să recurgă la un întreg arsenal de mijloace pentru a-și putea impune cu succes punctul său de vedere.

Dar afirmarea așa de hotărâtă a ideii de unitate națională *panrusă* se izbi, pe la începutul veacului al XIX-lea, de conștiința națională *ucraineană*, ce se trezise la o nouă viață. Dragostea romantică pentru popor ce se manifestase pe la 1820 mai ales în Germania, cuprinse și pe intelectuali maloruși, deșteptând în sufletul lor un viu interes pentru limba și poezia populară, pentru vechile sale tradiții naționale. Studiile etnografice și lingvistice, cercetarea datinilor și obiceiurilor populare propășiau pe zi ce merge. Rezultatele neașteptate ale acestor indelețniciri apropiiau tot mai mult pe cărturari de popor și făcură să dispară tot mai mult înstrăinarea de până atunci. Mulțimea, norodul ca păstrător al comorilor culturale strămoșești, deveni un obiect de studiu tot mai scump și mai interesant pentru cărturăriimea malorusă, crescută în tradițiile rigide ale doctrinismului *panrus*. Oamenii luminați cari se ridicară din rândurile populațiunii maloruse, studiind tot mai mult datinile, obiceiurile și limba strămoșească, începură să-și dea seama de deosebirea ce ar exista între acele și cele rusești. Pentru aprofundarea acestor studii, ei începură să se organizeze în asociații literare, cu scopul vădit de a cultiva în prima linie folklorul malorus, care găsia expresie așa de frumoasă în „*dumile*” (doinele) și cântecele de viteje.

Semnalul deșteptării veni dela Nipru, unde amintirea vieții naționale independente era încă vie la urmașii Cazacilor Zaporojeni. La universitatea din Harkow, ce se înființase pe vremea aceea, începură să fie cultivate aceste sentimente și aspirații, fiindcă acolo interesul pentru poezia populară căzăcească era mai viu ca oriunde. Acolo apărură și primele publicațiuni folkloristice în dialectul malorus. Remarcabilă în privința aceasta este activitatea literară a lui *Ivan Kotlarewski* (1769—1839), talmăcitorul în limba malorusă a „*Eneidei travestite*” de Scarron. Apariția acestei traduceri marchează trezirea conștiinței naționale a Malorușilor.

Petru Hulak-Artemowski, Grigore Kvitka Osnowjanenko și Ambrosie Metlinki, au fost alți trei scriitori cari au scris în limbajul popular, punând baza literaturii maloruse. Aceasta se avântă repede la înălțimi încă neatinse, prin opera poetică a scriitorului Taras Szewczenko, care îi însuflă duh național. El deveni, prin creațiunile sale și îndeosebi prin poemul „Kobzar” (1840), expresia cea mai credincioasă a suferințelor naționale, a dorurilor politice neimplinite și a nădejdelor în viitor.

Împrospătarea și cultivarea vechilor tradițiuni eroice din vremea Cazacilor dădeau în sufletele Maloruşilor dorul de libertate și independență. Sub impulsul operei literare se trezi pela mijlocul secolului al XIX-lea și ideea politică malorusă, susținută de farmecul faptelor eroice și de dorul de a redobândi libertatea căzăcească pierdută. Ideea aceasta a fost îmbrățișată la 1848 de „Frăția Chiril și Metodie” din Kiew, înființată de istoricul Kostomarow, și etnografii Kulisz, din care făcea parte și poetul Szewczenko. În curs de un an de zile asociația malorusă câștigase peste 100 de membri, cari, pe lângă îndeletnicirile lor literare și folkloristice, se preocupau și de problemele mari politice și sociale. Revendicările politice ale membrilor frăției se concretizau în lupta pentru crearea unei mari federațiuni panslave sub sceptrul țarului rusc, din care federațiune urma să facă parte și republica malorusă autonomă, cu o largă constituție democratică, liberală, în care trebuia să fie înserată și desființarea iobăgiei.

Dar foarte curând mișcarea aceasta națională și politică fu suprimată de guvernul rusc, care disolvă „Frăția Chiril și Metodie”, urmări pe membri ei și înrolă pe Szewczenko în armată, unde muri la Orenburg (1861). Prin 1862 propaganda malorusă fu reluată din nou și susținută de organul „Osnowa” pentru a fi curând iarăși reprimată. În 1863 ministrul de interne Walujew decretă pur și simplu că „o literatură malorusă n'a existat nici odată, nu există și nici nu va exista”.

La 1870 luă ființă la Kiew o nouă asociație malorusă „Hromada” ai cărei membri reîncepură opera de redescoperire

națională, prin tratate și studii literare, etnografice și folkloristice. Prin cursurile de popularizare ei propagau ideea autonomiei politice în mod mai pregnant și mai radical decât membri „Frăției Chiril și Metodie”. Dar și mișcarea aceasta fu urmărită de guvernul rusc și suprimată cu desăvârșire. Prea mare era puterea imperiului rusc ca o mișcare „separatistă”, cum era socotită mișcarea malorusă, să nu fi putut fi înădușită și suprimată. Ucazul imperial din 1876 opri orice publicație în limba malorusă, afară de documente istorice și opere beletristice, dar și acestea cu ortografia rusă și numai după ce vor fi trecut prin cenzură.

Mișcarea malorusă, stânjenită și urmărită în Rusia, trecu în Austria unde găsi în Galiciă condițiuni prielnice de dezvoltare. Centrul de gravitație al mișcării fu transpus dela Kiew și Harkow la Leow, capitala Galiciiei austriace. Populațiunea malorusă de acolo apare în actele oficiale sub numele de Ruteni. Sub imboldul mișcării maloruse dela Nipru, se remarcă și la Rutenii din Galiciă o mișcare analogă, susținută de fineretul ce-și făcea studiile la seminarul unit din Leow. În fruntea noului curent se găseau tinerii Markian Szaszkiewicz, Iacov Holowacki și Ivan Wagilowicz, cari dezvoltau o vastă propagandă pentru limba populară și pentru tradiția istorică a neamului lor¹⁾. În 1837 apărură la Pesta o colecție de poezii populare rutene sub numele de „Rusalka Dnistrowaja” (Zina Nistrului), care avu pentru mișcarea literară ruteană dela Nistru aproape aceiași însemnătate ca și „Eneida travestită” a lui Iwan Kollarewski pentru Malorușii dela Nipru. Canonicii rusofili dela Liow vedeau în colecția aceasta de poezii populare o adevărată profanare a limbii rusești, iar guvernul austriac considera mișcarea ca o emanație a propagandei poloneze. De aceea „Rusalka Dniestrowaja” fu confiscată din ordinul autorităților de stat²⁾, iar mișcarea fineretului condus de Szaszkiewicz suprimată și în Galiciă până la 1848, când ea reinviă din nou sub înalta ocrotire a Casei de Habsburg.

¹⁾ Mem. Soc. Szewczenko, CV, p. 92—115; CVI, p. 77—134.

²⁾ Mem. Soc. Szewczenko, CVIII, p. 117—139.

Habsburgii nu renunțară niciodată la politica lor imperialistă. Dorul lor de noi achizițiuni teritoriale îi mână mereu spre grădile Dunării, de care într-o vreme se apropiară foarte mult prin ocuparea Ardealului (1691); prin cucerirea Banatului (1718) și prin înglobarea vremelnică a Olteniei în imperiul austriac. Izgonirea Austriacilor din Oltenia (1739) rămase pentru diplomația habsburgică o indicație precisă, că stăruind în direcția aceasta, drumul Austriei spre Marea Neagră era sortit să rămână pentru totdeauna închis.

Dar Casa de Habsburg nu se lăsa prin nemic abătută dela planurile și aspirațiile ei politice. Prin prada teritorială ridicată la împărțirea Poloniei (1772) și prin răpirea Bucovinei (1774) dela Moldova, Habsburgii înțelesesă să-și deschidă perspective noi de anexiuni teritoriale în Rusia. Pentru aducerea la îndeplinire a acestor fantastice planuri, Austria înțelese să se folosească de populația ruteană din Galiția care, aparținând bisericii catolice unite, se preta de minune pentru aceasta. Ba mai mult chiar, această populație, deosebită prin limbă și credință de națiunea poloneză din Galiția, putea fi veșnic folosită ca contrabalansă împotriva aspirațiilor naționale ale Polonezilor. Cu acest îndoit scop, guvernele austriace dela 1848 încoace, se înțeteau în dragostea și solicițundinea lor pentru populațiunea ruteană, spre a o aservi scopurilor lor politice.

Îndată după urcarea sa pe tron în 1848, împăratul Franz Josef trimise pe contele Franz Stadion ca guvernator general în Galiția cu ordinul precis de a se interesa de aproape de *problema ruteană*. Următor ordinului imperial, contele Stadion sosi la Leow, se interesă de aproape de protejații împăratului, de Ruteni, despre care se zice că ar fi fost numai atunci „descoperiți” politiceste de dânsul. Căndul lui Stadion era de a se folosi de mișcarea ruteană în lupta sa contra Polonezilor și contra agitațiunilor revoluționare. În scopul acesta guvernatorul imperial îngădui Rutenilor de a se constitui în „*Holowna Rada Ruska*” sau „*Rada Świętojurka*”, Înaltul Sfat Rusesc sau Sfatul Sf. Gheorghe, pentru că din acest sfat făceau parte mai mulți canonici dela catedrala unită a Sf. Gheorghe din Leow. Acest

înalt consiliu național elaboră programul politic pentru Ruteni, ca făcând parte din *națiunea ruteană*, ce numără 5 mil. de suflete, care trebuia să se desfacă și de Poloni și de Ruși și să formeze o provincie separată autonomă, cuprinzând Galiția de Est, Rusia Subcarpatică și *Bucovina*, cu limba ruteană în biserică, în școală și în serviciile publice¹⁾. La cererea Înaltului Stat se crea la universitatea din Leow o catedră de literatură ruteană precum și un organ de publicitate „*Zorja Halycka*” (Zorile Galiției).

În planul de reorganizare a Austriei pe bază federalistă propusă de Palacki, între cele 8 grupuri de popoare austriace se amintește și de *națiunea ruteană*, răspândită asupra Galiției și *Bucovinei*.

La 1848 izbucni primul conflict între Rutenii din Galiția și Românii din Bucovina. La stăruința Românilor, în *constituanta austriacă dela Kremsir*, se puse chestiunea separării Bucovinei de Galiția și organizarea ei ca provincie autonomă. Contra acestui proiect se ridicară voci de protest din partea Rutenilor, cari revendicau cel puțin o parte din Bucovina pentru neamul lor. Rutenii cereau formarea unei provincii naționale rutene, care să cuprindă Galiția și o parte din Bucovina. Contra acestei alipiri se ridicară Românii, combatând teza ruteană, ce era susținută până și de „Focea Constituțională din Bohemia”²⁾.

În comisiunea constituțională se angajară desbateri foarte aprinse pe chestiunea aceasta. Teza românească a învins, grație sprijinului prețios al reprezentanților polonezi cari în chestiunea aceasta erau alături de noi³⁾. Atunci se primiră 4 cereri ucrainene din Bucovina, contra despărțirii de Galiția, pe motivul că în caz de despărțire, țărani ar trebui să se supună boierescului, o temere neîntemeiată, fiindcă boierescul fusese desființat atunci în toate provinciile

¹⁾ IVAN KREVEČKY, *Împărțirea Galiției*, (ucr.) în *Memoriile Societății Szewczenko din Leow*, 1910, XCIII—XCVI; cfr. *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*, I, p. 297 urm.

²⁾ ION I. NISTOR, *Românii și Rutenii în Bucovina*, București, 1916, p. 145/6.

³⁾ ANTON SPRINGER, *Protokolle des Verfassungs-Ausschusses im österreichischen Reichstage 1848—1849*; Lipsca, 1885, p. 348—350.

austriace. Una din cererile contra despărțirii era semnată numai de deputatul huțanesc Luchian Cobeliță, originar din Câmpulungul Rusesc (Dolhopole). Cobeliță fusese, după cât se vede, câștigat pentru mișcarea revoluționară dela 1848. El era o fire revoluționară, și fusese condamnat încă în 1844 pentru revrățire la închisoare și bătaie. Când la 1848 izbucni revoluția, el se puse în fruntea Huțanilor dela Răsfoace și Putila, convocă huțanimea în adunări sub cerul liber și o așină contra stăpânirii, făgăduindu-se în adunări nocturne la lumina lunii împărțirea pădurilor, împroprietărirea și scutirea de roboță. El se ridică contra bisericii, cum se vede din raportul protopopului din Răsfoace¹⁾. La alegerile pentru constituanta austriacă el reuși să se aleagă deputat. În calitate de aceasta el își lăsă o barbă lungă, se prezentă în fața poporului cu o decorație de general de brigadă și instigă poporul credul amăgindu-l că ar fi primit împuternicire și drepturi dela împărat, pe care le posedă în tasca și lădița sa. Gr. Sion ni spune că Cobeliță trecea între ai săi ca proiet și se bucura de încrederea obștească²⁾. În realitate el stătea în legătură cu rebelii din Ungaria, fiind în solda Koșuțiștilor contra Habsburgilor. În cele din urmă Cobeliță a fost arestat, iar tasca și cufărul confiscate și deschise în Putila în fața unei comisiuni care fixă într'un proces-verbal cele găsite. Acestea erau obiecte fără nici o importanță, ca protocoale parlamentare, cereri, 5 tulpane pentru huțance, cutii etc. În Februarie 1849 Cobeliță a fost găsit nevrednic de a face parte din parlament și eliminat ca revoluționar. El dispăru timp de un an în munți la Huțanii săi și fu prins numai în Aprilie 1850 când fu judecat și achitat, dar oprit de a se mai arăta în mijlocul Huțanilor. Guvernul austriac îi aviză domiciliul forțat la Gura-Homorului, unde muri în cea mai neagră mizerie în 1851.

De altfel guvernul austriac observa față de Români aceiași politică ca și față de Polonezi, căutând a face Rutenilor în Bucovina tot felul de concesiuni pe socoteala Românilor.

¹⁾ Raportul preotului I. Gribovschi către guvernatorul Bucovinei, vezi anexa No. 1; cfr. raportul către „Kreisamt” din 14 Febr. 1849, și procesele verbale asupra deschiderii oficiale a cufărului lui Cobeliță, anexa No. 2.

²⁾ Din *Suvenirii contemporane*, Buc. 1888, p. 364, cfr. T. BALAN, *Lukian Kobelița*, Cernăuți, 1926.

Astfel vedem cum la populațiunea malorusă din Galizia se manifestau două curențe naționale opuse: curentul *panrus* care pornia dela ideea unității etnice a națiunii ruse în ramificațiile ei velicorusă, malorusă și bielorusă, și mișcarea separatistă *ruteană* sau ucraineană, care considera ramura malorusă ca o națiune aparte cu limba și literatura ei proprie și cu crezul ei politic aparte. În Galizia și apoi și în Bucovina aderenții mișcării panruse erau numiți *Rutenii bătrâni*, iar adepții mișcării naționale separatiste *Rutenii tineri*. Curentul pan-rus la Rutenii bătrâni primia sucurs moral și material din Rusia, ca o contrapondere a curentului malorus, separatist. El prinsese rădăcini adânci și în Rusia Subcarpatică sub îngrijirea avocatului Adolf Dobrijanski și a nepoților săi Gerowski¹⁾. Congresul neoslav din Praga din 1908 dădu mișcării rusofile un nou avânt și făcu să apară la Leow organul de propagandă: „*Prykarpatskaja Rus*”. Mișcarea aceasta prinse rădăcini și în Bucovina unde era susținută de societatea studențească „*Karpath*”. În urmă se produse ruptura între Rutenii bătrâni și Rușii moscoviți, bănuiri că primiau ruble din Rusia pentru propagandă. Șeful rusofililor Dudykiewicz combătea pe Rutenii bătrâni, care refuzau de a se considera Ruși veritabili, ci Maloruși. La început, ambele mișcări își ținea cumpăna. Cu vremea însă guvernul austriac, impresionat de tendințele de expansiune ale imperiului rusesc, caută să găsească la *Rutenii tineri* un reazem contra tendințelor cotoptitoare rusești, și de aceea îi luă sub înalta sa protecțiune.

Din punctul de vedere românesc însă ambele curențe erau deopotrivă îndreptate contra noastră. *Rutenii bătrâni* visau o Rusie mare din Carpați până în Camceatca, cuprinzând în hotarele ei și Bucovina, căci Basarabia se găsea deja cuprinsă în granițele acestui imperiu. *Rutenii tineri*, la rândul lor, râvniau la înglobarea *Bucovinei* în *provincia autonomă ruteană*. Interesele superioare românești erau deci

¹⁾ I. CHMELAI, *Podkarpatska Rus*, Praga, 1923, unde E. Perfectaj dă o scurtă privire asupra istoriei Rușilor subcarpați, p. 88 urm.

atinse și de o grupare și de alta, căci ambele curente râvniau la o parte din pământul nostru strămoșesc.

În 1868 Rutenii tineri înființară asociația „Proswita” (Deșteptarea) cu scopul de a organiza o propagandă mai vie în popor, prin publicarea de scrieri populare, manuale didactice etc. În 1874 guvernul austriac admise *limba ruteană* la liceul academic din Leow, pentru a lovi în limba rusă¹⁾.

Propaganda ce pornia dela asociația „Proswita” caută de bușuri și în *Bucovina românească*, care fu inundată cu broșuri ucrainene. Aceasta dădu de gândit până și guvernelor austriaci ai acestei provincii.

La 20 Mai 1877 guvernatorul Bucovinei Hieronymus Alesani primi un denunț semnat de un oarecare Franz Smarczewicz, a cărui identitate însă n'a putut fi stabilită, că în rândurile studențimii rutene domnește o mare agitație națională și că cu ajutorul ei s'ar răspândi în țară mii de broșuri nihiliste²⁾. Curând după aceea se primi dela direcțiunea poliției din Leov o notă prin care se arăta că din corespondența elevului Ilie Kukușuza ar rezulta că răspândirea broșurilor de propagandă s'ar face de către studentul Login Czarkiewicz din Cernăuți³⁾. Și de fapt la domiciliul lui Czarkiewicz s'a găsit un mare număr de broșuri diferite, care au fost încredințate spre cercetare profesorului universitar Vasile Repta, Mitropolitul Vladimir de mai târziu⁴⁾. Profesorul de teologie Repta s'a achitat în mod conștiințios de însărcinarea ce i s'a dat, prezentând guvernatorului o dare de seamă amănunțită asupra acestor broșuri. Din raportul lui Repta aflăm că pomenitele broșuri fuseseră editate parte în Rusia și anume la Petersburg și Kiev, parte în Austria și anume la Leov, Viena, Colomeia și Cernăuți. Cele mai multe din broșurile publicate în Austria s'au tipărit la indemnul și cu cheltuiala asociației „Proswita” din Leow. După felul lor, broșurile erau de cuprins re-

1) POLEN, *Entwicklung und gegenwärtiger Zustand*, Bern, 1918, p. 898.

2) Denunțul lui Smarczewicz din 20 Mai 1877. Anexa No. 2.

3) Raportul direcției de poliție din Leow, 23 Iunie 1877. Anexa No. 3.

4) Catalogul broșurilor. Anexa No. 4.

ligios, moral, economic, literar, istoric, social și politic. Repta arată că broșurile acestea erau scrise cu mult suflet, dară și cu mare iverzel și multe exagerări. Din cauza aceasta ele cuprindeau și multe părți rele, fiindcă ele ușor ar putea fi rău înțelese și răstălmăcite de cetitorii incultți, cărora li se adresează. Broșurile cu conținut istoric erau menite să deștepte conștiința națională în sens panslavistic și să afirme pretenziile drepturi istorice ale Rutenilor între altele și asupra *Bucovinei*. Astfel în broșura: „*Glas către norod, și indeosebi către norodul rusesc din Bucovina*”, autorul, probabil un oarecare Semaca¹⁾, se adresează conaționalilor săi cu cuvintele: „Să grijim, fraților iubiți, din răspuțeri ca să ne emancipăm de această mizerie, de această robie, în care am ajuns sub Turci și sub boerii noștri. Să ne străduim, să ne cultivăm, să trăim în pace și dragoste frățască, căci noi Rușii suntem cu toții frați de sânge, fiii unei mame, a sfintei *Rusiei*. Să ne străduim și să ne rugăm, și milostivul Dumnezeu va face ca să fim iarăși fericiți, ca *țara noastră ruteană Bucovina* să devină iarăși bogată, și atunci nimeni nu ne va mai putea strica, nimeni nu ne va face strâmbăți și nimeni nu ne va mai putea înșela, cum se face astăzi cu noi” (p. 38). Iar continuând autorul declară: „*Noi suntem poporul cel mai numeros în Bucovina, noi suntem aci stăpâni în țara noastră, iar toți ceilalți câți au năvălit în țara noastră să aibă respect de noi*” (pag. 19). Mai inducând și alte exemple Vasile Repta încheia referatul său cu următoarea concluzie: „*Acesta este spiritul și tendința scrierilor pe care le-am examinat, dar apreciind părțile bune cuprinse în ele, nu pot să nu repet ceiace observasem mai sus, că ele, după modesta mea părere, ar putea să producă și roade foarte stricăticioase*”²⁾.

Iată deci care era părerea unuia dintre cei mai cumpătați intelectuali români din Bucovina, asupra *propagandei rutene*, ce începuse să se manifeste pe pământul sacru al Moldovei,

1) Acest Semaca pare să fie identic cu Ion Semaca, student în drept la Cernăuți, care în adresa sa din 28 Sept. 1875 cerea autorizarea de a edita o revistă ucraineană „Lopala” cu articole răstălmăcite și în limba română, franceză, germană și polonă.

2) Raportul lui Vasile Repta asupra broșurilor confiscate. Anexa No. 5.

chiar în vremea când dorobanțul român sângera la Plevna pentru redobândirea independenței României.

În Iulie 1877 guvernatorul Alesani trimise Ministerului de Interne din Viena un raport asupra acestei chestiuni în care găsim și părerea sa asupra profesorului Vasile Repta ¹⁾. Cazul studentului Czarkiewicz a fost deferit justiției. Procesul s'a judecat la 15 Ianuarie 1878 și cu acea ocazie s'a stabilit că acuzatul fusese angajat de societatea „Proswita” din Leow cu desfacerea broșurilor. Czarkiewicz a fost achitat, fiind că statutul societății, aprobat la 14 Oct. 1876, îngăduia desfacerea de cărți și broșuri. Între cei ce cumpăraseră broșuri de acestea de propagandă găsim între alții și nume ca: Popowicz, Lukasiewicz, Makowiewicz, Lokusta, Tarnawski, Brendzan, Klem, Gregorowicz, Dolinski ș. a.

Sufletul mișcării panslaviste în Galiția era în vremea aceea profesorul *Mihai Dragomanow*. Din raportul direcției de poliție din Leow din 22 Iunie 1877, aflăm amănunte foarte interesante asupra activității acestui înfocat panslavist. El căută să găsească în Leow agenți cari să grijească de publicarea broșurilor de propagandă, ce erau oprite în Rusia. Propaganda urma să se facă pe două căi, una pe calea îngăduită de lege, iar alta pe calea *conspirativă*. Scopul celei din urmă era să răspândească publicațiile apărute la Geneva, dar oprite de cenzură, urmând ca broșurile acestea să poată intra în țară, fie prin Germania, fie prin *România*. Secțiunea de propagandă din Geneva era condusă de agitatorul Tkaczow, care avea la îndemână o tipografie proprie, pentru tipărirea broșurilor de propagandă în limba rusă și ruteană. În Galiția Dragomanow umbla să constituie un comitet de 4—5 persoane de încredere, care să desvolte o aprigă propagandă în *Bucovina* și în *Rusia Subcarpatică*. El credea îndeosebi că regiunea aceasta din urmă poate deveni un teren foarte bun pentru propaganda panslavistă. Emisarii propagandiști ar urma să călătorească

¹⁾ Raportul lui Alesani către Ministerul de Interne. Anexa No. 6.

pe jos. Sub pretextul că umblă să culeagă informațiuni economice și etnografice, precum și cântece populare, ei să vină în atingere cu populația și îndeosebi cu elevii din licee și seminare și să-i câștige pentru ideile lor. Unul dintre propagandiștii aceștia era publicistul *Iwan Franko*, originar din Bucovina, care fusese arestat la Leow. Numele celorlalți nu erau încă cunoscute. Adresa lui Dragomanow pentru corespondența secretă era: „*Venezia, Marie Kober*” ¹⁾. Un nou raport al direcției de poliție din Leow cu data de 10 Aprilie 1878, insistă mai pe larg asupra activității agitatorice a lui Dragomanow, precum și asupra rezultatului propagandei sale ²⁾.

Intellectualii galițieni se îndeletniciră cu cultivarea limbii, cu fixarea gramaticii și cu crearea unei literaturi naționale maloruse. În locul organului „*Osnowa*” (Ideia), ce fusese oprit, Kulisz înființă la Leow gazeta „*Prawda*” (Dreptatea), cu menirea de a deveni organul de legătură între toți Maloruşii.

Încercările de a arunca valorile curentului național și dincolo de Zbrucz, în Rusia, eşuau în fața vigilenței moscovite. Prin ukazul imperial din Mai 1876 se opri înfrarea în Rusia pentru orice fel de publicațiune în limba malorusă. În urma acestor măsuri drastice, mișcarea națională malorusă primi un caracter pur cultural, fără nici o veleitate politică. Scrierile literare în limba malorusă ale lui *Mihai Starycki*, *Iwan Lewicki* și *Atanasie Rudczenko* nu s'au putut ridica la înălțimile atinse de *Szewczenko*. Numai la 1881 s'au admis de cenzura rusească piese de teatru în limba malorusă.

În vreme ce mișcarea malorusă, cu revendicările ei politice și naționale, fusese înăbușită în Rusia, ea se manifestă mai intensiv în Galiția și în *Bucovina*, unde guvernul austriac, din considerațiuni politice mai înalte, nu-i pune nici o piedică în cale. La îndemnul lui *Mihai Dragomanow*, publiciștii *Iwan Franko* și *Mihai Pawlik* înființară în

¹⁾ Excerpt dintr'un raport al direcției de poliție din Leow. Anexa No. 7.
²⁾ Raportul lui Tustanowski către guvernatorul Bucovinei. Anexa No. 8.

Leow o grupare radicală, cu inclinațiuni socialiste, antecle-
ricale și îndreptate împotriva oportuniștilor naționali.

Un nou impuls primi mișcarea națională din partea
lui *Mihail Hruszewski*, care în 1894 se mută dela Kiew
la Leow ca profesor la universitate și unde izbucni să creeze un
nou partid politic, *național-democrat*, cu revendicări naționale
foarte pronunțate. În programul noului partid se concretizară
revendicările politice ale Rutenilor astfel: „Noi cerem ca
teritoriul locuit de Ruteni în Austria să formeze o provincie
aparte și unitară, cu o largă autonomie în sensul adminis-
trativ și legislativ. Noi cerem ca Galiția să fie împărțită în
două, în așa fel ca partea ruteană să fie unită cu *Bucovina*
într-o provincie națională unitară, care să aibă o administrație
provincială proprie și o dietă națională deosebită”.

Noua grupare politică reclamă pentru națiunea lor nu-
mele de „*Ucrainii*”, în loc de Ruteni sau Maloruși, cum
se numiau ei până atunci. Noua numire a fost combatută
mulă vreme de Rutenii bătrâni, până ce ea, cu toate acestea,
s'a impus în cele din urmă. Astfel școala istorică galițiană,
creată de Hruszewski, cuprindea sub numele de *Ucraina*
întreg teritoriul locuit de Rutenii sau Malorușii din Austria
și Rusia, iar aceștia la rândul lor se numără *Ucrainii*.

Hruszewski înțelegea să pună bază noului stat ucrainean
în Galiția orientală și *Bucovina*, unind aceste provincii
într-o *Ucraină Mică*, un fel de Piemont revendicativ pentru
o *Ucraină Mare* până în Caucaz.

În năzuințele lor de a ajunge stăpânitori ai acestei
Ucraine Mari, Habsburgii nu pregetară de a da tot con-
cursul lor aspirațiunilor politice și naționale ale Ucrainiilor
galițieni și *bucovineni*, provocând prin aceasta nenumărate
conflicte diplomatice cu Rusia țaristă și zădărniciind înjghe-
barea de relațiuni normale de prietenie și bună vecinătate
între Austria și Rusia. Pentru atingerea scopurilor ei, Austria
dedea mână liberă Ucrainiilor din Galiția și *Bucovina* să
se întărească în aceste două provincii, și anume în Galiția
pe socoteala Polonilor, iar în *Bucovina* pe socoteala Ro-
mânilor băștinași. În scurtă vreme luară ființă în aceste
două provincii mai multe școli secundare ucrainene, iar pe

lângă Universitățile din Leow și *Cernăuți* se înființară nu-
meroase catedre pentru istoria, limba și literatura ucraineană.
Societatea științifică și culturală *Szewczenko* din Leow se
desvoltă într-o adevărată *Academie Ucraineană*, care nutria
prin numeroasele ei publicații deșteptarea națională și cultu-
rală a Ucrainiilor, tendințe de expansiune mai ales în Galiția



și *Bucovina*, dar și în Rusia țaristă, care nu ezită de a pune
stavilă noului curent în hotarele ei. Astfel se desfășoară miș-
carea și propaganda ucraineană pe teritoriul Austriei în Galiția
și *Bucovina* până la 1905, când izbucni revoluția în Rusia.

Îndată ce la 1905 dispărură în Rusia restricțiile prin
promulgarea constituției, mișcarea ucraineană primi și acolo
un nou avânt. Atunci Ucrainii din Rusia organizează și ei
o societate „*Prosvita*”, ca în Galiția, cu case de cefire, con-
ferințe și publicații în idiomul lor. Spre deosebire de spiritul
separatist ce domnia în Galiția și *Bucovina*, majoritatea
cărturarilor ucraineni nutreau simțăminte rusești. *Kostomarov*
și *Kulisz* susțineau mereu unitatea rusă, fiindcă după pă-
rerea lor „*Rușii fără Ucrainii și Ucrainii fără Ruși n'ar*
putea trăi”.

În prima „dumă” rusească, Ucrainii erau reprezentați prin țărani și preoți, care făceau parte din organizația reacționară așa numită „Suta Neagră”. Nici vorbă nu era de un club separat ucrainean. Numai socialistii mai îndrăzneau să amintească de Ucraina. Mișcarea ucraineană separatistă era considerată ca o *intrigă austriacă* contra unității imperiului rus, precum și era de fapt.

Ideia unei „*Ucraine independente*” a fost cultivată multă vreme în societăți clandestine, mai ales în cercurile fineriei intelectuale, care vedea în ea singura soluție radicală a problemei. Bătrânii mai experimentați în luptele politice și naționale o considerau mai mult ca o *utopie*, care ar fi putut fi realizată numai în urma unui cataclism european. Dar până atunci ei nu cereau decât autonomie națională pentru neamul lor în hotarele statelor în care trăiau. În Rusia autonomia părea mai greu de obținut. În schimb în Galiția, Ucrainii, aderând la politica germană centralistă, în opoziție cu Polonii autonomiști, ajunseră să se bucure de multă considerație. Ei se măguleau, în ceea ce privește atașamentul lor către dinastia habsburgică, de a fi un fel de „*Tirolezi ai Răsăritului*”. Ca atare ei înțelesesă să se pună bine cu guvernul austriac și să se întărească politicește și etnicește în Galiția orientală și *Bucovina*, regiuni pentru care ei, dela 1900 încoace, nu lăsară să treacă nici un prilej fără să ceară autonomie națională în cadrul unei provincii de coroană aparte. O propagandă bine susținută în Galiția orientală și în Bucovina făcu ca ideea acestei autonomii să prindă teren și să pregătească sufletele pentru înfăptuirea ei integrală.

Cataclismul european, ce se indică prin izbucnirea războiului mondial la 1914, uni pe fineri și bătrâni în jurul ideii unei mari *Ucraine* independente, care să se estindă din Carpați până în Caucaz. Sub protectoratul puterilor centrale luă ființă la Berlin în 1914 „*Asociația pentru liberarea Ucrainei*” de sub jugul moscovit și pentru desfacerea Ucrainei de Rusia și unirea ei cu Galiția într-un mare imperiu ucrainean. Refugiați ucraineni din Rusia, dar mai ales cei din Galiția, ocupată de rușii rusești, dezvoltară în cadrele acelei asociații o largă propagandă pentru

organizarea *Ucrainei Mari*, care urma să se ridice pe ruinele Rusei țariste mai ales în regiunile ei meridionale.

Realizarea acestui mare ideal politic nu avea din capul locului șanse de reușită. Ideia statului ucrainean independent prinsese încât=va la Ucrainii din Galiția. La Ucrainii din Rusia însă ideia aceasta nu pătrunse încă în concepția politică și națională a maselor ortodoxe. Acolo ideia ucraineană nu ieșise încă din domeniul literar, pentru ca să intre în cel politic. Nici un grup de Ucrainii, deci nici cei din Galiția, nu se bucurau de independență, ba chiar nici de autonomie politică, necum națională, ca bunăoară Românii, Italienii, Franțuzii etc. și nici nu ajunseră încă la o importanță politică determinată în statele în care trăiau, ca Cehoslovacia sau Polonezii în Austria. Ei hălăduiau în hotarele politice ale Austro-Ungariei și Rusiei. În Austro-Ungaria dobândiseră încă oarecare însemnătate politică, câtă vreme în Rusia ei nici nu erau încă recunoscuți ca națiune¹⁾. De aceea se putea prevedea din capul locului că conducătorii Ucrainilor urmăreau scopuri politice care treceau cu mult peste puterile lor. Ei mai comiseră marea greșală politică de a se rezima numai pe *puterile centrale*, și îndeosebi pe *Austria poliglotă* care, prăbușindu-se la sfârșitul războiului, i-a atras și pe ei în prăpastie.

Ucraina independentă, care urma să cuprindă în hotarele ei etnice pe toți Malorușii din Austria și Rusia, ar cuprinde după socotelile lui Rudnickyj un teritoriu de 850.000 km² cu o populație de 32 milioane de suflete²⁾. Noul stat ar trebui să cuprindă Rusia Subcarpatică pe socoteala Cehoslovaciei, Galiția orientală pe seama Poloniei, puțin considerabil din *Bucovina* și *Basarabia* pe socoteala României, precum și regiuni întinse din vestul, centrul și sudul Rusiei Sovietice de astăzi pe socoteala acestei republici. *Ucraina* ar putea deci lua ființă numai cu învoirea sau cu înfrângerea următoarelor state vecine: Cehoslovacia, Polonia, *România* și Rusia Sovietică. De aceea credem că, pentru ori

¹⁾ РУДНИЦЬКІЙ, p. 131.

²⁾ РУДНИЦЬКІЙ, p. 158.

ce om cu judecată serioasă, soluționarea *problemei ucrainene* în sensul dont de propovăduitorii ei, devine extrem de dificilă. Trebuie deci o bună doză de cel mai robust optimism, pentru a te putea legăna în iluziile înfăptuirii așa curând a idealului național ucrainean.

Dar ar fi greșit din partea noastră a Românilor, cari după lupte seculare am izbutit să ne vedem realizat idealul nostru național, să contestăm vecinilor noștri de dincolo de Nistru dreptul la înfăptuirea idealului lor. Dimpotrivă, credem că noi Români, cari am dat mână de ajutor Sârbilor și îndeosebi Bugarilor, ba chiar și Albanezilor la realizarea străduințelor lor politice și naționale, să nu refuzăm acest ajutor vecinilor noștri dela Nistru. Tot atât de adevărat este însă că și Ucraina trebuie să simțească nevoia de a cultiva relațiile de prietenie și bună vecinătate cu poporul român, pentru ca cel puțin din partea României ei să aibă pe ce se răzima în năzuințele lor politice și naționale. Din aceste considerente sperăm că Ucraina, cel puțin în viitor, își vor da seama de această datorie a lor, căci în trecutul cel mai apropiat dânsii au manifestat prea puțină prietenie și bună vecinătate față de România, ridicând pretenții *teritoriale* pe socoteala ei.

Între revindicările teritoriale ale Ucrainilor se menționează mereu *Bucovina*, *Basarabia* și *Maramureșul*, dacă nu chiar în întregime, atunci cel puțin părți considerabile din aceste străvechi teritorii românești. În lucrarea sa asupra Ucrainei, Rudnicki fixează hotarul noului stat față de România precum urmează:

„În Basarabia hotarul pornește dela brațul Chihei, și dela delta Dunărei, mlaștinoasă și plină de lacuri unde sălășluiesc astăzi urmașii Cazacilor Zaporojeni, trece pe la Ismail, atinge limanul Nistrului la Cetatea-Albă și de acolo o ia pe Nistru în sus până la Dubăsari, de unde atinge, în curbe indefinite, Orheiul, Bălțile, și continuând pe obcina dintre Nistru și Prut, atinge acest fluviu la Sulița-Nouă”¹⁾.

¹⁾ RUDNICKI, o. c. p. 132.

Prin urmare Ucraina revindică pentru statul lor o bună parte din județele *Ismail* și *Cetatea-Albă*, apoi cea mai mare parte din județele *Orhei*, *Soroca* și *Bălți* și întreg județul *Hotinului*; un teritoriu care, după socotelile lui Rudnicki, ar avea o suprafață de 10.000 km², deci a patra parte din suprafața Basarabiei moldovenești dintre Prut și Nistru, cu o populație de 460.000 Ucraini după socoteala lor.

„În Bucovina hotarul teritoriului ucrainian atinge mai întâi vechea frontieră austriacă către România, cuprinde orașele Serete și Rădăuți, se îndoaie apoi într-o curbă spre Cernăuți pentru a continua într-un semicerc deschis spre sud-vest și vest peste Storojineț, Vicov, Moldovița, Cărlibaba până la izvoarele Ceremușului Alb, unde trece în Ungaria”¹⁾.

Teritoriul revendicat de Ucraineni în Bucovina are deci o întindere de 5000 km², exact jumătate din suprafața acestei provincii moldovenești, și cu o populație de vreo 300.000 de Ucraini.

„În Maramureș hotarul Ucrainei ar duce dealungul Vișăului până la Tisa și de acolo dealungul Tisei pela Sighet până la Vascău, unde trece Tisa și duce pe coama Gutinului până la Palad pe râul Tur, unde frontiera româno-ucraïneană se termină și începe cea maghiară”²⁾.

Din Maramureșul românesc de astăzi Ucrainenii revendicau deci pentru dânsii întreaga regiune la nord de Vișău, apoi teritoriul dintre munții Gutinului până la apa Turului, care părăsește frontiera română mai jos de Halmei.

Iată deci regiunile din Basarabia, Bucovina și Maramureș, cu o suprafață de aproape 20.000 km², pe care Ucrainenii le revendicau pentru statul lor din patrimoniul României. Aceste revindicări teritoriale ei le ridică pe anu-

¹⁾ Ibid. p. 133.

²⁾ RUDNICKI, o. c. p. 133. Cf. M. HRUSCHOWSKI, *Die Ukrainische Frage in historischer Entwicklung*, Viena, 1915; G. CLENOW, *Das Problem der Ukraine*, Viena, 1915; I. POLJ, *Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung*, Viena, 1915; VLADIMIR DOROSCHENKO, *Ukrainstvo v Rossii*, Viena, 1916; I. A. LIMITSCHENKO, *Malorossy Voprosy i avtonomia Malorossii*, Odesa 1917.

mite temelii istorice și etnografice, pe care urmează să le examinăm mai de aproape în lumina faptelor istorice.

Să ne fie deci îngăduit a examina în mod obiectiv aceste temelii, pentru a vedea întrucât ele pot rezista criticii istorice. Istoricii ucraineni susțin că principatul Haliciului s'a extins pe vremuri și asupra Moldovei până la Dunăre unde își avea cetățile sale întărite. În sprijinul acestei afirmațiuni ei aduc faimoasa diplomă bărlădeană a legendarului Ivanco Rostislavici dela 1234 precum și o listă de orașe „rusești” din Moldova. Miron Korduba a încercat să dovedească extinderea fruntariilor haliciene și asupra Ardealului de nord, întemeindu-se pe două documente din secolul al XIII-lea greșit interpretate.

Dar pentru a înțelege mai bine problema slavă în înfrângerea ei, este bine să cunoaștem mai întâi cine sunt Slavii și cum au ajuns ei în țările noastre.

II. Sălășluirea Slavilor în țările române.

În largul cuprins al hotarelor României ne izbim pretutindeni, până și în Oltenia, de o vastă toponimie slavonă. Faptul acesta dovedește că pe vremuri numeroase seminții slave trebuie să fi sălășluit timp mai îndelungat în țările noastre. Toponimia slavă a determinat pe unii să conchidă că stăpânirile slave de dincolo de Nistru s'ar fi întins cândva și asupra pământului românesc și că înainte de descălcitul Principatelor Române, Slavii ar fi încheiat primele organizații de stat dincoace de Nistru și îndeosebi în Moldova. Pentru a lămurii chestiunile aceste, se impune să stăruim mai pe larg asupra așezărilor slave din țările noastre și asupra caracterului acestor așezări.

Din timpurile preistorice vastele regiuni de stepă ce se întind dela Baltică și Marea Albă până la Marea Neagră erau ocupate de trei seminții de popoare bine distincte între ele și anume: la nord hălăduiau seminții *finice*, iar la sud pe țărmul pontic seminții *iranice*. La mijloc între amândouă se găsea regiunea ocupată de *Slavi* și de *Litvani*, care s'au menținut până astăzi în părțile acele, acoperite de păduri și vârstate de lacuri și mlaștin. Litvanii erau odinioară mai puternici și mai numeroși, dar ei slăbiră în evul mediu și ajunseră sub supremația politică și culturală a Slavilor ¹⁾.

În antichitate Slavii erau mai reduși ca număr și semințiile lor locuiau aproape una de alta. Contactul între ele nu era întrerupt prin distanțe prea mari, așa că limbele rostite de ele nu s'au putut diferenția prea mult una de alta. Această diferențiere începu în genere să se accentueze mai mult numai în secolul al X-lea. Vecinii Slavilor la vest

¹⁾ Pentru aceste și cele următoare cfr. C. J. JUREČEK, *Geschichte der Serben* (Zolln, 1911, I, p. 64 urm).

erau semințiile germanice, și de aceea Românii și Grecii cunoscă pe Slavi prin mijlocirea Germanilor.

Prima mențiune despre Slavi o găsim la Herodot. El amintește de semințiile *Neurilor* și *Budinilor* la Nistru și Bugul superior care, după toată probabilitatea, erau seminții slave. Grecii și Românii intrară în atingere cu Slavi în drumul lor spre Marea Baltică, pe care îl făceau adese în interes de comerț. Ei aduceau de acolo chilimbarul. Drumul acesta pornia din Panonia și din Moldova și ducea pe Vistula în sus până la țărmul baltic).

Plinius († 79) arată pe „*Venzi*” la est de Vistula. Tacit († 98) ni înfățișează harta etnografică a Europei estice, așezând în ordine teritorială dela vest la est următoarele popoare: *Germanii*, *Dacii*, *Sarmații*, *Venzii*, *Aestionii* și *Finlandezii*. Nu încapă deci nici o îndoială că Tacit înțelegea sub *Venzi* pe *Slavi*, iar sub *Aestioni* pe *Litvani*.

Venzii aceștia, nestatornici, rătăceau în expedițiile lor de pradă prin meleagurile Rusiei de astăzi și ajunseră curând până la Carpați și Dunăre. Arcul și săgeata era singura lor armă de vânători, ce erau. Casele și le construiau din lemn și din shufane. Ei luptau pe jos, spre deosebire de Finlandezi, cari se foloseau de scuturi și de alte arme de apărare și de atac. Venzii sunt arătați ca un popor mare, războinic, certăreț, ușor înarmat și foarte mobil (pedum usu ac pernitate gaudet)¹⁾.

Cucerirea Daciei aduse pe Romani mai aproape de Slavi. Între triburile care molestau mereu hotarele Daciei se vor fi găsit și triburi slave. *Ptolomeu* amintește pe lângă *Galinzii* și *Sudinii* litvani și pe *Venzi* între popoarele cele mari (ἐθνὴ μεγάλα). Harta Peutingeriană din veacul al IV-lea așează pe *Venzi* în două locuri în nemijlocită apropiere de fruntiera Daciei și de gurile Dunărei. *Jordanes* relatează despre vechea vrăjmășie dintre *Gofi*, *Slavi* și *Anși*.

Retragerea Germanilor din regiunile pontice a înlesnit coborârea Slavilor până la Carpați, Dunăre și Marea Neagră.

¹⁾ I. N. SADOWSKI *Die Handelsstrassen der Griechen und Romer*, übersetzt von A. Kohn, Jenna 1877

²⁾ TACITUS, *Germania*, Cap. 4b.

În drumul lor spre Panonia, Hunii au întâlnit în cale diverse seminții slave, cu care intraseră în legătură. Triburi slave vor fi fost cupinse de puhoiul nuuic și, mănate departe în Dacia și în Panonia. Dela triburile acestora slave, cu care se înfrățiră prin tovarășia de arme, vor fi deprins Hunii patina *miedului*, o băutură pregătită din miere, pe care ei o beau în loc de vin. În slavonește băutura aceasta se numea *medъ*, în litvană *midus*, spre deosebire de *medus* care însemna miere. Tot *Jordanes* ni spune că la înmormântarea lui Attila, Hunii au dat un praznic pentru sufletul mortului, numit *strava*, ca la Slavi¹⁾.

În a doua jumătate a secolului al V-lea, Slavi ajunseră deabinelea în Carpați și la Dunăre în spatele Gepizilor. Ei pătrunseră în Dacia Traiană. Din nordul Moldovei ei tindeau spre Dunăre, pe care o și atinseră pe vremea, când Ostrogoșii porniră spre Italia, după ce, cu ajutorul *Avarilor*, zdrobiseră puterea Gepizilor. După mărturiile culese la Procopius, *Jordanes*, *Agathias*, *Menandru*, *Ion de Ephes*, *Theophylactos Simokattes*, din strategia lui *Mauriciu* și din alte izvoare bizantine, culese din vremea împăratului *Eraclie*, scoatem multe informațiuni asupra Slavilor așezați în ținuturile dunărene, între anii 527—626²⁾.

Procopiu susține că în vremea sa „Slavi ocupau partea cea mai mare din teritoriul de pe malul celalt al Dunărei”. Anșii băciuiau la nord și nord-vest de Hunii pontici. Ei erau împărțiți în numeroase triburi cari ajungeau până la Dunărea de jos. Tot atunci se pomeneste de seminții slave și la Dunărea mijlocie, în spatele Gepizilor și Lombazilor, în Slovacia și Rusia Subcarpațină de astăzi.

Procopiu arată pe Slavi în Basarabia, Moldova și Tara-Românească. De acolo ei amenințau cetățile bizantine de pe malul drept din Moesia și Dacia-Aureliană. Ei atacară *Silistra* și pătrunseră în Imperiul Bizantin până la *Adrianopol*. Alt punct de trecere era la *Corabia* în fața *Vidinului*, iar altele în Banat la *Viminacium* (Costalac).

Pe timpul împăratului *Mauriciu* (582—602) așezările

¹⁾ Cfr. *Жирдечк*, o. c. p. 68, nota 3.

²⁾ Cfr. *Жирдечк*, o. c. p. 69.

principale ale Slavilor se găseau în șesul moldovean și muntean și anume în preajma cetăților, *Durostorum*, *Novae* (Svistov), *Securisca* (lângă Nicopole), *Asemas*, la gura Ose- mului, și *Palatiolus*, la gura Iskerului.

Din cauza acestor așezări slave, Țara-Românească apare la Theophylactos Simokattes sub numele de „*Sclavinia*“, „*Σκλαβηνία*“¹⁾. *Jordanes* spune că așezările Slavilor se întind asupra unor regiuni imense (per immensa spacia) dela Dunăre până la Vistula, și că Slavii constituie o „*natio popolosa, multitudo, numerositas*“²⁾.

Const. Josef Jireček arată că în secolul al VI-lea Slavii înseși se numiau: *Slovēnin*, pl. *Slovēne*. Latini îi numiau: *Sclaveni*, *Sclavini*, *Sclavi*. Bizantini îi numiau: *Σκλαβήνοι*, *Σκλάβοι* la Agathias, *Σκλάβοι* la Pisides. Arabii îi numiau: *Sakālib*³⁾.

Dincolo de *Sclavinia*, care pare că ajungea dela Dunăre până la Nistru, se întindea regiunea *Anților* (*Ἀνταί*, *Anti*, *Antes*), deosebiți încălva de *Sclavini*.

Dar atât Anții cât și Sclavinii erau împărțiți în numeroase seminții ca *Drēvljane* (drevo, lemn, dărvari); *Smoljani* (smoală); *Duljebi* sau *Bužani* (Bug), *Wolynyani*, probabil aceiași seminție; *Poljanie*, locuitorii șesului; *Chorvații* în Slovacia și Cehia, și apoi în litoralul dalmatin. Hrvatin, în evul mediu serbo-croat: Hrvat, pl. Hrvati, (Horvat) se găsește și ca nume de persoană, de obârșie iranică, după cum a arătat Jireček⁴⁾.

Nelămurită rămâne origina numelui *Sârbilor*, pe care îl întâlnim și la Slavii de nord în Lauziția. În evul mediu se pomenește de *Srblin*, pl. *Srbli*; *Srbīn*, *Srbi*, *Surobi*, *Sorabi*, *Sorbi*. Constantin Porfirogenetul deduce numele *Sârbilor* dela *δούλοι* — servi⁵⁾.

Organizația Slavilor era asemănătoare cu cea a Germanilor. Semințiile erau grupate după „*familii*“ și „*proprin-*

1) THEOPHYLACTOS SIMOKATTES, ed. De Boor, VIII, Cap. 5. 10. (la anul 602).

2) JORDANES, ed. Mommsen, p. 62. 63.

3) C. J. JIREČEK, op. c. p. 65.

4) O. c. p. 71, nota 1.

5) JIREČEK, o. c. p. 71, nota 2.

quitates“, având în frunte *regi* sau *principi ereditari*, însă fără putere deosebită. În chestii importante hotărârea *adunarea* poporului. Numai la Germanii de est regii aveau oarecare autoritate de șefi în timpul migrațiilor.

După *Procopiu* Slavii și Anții nu erau stăpâniți de un singur om; ei trăiau din vechime în *democrație*. *Jordanes* pomenește de un rege al Anților cu numele *Boz*, care avea un sfat de 70 de „*primate*“. Menandros amintește de regi ereditari „*ἄρχοντες*“. La Slavini erau „*ἡγεμόνες*“ Teoph. Simokattes arată la Slavini din Țara-Românească trei șefi de triburi numiți „*φύλαρχοι*“ sau „*φῆς*“.

În strategia lui Mauriciu se spune despre Slavii dela Dunăre că se compuneau din triburi, cari se dușmăneau între ele. În fruntea acestor triburi se găseau „*ῥήγες*“, și Romanii se temeau să nu se unească cumva contra lor. În legenda sfântului Dumitru dela Salonic se pomenește de „*ῥήγες*“ și „*ἄρχοντες*“ ai Slavilor.

Cum numiau Slavii înșși pe stăpânitorii lor, aceasta nu se știe fiindcă din acele vremuri nu ni s'au păstrat monumente literare în limba slavă. Cea mai veche numire de domn la Slavi este cea de „*vladika*“, din *vlad*, *vlasti* = a domni, *ἄρχων*. La Sârbi vladică înseamnă nobil și episcop ca și la Români, unde episcopul se numește și vladică.

O altă numire veche este cea de „*čelnik*“, dela „*čelo*“, frunte, frunză, de unde derivă până astăzi termenul slav *načalnik*. Pe la mijlocul secolului al XI-lea apare din germanicul *kuning*, vechiu nordic *konungr*, slav. *кнѣзь*, rus. *knjaz*, sârb. *knez*, rom. *chinez* sau *kneaz*. De origine necunoscută este „*župa*“ și „*župan*“, județ, ținut, district, țară, de unde derivă românescul *jupân*, și ungurescul „*ispány*“, nemțește „*Gespann*“, lat. „*comitatus*“, *Grafschaft*, comes, grafio.

Slavii trăiau în comunități de familii: *zadruga*, românește „într'o pită“. Adese membrii *zadrugilor* se dușmăneau între ei până la răsbunare sângeroasă, *vendetă*, nemțește *Blutrache*, grecește „*πόλεμον κινεῖ*“. Sireniile erau bine primite. Slavii erau primitivi de oaspeți. Solii străini erau respectați, iar ai Slavilor mergeau fără arme cu cobze și ghitare. Prizonierii erau puși în libertate după încheierea păcii.

După Procopiu Slavii aveau o constituție fizică forte. Ei erau înalți, culoarea părului și a pielii nu era nici neagră, nici blondă, ei roșietică „*ἐρυθρὰ ἐθὺς*“. Ei duceau o viață desordonată. Curățenia și igiena lăsau mult de dorit. Ei suportau ușor caldura, frigul și umezeala. Locuințele lor erau bordate sărăcăcioase, departe unul de altul, construite din lemn și anse cu lut. Casele aveau mai multe ieșiri, sculele și tot ce era de valoare se îngropa în pământ. Fortificațiile lor naturale erau codrii și mlaștinile. Ei cultivau cerealele și grijau de animalele de casă.

Țara lor era greu de străbătut. Așezările se construiau dealungul apelor. Lupta contra lor se ducea mai ușor iarna, când iazurile și mlaștinile erau înghețate și când urmele retragerilor în codru se puteau descoperi ușor în zăpadă. Ei luptau cu arcuri și lănci, făceau marșuri forțate în coloane voante.

Procopiu zice că ei se închinau unui *zău*, stăpân al fulgerului și al universului. Lui îi jertfiau boi albi. Pe lângă acesta ei credeau în *zei de apă*, în *nimfe* și în cete de *demoni*. Idoli nu aveau. Credința lor religioasă era un păgânism primitiv ca acel al Romanilor. Văduva muria cu bărbatul ei și se îngropau împreună. Cultul morților îl serbau prin praznice, *strave*, cu mâncări și băuturi.

Ei trăiau în bună parte din pradă și luptau și cu săgeți otrăvite. Crescuți în preajma uezurilor și a râurilor, ei erau deprinși de mici să cârmuească bărcile, șăice sau monoxile. Unele seminte erau foarte crude față de inamic. În țară străină ei ardeau adese pe inamic de viu împreună cu animalele pe care nu le puteau lua cu ei. Jupuirea de viu și tragerea în țepă erau pedepsele obișnuite la mulți dintre ei ¹⁾.

Sub Justin II și Mauriciu, Slavii se aliază cu Romanii. Jireček arată că ei erau într-o vreme prieteni și cu *Gepizii* și primiau servicii de mercenari pretutindeni unde erau bine plătiți. În armatele romane ei au cunoscut creștinismul. *Krst*, cruce; *krstiti*, a boteza. Pe Bizantini îi numiau după imperiu: *Rumi* = *Romani*, *Романи*, ca și

¹⁾ JIREČEK, o. c. p. 75. urm.

Persii, Arabii și Turcii: *Rûm*, *Urum*, *Rumelia*. Pe Elini îi numeau *Girk*, *Girîn*, în albaneză *Grek*, în românește *Grec*. Pe împăratul latin îl numiau *Cêsar*, *Caesar*, așa și la traducerea sf. scripturi: La Croați se numește împăratul și astăzi *Cesar*; românește: „*Dați Cezarului, ce este a Cezarului*“. La Ruși *cêsar*, *car*, *Cesar'grad*, *Caesarii civitas*, *Car'grad*, sârb. *Carigrad*, românește *Țarigrad*, cetatea împăratului ¹⁾.

Prima invazie slavă în Balcani se pomeneste sub Justin I (518—527). Atacurile slave se întetiră sub Justinian în 527. Un mare grup de Anți năvăli în imperiu, dar fu bătut și respins de *Germanicus*, nepotul împăratului. Începând cu Justinian până la Irachie, împărații bizantini purtau atributul de „*Anticus*“ după biruințele lor asupra *Anșilor*. Numele de *Sclavinii* nu apare între titlurile triumfătorilor.

Pe timpul lui Justinian generalul *Chilbudius* a luptat trei ani în țara Sclavinilor, de dincoace de Dunăre și a căzut în luptă. Sclavinii bătură pe Anți. Împăratul oferă Anșilor cetatea *Turis*, lângă Galați, și-i însărcină cu apărarea hotarului contra Sclavinilor. Atunci Anții cerură de căpetenie și comandant pe Chilbudius, despre care spuneau și pretindeau că ar trăi la ei în prinsoare. Rolul falsului Chilbudius îl jucă un Anț, care învățase perfect limba latină „*λατίνων φωνή*“ și care fusese îndemnăt la acest act îndrăzneț de un prizonier roman. Împăratul consimți la aceasta, dar în drum spre Constantinopol falsul Chilbudius fu demascat de Narses și dus la Constantinopol, legat în lanțuri. De atunci încolo Procopiu nu mai pomeneste nimic despre Anți ²⁾.

După 548 atacurile Sclavinilor se întetiră mereu. Ei pătrundeau în Balcani, atacau cetățile care le găseau în cale și ajunseră așa până la Durazzo. În 551 Sclavinii

¹⁾ JIREČEK, o. c. p. 79, urm.

²⁾ PROCOPIUS, *De bello Gothico*, 3, cap. 14; ed. Bonn, 2, 237, ed. Cornu et al., 2, p. 296 cfr. C. I. JIREČEK *Die Romanen in den Städten Dalmanes* in *Denkschriften der Kais. Akad. phil. hist. Klasse*, vol. 48, p. 18, urm.

iernară în Balcani ca la ei acasă. Armata romană, trimisă de Justinian împotriva lor, suferi o mare înfrângere la Adrianopol, iar Sclavinii amenințau serios însași capitala imperiului.

În 552 Sclavinii prădăra Illyricul. Germanos luptă cu succes contra lor. Gepizii li înlesniră trecerea Dunărei în Banat. Sub împăratul Mauriciu mai multe seminții slavice se așezară în Balcani. Bizantinii căutară să câștige pe Slavi ca federați, dându-le daruri. În armatele bizantine serviau mulți mercenari slavi. Certurile dintre triburi și rivalitățile dintre ele serviau cauza bizantină și înlesniră aducerea Slavilor sub supremația împăratului. Sub împăratul Iraelie mai mulți „*duces Sclavorum*” se supuseră împăratului. Împăratul Justinian al II-lea (685—695) coloniză 30.000 de Slavi în Bitinia. Leon din Isauria se folosi și de ajutorul Slavilor și Bulgarilor la respingerea atacului arab contra Constantinopolului (717—718).

Slavii însoțeau pe Avari în expedițiile lor contra Imperiului Bizantin, cu deosebirea că din aceste expediții numai Avari se întorceau la nordul Dunării în „*Așapix*”, încărcăți cu pradă, câtă vreme Sclavinii rămăneau dincolo de fluviu, sporind numărul conaționalilor lor din Moesia, Dacia=Aureliană, Dardania și Illyricul, astfel că pe la mijlocul secolului al VII-lea, întreaga Peninsulă Balcanică până jos în Elada și Peloponez era străbătută de seminții slave, care se așezaseră acolo.

În 679 se pomeneste în izvoarele timpului de seminții (γερύνοι) slave în regiunea dintre Dunăre și Balcani. Concomitent cu așezarea Slavilor în Balcani, alte triburi slave pătrunseră sub stăpânirea Avarilor în Dacia; unele trăiau și în Panonia, ocupând o bună parte din aceste regiuni. O geografie compilată între 670—680 în limba armeană, care fusese pe vremuri atribuită lui *Moise de Chorene*, amintește că mai înainte *ar fi sălășluit în Dacia 25 de seminții slave*, dar că mai târziu „*Slavii se strecurară peste Dunăre, dobândiră alte țări în Tracia și Macedonia și ajunseră până în Ahaia și Dalmația*”¹⁾.

¹⁾ Cfr. JIREČEK, *Gesch. der Serben*, I. p. 103.

Din mărturia aceasta contemporană rezultă că Slavii ce poposiră o bucată de vreme în țările noastre, năzuiau mereu spre Balcani unde se și așezară definitiv. Prin contopirea continuă a diferitelor seminții slave și neslave se formă în cursul vremii dela izvoarele Savei până la Varna o zonă etnografică slavă, care izolează populația grecească din Imperiul Bizantin de latinitatea dela Dunăre.

Latinii dunăreni, cunoscând bine mizeria și nesiguranța ce domnia la sudul Dunărei în Imperiul Bizantin, manifestară o năzuință spre nord, opusă celei slave spre sud. Și astfel putem distinge în secolul al 7-lea la Dunăre două curenți etnici opuse și distincte unul de altul: *curentul slav care năzuia spre sud, și curentul latino-roman care tindea mereu spre nord, spre pământul făgăduinții al Daciei Traiane. Aceste curenți au dus la un proces de compensație etnică. În nordul Dunărei, elementul slav, slăbit și diminuat mereu prin emigrațiunile spre sud, fu absorbit de Romani, câtă vreme în sudul Dunărei, elementul roman, redus la minimum prin emigrări spre nord și prin neconținutele războaie, se asimilă încetul cu încetul cu majoritatea slavă. Astfel învinse la nordul fluviului elementul etnic latin, iar la sud, după un interval de bilingvitate, elementul slav.*

Rezultatele studiilor lingvistice vin în sprijinul acestei constatări. Elementele slave din limba română sunt o dovadă de penetrația slavă în masa etnică romanică. După Jagić dialectele jugoslave dela Marea Neagră până în Alpi, formează un lanț, în care se poate constata continuitatea de relații străvechi cu vecinii regiunilor nord-slave, astăzi așa de distanțate unele de altele¹⁾.

Sârbii și Croații apar sub acest nume numai în veacul al IX-lea. Străbunii lor sălășluiau în vechime la frontul sudic al Slovacilor și Matorușilor de astăzi. Ei erau Slavii de care se pomenia în Slovacia și Rusia Subcarpatică.

Plecarea Longobarzilor în Italia le deschise drumul spre Țesurile Panoniei, unde nălăduiră lungă vreme sub Huni și

¹⁾ Archiv für Slav. Philologie, XX, p. 36 și XXVII, p. 54.

Avari. Străbunii Sârbo-Croașilor erau meșterii lemnari care construiau bărci și vase de trecere peste Dunăre pentru Avari la Sirmium. De acolo din Panonia, ei pătrunseră în Iliricum, Croația și Dalmația, unde s'au menținut până în zilele noastre.

Anșii și Sclavinii din Moldova și Muntenia însoțiră pe Avari la Constantinopol. De acolo ei nu se mai reîntoarseră la nordul Dunărei, ci rămaseră în sud, așezându-se în Macedonia și Elada. Diplomația bizantină luă act de așezarea Slavilor în Iliria, Macedonia, Tracia și Moesia. Ea înfățișă problema în așa fel ca și cum însuși împăratul ar fi făcut dar Slavilor regiunile ocupate de ei. Constantin Porfirogenetul considera țara Sârbilor și Croașilor ca un dar al împăratului bizantin. Tradiția indigenă arată originea Jugo-slavilor la nord. Originea Sârbo-Croașilor este a se căuta în Carpații nordici în Moravia și Slovacia. Constantin Porfirogenetul arată originea principelui Mihai din Zaihlumia la nord de Vistula (948).

Invers însă vechii cronicari ruși, poloni și cehi cautau originea Slavilor în sud: la Dunăre și în Balcani, în Bulgaria și Serbia. Greșala aceasta își găsește explicația ei în Biblie, dela care pornesc cronicarii vechi și care arată că toate neamurile pământului își trag obârșia din sud dela Turnul Babel.

Continuitatea teritoriului slav dela Baltică până la Pont și Adriatică a fost întreruptă în cursul veacului al X-lea, prin înaintarea Germanilor Carolingenieni până la Viena, prin așezarea Ungurilor în Panonia și prin închegarea poporului român în masivul carpato-dunărean. Prin bariera etnică: germană, maghiară și română, Slavii s'au împărțit în două: Slavii de sud: Jugoslavii, Bulgarii, Sârbi, Croații și Slovenii; și Slavii de nord: Cehoslovaci, Polonii și Rușii cu cele trei ramificații ale lor: Bielo-, Malo- și Velico Ruși. Starea aceasta de lucruri dăinuiește până astăzi.

III. Vechiul Imperiu dela Kiev.

Semințele slave care înaintaseră spre Dunăre prin țările noastre, erau Sclavinii și Anșii. În năzuința lor spre sud, semințele acestea trecură Dunărea și-și găsiră în cea mai mare parte o patrie nouă în Peninsula Balcanică, formând acolo substratul etnic pentru populațiunea bulgaro-slavă de astăzi. Resturile Anto-Sclavinilor care mai rămaseră la nordul Dunărei, precum și Uglicii și Tiverții, pomeniți de Nestor între Nistru și Dunăre, fură izolați de conașionali lor de dincolo de Nistru prin hordele uralo-altaice ale Ungurilor, Pecenegilor, Cumanilor și Tatarilor și astfel absorbiți în cursul vremurilor de *Dacoromânii* ce se îngâmădau tot mai mult pe țărmul stâng al Dunărei.

Cele mai vechi știri asupra semințiilor slave, rămase în străvechile lor sedii dela obârșia Bugului, a Niprului și a Donului, le găsim la cronicarul Nestor, părintele istoriei rusești. Din cronica sa aflăm că, pe la mijlocul veacului al 9-lea, semințiile slave trăiau în mare discordie. De aceea dănele, pentru a pune capăt certurilor interne, trimiseră soli la Normanzi din Scandinavia și-i invitară să vină la ei, și să le fie domni și stăpânitori. Normanzii aceștia se numiau *Rodzeni*, dela germanicul *Roderer*, vâslași, pentru că ei erau meșteri neîntrecuți în mănurea vâslelor dela luntrele lor ușoare și repezi. Dela *Rodzeni* derivă numele Rușilor.

Trei frați normanzi: *Rurik*, *Sineus* și *Truvor*, din tribu. *Varegilor* (lt. *Varegi*, rus. *Varjag*, pl. *Varjazi*, gr. *Βαρδάρροι*, cfr. numele *Baranga*), supuseră, cu voie sau fără voie, triburile slave din preajma lacului Ladoga și Ilmen, și fundară un stat vareg sub dinastia *Rurikovșilor*, după *Rurik*, tatăl cel mai mare. Cu vremea *Varegii* normanzi fură omilați și absorbiți de masele slave, în mijlocul cărora trăiră impunându-le acestora numele național de *Ruși*, exact

în acelaș fel, în care Bulgarii din Balcani impuseră Slavilor de acolo numele lor etnic de Bulgari. Reședința noului stat rus era la început la *Novgorod*.

Alte două capetenii de Varegi și anume *Askold* și *Dir*, pătrunseră mai spre sud și descălecară la *Kiev* un al doilea stat vareg, independent de cel dela *Novgorod*. Dar această neatârnamare n'a fost de lungă durată, fiindcă urmașul lui *Rurik*, *Oleg* (879—912), năvăli asupra *Kievului*, supuse pe *Askold* și *Dir* și și mută reședința dela *Novgorod* la *Kiev* pe *Nipru*, de unde i se deschidea drumul la Marea Neagră. Prin aceasta Varegii, întemeitori de stat, se îndepărtară tot mai mult de țara lor de origină și pierzând contactul cu conaționalii lor scandinavieni, grăbiră procesul de slavizare.

Oleg, ca Vareg sau Normand adevărat ce era, se scori în 907 cu flota sa de 2000 bărci pe *Nipru* în jos, trecu pragurile sau cataractele acestui fluviu, 7 la număr, și ajungând în Marea Neagră, năzui spre *Constantinopol*, cu gândul îndrăzneț de a-l cuceri și a întemeia acolo un imperiu normand precum se formase un astfel de imperiu mai târziu în *Sicilia*. Dar planul său îndrăzneț nu izbuti, precum nu izbuti nici expediția nepotului său *Igor* (912—945) care îi urmă în domnie.

În 944 *Igor* întreprinse o nouă expediție contra *Bizanțului*, asigurându-se de astădată și de ajutorul *Pecenegilor*, așa că, după tradiția rusească, împăratul *Constantin Porfirogenetul* s'ar fi obligat să plătească Rușilor tribut și să încheie cu ei un tratat de negoț. Expediția lui *Igor* a fost cântată într-o epopee rusă, cunoscută sub numele de „*Slovo o polku Igoreve*”. „Cântecul lui *Igor*” e cel mai vechi monument literar din literatura rusească. Din el nu ni s'a păstrat decât un fragment.

Urmașul lui *Igor*, *Sviatoslav* (957—972) cuceri imperiul *Hazarilor* dela *Volga* și aduse sub ascultarea sa semințiile estice ale Slavilor. Ademenit de împăratul bizantin *Nichifor Foca*, *Sviatoslav* întreprinse o expediție împotriva *Bulgarilor*. În 971 el trecu Dunărea și năvăli în *Bulgaria*. Sprijinit de noroc, el cuceri *Pereiaslavul*, capi-

tala *Bulgarei*, și făcu prizonier pe țarul *Boris II*. Incurajat de această neașteptată izbândă, *Sviatoslav* năzui spre *Constantinopol*, cu gândul de a înființa acolo un mare imperiu rusesc care să se întindă dela *Novgorod* până la *Țarigrad*.

După arătările cronicelor rusești, la anul 969 *Sviatoslav* spune mamei sale și boierilor: „Nu-mi place să stau aci la *Kiev*, voiesc să trăiesc la *Pereiaslav* la *Dunare*, căci acolo este centrul țării mele și acolo se adună toate bogățiile lumii: aur din *Grecia*, țesături, vinuri și felurite fructe din *Bohemia*, argint și cai din *Ungaria*, iar din *Rusia* piei și ceară, mied și sclavi”¹⁾. Sclavii din *Balcani* vedeau în *Sviatoslav* pe liberatorul lor de sub jugul bizantin. Dar împăratul *Ion I Tzimiskes* înlătură primejdia prin faptul că el bătu crunt la *Silistra=Durosfor* pe *Sviatoslav* și-l alungă dinceace de *Dunăre* în *Moldova* și *Basarabia*, unde *Pecenegii*, fiind avizați de înfrângerea lui, îi ieșiră în cale la pragurile *Niprului* unde îl bătură și îl uciseră (972). Și astfel se spulberă planul îndrăzneț al lui *Sviatoslav* de a-și muta reședința la *Dunăre*.

La moartea lui *Sviatoslav*, fiii săi împărțiră țara în trei părți, până când cel mai tânăr dintre ei, *Vladimir I* (980—1015) reuni din nou sub un singur sceptru țara rusească, ale cărei hotare el le lărgi prin cucerirea *Rusiei Roșii*, precum se va arăta îndată.

În 988 *Vladimir* se botează la *Cherson* după ritul grecesc în ziua nunții sale cu princessa bizantină *Ana*. Încreștinarea lui *Vladimir* și cu el a poporului rus a fost un eveniment de mare importanță istorică și culturală pentru estul Europei. Legătura bisericească cu *Bizanțul* atrase după sine și influența politică, prin introducerea la Ruși a absolutismului grecesc și a dreptului bizantin.

După cronică, lui *Nestor*, *Vladimir* s'ar fi botezat la 987, și-ar fi serbat căsătoria în anul următor cu *Ana* din *Bizanț* și ar fi cucerit *Chersonul* în 989, ridicând acolo biserica Sf. *Ion Botezătorul*²⁾.

¹⁾ *Letopisul Laurentie*, p. 66; *Letopisul Ipaie*, p. 43.

²⁾ N. DE BAUMGARTEN, *Chronologie ecclésiastique des Terres Russes du Xe au XIIIe siècle*, în *Orientalia Chrschiana*, XVIII, 1.

În 1019 *Iaroslav=cel=Mare* reunește moștenirea rămasă pe urma tatălui său și domni până la 1054. El recuceră dela Poloni orașele cervernice și respunse un atac al Pecenegilor sub zidurile Kievului. El fortifică orașul său de reședință și-l împodobi cu biserci frumoase. El deschise hotarele țării sale pentru negustori străini și încurajă navigația pe Nipru. Tot el codifică dreptul consuetudinar rusec: *Ruskaja Pravda*, fixând sub sugestia dreptului german, răscumpărarea (*Wergeld*) pentru crime și omorări, iar pentru chestiuni litigioase recunoștea duelul și judecata dumnezească¹⁾.

Fiii săi împărțiră imperiul între dânsii. Stăpânitorul Kievului exercita un fel de supremație asupra lor ca *Mare=Duce*. Între aceștia se distinse Vladimir Monomach (1113—1125). După moartea sa sporiră mereu rivalitățile între principii ruși, unii cu reședința la Kiev, alții la Susdal. Discordia internă slăbi foarte mult forța de rezistență a Rusiei care se găsea în lupte continue cu Pecenegii și Cumanii la sud, până ce năvălirea Mongolilor în Europa și înfrângerea dela *Kalca* (1224), puse capăt independenței rusești. În 1240 capitala imperiului, Kievul, a fost dărâmat de Mongoli. Imperiul dela Kiev ajunse sub jugul Mongolilor.

Iată deci în rezumat istoria imperiului dela Kiev, revendicat de Ucraini pentru nașterea lor. Încercările lui Sviatoslav de a-și estinde stăpânirea și asupra țărilor noastre a dat greș. El a plătit cu viața planurile sale îndrăznețe de a-și transpune centrul de gravitate al imperiului dela Nipru la Dunăre. Încercări îndrăznețe de acest fel nu s'au mai repetat decât pe timpul lui Petru=cel=Mare, care se simțea destul de puternic pentru a putea relua planurile lui Sviatoslav asupra Tângeradului. Căci ce alta însemna faimosul testament al marelui țar, decât transpunerea scaunului său domnesc dela Neva la Bosfor.

Istoricii ucraineni combat originea varegă a vechiului imperiu dela Kiev, susținând că grupuri de pirai, cum erau Varegii, n'ar fi putut ajunge organizatori de stat. Dar des-

¹⁾ KARAMZIN, *Geschichte des Russischen Reiches*, I. p. 91 urm. Riga 1823

călicatul Normanzilor în Normandia și în Neapolea și Sicilia se opune hotărât acestei negațiuni. După părerea istoricilor ucraineni, vechiul imperiu dela Kiev ar fi fost o creațiune a semințelor slave sudvestice și îndeosebi a Polanilor din preajma Kievului. Capeteniiile acestor triburi s'ar fi îmbogățit pe urma negoțului cu Bizanțul și astfel ar fi izbutit mai lesne să se organizeze politicește. Dar și ei sunt nevoiți să recunoască, că Polanii au trebuit să recurgă la ajutorul cetelor de mercenari varegi pentru consolidarea statului lor și pentru apărarea lui în afară. În sprijinul teoriei lor, Ucrainii aduc faptul că monumentele literare din acea epocă trădează anumite particularități lingvistice ucrainene. Dar toate aceste considerațiuni nu sunt suficiente pentru a determina în mod hotărât naționalitatea triburilor slave care au descălicat vechiul imperiu dela Kiev. Numai rezultatele unor cercetări viitoare ar putea decide dacă semințele acelea erau ruse sau ucrainene¹⁾.

¹⁾ RUDNICKII S., c. p. 196 urm.

IV. Principatul de Halici.

Până spre sfârșitul veacului al X-lea, semințiile slave ce hălăduiau dincolo de Ceremuș, Colacin și Nistru nu ajunseră încă să se consolideze politicește și să-și creeze o organizație de stat unitară. Ele trăiau grupate în jurul unor cetăți (gorodъ) ca Czerven, Trembovla, Przemyśl, Zvenigorod etc., până când marele cneaz Vladimir-cel-Sfânt izbuti, la anul 981, să le cucerească și să le înglobeze imperiului de Kiev împreună cu Podolia și Volhinia. După centrul cel mai puternic al acestor seminții, cetatea Czerven, cetățile acestea fură numite *czervenice*, termen care mai târziu fu confundat cu „czervone”=roșu, și astfel regiunea cetăților *czervenice*, primi numele de „*Rusia rubra*”, „Rusia Roșie” *Rothrussland*.

Cronica lui Nestor arată că la anul 981 marele cneaz Vladimir a făcut o expediție „contra Polanilor și a cucerit cetățile Przemyśl, Czerven și altele”, adică teritoriul Rusiei-Roșii și părți din Podolia și Volhinia la vest de râul Smotricz. Dar marii cnezi de Kiev nu se bucurară multă vreme de stăpânirea lor asupra Rusiei-Roșii, pentru că la 1018, regele Boleslav al Poloniei recuceră dela Ruși această regiune, care după mărturia aceleiași cronici, atribuită lui Nestor, era locuită de „o populațiune lehitică până la Sirete”, un râu care atinge Tarnopolul și se varsă mai jos de Zalescziki în Nistru. În 1031 Polonia avu de susținut lupte grele cu Germanii și Ungurii. Acestea oferiră Rușilor un bun prilej pentru recucerirea Rusiei-Roșii. Dar și de astă dată stăpânirea lor acolo nu ținu decât 40 de ani. La 1070, regele Boleslav-cel-Indrăzneț recuceră teritoriul dela Ruși și-l alipii din nou regatului său, la care rămase mai multe decenii.

În secolul al XII-lea, Polonia cuprindea mai multe principate autonome. În Rusia-Roșie, în Podolia și în Volhinia aproape fiecare cetate mai importantă forma, cu teritoriul dimpre-

jurul ei, un principat aparte. După moartea lui Volodar din Przemyśl, principatul fu împărțit în două. Rostislav moșteni regiunea dela Przemyśl, iar fratele său Vladimirko partea dela Zvenigorod. Trembovla reveni fiilor lui Vasilko și anume Ivan, Gheorghe și Iaroslav. După moartea lui Rostislav (1126), Vladimirko ocupă Przemyślul, iar după moartea lui Ivan Vasilkovic (1141) el ocupă și Trembovla și-și mută reședința la Halici pe Nistru, un orașel prea puțin cunoscut până atunci¹⁾. Astfel luă ființă la 1141 principatul de Halici prin unirea sub un singur sceptru a regiunii dela Przemyśl cu cea dela Trembovla. Curând după aceea fu înglobată în el prin principat și Pocuția, o regiune patrunghiulară care se întindea dela Nistru până la Carpații Galiției și dela Bistrița galițiană până în Ceremuș și Colacin²⁾.

Vladimirko izbuti să se emancipeze de sub supremația marilor cnezi de Kiev și să apere independența principatului său dela Halici, unde la 1157 luă ființă și un episcopat³⁾, alături de cel dela Przemyśl, întemeiat vreo 4 decenii mai înainte la 1120. Cronicile rusești laudă pe Vladimirko pentru înțelepciunea și pentru dragostea sa pentru cultură.

Sub fiul și urmașul său Iaroslav Osmomysl (1153—1186), cel cu șapte simțuri, urmă o epocă de consolidare a principatului halician sau galițian, ale cărui hotare ajungeau până la Nistru. Fragmentul ce ni s'a păstrat din „Căntecul lui Igor” spune despre Iaroslav: „Tu Iaroslav Osmomysl dela Halici, tu stai pe tronul tău de aur; după ce ai închis munții ungurești cu armatele tale de fier, după ce ai tăiat calea craiului unguresc și ai închis poarta Dunării și ai așezat judecătoriai tăi până la Dunăre⁴⁾”.

Năzuințele lui Iaroslav Osmomysl spre Dunăre erau

¹⁾ Cfr. Ios.-Lad. Pič: *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig 1880 p. 107 urm.

²⁾ I. Nistor: *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, în „Archiv für osterr. Gesch. chie”, vol. 101, Viena, 1910, p. 4 urm., Cfr. Guil. Le Vasseur de Beauplan, S. R. M. Polonae Arch. milit. etc.; *Ucrainae pars quae Pocutia vulgo dicitur*, Amsterdam, Exc. P. Morter, pela 1700.

³⁾ Primul episcop de Halici a fost Cosma, cfr. *Orientalia Christiana*, vol. XVII. 1. p. 163.

⁴⁾ *Го́ро́до о́уахъ І́рагоуъ*, ed. Froen, p. 12 Praga, 1869

fireşti. Şi Polonii au nutrit vecuri dearândul năzuinţe, în această direcţie. Numai că realizarea acestor năzuinţe se izbia mereu de împettrivirea seminţilor uralo-altaice ce hălăduiau în Moldova în secolul al XII-lea. Pe vremea când epopea rusească lauda pe Iaroslav pentru că ar fi închis Dunărea şi ar fi aşezat posadnicii săi acolo, în Moldova stăpâneau Pecenegii, şi după ei Cumanii, astfel că ţara aceasta apare în analele vremurilor de atunci sub numele de „Cumania-Neagră“. De aceea este greu de admis o supremaţie galişiană asupra Cumanilor. Şi aceasta cu atât mai puţin, cu cât nici cronicarii ruşei şi nici un document contemporan nu vine în sprijinul acestei stăpâniri. O stăpânire creştină a putut lua fiinţă în regiunea dintre Carpaţi, Nistru şi Dunăre, adică în Moldova de mai târziu, numai după înfrângerea Pecenegilor, Cumanilor şi Tătarilor, care haladuiău acolo, şi după izgonirea lor dincolo de Nistru. Or, această măreaţă operă istorică a fost rezervată poporului român, descălicător al Țării-Româneşti şi al Moldovei.

Se poate ca la opera aceasta să se fi gândit şi principii de Halici. Dar la realizarea acestui gând ei n'au putut trece niciodată. Şi aceasta pentru motivul că principii de Halici erau buni bucuroşi de a se putea menţine în ţara lor, care era veşnic zguduită de certuri interne şi mereu ameninţată de Unguri şi de Poloni. În condiţiunile acestea nici Iaroslav şi nici urmaşul său Vladimir nu se puteau gândi la o politică de cuceriri pe socoteala Cumanilor din Moldova. De altfel pe la 1200, principele Vladimir de Halici îşi pierdu independenţa şi trebui să recunoască supremaţia principelui Roman de Volhinia. Acesta uni Haliciul cu principatul său într'un stat puternic şi ameninţător faţă de Kiev şi faţă de Poloni. Faima puterii sale ajunsese până la Roma, unde papa Inochentie al III-lea îi oferî coroa regala, dar cu condiţiunea de a îmbrăţişa credinţa catolică. Roman refuză cîrstea unei coroane cumpărate aşa de scump cu renegarea credinţii strămoşesti. În lăuntru principelui Roman reprimă cu cruzime orice încercare de răzvrătire a boierilor săi, pe care el îi ucidea şi îngropa chiar de vii cu observaţia că „pentru a putea gusta în linişte un fa-

gure de miere, abinele trebuie să fie mai întâi ucise“. Roman de Halici şi Volhinia muri la 1205.

Între fii săi Daniil şi Vasilko izbucniră certuri sângeroase pentru domnie. Dihonia aceasta ispitî pe Unguri şi pe Poloni de a se amesteca în treburile interne ale principatului galişian. Oştirile ungureşti trecură de mai multe ori Carpaţii şi năvăliră în Galişia, pentru a aduce pe principii de acolo sub vazalitatea ungurească. În 1206, regele Andrei al II-lea al Ungariei îşi însuşi titlul de „Crai al Galişiei şi Lodomeriei“. Acest titlu a trecut deodată cu coroana Sfântului Ştefan asupra Casei de Habsburg. În temelul acestei titulaturi, împărăteasa Maria Tereza revendecă la împărăteasa Poloniei din 1772, drepturile ei de stăpânire asupra Galişiei şi Lodomeriei.

Pe la 1214 a domnit scurtă vreme Coloman, fiul regelui Andrei al II-lea, care se căsătorise cu o princesă polonă pentru a-şi asigura şi concursul polon la menţinerea honului galişian. Cu numele lui Coloman se pune în legătură şi fundarea oraşului Colomea. Numai cu mare greutate izbucni Daniil să recucerească Haliciul la 1229 din mâinile Ungurilor; dar stăpân efectiv asupra principatului ajunsese Daniil numai la 1239.

Năvălirea Tătarilor în Europa şi instalarea stăpânirii lor asupra Rusiei după bătălia dela Kalka puse capăt pentru multă vreme suveranităţii principatelor ruşesti. La 1259 Daniil de Halici şi Volhinia se supuse şi el supremaţiei tătarăşti, convenind să platească tribut şi să asculte de poruncile hanului. Toate efortările sale de a-şi redobândi libertatea cu ajutorul papei Inochentie al IV-lea, care îi trimise coroa regala prin solii papali, rămaseră zadarnice. El trebui să se supună ordinilor hanului şi să dărâme cetăţile din ţara sa. Este mai pre sus de orice îndoielă că în împrejurările acelea Daniil nu se putea gândi la cuceriri noi în direcţiunea Dunărei, unde Tătarii puseră capăt domniei Cumanilor în Moldova şi se aşezaseră ei deabinelea în stăpânirea acestei ţări.

Între timp muri Daniil (1266), iar între fii şi urmaşi săi izbucniră, ca de obicei la Ruşi, din cauza lipsei unui sistem regulat de succesiune la tron, certuri şi lupte sângeroase.

roase, care coborîră și mai mult autoritatea principilor în ochii Tatarilor. Gărzile tătărești de pe lângă curțile princiare mențineau ordinea internă și asigurau stăpânirea tătară efectivă. Acestor lupte interne căzu jertfă la 1340 ultimul principe de Halici, Gheorghe Troidenovicz. Vacanța tronului galișian dădu prilej regelui polon Cazimir=cel=Mare să pătrundă în Galiția, să o cucerească și să o înglobeze definitiv regatului său. Contra acestei anexiuni, Ruricoviții purtară lupte îndelungate care se încheiară prin tratatele dela 1352 și 1366, prin care regele Cazimir obținu dela ei recunoașterea formației stăpânirii poloneze în Galiția și Podolia, iar Litvanii se mulțumiră cu stăpânirea asupra regiunii cucerite dela Tătari și anume Volhinia, o parte din Podolia și Ucraina.

Contra Tătarilor, cari se considerau stăpânitori asupra Podoliei, Volhiniei și Galiției, Cazimir=cel=Mare susținu lupte îndârjite și izbuti să-i alunge dincoace de Nistru în Moldova și dincolo de Smotricz în Ucraina. Pentru asigurarea hotarului dela Nistru, Cazimir=cel=Mare fortifică vadul Nistrului dela Hotin și al Prutului dela Țeșin și Sniatin, lângă vechiul Hmelov. Długosz amintește în cronică sa, că în secolul polon din 1448, s'a susținut că regele Cazimir a respins pe Tătari dincoace de Nistru și ar fi fortificat punctele Hotin, Țeșin, Camenița, Bacota etc.¹⁾ fapt este că cetatea Hotinului, cât și castelul de veghe de pe culmea Țeșinului sunt orientate spre sud, spre Tătari, o dovadă că ele fuseseră construite de o putere dela nord, care nu putea fi altcineva decât Cazimir=cel=Mare, liberatorul Galiției și Podoliei de sub jugul tătăresc.

Izbânda lui Cazimir=cel=Mare contra Tătarilor din Galiția și Podolia și izgonirea lor dincoace de Nistru, inspiră curaj și regelui Ludovic=cel=Mare al Ungariei să reia cu mai mare îndrăzneală ofensiva contra Tătarilor din Moldova. Și de fapt acea ofensivă fu relată de voevodul Ardealului

¹⁾ Długosz, *Historia Poloniae*, V, p. 48, ed. Przewdzicki: „... cum notorium, publicum et clarum sit, quod terram predictam (Haliciu, Pocujia și Podolia) Kazimirus secundus rex Poloniae sub Thataris conquistavit et multis illam pacifice tenens temporibus, multa castra videlicet Kamieniec Choczim, Czeczim, Bacota... și alia vel muro, vel lignis construxit”.

Andrei fiul lui Iașcu, care cu conaționalii săi români din Maramureș izgoni pe Tătari de sub munți Moldovei și creă acolo o căpitanie de graniță ungurească, voevodatul vazal al lui Dragoș și al urmașilor săi Sas și Balc, până ce descălicătorul din Cuhnea Maramureșului, Bogdan veni să desăvârșească opera de curățire a Moldovei de Tătari și de încheiere definitivă a principatului Moldovei independente.

După moartea lui Cazimir=cel=Mare (1370), stăpânirea asupra Galiției și Podoliei trecu asupra ginerelui său Ludovic=cel=Mare din Ungaria. Dar stăpânirea ungurească nu fu de lungă durată. Ludovic muri la 1382, iar fica sa cea mai mică Hedviga moșteni tronul Poloniei cu Galiția și Podolia, care reveniră pe calea aceasta din nou Poloniei. Prin căsătoria Hedvigei cu Vladislav Jogaila, marele duce al Litvaniei, se proclamă uniunea Poloniei cu Litvania și astfel Rusia=Roșie, Podolia, Volhinia și Ucraina cu cetatea Kievul ajunseră pentru mai multe veacuri sub dominațiunea poloneză.

Stăpânirea politică poloneză nu împiedica populațiunea acestor provincii de a-și păstra caracterul ei etnic rutean, maloros sau ucrainean. Provinciile acestea își aveau până la începutul secolului al XV-lea trecutul lor istoric aparte. Din punct de vedere geografic Volhinia și Podolia estică, gravitau spre Nipru, iar Haliciul cu Volhinia și Podolia vestică spre Nistru și spre Dunăre. Această însă nu însemna că domnitorii naționali ai acestor provincii ar fi estins cândva stăpânirea lor și dincoace de Nistru în Moldova, cum s'a susținut de unii istorici ucraineni.

V. Diploma bărlădeană și izvodul orașelor dela Dunăre

Domnia lui Vladimirko de Halicz a fost turburată de nepotul său de frate Ivanko Rostislavicz. Acesta este pomenit pentru prima dată în Ipat. letopis la stârșitul anului 1144, când este arătat la Zvenigorod, poate ca moștenitor al unei regiuni aparie, cum credea Pič¹⁾. De acolo Ivanko uneltea contra unchiului său Vladimirko și, folosindu-se de absența acestuia din Halici, puse la cale o răscoală contra domnitorului legitim. Proclamat principe de Halici, Ivanko se puse în fruntea răsvrătiților și ocupă cetatea. Dar îndată ce Vladimirko află despre cele întâmplate în capitala principatului său, porni spre Halici, asediă acolo pe Ivanko, care cu ocazia unui atac nu se mai putu reîntoarce în cetate și trebui să fugă, în 18 Februarie 1145. Astfel începu viața de aventurier a lui Ivanko Rostislavicz.

După arătările cronicilor rusești Ivanko fugi mai întâi la Dunăre, deci la 1145. Dar acolo el nu rămase multă vreme, ci se refugiă la Kiev, la curtea marelui cneaz Vsevolod. De acolo el intră în serviciul militar la unii mulți principii rusești, distingându-se prețutindeni prin îndrăzneala sa de aventurier. La moartea unchiului său Vladimirko de Halici, Ivanko redică pretenții asupra tronului contra vărului său Iaroslav Osmomyșl, fiul și urmașul lui Vladimirko. Din cauza acestei rivalități la tron, o dușmănie aprigă izbucni între Iaroslav și Ivanko. În 1157 Iaroslav trimise soli la marele duce al Kievului Gheorghe Vladimirovicz, pentru a cere extrădarea lui Ivanko. Numai grație intervenției mitropolitului din Kiev, Ivanko putu scăpa de extrădare. În schimb, el fu trimis la Susdal și aruncat acolo în închisoare. Dar încă în același an muri marele cneaz Gheorghe Vladimirovicz, și Kievul ajuns sub stăpânirea lui Isaislav de

Cernigov. Iaroslav Osmomyșl se grăbi să trimită în 1158 o nouă solie către noul cneaz Isaislav și să ceară extrădarea lui Ivanko. Isaislav respinse cererea de extrădare și făcu vânt lui Ivanko să fugă la „Cumani, unde se așează în orașele dela Dunăre, captură 2 corăbii încărcate cu mărfuri și pricinui mari pagube pescarilor galițieni“ precum glăsuște cronica. Dela Dunăre Ivanko întreprinse în 1159 o expediție războinică contra lui Iaroslav din Halici, însoțit de cete de insurgenți ruși și cumani. Atacul fu însă respins de Iaroslav, cetele lui Ivanko fură împrăștiate, iar Ivanko fu silit să fugă din nou la Kiev, la curtea marelui cneaz Isaislav. Acesta luă pe Ivanko sub înaltă sa protecție și somă chiar pe Iaroslav să cedeze o parte din principatul său galițian pribeagului Ivanko Rostislavici, fiind că supușii haliciei le-ar fi cerut ca principe. Inmixinerea lui Isaislav în treburile interne ale principatului de Halici fu considerată de Iaroslav Osmomyșl drept provocare și aduse la izbucnirea unui război între Kiev și Halici. Isaislav fu învins și răsturnat din scaunul domniei. Ivanko se fortifică cu ocreditorul său în cetatea Vireva (1160) și se apără acolo mai mult timp. Dela Vireva, Ivanko fugi din nou la Dunăre și muri otrăvit la 1161 la Selun care, după unii a fost identificat cu Salonicul, iar după alții cu Brumă delă Gurile Dunării¹⁾.

După mărturiile analelor rusești, Ivanko Rostislavici a petrecut în trei rânduri la Dunăre. Odată în 1145, a doua oară în 1158, când încercă expediția nereușită contra lui Iaroslav Osmomyșl, și a treia oară la 1161, anul morții sale, când trebuie să fi trecut la Salonic sau la Bulna. Analele rusești, singurul izvor din care scoatem datele privitoare la acest îndrăzneț aventurier, nu arată că Ivanko Rostislavici ar fi petrecut la Dunăre înainte de 1145. Și cu toate acestea B. P. Hasdeu a scos la iveală o diplomă, al cărei autor ar fi însuși Ivanko Rostislavici. *Diploma* aceasta, cunoscută în istoriografia română sub numele de *bărlădeană*, a fost publicată de Hasdeu de

¹⁾ Cfr. Ios. LAD. Pič, op. cit., pag. 108 urm.

¹⁾ Cfr. Ios. LAD. Pič, op. cit., p. 108 urm.

două ori și anume odată la 1860 fără nici un comentariu¹⁾ și a doua oară la 1869 cu un lung comentariu istoric, paleografic, lingvistic și geografic²⁾. Iată textul diplomei în original, după prima ediție a lui Hasdeu dela 1860:

Зімкнута : існа...асть : нбанко ростиславковичъ : штсма : галич-
ского : кнѣзя : берладський : свѣдѣніе кнѣземъ... епископъ :
да неплатѣтъ : мыша : обградѣ : нашемъ... ломъобгалічі : наиз-
кладѣ : разекъ : сберладі : юбтискомъ : ю... : радохъ : нашіхъ :
ангистковѣ : рѣзанымъ : токаромъ : тѣтошнымъ : юбгрьскымъ :
ірськымъ : ічс... : атодплатѣтъ : николаю : разекъ : обмаломъ :
обгалічі : акажѣ : коврода : анатомъ : обѣтъ... шт рожьстеа : хва :
тискупъ : і стѣ : і тдѣтъ : і четіре : аѣтъ : мца : маѣ : к : днѣ.

În traducere românească diploma spune :

„În numele Tatălui și al Fiului... eu Ivanko Ros-
tislavici din scaunul galițian, cneaz bărlădean, încuviin-
țăm negustorilor din [Mesem]bria, să nu plătească vama
de descărcare în orașul nostru Galiciul Mic, ci numai
la Bârlad și la Tecuciu și... orașe ale noastre. Iar la ex-
port pentru diferite mărfuri locale, ungurești, rusești și
cehești să nu plătească nicăeri, numai la Galiciul Mic
și va spune voevodul (!) și la această făgăduință... Dela
nașterea lui Hristos o mie, o sută treizeci și patru ani,
luna Mai 20 zile“.

După Hasdeu diploma a fost reprodușă de Șzaranie-
vicz³⁾ și tradusă de Rösler⁴⁾, studiată de aproape de Pič⁵⁾,
Ioan Bogdan⁶⁾, R. Rosetti⁷⁾ și N. Iorga⁸⁾, iar mai re-
cent de d-nii I. Bărbulescu⁹⁾, P. Mutaftciuv¹⁰⁾ și P. P.

¹⁾ Instrucțiunea Publică, I. No. 1. p. 8.

²⁾ TRAIAN, I, 1869, p. 199.

³⁾ I. SZARANIEVICZ, Исторія Галицко-Володимѣрской Русіи

⁴⁾ R. RÖSLER, *Romänische Studien*, pag. 323.

⁵⁾ Ios. LAD. Pič, o. c. p. 107 urm.

⁶⁾ I. BOGDAN, *Diploma bărlădeană*, în *Anal. Acad. Rom.* II. XI. pag. 65 urm.

⁷⁾ RADU ROSETTI, *Statul Bărlădean*, Revista Nouă, București. 1889, II. p.

464 urm.

⁸⁾ N. IORGA, *Studii și Documente*, V. p. 595—601.

⁹⁾ I. BĂRBULESCU, *Curenți literare la Român. în perioada Slavismului cul-
tural*, București, 1928, pag. 9—12.

¹⁰⁾ I. MUTAFTCIUV, *Происхождѣніе на Асеніици (Originea Asaneștilor)*, Sofia,
1829, pag. 20—21.

Panaiteșcu¹⁾, care rezumă toate cercetările anterioare și con-
chide că diploma este „un fals grosolan“ comis de Hasdeu
în complicitate cu tatăl său.

Autenticitatea diplomei bărlădene a fost contestată și
din motive lingvistice și credem că cu drept cuvânt. Dar
pe lângă obiecțiunile de ordin lingvistic, sunt considerațiuni
de natură istorică, care militează categoric contra autentici-
tății diplomei. Emitentul diplomei Ivanko apare în textul ei
sub trei titlaturi diferite : coborîtor din scaunul galițian,
cneaz bărlădean sau bărladnic și voevod. Nesiguranța și
lipsa de precizie în aplicarea acestor titluri dă prilej la
bănuieli grave. Ivanko era fiul lui Rostislav din Przemyśl,
astfel că el era din scaunul Przemyśl-ului și nu al Hali-
cului. La 1134, anul în care s'a emis diploma, nu exista
un principat de Halici sau galițian. Scaunul domnesc al
lui Vladimir a fost așezat la Halici numai la 1141, deci
șapte ani după data de emitere a diplomei, când așezarea
dela vadal Nistului. pînă la oarecare însemnătate politică.
Acesta este primul argument istoric contra autenticității. Al
doilea argument este pomenirea vagă de „voevod“, când se
știe că analele rusești nu atribue niciodată lui Ivanko acest
titlu. De altfel analele rusești menționează prezența lui Ivanko
la Dunăre numai la 1145,—când apare ca pretendent sau
„izgoi“—, atunci aventurierul trebuie să se fi găsit încă într-o
vârstă prea fragedă. Rămâne titlatura de cneaz bărlădean
sau bărladnic. Titlatura aceasta a fost adusă în legătură cu
orașul Bârlad, care ar fi existat pe atunci. Existența ora-
șului Bârlad în acea vreme este mai mult decât problema-
tică. În schimb însă nu încapă nici o îndoială că afluentul
Siretului pe care este așezat orașul Bârlad, purta acest
nume în secolul al XII-lea. Se știe doară că orașele ca
Sirete, Suceava, Bârlad, Buzău etc. și-au împrumutat nu-
mele dela râurile pe care se află și nu invers.

Originea numelui Bârlad nu este încă bine lămurită.
În analele rusești se pomenește de „Bărladnici“ ca aventu-
rieri nestatornici și fără căpătâi, pe cari Hruszevski îi con-

¹⁾ P. P. PANAITESCU, *Diploma Bărlădeană și Documentul lui Koriatiavici* în
„Revista Istorică Română“, II. 1. p. 46—51.

sideră deopotrivă cu Brodnicii, drept antemergători ai Cazacilor¹⁾. Astfel sunt pomeniți ca „Bârladnicii” aventurieri ruși din Olese la gura Niprului²⁾. În 1159 Ivanko năvăli la Dunăre însoțit de „Cumani și 6000 de Bârladnicii”, molestând acolo pe negustorii și pescarii localnici³⁾. În condițiile acestea este greu de presupus, ca cete de pribegi și aventurieri din toate neamurile, cum erau Bârladnicii, cari năvălau în Moldova după pradă, să-și fi însușit numele dela râul Bârlad. Este mai aproape de mintea omului ca râul care parcurgea regiunea devastată de Bârladnicii prădalnici să-și fi primit numele dela aceștia. Analogii avem doară în numele râurilor Tatarca, Turcul, Neamțul numite altfel după năvălitorii tătari, turci și germani.

Dar orcât, Bârladnicii nu apar ca o creațiune a lui Ivenco Rostislavici. Ca și Brodnicii și Cazacii de mai târziu, Bârladnicii existau înainte și după aventura „izgonului” dela Przemyśl. El a făcut apel la ei și li-a cerut să-l însoțească în aventurile sale războimice la Dunăre. Ei l-au urmat în tovarășie cu Cumani, stăpânitorii acelor regiuni. Atât și nemic mai mult. Numai Hasdeu a făcut prin diploma sa plăzmuță din Ivenco un „cnez de Bârlad”, când el nu era de fapt decât o căpetenie de „Bârladnicii”, un condotiere îndrăzneț, care-și încercă norocul de pradă în orașele dela Dunăre. Iată la ce trebuie redusă legenda „cnezatului de Bârlad”, în care unii cercetători bănuiau realități istorice⁴⁾.

Pe lângă Bârlad se mai pomenește în diploma plăzmuță a lui Hasdeu și de Mesembria, Tecuci și Galați. Despre Mesembria ca centru comercial în secolul al XII-lea nu se pomenește nicăieri. Heyd și Jireček nu-i atribue nici o importanță comercială⁵⁾, și cu atât mai puțin într-o vreme când luptele cu Pecenegii dincolo de Dunăre erau în toiul

¹⁾ *Istoria Ukrainsky Rosy*, vol. VII. p. 75. cfr. *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*, II. p. 369.

²⁾ *Ios. Lad. Prč*, o. c. p. 109.

³⁾ *Viz. Vremennik*, IV. pag. 332; cfr. G. I. BRĂTIANU, în „*Buletin de la Sec. Hist.*” Acad. Rom. X. p. 131.

⁴⁾ A. D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, II, p. 204 urm., ed. III.

⁵⁾ W. HEYD, *Geschichte des Levantehandels*, I. p. 577-579. II, p. 159.

lor¹⁾. Nici reîmpropățarea comerțului pontic prin Venețieni și Genovezi n'a putut însufla Mesembriei un nou avânt comercial²⁾, și cu atât mai puțin cu Moldova pustiuă de Pecenegi și de Cumani întovărășiți de Bârladnicii ruși, cari adulmecau prada la Dunăre. Mențiunea Tecuciului nu poate fi luată în serios pentru vremea aceea. În privilegiul comercial al Liovenilor din 1408 Tecuciul nu este pomenit.

Dar mai interesantă este mențiunea *Haliciului Mic*, pe care Hasdeu îl identifică cu Galații dela Dunăre. În documentele interne ale Moldovei localitatea această nu este pomenită nici pe vremea lui Alexandru-cel-Bun și nici în epoca lui Ștefan-cel-Mare. Numai în traducere ni s'au păstrat două cărți de danie din 1445 și 1454 pentru mănăstirea Homorului, în care se scutesc de vamă carele mănăstirii ce aduceau pește dela Galați³⁾. În 1444 negustorul Zindrich din Leovălcea cumpărături la Galați⁴⁾. Or, aceste mențiuni sunt prea vagi și nesigure pentru a putea pune mult temei pe ele. Dintr-o așezare de pescari ce erau, Galații ajung la o carecare importanță comercială numai în secolul al XVI-lea și cele urmatoare și anume după pierderea Chilie și a Tomarovei sau a Renilor basarabeni⁵⁾. Pornind dela diploma neautentică din 1134, unii au riscat să considere Galații drept o colonie a Haliciului dela Nistru. În sprijinul acestei păreri nu se aduce altă mărturie decât asemănarea de nume ce pare că există între Halici sau Galici și între Galați. Numai că asemănarea această ar trebui estinsă și asupra celor 4 localități cu numele Galați din Ardeal și anume din județele Năsăud, Alba, Hunedoara și Făgăraș⁶⁾, pre-

¹⁾ C. I. JIREČEK, *Geschichte der Bulgaren*, p. 209 urm., passim. *Das Leben und Wirken der Bulgaren*, p. 258, cfr. N. IORDA, *Studii și Docum.*, V, p. 596.

²⁾ G. I. BRĂTIANU, *Recherches sur le commerce genois dans la Mer Noire au XIIIe siècle*, Paris, 1924 p. 39 urm.

³⁾ M. COSTĂCHESCU, *Documente Moldovenești înainte de Ștefan-cel-Mare*, II, p. 235 și 515.

⁴⁾ *Akta grodzkie i ziemskie*, XIV. No 1340.

⁵⁾ HIRMLAZAKI, *Docum* II, p. 424, XI, p. 784. *Tezaur de Monum. Istor.*, III, p. 142. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, III, p. 264 și 347.

⁶⁾ S. MOLDOVAN și N. TOGAN, *Dictionarul numelor de localități cu populație română din Ungaria*, p. 97.

cum și asupra localității Galiț, Γαλιτζή de dincolo de Dunăre din Serbia ¹⁾. Din o simplă asemănare de nume nu se poate deci conchide la legături polnice și cu atât mai puțin la descălcarea Galaților noștri din Haliciul ucrainean dela Nistrul superior, cum o fac propagandiștii ideii ucrainene, care susțin sus și tare că comercianții halicieni ar fi descălcați la Dunăre orașul Galiciul-Mic, care astăzi ar purta numele de Galați ²⁾.

Dar demonstrând neautenticitatea diplomei bâladene și inadmisibilitatea tuturor concluziilor pe care unii s'au grăbit a le trage „din falsul grosolan” al lui Hasdeu, nu înseamnă că am încerca să tăgădăm participarea negustorilor galițieni la comerțul dela Dunăre. Dimpotrivă știm că în secolul al XI-lea și XII-lea negustorii galițieni străbăteau meleagurile Moldovei până la Dunăre și se întorceau cu carele lor încărcate cu mărfuri grecești ³⁾. Față de acești negustori și pescari de origine galițiană caută să se regreseze aventurierul Ivanco cu Bârladnicii săi în anii 1145 și 1159. Participarea Galițienilor la comerțul dunărean a găsit cunoscutul răsunset și în celebra epopee rusească despre Igor, care proslăvește pe Iaroslav Osmomysl din Halici pentru influența sa la Dunăre.

Că teritoriul Moldovei de mai târziu n'a fost niciodată cuprins în hotarele principatului de Halici se evidentiază și dintr-o mărturie bizantină din secolul al XII-lea. Cronicarul bizantin Nichita Choniates relatează la anul 1165, deci numai 4 ani după moartea „izgoiului” Ivanco Rostislavici, că un prinț bizantin, anume Andronic Comnen, văr al împăratului Manuel, ar fi căutat refugiu la curtea principelui de Halici Iaroslav Osmomysl. Fuga lui Andronic s'a produs în următoarele împrejurări. Împăratul Manuel Comnen întreprinsese o expediție victorioasă contra Sârbilor și Ungurilor, îi bătuse și-i readuse la respectul cuvenit față de împărat. Dar pentru a-i ținea mai bine în frâu, împăratul lăsa la Dunăre pe vărul său Andronic Comnen în calitate de gu-

¹⁾ C. I. JIREČEK, *Geschichte der Serben*, I, p. 247 notă 3.

²⁾ GRIGORE GIGOROVICI, *Țărănimea bucovineană în jug*, editura „Nove Sclo”, 1922, p. 1

³⁾ G. VELICZKO, *Relațiunile politico-comerciale ale Rușilor Bizantini în sec. X și XI (ucrainești)*, în „Comunicările Asociației Szewczukow”, VI, p. 31 l. m.

vernator militar, punându-i la dispoziție forțe suficiente pentru a putea respinge orice atac. Dar prințul Andronic căzu curând sub grava bănuială că uneltește contra împăratului pentru a-i răpi tronul. De frică de pedeapsă Andronic se hotărî să fugă la curtea principelui de Halici. El fu însă urmărit de Românii dela nordul Dunării, prins de ei și dat pe mâna împăratului.

„Dar când Andronic s'a îndepărtat de frică — zice cronicarul — și, scăpând din mâinile celor ce-l urmăreau, atinse granița principatului de Halici, bucuros de a fi găsit acolo refugiul mântuitor, chiar în clipa aceea el căzu în mrejele urmăritorilor săi, căci el fu prins de Vlachi, la care ajunsese vestea despre fuga lui. Aceștia puseră mâna pe el și-l duseră înapoi la împărat” ¹⁾. De altfel vechile cronici rusești arată că principele Isaia Slav în lupta sa cu Boleslav II al Poloniei ar fi fost ajutat de Vlachi ²⁾.

Așezarea holarului dintre Galiția și Moldova de mai târziu nu poate fi în nici un caz cea arată de Xenopol ³⁾ și Radu Rosetti ⁴⁾, cari credeau încă în autenticitatea diplomei bâladene. Principele Andronic nu s'a refugiat în legendarul cnezat de Bârlad al aventurierului Ivanco, ci el a pătruns până la Halici, reședința principelui Iaroslav cel cu șapte simțuri, unde a fost bine primit și a luat chiar parte la o vânătoare de zimbri, a răpus mai mulți dintre aceștia și și-a împodobit mai apoi palatul său din Bizanț cu trofeele de vânătoare dobândite în munții Pocuției ⁵⁾.

* * *

În sprijinul prefinsei stăpâniri galițiene asupra Moldovei de mai târziu, se aduce mereu și un izvor de „cetași

¹⁾ NICHITA CHONIATES, ed. Bonn, p. 168: „ἔπειτα δὲ τῇ Γαλιτζῇ μὴ τὸν πατέρα τοῦ Πάρος καταρχήν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἱπποκόμους παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦ Νείλου”. Scifi Hyperborei sunt m. niști Ruși, dela Nord, spre deosebire de Scifi Cuman., așezați mai la Sud, lângă Dunăre și Marea Neagră

²⁾ D. CANTEMIR, *Historicul Româno-Moldovo-Vlahilor și Tocilescu* p. 385; cfr. M. BOBRZYŃSKA *Dzieje Polski w zarysie*, ed. IV, vol. I, p. 93.

³⁾ *Istoria Românilor*, ediția III, vol. II p. 204—205

⁴⁾ *Revista Nouă*, 1889, II p. 472.

⁵⁾ Летопись по Ипатьевскому списку, anni 6673. И прибеже къ Царю рода Братаръ паревя кидъ Андроникъ къ Іаростави у Галичъ, і прѣ і Іароставъ о великоіо любію

rusești", care ni s'a păstrat ca anexă la aşanumitul „*Voskresenskaja lëtopis'*“, şi publicat în „Culegerea complectă de anale ruseşti“¹⁾. Letopisul voskrescian merge numai până la 1347. Or, în izvod se pomenesc nume de oraşe, cari nu fiinţau încă la acel an. Aceasta este o dovadă că lista aceasta este cu mult mai nouă şi a fost numai anexată la letopisul rusec care încheie cu anul 1347²⁾.

Iată cuprinsul acestei anexe geografice :

„La Dunăre Vidikov cu 7 ziduri de piatră şi Mdirn, Trniov, Drestvin, Dingr dincolo de Dunăre. La nordul fluviului *Novoia Selo, Akoliatris*; lângă mare *Karna, Kavarna*; de această parte a Dunărei, la nord la revărsarea Nistrului *Bârlgorod, Kilia, Cern, Askij Torg* pe râul Prut; *Romanov Torg* lângă Moldova, *Nemec* în munţi, *Koročjunov, Kamen, Sočava, Seret, Bania, Nečjun, Kolomija Gorodok* pe Ceremuş şi lângă Nistru *Chotin* şi acesta este oraş bulgăresc şi valah“.

Examinând mai de aproape numele acestor oraşe, vedem un amestec de oraşe vechi dela Dunăre, Marea Neagră şi Nistru, precum şi o serie de oraşe mai noi pe Prut, Sirete, Moldova şi Ceremuş. La litoralul pontic avem cetăţile Karna şi Kavarna, care pot fi identificate cu Varna şi Cavarna de astăzi. Pe malul drept al Dunărei se menţionează cetăţile Vidikov şi Mdirn, Trniov, Drestvin şi Dingr, dintre care pot fi identificate Mdirn în Vidinul, Trniov cu Târnova şi Drestvin cu Durostor sau Silistra, Dingr a fost identificată de Pič cu Măcinul iar Vidikov pare să fie identic cu Mdirn, adică Vidinul.

Pe malul stâng al Dunărei se menţionează oraşele Novoia Selo, Akoliatris, Kilia şi la limanul Nistrului Bêlgorod. Kilia şi Bêlgorod sunt uşor de identificat cu Chilia şi Cetatea-Albă. Akoliatris a fost identificat de Pič cu Vâlcovul. Novoia Selo n'a putut fi identificat încă. Pe Nistru în sus se menţionează Hotinul ca oraş bulgaro-român. Pe Prut este pomenit Askij Torg care poate fi identificat cu Iaşii. Ur-

¹⁾ *Polnoie Sobranie russkich lëtopis'*, VII, p. 240.

²⁾ Ios. LAD. Pič o. c, p. 106; *Arhiva Istorică*, I. 1. p. 18, XENOPOL, *Ist. Rom. ed. III. vol. II*, p. 206.

mează apoi oraşele uşor de identificat ca Romanov Torg cu Romanul, Nemec cu Neamţul, Koročjunov cu Crăciuna, Kamen cu Piatra, Sučava cu Suceava, Seret cu Serete şi Baia cu Baia, Colomeia din Polonia. Nečjun, a fost identificat de Ohciul cu Căciun-Teşin. Rămâne nelămurit numele cetăţii Cern, care este pomenit îndată după Chilia şi ar putea fi Vicina de mai târziu. Lipsa Bârladului, Tecuciului, Galaşilor şi Mesembriei din această listă de oraşe ar trebui să ne surprindă dacă nu am ştie că diploma bîrlădeană, unde se face menţiune de ele, nu este decât o născocire regretabilă a lui Hasdeu. Lipsa acestor oraşe din izvodul geografic amintit mai sus nu este decât o dovadă în plus, că diploma bîrlădeană nu este autentică.

Examinând mai deaproape lista cu cetăţile „ruseşti“ vedem că ea cuprinde două serii de cetăţi cu totul deosebite una de alta. În prima serie de cetăţi intră străvechile aşezări dela Dunăre şi Mare : Vidinul, Silistra, Chilia, Cetatea-Albă, Cavarna şi Varna. Aceste sunt cetăţi rămase din antichitate şi menţionate mereu de cronicarii bizantini până în secolul al XIII-lea.

După dărâmarea primului imperiu bulgar, împăraţii bizantini extinseră din nou stăpânirea lor până la Dunăre. Din regiunea dunăreană recucerită cu numeroasele ei oraşe şi cetăţi, urmaşii lui Vasile Bulgaroctonul organizează un ducat de graniţă şi aşezară în fruntea lui pe un „ἀρχὼν ὅν τὼν περὶ τὸν Ἰστρον πόλεων καὶ χωρίων“, adică „stăpânitor al oraşelor şi ținuturilor dela Dunăre“. Reședința stăpânitorului acestui ținut numit după aşezarea sa la Dunăre se găsea la Silistra. Iar el însuși se intitula adesea „δοῦξ τὼν παριστρῶν“ adică „duce de Paristrion“.

Un astfel de duce al oraşelor dunărene fusese vestitul general Katakalon Kekaumenos, care la 1043 întâmpină pe Ruşii lui Iaroslav cel-Mare, ce se întorceau pe uscat dela Constantinopol şi-i nimici la Varna¹⁾. Lui Kekaumenos îi urmă în postul de guvernator tutelar al ducatului de margine

¹⁾ KEDRENOs, II. p. 555, 3.; cfr. N. BĂNESCU, „Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor dela Dunărea de jos“, „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, Cluj 1921 22 1, p. 138 şi urm.

Mihai fiul lui Anastasie, care se intitula „*Ἀρχὼν τῶν παριστρίων πόλεων*“, adică stăpânitor al cetăților paristriene ¹⁾. Întreându-se atacurile Pecenegilor la Dunăre, Bizantinii se grăbiră să numească chiar 2 „*ἄρχοντες τῶν παριστρίων πόλεων*“ pe Nichifor Botaneiates și pe Vasile Apokapes (1065) ²⁾. În 1072 apare Nestor ca „*δοῦξ τῶν παριστρίων*“ ³⁾. Sub ducele Leon Nikerites fură zdrobiți Pecenegii la Lezbounion (1 Aprilie 1091) ⁴⁾.

După aceea nu mai cunoaștem alți duci de Paristrian, deși ducatul de graniță se menținu încă multă vreme.

Din ducatul acesta *paristrian* ridică în 1166 Manuel Comnen numeroasele ostiri de *Vlachi* și-i porni contra Ungurilor. Asupra acestei expediții cronicarul *Kinamos* relatează că Manuel Comnen trimise împotriva Ungurilor o ostire sub conducerea protostratorului *Alexios* care trebuia să facă numai o demonstrație pe drumul obicinuit al Dunărei, pentru a face pe Unguri să creadă că atacul se va da din acel loc obișnuit, în vreme ce *Leon Vatatzes* „adunându-și din altă parte altă armată numeroasă, și chiar mare mulțime de *Vlachi* care se zice că coboară din vechii coloniști de odinioară veniți din Italia („*οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πόλαι εἶναι λέγονται*“). Pornind din localitățile Pontului, numit Euxin, ei urmau să năvălească în țara *hunică*, dintr-o parte, din care din vechime nimeni nu năvălise niciodată asupra lor“.

Armata trecu prin regiuni întinse, greu de străbătut, ajunse în țara Hunilor unde află sate foarte populate de oameni, jăfui în toate părțile, ucise mulți oameni și ridică mulți robi de acolo. În amintirea campaniei Vatatzes ridică o cruce de aramă cu inscripția :

Ἐνθάδε Παννονίης ποτὲ ἄκριτα φύλα γενέθλης
Δεινὸς Ἄρης καὶ χεῖρ ἔκτανεν Ἀβσονίων.
Ῥώμης ὁππότε κλεινὴς διὸς ἄνισσε Μανουήλ,
Κωμνηνῶν κρατόρων εὖχος ἀριστονόων.

¹⁾ KEDRENOS, II, 543, 16.

²⁾ ZONARAS, III, 675, c.

³⁾ SKYLITZES, 719, 11. ZONARAS, III, 713, 9

⁴⁾ ANA COMNENA, I, 422.

Nenumărată mulțime de ginta panoniană
Ares ucise aci cu a Ausonilor braț,
Când divul Manuel domnea în Roma glorioasă
Fala Comnenilor celor puternici și mari... ¹⁾.

Ausonii erau o populațiune veche în Italia de sud; numele de Ausoni este întrebuințat în inscripție pentru Vlachi sau Romani din Italia. Priscus înțelegea sub „*Ἀβσονίων φωνήν*“ limba romană rustică, pe care el o auzi la curtea lui Attila. Ausonienii sunt Vlachi, spre deosebire de *Ρωμαῖοι*, Grecii. Iată deci o primă mențiune lapidară asupra isprăvilor româ-mânești la nordul Dunării.

Drumul parcurs de Vatatzes cu Vlachi nu putea fi altul decât cel cunoscut și batutucit din antichitate, dealungul Siretului, în Valea Trotușului și de acolo pela Oituz în Ardeal, în țara Bârsei, care era bine populată după măruria lui Kinamos. Crucea fu ridicată undeva dealungul acestui drum și nu este exclus ca ea să fie descoperită cândva. Vlachu din armata lui Vatatzes erau dela Dunăre-de-jos, din Paristronul bizantin, care se menținea încă în acea vreme.

A treia armată sub Ion Ducas străbătu deșerturile Moldovei pentru a ajunge la granița ruso-ungară ²⁾.

Un alt scriitor bizantin, *Michail Attaliates*, care slușise pe lângă 4 împărați, ne-a păstrat informațiuni foarte prețioase asupra locuitorilor dela Dunărea de jos. El relatează că: „Populația de acolo este semibarbară“. Pe țărmul Dunărei sunt așezate multe și mari orașe, care adăpostesc o populație de toate limbile și întrețin o oaste nu mică, la care orașe Scifi trecuți de dincolo mai înainte, duc felul lor de viață scitică. La Dunăre locuitori sunt puțin sau de fel aplicați să asculte de autoritatea împăratului, oferind cu totul puterea cetății șefului lor Tatos. „*Τατός (Χαλῆς), Σέσθλαβος* și *Σατζᾶς*“ stăpânitori ai cetății *Ἀρίστρα* (Silistra) și *Βιτζίνα* (Vicina) nu erau decât căpeteniile Românilor dela Dunăre, numiți „*ἔκχρητοι*“, juzzi, cnezi, slav. sudstvo al documen-

¹⁾ KINAMOS VI, cap 3; cfr. D. ONCIUL, *Originea Principatelor Române*, p. 24.

²⁾ JIRIČEK, *Geschichte der Serben*, I, p. 253 urm.

telor sârbești ¹⁾. Acești „Μεσοβαρβαροι“ ai lui Attalates cari duc „τὸν Σκυθὸν βίον“ nu puteau fi nici Bulgari, nici Greci, nici Pecenegi, nici Cumani și nici Ruși sau Unguri, ei erau fără îndoială Români, care se cărmuiau prin județii lor. Ei recunoșteau autoritatea bizantină reprezentată prin „θεὸς“ sau „ἀρχὸν τῶν Παριστρίων“ sau „Κατεπάνω τῆς Δρίστρας“ ²⁾.

O căpetenie a Vlahilor dela Dunăre pare să fi fost și faimosul „Προδῖλος, ἑκκρίτος τῶν Βλάχων“, care după relațiunea Anei Comnena, sosind în timpul nopții, aduse lui Alexios în lagărul dela *Anchialos* vestea despre trecerea Cumanilor peste Dunăre ³⁾.

Ducatul de hotar dela Dunăre, *Paristrion*, a dăinuit sub dominațiunea bizantină până la sfârșitul veacului al XII-lea, când tot dela Dunăre luă ființă al doilea imperiu bulgar, creat de frații Petru și Asan și ajuns la mare înflorire sub fratele lor Ioaniță. Dar și sub stăpânirea româno-bulgară ducatul de graniță bizantin se menținu sub forma unei autonomii oarecate în strânsă legătură cu Bizanțul. Pe temelia acestui ducat paristrian se ridică în veacul al XIV-lea *despotatul* lui Balicas și a fraților săi Toader și Dobrotici, care impuse numele său acestui despotat de graniță: Dobrogea.

Orașele acestea paristriene erau faimoasele „Городи по Дунаіскыхъ“ de unde aventurierul Ivanko Rostislavici făcea atâta rău negustorilor galișeni. Înainte de Ivanko râvnise la stăpânirea acestor orașe Sviatoslav din Kiev, care încă pe la 969 spunea mamei sale că dorește să-și mute reședința la Dunăre unde se adună toate bogățiile din lume; așa aur, vinuri și fructe din Grecia, argint și postavuri din Cehia, cai din Ungaria și blănuri, ceai, miere și sclavi din Rusia. De același dor era mistuit și nivalul lui Ivanko, principele Iaroslav Osmomysl din Halici, pe care „Cântecul lui Igor“ îl proslăvește ca stăpânitor al porților Dunărei, formate firește din cetățile paristriene. Numele acestor cetăți au ajuns deci

¹⁾ Cfr. N. IORGA, *Les premières cristallisations d'Etat de Roumains*, în *Bull. de la Sect. Inst. de l'Acad. Roum.* I Ian. 1920, No. 5—8; *Rev. st. Istorică* V. 6—7. HJRMUZAKI, *Docum.* I. 2 p. 771 urm.

²⁾ ATTALATES 204, 16 urm. cfr. BĂNESCU, I. c. p. 148.

³⁾ ANA COMNENA, II, 10, 9.

și în izvodul geografiei din anexa letopesițului voscrensian. Cum între aceste vechi orașe nu găsim pomenite Bârladul, nici Tecucul și nici Galații, este evident că ele nu existau pe atunci decât în fantezia lui Hasdeu, plăsmuitorul faimoaselor diplome bătădene.

Din mărturiile contemporane bizantine rezultă pe de altă parte că hotarele principatului de Halici erau departe de Dunăre, precum s'a văzut din expediția lui Leon Vatatzes și din fuga prințului Andronic la Halici, relatate de cronicarii contemporani Kinamos și Nichita Chomates, care nu amintesc de legendarul principat de Bârlad, prin al cărui teritoriu ar fi trebuit să treacă și oștirile bizantine și Români care urmăreau pe principele Andronic. Iată pentru ce credem că preținsa stăpânire galișiană în Moldova secolului al XII-lea aparține domeniului fanteziei lui Hasdeu și a câtorva istorici ce au căzut victimă acestei fantezii.

* * *

A doua serie de cetăți sunt cele din Moldova și anume: Iași, Baia, Siret, Suceava, Neamț, Roman, Crăciuna, Țefinul, etc. Acestea nu se pot compara ca vechime cu orașele paristriene, ci sunt fundațiuni mai nou. Aceasta dovedește că autorul izvodului de orașe și cetăți a aruncat clăde peste grămadă orașe noi și vechi fără nici o deosebire. Se pare că la izvodul cu cetățile dunărene s'a adăugat prin secolul al XV-lea și lista orașelor moldovenești, cunoscute atunci. Este interesant că la cetățile moldovenești este numărată și Colomeia din Pocuția, ceea ce pare să indice că vechea listă a fost complectată într-o vreme, când Moldova avea de revendicat drepturi asupra Pocuției ¹⁾.

Originea acestor orașe și numele fondatorilor lor s'a pierdut în negura vremurilor. Cronica atribuită lui Nestor pomeneste de cetățile „градъ“ Uglichilor și Tivertilor, ce sălășluiau între Nistru și Dunăre, deci pe teritoriul Moldovei de mai târziu ²⁾. Istoricii ruși în frunte cu Karamsin

¹⁾ Cfr. ION I. NISTOR, *Die moldauischen Ansprüche auf Podolien*, în *Archiv für Osterr. Geschichte* vol. 101.

²⁾ *Cronica Nestoris*, ed. Miklosich, p. 6.

sunt de părere că unele orașe din Moldova s'ar fi dezvoltat din „gorodurile” acestor Ughici și Tiverti¹⁾. Firește că în cadrul acestei ipoteze istorice nu ar putea încăpea Cetatea-Neamțului, o creațiune teutonică, cum arată numele ei, și nici cetatea Romanului, o fundațiune a lui Roman-Vodă. De asemenea și numele cetății Iași poate fi pus cu mai multă probabilitate în legătură cu semința Iasilor, astăzi Oseji din Caucaz, un nume așa de frecvent și dincolo de munți în Ungaria. Baia este o așezare săsească, iar originea Siretului și Sucevii a rămas până astăzi nelămurită. Hotinul și Teșinul au fost fortificate de Cazimir-cel-Mare, precum s'a aratat la locul său.

Istoricii galițieni susțin că orașele moldovenești ar fi putut lua ființă ca orașe rusești pe vremea pretinsei stăpâniri galițiene în Moldova²⁾. Am arătat mai sus că în sprijinul estinderii hotarului galițian asupra teritoriului moldovenesc de mai târziu nu s'a adus până astăzi nici o dovadă istorică, afară de falsă diplomă bârlădeană. Contra acestei ipoteze vorbește însăși harta anexată la letopisul voscrensenic, care cuprinde numai orașele moldovenești împreună cu Colomeia, câtă vreme orașele galițiene sunt numite deopotrivă cu cele volhiniene cu totul separat și la alt loc. Dacă însuși autorul izvodului înșiră orașe panstriene și moldovenești separat de cele galițiene, atunci cu ce temei mai pot fi considerate aceste orașe drept galițiene? Este evident că autorul izvodului nu le considera ca aparținând uneia și aceleiași țări și ca fiind sub aceeași stăpânire. Astfel cade și ultimul argument pentru pretinsă stăpânire galițiană asupra Moldovei.

* * *

Cu atâta mai puțin poate fi susținută o întindere a stăpânirii galițiene asupra Matamureșului și Ardealului. Dar cu toate acestea istoricul ucrainean Miron Korduba a riscat să susțină, că în secolul al XIII-lea principii de Halici ar fi

¹⁾ KARAMS N, *Geschichte des Russischen Reiches*, II, p. 28, No. 97. Riga, 1820.

²⁾ SZARANIEVICZ, *Исторія Галицкаго-Володимирьской Руси* Leov, 1863, p. 184; cf. D. OSCIUL, *Originea Principatelor Române*, p. 232 ult.

stăpânit regiuni întinse chiar în Ardeal, ajungând până la apa Siseului mai la sud de Bistrița. Istoricul ucrainean a încercat să-și întemeieze afirmațiunea sa pe un document din 1228 dela regele Andrei II, care hărăzește banului Simion domeniul Szeplak din Ardeal cu toate atenențele sale până la „Ruscia”, așezată la izvoarele Siseului și Budacului¹⁾. În iperzelul său național, d-l Korduba identifică „Ruscia” cu „Rusia”, adică Rusia Roșie sau Galiția și afirmă că pe acea vreme principatul de Halici cuprindea Moldova-de-Sus, Bucovina, Matamureșul și Ardealul nordic până la obârșia Siseului și Budacului²⁾. În capul documentului regele Andrei se intitulează „Galiția Lodomeriaque rex” și de aceea este greu de admis ca în context să vorbească de „Rusia”. D-l Korduba a uitat să-și dea seama că „Ruscia” nu este decât „Rusciorul” (Sebeșul-de-Jos) din jud. Năsăud, așezat chiar la izvoarele Siseului și Budacului și n'are nemic a face cu Rusia Roșie sau Galiția.

În sprijinul afirmației sale Korduba mai aduce și o bulă papală din 1264, în care se amintește de „Sassvar” (Orăștia), în jud. Hunedoara³⁾. Istoricul ucrainean citește însă în loc de „Sassvar” „Satmar” și afirmă că până la Satu-Mare ar fi ajuns cândva granița galițiană⁴⁾. Este evident că cu astfel de mărturii nu se poate susține că granița Haliciului ar fi trecut Carpații și ar fi cuprins și parte din Transilvania nordică. Aberațiuni de acest fel cad dela sine.

Din cele arătate mai sus rezultă limpede pentru orice om nepreocupat că pretențiile ucrainene asupra Moldovei sau părți din acest pământ românesc, nu au la temelie lor nici un act istoric. Nici diploma bârlădeană, a cărei neautenticitate este dovedită, nici lista cu cetățile paristrice și moldovenești, nici cele 2 documente citate și fals interpretate de Korduba nu aduc nemic serios în sprijinul acestor

¹⁾ TEUTSCH u. FIRNHABER, *Urkundenbuch*, II, Abt. XV Bd. Nr. 41, p. 42.

²⁾ MIRON KORDUBA, *Granița moldo-polonă la moartea lui Ștefan-cel-Mare*, p. 2; HRUSZEVSKI, III, p. 78 și 501.

³⁾ TEUTSCH u. FIRNHABER, No. 82, p. 81—82.

⁴⁾ KORDUBA, o. c., p. 3; *Ist. ilustr. a Bucovinei*, p. 18, 36. SMAL-STOCKI, *Rusu în Bucovina*, p. 1.

afirmațiuni. Prin urmare Ucrainenii nu pot invoca drepturi istorice pentru revendicările lor teritoriale în Maramureș, Bucovina și Basarabia. Granița străveche între Români și Ucrainenii a fost totdeauna la Nistru. Zicea doară foarte ni-
merit la 1703 Martin Chometowski, palatinul Braclaviei : „*Inter nos et Valachiam ipse deus flumine Tyra dis-*
limitavit“, adică între Români și Ucrainenii însuși Dumnezeu a așezat Nistru ca hotar ¹⁾.

VI. Originea elementului ucrainean din România.

Din analiza critică a izvoarelor rezultă că revendicările teritoriale ale Ucrainiilor în Bucovina, Basarabia și Maramureș sunt lipsite de orice temelie istorică. Rămâne acum să analizăm obiectiv temele etnice pentru revendicările lor politice. Este mai presus de orice îndoială că în unele plăși bucovinene și basarabene sălășluiesc astăzi numeroase familii de Ucraini. Numai că așezarea acestor familii pe pământul vechii Moldove este de dată mai recentă. Însuși Rudnicki recunoaște că populațiunea ucraineană a ajuns dincoace de Nistru în Moldova pe cale de expansiune și colonizare, că prin urmare ea nu este aborigină și în nici un caz anterioară descălcării Românilor în văile Moldovei. Despre Basarabia zice Rudnicki că țara a fost colonizată mai des numai în ultimul secol și că Ucrainii au pătruns în masa compactă a Românilor ¹⁾. Iar despre Bucovina același autor ucrainean susține că hotarul etnografic al Ucrainiilor nu este vechiu deloc, afară doară de valea Ceremușului ²⁾.

Valea Ceremușului este populată de o seminție slavă aparte, numită *Huțuli* sau *Huțani*. Asupra originii Huțanilor s'au lansat mai multe păreri. Kalužniacki a încercat să derive numele Huțul dela „*Uzi*“, un trib cumanic, cari ar fi pătruns în Carpați și s'ar fi slavizat acolo cu vremea. Originea aceasta, inspirată mai mult din asemănarea numelui Huțul cu „*Uzi*“ pare puțin probabilă, întrucât triburile cumenice, ca populațiune de stepă, cu greu se vor fi putut deprinde cu viața de munte. În favorul acestei ipoteze ar vorbi cultul Huțanului pentru cal, singurul și indispensabilul mijloc de locomoțiune a locuitorilor de stepă. În această ordine de idei a încercat Korzeniowski pela 1845 să deducă numele Huțul dela „*Kočuli*“

¹⁾ Rudnicki, p. 132.

²⁾ Rudnicki, p. 133.

¹⁾ Hurmuzaki, II. supl. III, p. 293.

derivat din „*kočiovati*” a nomadiza. Huțanii înșiși sau Huțulii consideră numele acesta ca o injurie la adresa lor, susținând că acest nume se aplică numai cailor huțanești¹⁾. Este adevărat că Huțulii se supără când li se zice pe nume. Ei înșiși își zic „*ruski liude*”, (oameni ruși), „*chrestiani*” (creștini), „*hirski*” (munteni) sau „*verhovenci*” (locuitorii piscurilor de munte). Kaindl susținea într-o vreme că Huțanii sunt Sciți slavizați²⁾. Mai apoi istoricul german reveni el însuși asupra acestei ipoteze și propuse derivarea numelui Huțul dela românescul „*hof*”³⁾. Noi Românii îi numim Huțani, de unde derivă și numele de familie Huțan.

Intr'un studiu apărut de curând asupra relațiilor lingvistice ruteano-române, Janow susține că „particularitățile ideomelor huțule arată că Huțulii reprezintă un amestec al vechii populații românești cu acele resturi de populație lehitică care, sub presiunea popoarelor din răsărit, s'au desprins din trunchiul populației lehitice ce tindea spre apus și se abătu în Carpați. În acest amestec româno-lehit început să se reverse cu vremea populația ruteană, care sub presiunea horadelor nomade năvălitoare din răsărit erau aruncate în Carpați și care izbuti să imprime acestui amestec etnic caracterul etnic rutean”⁴⁾. Substratul român din acest conglomerat etnic s'a păstrat în limba huțanească și în toponimia munților din valea Ceremușului. Elemente lingvistice românești sunt: *glugă*, *cheptar*, *zgardă*, *barbântă*, *boar*, *vataf*, *fiu*, *flecău*, *bucata*, *arcan*, *bârfeală*, *colibă*, *urdă*, *chiag*, *armăsar*, *brânză*, *jintită* ș. a. tot noțiuni împrumutate din îndeletnicirile păcurărești ale Huțanilor ca și ale Românilor. Vechea toponemie românească s'a păstrat în numele de munți ca: *Măgura*, *Sihla*, *Neagra*, *Ardelușa*, *Lunga*, *Rotundul*, *Țapul*, *Edul*, *Fluturică*, *Stânișoare*, *Cucul*, *Secătura*, *Cusatura*, *Ledescul*, *Văscul*, *Rodul*, *Brebănescul*, *Brescul*, *Șesul*, *Pietrosul* etc.⁵⁾

1) I. SUCHYEWICZ, „*Huculsceni*”, *Materiale do Ukrainskoi etnologii*, in *Mem. Soc. Sevcenko*, II, p. 25.

2) R. FR. KAINDL, *Die Hutzulen*, p. 3.

3) R. FR. KAINDL, *Sind die Hutzulen Skyten?* p. 1.

4) JAN JANOW, *Observații asupra idiomelor huțule, despre urmele relațiilor acestora cu Polonii și despre vechea populație a Rusiei Răsăritice*.

5) KALUZNEACKI, *Wanderungen der Rumanen*, p. 49.

Patria străveche a Huțanilor a fost în Pocuția și în regiunea muntoasă a Rusiei subcarpatice. De acolo Huțanii au trecut pela începutul veacului al 17-lea apa Ceremușului spre a se așeza în Carpați moldovenesți și anume mai întâi la Câmpulungul Rusesc și la Răstoace pe Ceremuș. De acolo ei au ajuns la Berhomete și Șipotele Sireului. Întâi întâind pe Putila în sus ei au sălășluit la Putila, Dichtenet, Sârghieni și Plosca, de unde au trecut în valea Sucevei la Seletin și Șipotele Sucevei, iar de acolo s'au scoborât cu o bifurcație la Cărlibaba, iar cu alta pe Moldova în jos până la Breaza, și pe afluenții Moldovei, Moldovița și Suha, ocupând satele Argel, Rușii-Moldoviței, Rușii-pe-Boul, Ostra și Gemenea.

Răspândirea Huțanilor în munții Bucovinei s'a făcut în așa fel, că cei sosiți mai de vreme vindeau locurile lăzuite sau despădurite de ei celor ce veniau în urma lor, iar ei pătrundeau mai adânc în munți, unde lăzuiau alte locuri în luptele neconținute cu posesorii branștelor boerești, mănăstirești și chiar domnești. La așezarea lor în Moldova Huțanii găsiră acolo o străveche dar foarte rară populație românească, pe care ei izbutiră să o asimileze cu concursul etnic pe care îl primiau neconținut din Pocuția¹⁾. Naturalistul Haquet îi găsi în munții Bucovinei la 1788 și află din gura primarului din Putila, că strămoșii lor fuseseră pe vremuri hoși și ucigași și că numai urmașii lor s'au deprins mai târziu la muncă cinstită și stăruitoare. Munții li serviau de adăpost când erau urmăriți; dar înmulțindu-se neodul, ei nu se mai puteau sustrage de urmărire și așa fură siliți să-și schimbe traiul și să se lepede de apucăturile lor prădănice²⁾. În secolul al XVIII-lea istoria Huțanilor moldoveni este plină de hoși și prădăciuni. Pe la 1742 turbura liniștea munților faimosul haiduc Olexa Dobosciuc, care se refugiase în Moldova și a cărui extradare lusesse cerută lui Constantin-Vodă Mavrocordat de starostele polon Kriwokowski³⁾. Acest „*Doboș vătaf de tâlhari*” se

1) ION I. NISTOR, *Răspândirea Huțanilor în munții Moldovei*, în „*Românii și Rușii*”, p. 30-44.

2) HAQUET *Neueste physik-polit. Reisen*, I, p. 177.

3) N. IORDA, *Studii și Documente*, VI, 2, p. 295.

„mistuise“ la Râstoace și atunci starostele de Cernăuți primi ordin să silească pe Râstoceni să descopere ascunzîșul haiducului¹⁾. Curând după aceea îndrăznețul haiduc a fost ucis de soțul ibovnicei sale²⁾. O sută de ani mai târziu, la 1848, se ridică din rândurile aceluiași Hușani, aventurierul Luchian Cobelița, despre care s'a pomenit mai sus³⁾.

În vreme ce vechimea Hușanilor în Moldova ajunge până în secolul al XVII-lea, vechimea sălășluirilor ucrainene dela șes nu ajunge decât până pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. La 1742 hatmanul coroanei polone scria lui Constantin-Vodă Mavrocordat „pentru bejenarii sau tâlharii din partea țării leșești care au fugit în Moldova“⁴⁾. Tot atunci ispravnicul de Cernăuți raportă guvernului din Iași, că „oamenii bejenari din Țara-Leșească, din lipsa pâinii, ies din țară tot vârfos“⁵⁾. Afluxul acesta de bejenari ucraineni în Moldova s'a intensificat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea când în Polonia vecina razmerițele erau la ordinea zilei, dintre care cea mai sângeroasă a fost răscoala Haidamacilor din 1768. Atunci izbucni și războiul ruso-turc care se sfârși numai la 1774 cu tratatul de pace dela Cuiuk-Cainargi.

Iobagia în Polonia era cu mult mai aspră ca în Moldova, unde prin hrisoavele din 1749 și 1766 zilele de muncă pe an erau reduse la 12, iar la hotar chiar numai la 6. Țăranii ucraineni de pe moșiile nobililor poloni erau legați de glie sau lipsiți pământului, adică lipsiți de dreptul de a se muta de pe o moște pe alta, unde în Moldova vecină robi erau numai tătarii și țiganii, pe când vecinii duceau un trai mai suportabil. Aceasta o șiau iobagii din Polonia și de aceea ei fugiau cu duiumul în Moldova, unde găseau bună primire pe moșiile boierești și mănăstirești.

Prin unirea Bucovinei cu Galiția bejenia se putea face

¹⁾ N. IORGA, *Studii și Docum.* VI, 2, p. 373.

²⁾ G. KUPCZANKO, *Schicksale der Ruthenen*, p. 77 și *Die Haidamaken*, p. 17.

³⁾ Cfr. R. F. KAIMDL, *Die Bukowina in den Jahren 1848—1849*, p. 13.

⁴⁾ N. IORGA, *Studii și Doc.* VI, 2, p. 286.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 300.

fără nici o piedecă, și ea începu să ia proporții așa de mari, încât proprietarii poloni, amenințați să rămână cu moșiile lor lipsite de brațe de muncă, cereau dela autoritățile din Bucovina, ca bejenarii ucraineni să fie trimiși la vetrele lor din Galiția. La 30 Octombrie 1779 guvernatorul militar al Bucovinei, generalul Enzenberg, raporta la Viena că Ruțenii, cari numai de puțini ani s'au așezat în Bucovina, locuiesc la granița Moldovei și a raialei Hotinului de frică și cu gândul de a putea fugi în Moldova în cazul când ar fi ridicați și restituiți stăpânilorilor lor din Galiția. Așa se explică numărul cel mare de bejenari ruțeni în satele dela hotarul Bucovinei spre Moldova. De frica de a nu fi dați din nou pe mâna stăpânilor lor din Polonia, mulți Ucrainți trecură chiar frontiera Bucovinei în Moldova, dincolo de Molna, în județele Dorohoi și Botoșani unde s'au așezat. Prin decretul imperial din 1775, 1777, 1779, 1784, 1785 și 1790 s'a oprit emigrarea iobagilor din Galiția în Bucovina, dar fără rezultat, pentru că condițiunile de trai, fiind în Bucovina mai prielnice, țărani ucraineni nu puteau fi opriți de a fugi în Bucovina și chiar în Moldova.

Bejenarii ucraineni așezați în România, erau de felul lor parte din Galiția, parte din Podolia, acești din urmă mai ales în raiaua Hotinului. Actele oficiale arată emigranți originari din județul Brody, Brzeżani, Zaleszczyki, Sokal, Kolomea, Tysmenicza, Sniatin, ba chiar și din Halici¹⁾.

Rămâne deci bine stabilit că așezarea Ucrainților în România a început numai pe la mijlocul veacului al 18-lea și s'a intensificat în urma războiului ruso-turc din 1768—1774 și în deosebi după răpirea Bucovinei. Bejenarii ucraineni se așezară mai întâi în regiunea dintre Nistru și Prut, de unde înaintară în jos pe Siret și chiar pe Suceava. Unii din ei trecură chiar cordonul în Moldova. Ucrainții din Bucovina și din ținutul Hotinului sunt deci urmașii bejenarilor galițieni și podoleni, ale căror rânduri erau veșnic întărite prin emigrări noi din Galiția, care au durat neîntrerupt până la

¹⁾ DANIL WEHENKA, *Maria Theresia u. die Bukowina. Wiener Zeitung*, 1888, Nr. 107.

1918, când la Ceremuș, Colaci și Nistru s'a restabilit străvechia graniță româno-polonă.

Dar cu toate acestea numărul Ucrainilor rămânea departe în urmă față de numărului populației băștinașe românești. La 1779 trăiau în Bucovina față de 87.811 Români numai 21.114 Ucraineni. Pe vremea răpirei Basarabiei numărul Rutenilor din ținutul Hotinului, care timp de o sută de ani fusese raia turcească (1711—1812) era neînsemnat ¹⁾.

Catagrafia Basarabiei dela 1817 făcută de Ruși nu pomeneste cu nici un cuvânt de ei. Ea amintește numai de Moldoveni, Greci, Armeni, Bulgari, Găgăuși și Evrei ca de populațiuni deosebite. De Rutenii ucraini nu se pomeneste de loc. Numărul lor trebuie să fi fost așa de neînsemnat, încât comisiunea de recensământ nici nu i-a amintit de loc. Comisiunea constată atunci în ținutul Hotinului 21.701 familii de Moldoveni, dintre cari o parte infimă putea să fie ucrainene ²⁾.

După răpirea Basarabiei guvernul rus a avut grija să colonizeze Basarabia și îndeosebi ținutul Hotinului și al Cetății Albe cu elemente slave, mai ales Velico- și Malo-Ruși sau Ucraini și Cazaci. „Așezământul obrazovaniei Basarabiei” din 1818 prevede că „bejenarii străini, sub numirea de coloniști se vor primi spre a se statornici cu locuința în oblaștia Basarabiei pe temeiul pravelor ce se păzesc în Rusia și se vor folosi cu o politicească și personalcească slobozenie supt apărarea ocărmuirii și hasnaua va dăruii lor slobozenie de plata dărilor ce sunt drepte ale ei așisderea și a havalelor pământesti în curgere de 4 ani de vreme ce se vor așeza”. Din toate acestea rezultă că elementul ucrainean în Basarabia este așezat acolo pe cale colonială mai ales dela 1818 încoace, și că prin urmare Ucraini sub nici un cuvânt nu pot revendica pentru ei drepturi istorice asupra Basarabiei, nici asupra unor părți din ea cum ar fi Hotinul sau Cetatea Albă.

Ucraini din județul Hotinului au aceeași origine ca și conașionali lor din Bucovina. Ei sunt de obârșie beje-

¹⁾ Cf. ION I. NISTOR, *România și Ruteni*, pag. 83

²⁾ ION I. NISTOR, *Populația Basarabiei 1818—1918*, în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” I, p. 68 urm.

nen veniți numai de curând din Galiția și Podolia, cari n'au așezat ca „lăturași” în satele moldovenești, căci așa se numiau „oamenii străini de adunătură” ce se adăposteau prin satele moldovenești. Pe vremea anexării Basarabiei la Rusia, numărul Ucrainenilor din ținutul Hotinului era foarte redus. Comisia de conscripție din 1817 nu pomeneste de loc de ei, în schimb se amintește în fosta raia a Hotinului de Moldoveni, Greci, Armeni, dar de Ucraini sau Rușeni nu se amintește de loc ³⁾.

* * *

Bejenarii galițieni, la așezarea lor în Bucovina erau de confesiune greco-catolică, deci unită. La 1780 abatele Joseph Bastasich, directorul seminarului greco-catolic din Viena, prezentă nunțului papal din Viena Iosepho Garampi un memoriu, în care arată că în anii din urmă multe mii de greco-catolici din Galiția continuă să emigreze în Bucovina, unde trec la gîzma ortodoxă, fiindcă n'au nici preoți în bisericele lor ⁴⁾. Pentru a pune capăt acestei perzanii de suflete, Bastasich cere să se trimită preoți uniți acolo, ba chiar și un episcop, care să înlocuească pe cel ortodox, care ar fi murit. Candidați potriviți pentru scaunul vacant de Rădăuși ar fi prepozitul greco-catolic din Muncaci Andrei Zetkey sau canonicul Paul Bereghi din Oradea Mare, fiindcă ambii cunosc pe lângă limba ruteană și pe cea română. La început ei n'ar trebui să amintească nimic de deosebirea dintre uniți și neuniți, ci să se facă ca și cum n'ar ști, că locuitorii din Bucovina ar fi trecut din viața de la unie la ortodoxie. Garampi aprobă planul lui Bastasich și înaintă memoriul împăratului Iosif II. Acesta l-a pus la dispoziția consiliului aulic de război, care se pronunță contra acestor măsuri, pentru că aplicarea lor ar putea produce mari tulburări în rândurile populației băștinașe din Bucovina, care putea-o chiar determina să emigreze în Moldova ⁵⁾.

¹⁾ I. NISTOR, *Istoria Basarabiei*, p. 283.

²⁾ ION I. NISTOR, *Pribegirea Rutenilor în Moldova*, „Români și Ruteni în viață”, pag. 45—68.

³⁾ ION I. NISTOR, *op. cit.*, p. 85—87.

Planul lui Bastasich, căzut la 1780, fu reluat după un sfert de veac la 1806 de mitropolitul unit din Leov Antonie Angelovicz. Acesta înaintă împăratului Franz un memoriu în care găsim următorul pasagi edificativ:

„Dieceza neunită a Bucovinei se compune în partea cea mai mare din *Galișieni de ritul greco-catolic, bejenii acolo*, cari lesne s'ar putea reîntoarce la sinul bisericii greco-catolice, dacă ar fi în părțile acele un episcop catolic de ritul grecesc și dacă guvernul ar sprijini planul acesta“. Numirea unui episcop unit la Cernăuși se impune și din motivul că „episcopia ortodoxă a Bucovinei s'ar desființa cu timpul, și atunci averile fondului bisericesc ortodox ușor s'ar putea afecta pentru nevoile religiunii catolice“¹⁾. Dar nici la 1806 uneltirile contra bisericii noastre n'au putut prinde, pentru motivul că războaiele napoleoniene absorbiau atențiunea guvernului austriac în alte direcțiuni. Din cele arătate mai sus vedem din acte oficiale care este originea Ucrainților bucovineni, așa că revendicările lor politice și naționaliste în România sunt lipsite de temei istoric.

* * *

Dar cu toate acestea istoricii ucraineni, și îndeosebi cei din Bucovina, încearcă să dovedească prioritatea Ucrainților pe pământul Moldovei, pentru a putea aplica principiul „prior tempore, prior jure“. Pentru a dovedi aceasta ei recurg la poema poloneză a lui Miron Costin, dedicată regelui Sobieski în 1684. În poema aceasta, editată din nou de d-l P. P. Panaitescu, se amintește de viteji lui Dragoș-Vodă, cari ajungând la apa Sucevii, dădură acolo de o prisacă în care ar fi găsit pe un bătrân încărcat de ani căruia îi strigară „Bineț ome!“ (bene fibi). Acesta nu răspunde, pentru că nu-i înțelegea și atunci ei îl duseră în fața lui Dragoș care-l întrebă prin tâlmaci „cine este și de unde a venit“. La acestea el răspunde: „Sunt lațco din Sniatyn, m'am așezat de câțiva ani aici și am o mică prisacă. Afară de voi n'am văzut pe nimeni“. Atunci Dragoș i-a spus că a înfrânt pe

I. NISTOR, *Românii și Rutenii*, p. 89.

Tatari, că nu mai are a se teme de dâșșii. El poate să rămână în Moldova și dacă are rude, poate să le aducă și pe ele acolo. Și a adus lațco neamurile sale din Sniatyn și a descălicat sat pe care l-a numit după numele său *lațcani*¹⁾.

Din amestecul acesta de „Dichtung und Wahrheit“ al lui Miron Costin istoricii ucraineni au tras concluziile istorice că Dragoș Descălicătorul ar fi găsit în Moldova Ucrainți, și că deci aceștia erau așezați acolo la descălicarea Românilor. Concluziile acestea sunt fundamental greșite, pentru că cu secole înaintea lui Dragoș-Vodă, Românii au descălicat în Moldova, întemeindu-se pe elementul românesc găsit acolo. Iar pe lațco, cronicarul-poet îl arată ca așezat numai de câțiva ani acolo, iar rudele sale le-a adus numai după descălicatul țării. Este evident deci că Miron Costin nu s'a întemeiat pe o mărturie istorică contemporană. De aceea n'avem de a face decât cu o simplă plămzuire poetică a cronicarului, care a încercat să explice originea numelui lațcani de sub zidurile Sucevei. Este evident că avem înaintea noastră un simplu mit etiologic, pentru explicația numelui lațcani, încercări obișnuite la umaniștii din vremea aceia. De altfel originea satului Ițcani este bine cunoscută prin uricul de fundațiune care ni s'a păstrat din fericire. Alexandrel Vodă îngădui stăruței mănăstirii de maice dela marginea orașului Suceava să așeze sat pe moșia mănăstirii. În baza *uricului de slobozenie* din 1453 stăruța Fevronia primi „oameni străini din alte țări, fie ei Moldoveni, Munteni, Ruși, Greci, Poloni, Ungureni și ori ce ar fi ei și-i coloniză în noua ei „slobozie“ pe care o numi Ițcani²⁾. Din contextul acestui document rezultă deci, că satul Ițcani a luat ființă numai la 1453, deci după o sută de ani dela descălicatul Moldovei, așa că versiunile lui Miron Costin din poema sa poloneză n'au un substrat istoric, ci sunt prinse din domeniul fantaziei. Or, pe legende nu se pot întemeia ipoteze istorice.

¹⁾ MIRON COSTIN, *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara-Românișcă*, ed. P. P. PANAITESCU, *An. Ac. Rom. Ist. Ser. III, Tom. X*, p. 106 (470).

²⁾ M. COSTĂCHESCU, *Documentele Moldovei înainte de Ștefan-cel-Mare*, II, p. 461, No. 124.

Tot așa lipsită de temei este și părerea istoricilor ucraineni, împărtășită și de Aurel Onciul și Kaindl, care consideră pe Ucrainiții de astăzi din Bucovina și Basarabia nordică, drept descendenți ai vechilor prizonieri de război, ridicați de voievozii Moldovei din Pocuția și Podolia, cu ocazia expedițiilor militare în aceste provincii poloneze și colonizați în Moldova ¹⁾. Este adevărat că Ștefan=cel=Mare, cu ocazia năvălirilor sale în Pocuția, ridica de acolo numeroși prizonieri, care-i urmau cu plăcere în Moldova, pentru a fi colonizați aici ²⁾. „Toți Rutenii trec de partea voevodului“, exclamă cu disperare autorul unui raport oficial asupra năvălirii lui Ștefan=cel=Mare în Pocuția ³⁾. Iar cronica lui Ureche înregistrează cu acest prilej, că Ștefan „pe mulți oameni, bărbați, femei și copii i-au luat robii, mai mult de o sută de mii și i-au așezat în țara sa, de și până astăzi trăiește limba rusă în Moldova, mai ales pe unde i-au descălicat“ ⁴⁾. Și de fapt găsim pe vremea lui Ștefan=cel=Mare mai multe sate cu numele „Rușii“ în județele Suceava, Botoșani, Vaslui și Tutova ⁵⁾. Așezările, acestea au fost întemeiate prin prizonierii de război ridicați din Pocuția, parte însă prin „slobozii“ precum am văzut mai sus la Ițcani. Și urmașii lui Ștefan=cel=Mare au purtat lupte grele și sângeroase pentru Pocuția. Bogdan=cel=Chior năvăli în 1509 în Pocuția, arse orașul Rohatîn și ajunse până la Leov, iar la întoarcere robii mult norod și-l coloniză în Moldova ⁶⁾. Cronica țării spune că Bogdan „mulți țărani și boieri au robii și pe domnii lor i-au prins și robilor ce-i adusesese din țara leșească, li-au împărțit hotar în țara sa“ ⁷⁾. Cronicarul nu amintește însă, că prin una din dispozițiunile tratatului

¹⁾ SMAL-STOCKI, o. c., p. 6. KORDUBA, o. c., p. 48 urm.; AUREL ONCIUL, în „Privitorul“ I, Nr. 4, p. 2 urm.; KAINDL, *Die Ruthenen in der Bukowina*, p. 25 urm.

²⁾ HURMUZAKI, *Doc. II*, 2, p. 325 și 489

³⁾ HURMUZAKI, *Doc. II*, 2, p. 504.

⁴⁾ *Letop.* I, p. 174

⁵⁾ I. BOGDAN, *Doc. lui Ștefan=cel=Mare* I, p. 20, 78, 236; II, p. 162, 164

⁶⁾ HURMUZAKI, *Doc. II*, 2, p. 184

⁷⁾ *Letop.* I, p. 182

de pace dela Camenița (1510) Bogdan Vodă se obligă să restituie prizonierii luați în război, fie aceștia nobili sau oameni de rând ¹⁾. Și Petru Rareș ridică mulți prizonieri din Pocuția și-i așază în Moldova, iar urmașul său Ștefan Lăcustă se obligă prin tratatul de pace dela Hotin (1538) de a-i pune în libertate ²⁾. Și Ion=Vodă=cel=Cumplit făcu mulți prizonieri în Podolia și Pocuția și-i așază în țara Moldovei ³⁾.

Dar prizonierii de război așezați în Moldova, căți se vor fi putut sustrage obligațiunii schimbului de prizonieri impusă prin tratatele de pace moldo-polone, n'au putut rezista multă vreme procesului de asimilare etnică, căruia erau expuși. Dimitrie Cantemir relatează că prizonierii și becenarii din Pocuția și Podolia, colonizați în „mediam Moldaviae“, adică nu la frontieră unde ar fi putut avea contact cu conaționalii lor de dincolo de Nistru, ci în inima țării, „au uitat cu timpul limba lor maternă și și-au însușit-o pe cea moldovenească“ ⁴⁾. Încheierea acestui proces de asimilare etnică ni-l confirmă de altfel și Ardeleanul George Kreckwitz, care a călătorit prin Moldova pe la 1685 și care relatează că în Moldova pe lângă Moldovenii mai trăiau Pușii, Tatarii, Sarmații, Sârbi, Armeni, Bulgari, Unguri, Sași și Țigani. Toate aceste neamuri își însușiră limba și portul Moldovenilor, populația principală și băștinașă a Moldovei ⁵⁾.

Din cele arătate mai sus rămâne deci bine stabilit că vechii coloni ruțeni, din Moldova, întrucât n'au fost restituiți stăpânilor lor din Polonia în temeiul tratatelor de pace dela Camenița și Hotin, la sfârșitul veacului al XVIII-lea erau complet absorbiți în masa Moldovenilor băștinași, însușindu-și și limba și portul acelor, după mărturiile concludente ale lui Cantemir și Kreckwitz. Așa fiind, Ucrainiții de astăzi din Bucovina și Basarabia nu sunt urmașii acelor

¹⁾ HURMUZAKI, *Doc. II*, 2, p. 614

²⁾ HURMUZAKI, *Doc. II*, 1, p. 134; II, 4, p. 188

³⁾ HURMUZAKI, *Doc. II*, 1, p. 629

⁴⁾ *Descriptio Moldaviae*, p. 132

⁵⁾ G. KRECKWITZ, *Beschreibung des ganzen Königreiches Ungarn*, Frankfurt 1685, p. 90

prizonieri de război din veacul al XV-lea până în veacul al XVII-lea, ci ei sunt descendenții bejenarilor ucraineni, cari au început să invadeze în Moldova abia în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Afirmările contrare ale istoricilor ucraineni sunt și rămân deci lipsite de orice temelie istorică.

VII. Românii ca prieteni și protectori ai Ucrainiilor.

Dela 1340 Ucrainiții din Pocuția și Galiția n'au mai ajuns să-și refacă independența lor politică, ci au rămas mereu sub stăpânirea polonă. Ca unitate etnică, însă ei au avut necontenit atingeri și relații cu Românii moldoveni, cu cari îi unia aceeași credință ortodoxă. Episcopul Iacint din Halici interveni ca ortodox la depunerea jurământului de credință din partea lui Petru Mușat față de regele polon Vladislav Jogaila (1387)¹⁾. În anii următori Vladislav Jogaila împrumută dela vasalul său 3.000 de ruble genoveze, pentru care îi zălogi orașul Halici cu provincia Pocuția, țara dintre Bistrița galițiană și Ceremuș, Nistru și Carpați, în întindere de aproxim. 10.000 km cu orașele Colomea și Sniatyn și cu salinele dela Solotvina²⁾.

După năvălirea Mongolilor principii ruși nu se mai putură reface; în schimb însă Litvanii sub principele lor Gedimin (1315—1340) izbutiră să-și extindă stăpânirea lor spre sud, cucerind Volhinia. Fiul său Olgert (1345—1377) bătut pe Tătari la Sina-Voda (1363) și își asigură stăpânirea asupra Podoliei și Ucrainei până la Kiev. Vladislav Jogaila făcu uniunea personală cu Polonia (1385), rămânând ca ambele țări, Polonia și Litvania, să-și păstreze ființa lor de stat aparte.

Dar atât Pocuțienii de sub Poloni, cât și Podolienii de sub Litvani, considerară pe stăpânii lor de străini, și în necazurile lor ei căutau și găseau la coreligionarii lor moldoveni scut și ajutor. Hruszevski arată că nobilimea malorusă din Pocuția și Podolia recurgea mereu la ajutorul voevozilor din Moldova³⁾. Cronicarul german Nacker povestește că Rutenii din Halici, nemulțumiți cu stăpânirea polonă, ridi-

¹⁾ I. NISTOR, *Die mold. Ansprüche auf Podukien*, în „*Archiv für Österreichische Geschichte*“, vol. 10., Viena 1910.

²⁾ HRUSZEWSKI, *Die Ukrai. Frage in hist. Entwicklung*, p. 16.

cară pe *Mucha* în fruntea lor și se răsfrătiră contra asupritorilor „marilor seniori poloni, cari avuseră multe moșii, cari în urma răscolei rămăseseră așa de nevoiași, și păgubiți, încât ajunseră să meargă la cerșit”. În acțiunea sa *Ștefan=cel=Mare*¹⁾. Năvălirea lui *Ștefan=cel=Mare* în *Pocuția* în 1492 stă în strânsă legătură cu nemulțumirea Rutenilor față de stăpânirea poloneză. Rutenii pocuțieni vedeau în domnul moldovean de aceeași credință cu ei, pe izbăvitorul lor de sub jugul odios al Polonezilor catolici. Atunci *Ștefan* luă în stăpânire regiunea dintre *Prut* și *Ceremuș* și așază dregătorii săi acolo. Rutenii din cele 11 sate din acea regiune i se supuseră de bună voie, preferând stăpânirea moldovenească celei poloneze²⁾. Iar când după moartea regelui *Ion Albert*, *Pocuția* fu din nou invadată de Moldoveni, populația ruteană îi primă cu mare bucurie. Atunci *Ștefan* recrută 3000 de Ruteni, care i-se supuseră de bună voie și pe care el îi înarmă pentru război. Starostele de *Leov* raportă îngrozit regelui, că Rutenii trec în masă de partea Voevodului moldovean, dela care așteaptă libertatea lor³⁾. Iar în 1502 *Ștefan=cel=Mare* puse stăpânire pe *Pocuția* întreagă, țara bunicului său, și așază staroștii săi la *Colomeia* și *Sniatyn*, precum și vameșii săi și o stăpâni până la moartea sa (1504)⁴⁾. Intervenția lui *Ștefan* în chestiunea Rutenilor, precum și stăpânirea sa în *Pocuția* făcură pe Ruteni să vadă în marele și viteazul domn omân pe protectorul lor față de asupritorii poloni și catolici. Faima vitezei și puterii lui *Ștefan* era așa de mare, încât faptele sale ajunseră să fie cântate în baladele ucrainene. O veche baladă de acest fel din secolul al XVI-lea ni s'a păstrat, în care *Ștefan* salvează viața unei fete ce voia să se arunce în *Dunăre*. „A prins-o *Ștefan*, viteazul Voevod, și a luat-o dulce de mână ei cea albă, îngânând cuvintele: „Fența mea iubită, de acum a mea vei fi”⁵⁾.

¹⁾ Lib. *Nackers Tagebuch*, S. R. Pruss., vol. V, p. 306.

²⁾ *Żrodła dziejowe*, X, p. 33.

³⁾ HURMUZAKI, II 2, p. 499—503.

⁴⁾ I. NISTOR *Die mold. Ansprüche auf Podukien*, p. 71.

⁵⁾ ION I. NISTOR, *România Transnistrenă*, p. 19 (Codr. Cosm.), HRUSZEVSKI, *Ist. Rușilor Ucraineni*, VI, p. 363.

Bogdan=cel=Chior restitui *Pocuția* Polonilor, nădăjduind să o capete înapoi cu mâna unei prințese poloneze. Văzându-se amăgit în așteptările sale, el întreprinse război cu Polonii pentru redobândirea *Pocuției*. Frații *Strucz* i-se opuseră, dar *Felix* căzu în lupta cu Moldovenii, iar *George* fu prins și spânzurat¹⁾. Rutenii apreciau mult și pe fiul marelui *Ștefan* și trimiteau în Moldova pe candidații la preoție pentru a fi hirotoniți. În 1511 regele *Sigismund* opri candidaților ucraineni de a trece pentru hirotonie în Moldova, că să nu trădeze dușmanilor stările din Polonia. Contravenienții ar fi pasibili de pedeapsa capitală²⁾. Când la 1530 *Petru Rareș* năvăli în *Pocuția* pentru a revendica cu arma în mână drepturile Moldovei asupra acestei provincii amanetată străbunilor săi, „aproape toți Rutenii sburau la el și i-se supuneau”³⁾. Înfrângerea lui *Rareș* la *Oberlin* produse mare bucurie în rândurile polone, pentru că se puse capăt răzvrătirilor rutene. Un oarecare *Sienco Popovici* era omul de încredere al lui *Rareș*. Acestuia domnitorul Moldovei îi încredințase o comoară, pe care Ruteanul refuză să i-o restituie⁴⁾. *Ion=Vodă=cel=Cumplit* făcu ultimile încercări desperate de a recuceri cu ajutorul Rutenilor *Pocuția*, pe care o numia „patrimoniul” său, dar nu izbui⁵⁾.

Și *Mihai=Viteazul* pare să se fi întemeiat pe sprijinul moral și confesional al Rutenilor ortodocși, când se gândia să candideze la tronul Poloniei⁶⁾. *Miron Costin* amintește în cronică sa, că după cronograful leșesc „așa era de vestit *Mihai=Vodă* și la *Leși*, cât țara *Podoliei*, fiind de lege de sub ascultarea patriarhului de *Tangrad*, ca și noi, pe acele vremuri, având mare zearvă și price cu *Papistașii* pentru lege, așteptau cu bucurie pe *Mihai=Vodă* să vie, știindu-l de o lege cu dânsu, ca să i-se închine toți *Podolenii*”⁷⁾.

¹⁾ CROMER, XXX, p. 455.

²⁾ HURMUZAKI, II, 3, p. 15.

³⁾ HURMUZAKI, XI, p. 8.

⁴⁾ N. JORDA, *Relațiile cu Lembergul*, p. 35—37.

⁵⁾ HURMUZAKI, Doc, II 1, p. 629, cfr. I. NISTOR, *Die moldauschen Ansprüche auf Podukien*, I. c., p. 158 urm.

⁶⁾ HURMUZAKI, XII, p. 1167, 1171; S. R. POL, X, p. 5 urm.

⁷⁾ *Letopiseje*, ed. Cogălniceanu, I, p. 255—256, cfr. HEIDENSTEIN, *Dzieje Polski od smierci Mirona Augusto do roku 1594 Petersburg 1857*, vol. II, cap. XII, p. 409.

Legăturile sale cu Cazacii sunt bine stabilite. În 1598 voevodul Kievului Constantin Vazialia invită pe Mihai-Viteazul să trimiță un om de încredere, fiindcă Cazacii sunt gata să plece în ajutorul său ¹⁾. Se pare însă că regele polon Sigismund al III-lea aflase despre înclinațiunile Cazacilor către domnul român și de aceea aceștia într-o scrisoare adresată regelui în Martie 1600, neagă că ar fi intrat în slujba lui Mihai-Viteazul ²⁾. Văzându-se abandonat de Cazaci, Mihai-Viteazul caută să-și asigure concursul lui Boris Godunov în lupta sa contra Polonilor, urmând ca după dobândirea izbândeii, Mihai să ajungă rege al Poloniei, iar țarul să între în stăpânirea provinciilor maloruse: Podolia și Ucraina până la Kiev ³⁾. Planul acesta însă a fost zădărnicit de Leon Sapieha. Aceasta o aflăm din panegiricul jezuitului Sebastian Lajcievski rostit la moartea lui Sapieha (1633) zicând: „Posteritatea care va pomeni numele lui Leon Sapieha, este datoră să proslăvească înțelepciunea și meritele sale pentru binele comun; căci Sapieha a zădărnicit periculoasele legături dintre Boris Godunov și principele român Mihai, care, spre dauna Poloniei, înghebase o ligă secretă cu țarul, izbușind să-l atragă de partea sa cu făgăduința că, doborând Polonia prin puteri mari, Mihai cu ajutorul Moscalilor să cuprindă Polonia propriu zisă, iar țarul să pună mâna pe provinciile maloruse, ucrainene. Dar Leon Sapieha a reușit să sferme planul lui Mihai de a pune mâna pe Polonia, iar pe de altă parte să împiedece pe Ruși de a anexa la Moscova provinciile ucrainene” ⁴⁾.

Mihai-Viteazul văzând că nu poate izbuti cu planurile sale imperialiste, se mărgini să recucerească Pocuția. În vara anului 1600 Baba Novac năvăli în Pocuția și nimici totul ce i-se puse în cale. Detașamente românești trecură și Nistru și prădară acolo posesiunile regelui și ale nobililor poloni, spre bucuria populațiunii ucrainene ortodoxe, care aștepta cu

¹⁾ HURMUZAKI, III, p. 318, no. 247.

²⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, p. 586, no. 312.

³⁾ *Arhiva Istorică*, II, p. 47; HURMUZAKI, XII, pp. 568, 696 și 829.

⁴⁾ *Arhiva Istorică*, III, p. 51 urm.

nerăbdare sosirea izbăvitorului pravoslavnic ¹⁾. În armata lui Mihai se găseau sotnii de Cazaci ²⁾. Vestea despre năvălirea Românilor în Pocuția și Podolia produse mare panică în Polonia, unde se știa că „Mihai-Viteazul și-a ascuțit sabia atât contra lui Eremia Movilă, dar mai ales contra Poloniei”. Unii credeau că Mihai ar fi aruncat chiar un pod peste Nistru ³⁾. Dar primejdia fu înlăturată, pentru că Mihai se retrase din Moldova în Ardeal, unde situațiunea politică se complicase rău și reclama neapărat prezența sa acolo.

¹⁾ HEIDENSTEIN *Cronica Polonă*, II, C. XII, p. 411 urm.; cfr. „*Columna lui Traian*”, 1876, VII, p. 157.

²⁾ HURMUZAKI, Doc. XII, p. 831, no. 1146.

³⁾ *Correspondența din Varșovia din 19 Mai 1600*, în „*Tezaur de Monuminte Istorice*” III, p. 71.

VIII. Cătorile românești în Polonia și Ucraina

După căderea Bizanțului în mâinile Turcilor la 1453 biserica ortodoxă a răsăritului a rămas fără ocrotitor încoronat. Diadema împăraților bizanțini ca și stema cu pajură a imperiului bizantin trecură, ce-i drept, asupra țarilor dela Moscova, dar fără ca și puterea lor ocrotitoare asupra bisericii ortodoxe să se fi putut manifesta mai curând, decât numai după ce se strecurară două veacuri și jumătate dela caderea Constantinopolului. În intervalul acesta, până în zilele lui Petru cel-Mare, singurii domni ortodocși ce mai rămăseseră pe tronurile lor, erau voievozii din Muntenia și Moldova cari din vremurile lui Mircea-cel-Bătrân și Alexandru-cel-Bun până la Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir, îndeplineau cu sfîntenie marea lor misiune istorică de patroni ocrotitori ai dreptcredincioasei biserici a răsăritului. Și cu drept cuvânt, fiindcă statele ortodoxe din Balcani, cum erau cel al Sârbilor și al Bulgarilor, căzuseră pradă Semilunii otropitoare cu mult înainte de însași căderea Bizanțului, și anume Sârbia după bătălia de pe Câmpul Mierlei (1389), iar Bulgaria după căderea Târnovei (1393). Pe dărămăturile tronurilor creștine din Balcani se instalaseră pașalele turcești, omnind acolo cu îndârjire până la bătălia dela Plevna și la congresul din Berlin (1878), așa că numai în pragul zilelor noastre vechile tronuri creștine fură din nou așezate la Sofia și Belgrad.

Împ de 250 de ani, dela 1453 până la 1700, când Petru cel-Mare a formulat faimosul său testament politic în legătură cu aspirațiunile rusești asupra Bizanțului, voievozii români, din Moldova și Muntenia, îndeplineau misiunea grea și destul de costisitoare de ocrotitori ai creștinătății răsăritene. Într-o vreme, patriarhale din Constantinopol, Ierusalim, Antiohia și Alexandria, mănăstirile din Sfântul Munte, până și cea

a Sfintei Ecaterina din Peninsula Sinai, unde Dumnezeu-Tatăl încredință lui Moise tabula legii cu cele 10 porunci, se învredniciră, veacuri de-a rândul, de cea mai largă munificență a domnilor și boerilor români, începând cu Neagoe Basarab, „ctitor mare a toată Sfetagora”, a cărui evlavioasă dărnicie, după panegiricul lui Grigorie, autorul vieții Sf. Nifon, s'a răstănt asupra tuturor mănăstirilor „câte sunt în Europa, în Tracia, în Elada, în Achaia, în Iliria, în Elispont, în Mesia, în Machedonia, în Sirmia, în Lugdunia, în Paflagonia, în Dalmația și în toate părțile dela răsărit până la apus, dela miază-zi până la miază-noapte”¹⁾.

Înainte și după domnia lui Neagoe Basarab, voievozii munteni și moldoveni se întreceau în solitudinea și munificența lor față de biserica din Orient. Nu era an în care patriarhii și mitropoliții greci să nu fi vizitat țările noastre și să nu se fi întors acasă cu daruri bogate și cu cuvinte de creștinească îmbărbătare. Bine cunoscută este călătoria patriarhului Macarie în țările române pe vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, descrisă așa de viu de însoțitorul patriarhului, arhidiaconul Pavel de Aleppo. Vasile-Vodă exercită multă vreme o înăurință hotărâtoare asupra ocupării scaunului patriarhal din Constantinopol. De Paști 1645 patriarhul Partenie II, așezat în scaunul ecumenic de Vasile Lupu, purta pe cap o mitră de aur împodobită cu pietre scumpe. Adversarii patriarhului și ai domnului denunțară sultanului că mitra nu este decât o coroană împărătească, adusă în biserică numai pentru a fi sfințită, și că ea în realitate este menită pentru Vasile Lupu la apropiata sa încoronare ca „βασιλεύς” împărat al Bizanțului. Toți mitropoliții s'ar fi învoit să strângă trupe pentru a-l ridica pe tronul imperial, usurpat de sultan. *Polonii ar fi gata să-i vină în ajutor* și toată Grecia așteaptă numai momentul oportun pentru a se răscula și a instala pe Vasile Lupu ca urmaș creștin al lui Constantin-cel-Mare. Adrese și panegirice unele mai măgulitoare decât altele, slăveau pe Vasile Lupu „ca unic apărător și unică glorie și bucurie a neamului

¹⁾ *Arhiva Istorică* I, 2, p. 147

grecesc”. În lipsa împăratului creștin, Vasile era împăratul ocrotitor al ortodoxiei: „*Căci tu vrednic de admirare, Împărat ești pentru noi!*”¹⁾.

În legătură cu patronatul acesta asupra bisericii din Orient, stau și nenumăratele „închinări” (ἀφιερωσις) de mănăstiri patriarhale și mănăstirilor din Sfântul Munte, cari deveniră foarte frecvente mai ales pe la începutul veacului al XVII-lea, un nemaipomenit abuz, care a luat sfârșit numai foarte târziu prin secularizarea mănăstirilor închinăte, în timpul domniei lui Alexandru-Vodă-Cuza. Chestiunile acestea sunt în general cunoscute, așa că expunerea lor s'a făcut numai pentru a câștiga cadrul istoric în care să poată intra și ctitoriile românești de dincolo de Nistru, din provinciile ucrainene, mai puțin cunoscute până acuma.

Voevozii români nu erau recunoscuți numai ca ocrotitori ai ortodoxiei grecești față de Turci, până la emanciparea Rusiei, ci ei erau priviți ca singura putere ortodoxă europeană și ca ocrotitoare a ortodocșilor din țările catolice vecine, așa din *Transilvania* și *Ungaria* precum și din *Polonia*. Românii ortodocși din Ardeal, ademenți mereu de papistași și calvini, găseau veșnic scut și ajutor la voievozii ortodocși ai Moldovei și Munteniei. Episcopii de Galați, de Feleac, de Vad, de Gnoagiu și de Inău (Iempole), menționate în veacul al XV-lea și XVI-lea, erau vechi ctitori românești dincolo de munți, cari se mențineau în bună parte prin concursul moral și material al domnilor și boerilor ortodocși din Principatele Române. Munificența lui Constantin Brâncoveanu pentru biserica românească de dincolo de Carpați se resimția nu numai în Făgărașul vecin, unde ctitoria sa dăinuiește până astăzi, ci până departe în munții Maramureșului, unde la Biserica-Albă pe Tisa se păstrează încă un potir „dăruit de Vodă-Brâncoveanu”. Înăntășul lui Brâncoveanu, Constantin Basarab Cârnu, ctitorul bisericii patriarhale din București, ridică, pe cheltuiala sa, biserica de piatră din Muncaciul, sediul vechii episcopii ortodoxe de acolo. Creștinii ortodocși din preama cetății Hust cereau lui Constantin Movilă să le

¹⁾ Cfr. N. IORDA, *Vasile Lupu ca urmas al Impăraților de Răsărit*, în „*Anal. Acad. Rom.*” Ist. XXXVI, p. 229 urm.

trimiță „un vlădică, care să le fie dascăl și povătuitor“ Domnul Moldovei le satisfăcu cererea, stăruind pe lângă Gavril Bathory să le numească episcop pe Silomon, „un om învățat și cucernic“ (1609).

În aceeași măsură, dacă nu poate și mai largă, se întinse dărnicia voievozilor români, și îndeosebi a domnilor din Moldova și asupra Poloniei vecine. După moartea lui Ludovic cel Mare († 1382) principatele de Halici și Vladimir ajunseră sub stăpânirea Polonilor catolici. În urma acestei schimbări de regim, populațiunea ucraineană ortodoxă ajunsese în conflict cu biserica de stat dominantă. Și aceasta mai ales la orașe, cum era Leovul, unde numărul ortodocșilor era copleșit de numărul cel mare al catolicilor. Grupul creștinilor ortodocși din Leov se compunea din Ucrainenii localnici, din Moldovenii așezați acolo pentru diferite afaceri și însărcinări, și unde se pomenește de „pons valachicus“, de „via valachica“¹⁾, din pușinii Armeni câți au mai rămas credincioși ritului ortodox, căci covârșitoarea lor majoritate trecuse la ritul catolic, și din Grecii, veniți acolo pentru afaceri comerciale și al căror număr începu să sporască din secolul al XVI-lea.

Comunitatea aceasta ortodoxă își avea centrul ei religios în jurul bisericii Adormirii Maicii Domnului, care după tradiție era o ctitorie a principilor de Halici din secolul al XIII-lea. Pentru a-și putea apăra mai bine interesele lor confesionale, credincioșii ortodocși din Leov se constituiră pe la 1463 în comunitate religioasă numită „bratsvo“ sau „frăție“. Aceste organizațiuni erau create după modelul breslelor de meseriași sau industriași, luând asupra lor pe lângă alte îndatoriri și aceia de a-și apăra credința și de a grii de nevoile cultului și de întreținerea bisericii și școlii. Frații acestora ortodoxe întrețineau legături strânse cu celele bisericești din țară și străinătate, bucurându-se de sprijinul lor moral și material.

(1) I. NISTOR, *Die mold. Ansprüche auf Pokuten*, p. 23 urm. Despre colonizările românești în părțile Samborului, Sanocului și Przemyślului. Cfr. Hirssewski *Ist. Ukr. Rus.* V, p. 375 urm. La 1353 se pomenește la Przemyśl de episcopul Chiril Volosin adică Românul; cfr. KWARTALNIK HISTORYCZNY, 1896, No. 10 p. 811 și urm.

Frățiile acestea se constituiau de regulă pe lângă bisericile parohiale și se dezvoltară în cursul veacurilor XVI-lea și XVII-lea în organizațiuni religioase puternice, cu scopuri caritative și culturale. Ele deveniră centre de activitate nu numai pentru oamenii de rând, ci și pentru nobili, și vajnice apărătoare nu numai ale credinței, ci și ale naționalității ucrainene contra atotputerniciei catolicismului¹⁾.

Credincioșii ortodocși din Pocuția și Halici vedeau în domnitorii noștri pe ocrotitorii credinței lor pravoslavnice. De aceea de câte ori domnii români treceau Nistrul, năvălind în provinciile ucrainene, credincioșii ortodocși cu mic cu mare săriau întru întâmpinarea lor, privindu-i ca izbăvitori de sub jugul asupritorilor catolici. Vreme îndelungată candidații de preoție ai Ucrainenilor primiau hirotonia în Moldova, până când li s'a interzis trecerea Nistrului sub preapăsă de moarte, ca să nu tradeze interesele țării lor. Astfel voievozii români au fost considerați multă vreme drept patroni ai ortodoxismului în regiunile ucrainene de sub stăpânirea Polonilor catolici, îndeplinind acolo același rol de ocrotitori ai credincioșilor pravoslavnici, ca și în Ardeal, Ungaria și în Balcani.

Seria domnilor darnici și ocrotitori ai ortodocșilor din Polonia o deschide în mod strălucit Alexandru Lăpușneanu, care pribegise ca pretendent la tronul Moldovei multă vreme în Polonia și avu prilej să cunoască acolo la fața locului nevoile și suferințele creștinilor ortodocși. Ajungând pe tronul dela Suceava, Alexandru Lăpușneanu păstră legăturile încheiate în tinerețe cu ortodocșii din Polonia și le veni în ajutor. În 1527 vechea biserică ortodoxă a Adormirii Maicii Domnului din Leov fu mistuită de flăcări. Frăția ortodocșilor, din care trebuie să fi făcut parte cândva și Alexandru Lăpușneanu, se adresară Domnului Moldovei, cerându-i ajutor bănesc pentru reconstruirea bisericii. Domnul Moldovei primi solia breslelor liovene și se grăbi să dăruască bisericii 200 de zloti și să-i promită pentru viitor și alte aju-

1) D. DOROSZENKO, *Das deutsche Recht in der Ukraina* în „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte“, vol. V, p. 516 urm.

toare ¹⁾. Legăturile cu Leovul deveniră din ce în ce tot mai strânse. La 5 Iulie 1558 Alexandru-Vodă vesti pe orășenii de legea ortodoxă din Leov, că prin boerul său Simeon li-a trimis încă 100 zloți ²⁾. A doua zi voevodul adresă orășenilor o nouă scrisoare, prin care îi făcea luători de seamă că bărbați nu trebuie să stea în biserică la un loc cu femeile și le ceru 4 diaci tineri pentru învățătura cântului grecesc și sârbesc ³⁾. La 22 Iulie voevodul cerea să i-se comunice termenul sfințirii bisericii, promițând să trimită cu acea ocazie mai multe scule bisericești ⁴⁾. La 25 August voevodul interveni pe lângă regele polon să dea ordin părgarilor din Leov să nu pună piedici ortodocșilor din acel oraș la cumpărarea de material pentru clădirea bisericii lor ⁵⁾. A doua zi Lăpușneanu înștiință pe orășeni că a obținut dela rege permisiunea în favorul lor de a cumpăra aramă fără să plătească vamă ⁶⁾. Iar la 25 Decembrie el scria orășenilor în chestiunea celor două clopote comandate de el, unul pentru mănăstirea sa Slatnă, iar altul pentru biserică Adormirii Maicii Domnului din Leov, cu rugămintea că acest clopot să poarte numele „Alexandru“. În Februarie 1559 el li trimise 80 florini polonezi și le promise ajutor pentru construirea și înzestrarea bisericii ⁷⁾. La 28 Mai Lăpușneanu li trimise 50 de boi pentru terminarea bisericii și li promise că va trimite pe episcopul său la sfințirea ei. El va stăruia ca și episcopul de Leov să asiste la această ceremonie ⁸⁾. Sfințirea bisericii s'a făcut la 15 August, de hramul Sfintei Marii. Sacra ceremonie a fost săvârșită de mitropolitul Moldovei, asistat de episcopul Leovului și numeroși clenci. Deasupra ușei de intrare se găsea inscripția slavonă, care tâlmăcită românește glăsuia astfel:

„Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu sporul

¹⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, pag. 205 urm.

²⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, pag. 206.

³⁾ Ibid. pag. 207.

⁴⁾ Ibid. pag. 209.

⁵⁾ Ibid. pag. 210.

⁶⁾ Ibid. pag. 212.

⁷⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, pag. 213-215.

⁸⁾ Ibid. pag. 215.

Duhului Sfânt, blagocestivul și de Hristos iubitorul Ion Alexandru Voevod, din mila lui Dumnezeu, Domn Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a lucrat pentru Dumnezeu din toată a sa inimă și al său suflet, începând și zidind această biserică a Adormirii Maicii Domnului, unde este biserică în orașul renumit Ilfov pentru mântuirea sufletului său și a Doamnei sale Ruxandra, a fiilor săi Bogdan, Petru și Ioan și a domniței Teodora. 6067 (1559) ¹⁾“. Ca ctitorie românească, biserică aceasta purta numele de „волошской церкви“ (biserică românească ²⁾).

În Octombrie 1559 Alexandru își exprimă dorința ca paraclisul ce urma să fie construit pe lângă biserică cea mare a Adormirii Maicii Domnului, să aibă hramul Sfântului Gheorghe ³⁾. La 20 Iunie 1561 Lăpușneanu trimite o aspră mustrare orășenilor din Leov, pentru că ei nu frecventau biserică și nu grijiau deloc de preotul lor, al cărui soție trebuia să facă negoț de precupeți pe piață ⁴⁾. O scrisoare analogă fu adresată și episcopului de Leov, care sfătui pe credincioși să asculte de sfatul voevodului „ca să nu piardă grația omului acestuia“ ⁵⁾.

Îndată după reîntronizarea sa în scaunul domniei, Alexandru Lăpușneanu se gândi la ctitoria sa din Leov. Orășenii din acele oraș îi cerura ajutor pentru clădirea clopotniței. La 15 Septembrie 1564 voevodul li răspunse că din pricina vremurilor grele nu le poate da deocamdată nici un ajutor, dar că nu va uita de ei, îndată ce vor veni vremuri mai bune ⁶⁾. Vremurile mai bune veniră îndată cu revenirea sa la domnie. La 22 Aprilie 1565 voevodul scria parohului și parohienilor din Leov, invitându-i să tocmească pe socoteală sa zugrăvi pentru zugrăvirea bisericii „după obiceiul ortodox“, cu culori vii, începând de sus în jos, în așa fel

¹⁾ Исидоръ Шараневичъ, Юбилейное-издание въ память 300-лѣтняго основанія львовскаго ставропигіійскаго братства. Львов, 1880, р. 9.

²⁾ Ibid. pag. 9.

³⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, p. 216.

⁴⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, pag. 220.

⁵⁾ Monumenta Confr. Stavrop., doc. 36.

⁶⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, pag. 242.

ca zugrăveala să fie frumoasă¹⁾. La 22 Iulie domnul îi trimise 10 pietre de ceară pentru lumânări, cerându-le să se roage lui Dumnezeu pentru dânsul și familia sa²⁾. La 24 Iulie vesh pe preot că-i va trimite bani și daruri în natură pentru hramul bisericii³⁾. La 22 Aprilie 1568 el autoriză pe preot să acopere biserica cu cărămidă, cheltuielile urmând să le poarte el⁴⁾. Iar la 20 August invită pe preot să prăznuească hramul bisericii de Sfânta Maria Mică, deoarece uitase să facă praznic de Adormirea Maicii Domnului și trimise daruri ca „să mănânce, să bea și să nu-l uite”⁵⁾. Astfel Alexandru Lăpușneanu griji de ctitoria sa din Leov până la moarte (1568).

În biserica Adormirii Maicii Domnului numită și *rusească*, fu înmormântat la 13 Iunie 1578 Ioan Potcoavă, născutul pretendent la tronul Moldovei, ucis la Leov după cererea Turcilor⁶⁾. Cu 12 ani mai înainte, la 1564, fu osândit la moarte și executat la Leov un alt voevod al Moldovei, Ștefan Tomșa care, în testamentul său, ceruse ca să fie înmormântat în biserica Adormirii. Din considerație pentru ctitorul bisericii Alexandru Lăpușneanul, membrii comunității au dispus înmormântarea nenorocitului domn în mănăstirea Sf. Onufrei, care era un metoh al bisericii Adormirii⁷⁾.

Dar scurtă vreme după moartea ctitorului ei, biserica Adormirii din Leov căzu pradă unui incendiu, care făcu să se prăbușească și turnul rău construit⁸⁾. Comunitatea era hotărâtă să reconstruiască biserica, dar din lipsă de mijloace ei se gândiră să refacă mai întâi turnul bisericii, ceea ce au

¹⁾ Hurmuzaki, I supl II, pag. 249

²⁾ Ibid. I, supl II, pag. 254.

³⁾ Ibid. pag. 255

⁴⁾ Ibid. par. 256

⁵⁾ Ibid. pag. 257

⁶⁾ Cfr. N. IORDA, *Prefață la Hurmuzaki*, vol. XI, pag. XXXVIII urm.

⁷⁾ ZIMOROVICI, *Triplex Leopoldis*, pag. 96; cfr. I. SZARANEWICZ, *Jubilejnos Izdania*, pag. 10

⁸⁾ HRUSZEWSKI, VI, pag. 54; LOZINSKI, *Sztuka Lwowska*, pag. 32 urm., după „Acta Consularia” la 1570

și izbutit cu ajutorul familiei Corniact, greci bogăți așezați la Leov și membri ai comunității bisericești.

La reconstrucția bisericii nu se putea gândi deocamdată nimeni în acea vreme, când mari schimbări politice se produsese în regatul polon. Prin uniunea dela Lublin din 1569 se pecetui contopirea complexă între Polonia și Lituania. În baza acestei uniuni provinciile ucrainene Volhunia, Podolia, Podlania și Ucraina fură desfăcute de vechile lor legături cu Lituania și încorporate direct Poloniei, cu respectarea autonomiei locale, a credinței ortodoxe și a limbii ucrainene, precum și a principiului de egalitate a nobililor după norma: cei liberi cu cei liberi, cei egali cu cei egali. Prin uniunea aceasta s'a înlăturat orice stavilă contra polonizării. Boierimea și clerul, pentru a putea beneficia de privilegiile nobilimei poloneze și clerului catolic, se contopiră cu vremea cu concetățenii lor poloni, lăsând poporul de jos la voia întâmplării, fără sprijin și fără conducători, exact cum s'a întâmplat și cu Românii din Transilvania.

În urma convertirilor acestora politice propaganda catolică ajunsese în floare, fiind sprijinită îndeosebi de regele Poloniei Ștefan Bathory. Pentru a se bucura de privilegiile clerului catolic, episcopii ucraineni împreună cu clerul lor fură ușor convertiți la unire cu papa. Rezultatul acestei propagande a fost crearea unei biserici național-ucrainene, supusă papei, dar de altfel liberă de a-și păstra ritul tradițional și limba națională în exercițiul cultului și al tuturor ceremoniilor bisericești. În Octombrie 1596 s'a convocat sinodul bisericii ucrainene la Brzeș, care a proclamat unirea cu papa dela Roma. Bucuria papei Urban VIII-lea a fost nespus de mare. În entuzazmul său sfântul părinte exclamă plin de bucurie: „O mei Rutheni, per vos orientem me conversum spero!”¹⁾, adică: „O Rutenii mei, prin voi sper că convertesc orientul!”¹⁾. Înzădar se strădui Constantin Ostrojski să convoace un contra-sinod pentru a protesta împotriva unirii. Delegatul patriarhiei din Constantinopol și episcopii din Leov și Przemyśl, cari rămaseră încă credincioși ortodoxiei, urmați de

¹⁾ Cfr. POLON, *Entwicklung und gegenwärtiger Zustand*, Bern, 1918, p. 191.

19.000 de credincioși declarară actul de unire dela Brześć noul și neavenit și aruncară anatema asupra episcopilor și clericilor apostazi. Atunci și mitropolitul român la stăruința, mitropolitului Nichifor trimiseră o scrisoare către episcopii ortodocși din Polonia, îmbărbătându-i și îndemnându-i să nu părăsească credința străbună, ci să o apere cu tot devotamentul¹⁾. Împotrivirea lor rămase însă fără efect, pentru că papalitatea, sprijinită de puterea de stat reprezentată atunci prin urmașul lui Ștefan Bathory, regele Sigismund al III-lea, era prea puternică decât să poată fi învinsă de reacțiunea ortodoxă.

În legătură cu această reacțiune stă și schimbarea radicală ce se produce la comunitatea greco-româno-slavă din Leov. Membrii acestei comunități, compusă din boeri români ca Movileștii, Ureche, Stroi și alții, dublați cu negustori și oameni de afaceri greci, ca frații Corniași și alții, urmăreau cu mare îngrijorare propaganda catolică ce se desfășura sub patronajul puterii de stat și care mână în mod irezistibil la unire. Episcopul Leovului ca și cel al Przemyslului mai rezistară un timp, dară împotrivirea lor nu putea fi de durată. De aceea, pentru a preîntâmpina primejdia, membrii comunității ortodoxe din Leov interveniră pe lângă patriarhia din Antiochia cu cererea de a scoate biserica lor de sub jurisdicția episcopului local și a o supune direct patriarhiei, prefăcându-o în stauropighie. Exemțiuni de acestea se obișnuiau a se face în biserica ortodoxă ca și în cea catolică.

Cererea comunității pentru exemție sau stauropighie a fost împlinită. Prin tomosul său din 15 Ianuarie Ioachim, patriarhul Antiochiei, prefăcu biserica Adormirii din Leov în stauropighie, supunându-o direct jurisdicțiunii patriarhale²⁾. Prin aceasta biserica comunității împreună cu mănăstirea Sf. Onufrei din Leov au fost scutite pentru un timp de primejdia unirii cu papistașii. Lista membrilor comunității arată la 1586 numai 12 nume. Numărul membrilor sporî însă în

¹⁾ Monumenta Confr. Staurop., doc. 3b2.

²⁾ Tomosul patriarhal în limba greacă.

curând până la 50³⁾. Asigurându-se astfel din partea propagandei catolice, prima grijă a noului stauropighii era să reconstruiască biserica comunității distrusă de incendiu. Cereri de ajutor fură trimise în toată lumea ortodoxă. Dar sumele necesare încurgeau foarte încet, astfel că noua biserică n'a putut fi terminată decât după 38 de ani. Meritul principal pentru realizarea acestei opere revine voievozilor români, care încă din vremea lui Alexandru Lăpușneanu erau priviți ca adevărați patroni ai bisericii leovene. Pe lângă dificultățile bănești, membrii comunității se mai izbau și de piedicile pe care administrația comunală i-le punea în cale, întrucât prosperitatea bisericii ortodoxe „șismatice“ nu era văzută cu ochi buni. La 8 Octombrie 1590, orașenii breslei se adresa mitropolitului Moldovei, Gheorghe, după milostenii pentru biserica, școala, tipografia și spitalul stauropighiei din Leov⁴⁾. Se știe că după reorganizarea breslei la 1586 s'a creat pe lângă o biserică și o școală în limba grecească și slavonă, care putea fi frecventată și de copii mai săraci, precum și o tipografie⁵⁾. De aceea la 1590 comunitatea se adresa voevodului Moldovei Petru Schiopul, rugându-l de sprijin material și de intervenție pe lângă regele polon în favorul lor. La stăruința orașenilor ortodocși Petru Schiopul adresă la 14 Decembrie 1590 regelui Sigismund al III-lea o scrisoare, prin care îi spuneau că „se știe că biserica de rit grecesc a Adormirii Maicii Domnului din Leov a fost fondată în mare parte cu grija și cheltuiala voevodului Alexandru, înaintașul nostru de glorioasă memorie și că parohienții ei au avut totdeauna de protector al lor pe voievozii Moldovei; de aceea voind să urmărim exemplul lor să-l împlinim pentru cinstea noastră și datorita creștinească, pentru ca sufletele lor să poată odihni liniștit în Domnul, noi am dat acestei biserici tot de ce avea nevoie și nu vom neglija de a ne face datoria până la capăt. Cum însă această biserică a ars de câțva timp și orașenii din localitate, aparținând

¹⁾ Cfr. KRYLOVSKY, în *Memoriele Soc. Sevčenko*, CVI, pag. 25—40, și CVIII, 5—38.

²⁾ *Ediția Jubilară* No. LXXXVII.

³⁾ HRUSZEWski, *Ist. Ukr. Ros.*, VI, pag. 412.

frăței rusești a acestei biserici ni-au cerut ajutorul nostru și cum dorim să-i ajutăm, s'a luat hotărârea și s'a început cu reconstrucțiunea bisericii, de aceea se cere ca în această întreprindere creștinească, ei să nu întâmpine nici un obstacol, din contra să poată profita de bunăvoința noastră. De aceea noi intervenim grațios în favorul lor pe lângă Majestatea Voastră Regală, rugând ca Majestatea Voastră să binevoiască prea grațios să li îngăduie acest favor și să binevoiască a-i proteja, prin o scrisoare, contra tuturor nedreptăților ¹⁾. În ziua următoare voevodul vestea pe orașeni că a intervenit pe lângă rege în chestunea lor și că totodată li-a iertat 50 de taleri din vama, pe care trimișii lor aveau să o plătească, în folosul bisericii ²⁾. La 16 Decembrie a aceluași an logofătul Luca Stroici oferi comunității din Leov serviciile sale pe lângă voevod, în tot ce-l vor ruga ei ³⁾. În același an patriarhul Ieremia al Țarigradului interveni pe lângă Petru Schiopul și fiul său Ștefan, să dea tot sprijinul lor stauropighiei din Leov, iar în anul următor 1591 el se adresa din nou lui Petru Schiopul din Moldova și Mihnea II din Muntenia în același sens ⁴⁾. Dar nici unul și nici celălalt nu avură timpul necesar pentru a răspunde la apelul patriarhal, fiindcă ambii fură siliți să-și părăsească tronul la 1591. Atunci membrii stauropighiei se adresară noului domn al Moldovei Aron Vodă la 12 Martie 1592, dar intervenția lor rămase fără rezultat ⁵⁾.

Numai după urcarea pe tron a Movileștilor frăția Iioveană găsi sprijinul cuvenit în Moldova. Încă cu multă vreme înainte de urcarea sa pe tron, Ieremie Movilă era un aprig sprijinitor al stauropighiei Iiovene, trimițându-i bani ⁶⁾. Îndată după consolidarea tronului său, Ieremie Movilă ceru autorizația regelui Sigismund de a repara și împodobi biserica stauropighiană din Leov. În 17 Aprilie 1598 regele îi ras-

¹⁾ HURMUZAKI, I, 2, pag. 315.

²⁾ HURMUZAKI, I, supl. II, pag. 317.

³⁾ Ibid. pag. 318.

⁴⁾ PAPIKOW, *Brasova*, nota pag. 25 și 33.

⁵⁾ *Jubul. Izdania*, No LXXXIX.

⁶⁾ GOLUBIEV *Ieremie Movilă*, I, pag. 10 ann

punse că-i permite „*templum graeci sui ritus in civitate leopoliensi, ante a decesoribus suis palatinus Moldaviae constructum, opera et forma magnificentiore ac praestantiore construere*“. Regele dădu ordin ca nimeni să nu împiedice pe voevod la construcția bisericii, ci să respecte îngăduința dată de el ¹⁾. Bizuindu-se pe această promisiune, Ieremie Movilă trimise la 15 Mai 1598 stauropighiei 500 zloți aur pentru reconstrucția bisericii cu observația ca să se țină socoteală de toate cheltuielile ²⁾. Între timp comunitatea stauropighiană angajase pe arhitectul Pietro di Roma cu construcția bisericii în piatră cioplită și în stilul renașterii după modelul turnului lui Corniaț. La 17 Mai Luca Stroici vestea pe Iioveni că voevodul li-a îngăduit 500 zloți pentru zidirea bisericii cu condițiunea ca ei să trăească în bună înțelegere cu episcopul Balaban și să dea sama pisarului Iurca de cheltuielile făcute ³⁾. La 16 Iunie voevodul facea unele observații în legătură cu construcția bisericii ⁴⁾. La 21 August Ieremie le trimise alți 500 de zloți împreună cu privilegiul regal pentru a nu fi împiedecați de nimeni la zidire ⁵⁾. La 3 Iulie 1599 Ieremie le trimise din nou 1.000 de zloți și le făgădui că va împrumuta alte câte-va sute sau mii de zloți pentru terminarea clădirii ⁶⁾. Mitropolitul din Suceava, vestind trimiterea darului domnesc, scria Iiovenilor: „Astăzi când Domnul și-a procurat bani, v'a trimis iarăși 1.000 de galbeni, pe cari îi veți primi cu recunoștință și îi veți cheltui numai în caz de trebuință și nu altfel, căci Măria Sa Vodă mai are și alte cheltuieli“ ⁷⁾. La 20 Septembrie 1599 Domnul trimise alți 160 zloți pentru continuarea bisericii ⁸⁾. La 9 Decembrie Ieremie răspundea parohienilor ortodocși din Lemberg că din pricina greutăților politice nu le poate trimite

¹⁾ HURMUZAKI, I, 2, pag. 451.

²⁾ Ibidem, pag. 457.

³⁾ Ibidem, pag. 459.

⁴⁾ Ibidem, pag. 461.

⁵⁾ Ibidem, pag. 479.

⁶⁾ Ibidem, pag. 537 și 538.

⁷⁾ *Monumenta Contr. Staurop.*, doc. 481.

⁸⁾ HURMUZAKI, I, 2, pag. 548.

nici un ajutor bănesc, le promite însă ajutor îndată ce va scăpa de nevoi ¹⁾).

Liovenii nu-l cruțară cu cerenle lor nici în momentele cele mai critice, când urmărit de Mihai Viteazul Ieremie trebui să se refugieze dincolo de Nistru la moșia sa Ustia. De acolo voevodul le răspunse la 24 August 1600 că se găsește la mare strâmtoare și nu le poate trimite bani ²⁾. Îndată ce Ieremie se reîntoarse în scaunul domniei, el la 2 Iulie 1601 trimise Liovenilor 200 de zloți și le făgădui să le sporească subvenția în vremuri mai bune ³⁾. Voevodul se și ținu de cuvânt căci la 11 Iulie 1602 le trimise 500 fl.; la 18 Mai 1603 suma de 1.000 fl.; la 10 Iunie 1604 alți 1.000 fl.; la 3 Mai 1605, 1.000 fl.; la 30 August 1.000 fl., iar la 17 Aprilie alți 1.000 fl. ⁴⁾. Dar Ieremie Movilă muri fără ca biserica să fi fost terminată precum doria așa de mult. Tot Ieremie Vodă se adresă la 12 Ianuarie 1605 stauropighiei din Liov, rugându-o ca să ajute pe diacul Andrei, pe care-l hînuitea să cumpere *hârtie* și să caute diaci destoinici pentru a scrie cărți ⁵⁾.

Urmașii lui Ieremie, și anume fratele său Simion-Vodă, precum și fiul său Constantin-Vodă, continuă opera de ajutorare a comunității din Leov, trimițând unele sume însemnate pentru terminarea bisericii ⁶⁾. Deasemenea se interesară de aproape de mersul construcției Elisaveta-Doamna, văduva lui Ieremie, și Margareta-Doamna, văduva lui Simion Movilă, care continuă să trimită ajutoare la Liov ⁷⁾. La 30 Iulie 1611 Elisaveta-Doamna, împreună cu fiul ei Constantin-Vodă, se obligară formal să servească stauropighiei liovene 600 de zloți anual din venitul moșiei lor Ustia de pe Nistru ⁸⁾. Iar la 9 Septembrie 1612 Elisaveta scria Liovenilor

¹⁾ HIRMLZAKI, pag. 364.

²⁾ Ibidem, I, 2, p. 634 și 635.

³⁾ Ibidem, II, 2, p. 40.

⁴⁾ Ibidem, pp. 177, 283, 337, 344, 347.

⁵⁾ Ibidem, p. 343.

⁶⁾ Ibidem, pp. 351, 358, 359.

⁷⁾ Ibidem, pp. 356, 359, 363, 387.

⁸⁾ Ibidem, p. 361.

să-i rugă să nu primească între protecții lor persoane străine, căci biserica este fondată de soțul ei și ea cu fiul ei Constantin voesc să o termine ¹⁾. La 7 Iunie 1613 Elisaveta scria membrilor stauropighiei că a rugat pe sora ei să contribuie la cheltuielile pentru zidirea bisericii ²⁾. Dealtfel sprijină ctitoria leoveană și mai mulți boeri moldoveni ca Luca Stroici, Isaia Balica, Maria Postelniceasa, sora Elisavetei Movilă, Nestor Ureche, ficile lui Ieremie Movilă Ana și Elisaveta, Ion Mazarache și alții ³⁾. În Mai 1617 Radu Mihnea scria breslei stauropighiei că-i trimite 100 fl. pentru zidirea bisericii, făgăduindu-i pentru altă dată mai mult ⁴⁾.

Nestatornicia lucrurilor din Moldova, cu dese schimbări de domni, aduse cu sine ca comunitatea stauropighiană din Leov să nu poată primi ajutorul convenit pentru terminarea bisericii până în zilele de domnie ale lui Miron-Vodă Barnovschii, rudă de aproape cu Movileștii. Curând după urcarea sa pe tron, Miron-Vodă cedă, la 12 Mai 1627, venitul vămii dela Hotin pentru salitra ce se vindea, comunității stauropighiane din Liov ca să-și poată continua zidirea bisericii ⁵⁾. Îndată după aceea fi trimis un oarecare Luchian Vasilievici la Iași, și el se întoarse cu 11 butoaie de salitră, pe care frații o vândură apoi cu bun preț. Butoaiele cuprindeau 325 pietre și 9 funți. La Leov fiecare piatră a fost vândută cu 8 zloți, astfel că comunitatea a realizat un venit de 4.746 zloți, sumă care a fost vărsată fondului pentru terminarea bisericii ⁶⁾. În Mai 1628 Miron-Vodă trimise prin Toader Cămărașul 200 de zloți, iar prin Evreul Solomon 2.000 de zloți. În același timp marele logofăt Dimitrie trimise 300 de zloți. Iar la 16 Ianuarie 1631 Miron Barnovschii trimitea din Ustia, prin cămărașul Toader, sumele necesare pentru sfîșțirea bisericii, care era terminată ⁷⁾.

La acea rară festivitate a ortodoxiei, voevodul Moldovei

¹⁾ HIRMLZAKI, p. 364.

²⁾ Ibidem, p. 375.

³⁾ Ibidem, pp. 348, 349, 384.

⁴⁾ Ibidem, p. 425; cfr. PAPKOW, o. c., p. 33.

⁵⁾ Ibidem, II, 2, p. 536.

⁶⁾ ISIDOR SZARANIEWICZ, *Jubilejnos Izdania*, p. 15.

⁷⁾ Ibidem, p. 15.

era reprezentat prin solii săi, cari pe lângă diferite lucruri necesare pentru sfințire mai aduseră și prețioase daruri pentru împodobirea bisericii, între altele și o cruce frumoasă sculptată în lemn cu mare artă, apoi odăjdii și un covor perzan în mai multe culori și lung până la zidul după altar¹⁾. Mitropolitul Kievului era reprezentat prin arhimandritul Petru Movilă și fratele său Moise, ambii fii ai unuia dintre ctitori bisericii, ai lui Simion Movilă²⁾. Ceremonia sfințirii luă desfășurarea unei dintre cele mai impozante manifestațiuni ale ortodoxismului din Polonia.

Membrii comunității stauropighiene considerau drept ctitori ai bisericii pe regele Poloniei Sigismund III, pe țarul Feodor Ivanovici, mare cneaz al Moscovei, și pe voievozii Moldovei frații Ieremie și Simion Movilă. Miron-Vodă Barnovschi era sărbătorit ca „săvârșitor al bisericii”. Stemele lor se găsesc până astăzi sculptate în cupola din mijloc a bisericii. Ele sunt reprezentate prin obişnuitul cap de bour și poartă următoarea inscripție:

1. Иисусъ Христѣ Господарѣ воевода Молдавскій Мironъ Барновскій Могилѣ совершилъ церковь.

2. Иисусъ Христѣ двоица воеводъ Молдавскихъ паметъ Іереміи и Симіона Могилѣ ктиторий церкви.

Iar deasupra chorului găsim două tăblițe cu inscripția slavonă pe cea din stânga: „Ale tale dintre ale tale Împărate Hristoase, robul tău Miron Barnovschi Voevodul Moldovlahiei, îți aduce la săvârșirea hramului acestei biserici”. Iar pe tăblița din dreapta este un vers din sfânta scriptură: „Primește deci cu milostiviri Isuse, cuvântul lui Dumnezeu, cel care te-ai răstignit cu trupul și care ești vestitorul tuturor, acest sfânt hram și izbăvește pe oameni de cel viclean”³⁾.

În lăuntrul bisericii între columne au fost mai multe morminte săpate în marmoră neagră cu inscripții corespunzătoare, cari însă la 1837 au fost profanate de o mână

1) DAPKOW, o. c., p. 14; SZARANIEWICZ, o. c., p. 15.

2) Lvovnaia hal. rusk. letopis, p. 67.

3) E. M. SAVICKI, *Încercări tehnice la biserica stauropighiană din Leov*, în *Ediția jubilară*, p. 4.

sacrilegă⁴⁾. Zubrecki în „Cronica stauropighiană” arată că un bătrân îngrijitor al bisericii cu numele Nestorovici, a tăiat în bucăți plăcile comemorative de marmoră și a împodobit cu ele presbiteriul bisericii. Din acestea s’ar fi păstrat încă 75 de bucăți, pe cari se pot distinge încă urme de inscripție, de stemă și de litere inițiale. După toată probabilitatea odihneau în biserică, sub plăcile de marmoră sfărmate, unii dintre ctitori și ctitoresele bisericii din familia Movileștilor, ca Elisaveta, soția lui Miron-Vodă Barnovschi și altele.

La 21 Mai 1631 biserica stauropighiei fu lovită de trăsnet și suferi daune grele. Comunitatea a adunat în grabă fondurile necesare și a reparat biserica, așa că ea la 16 Ianuarie 1632 putu fi sfințită din nou de episcopul Ieremie Terasovski asistat de arhimandritul Petru Movilă. Curând după aceea pe tronul Moldovei ajunse Vasile Lupu, care păstră tradiția Movileștilor și se interesă de aproape de ctitoria lor. La 12 Ianuarie 1641 Vasile-Vodă mulțumi traților stauropighieni din Leov, pentru amabilitatea cu care ei i-au îngăduit să toarne litere pentru tipografia sa. „Primind această bunăvoință din partea Domniilor-Voastre [— zice Vasile-Vodă — noi suntem dispuși a Vă rămânea recunoscători pentru acest serviciu, iar la ocazie, urmând tradiția predecesorilor noștri, de a arăta munificența noastră pentru biserica Domniilor-Voastre, și pentru alte lucruri de cari aveți nevoie”⁵⁾. Se pare că atunci membrii comunității vor fi arătat dărnicii domn insuficiența acoperișului bisericii, reparată decurând. Așa se explică că în anul următor 1642 Vasile Lupu acoperi cu cheltuiala sa biserica Movileștilor din Leov cu aramă aurită⁶⁾. În arhiva institutului stauropighian a păstrat un minunat epitrafir, reprezentând pe Isus Hristos cu cei 12 apostoli, și cu inscripția: „Acest epitrafir este donat de Io Vasile Voevod Țării Moldovei 7151 (1643)”⁷⁾.

Vasile Lupu este și ctitorul, dar poate mai mult adăugătorul, bisericii Sfintei Paraschiva din Kiev, precum arată

1) SZARANIEWICZ, o. c., p. 16.

2) HURMUZAKI, III 2, p. . .

3) I. SZARANIEWICZ, o. c., p. 16.

4) Idem, p. 14, nota 10.

o inscripție din 15 August 1644 cu frumosul herb al Moldovei, adânc săpat și scos în relief, cu inițialele lui Vasile=Vodă și următoarele versuri rusești:

Слице мѣцѣ Корона
 Щиптѣхъ пала шворона
 Глава Бѣжѣи и Сѣклою
 Нотою рекъ насне трою
 Храбъ вѣшъ ро(к) ахмѣ,
 Явѣхъ -іе¹⁾.

În 1656 fostul domn al Moldovei Moise Movilă, trimise spre păstrare la stauropighia din Liov efectele sale, cuprinzând acte și 5 covoare perzane²⁾. La 1664 Ana Potocki, fiica lui Ieremie Movilă, ridică dela institutul stauropighian trei lăzi pecetluite cu lucrurile lui Moisie Movilă care murise³⁾. La 26 Ianuarie 1671 voevodul Moldovei Duca comandă la tipografia stauropighiană din Leov 400 de exemplare dintr'o psaltire românească cu litere cirilice și 200 de exemplare dintr'o cazanie românească cu întrebări și răspunsuri, o dovadă că la tipografia din Leov se tipăreau și cărți românești⁴⁾. „Vă cer Milostiviilor Voastre — zice Duca=Vodă — să-mi tipăriți la Liov 400 de psaltiri după exemplarul aci alăturat, scris cu caractere slave în limba moldavă, pentruca poporul care nu știe limba slavă, să o poată înțelege ușor. Mai trimiți la Milostiviile Voastre o carte scrisă în moldoveneste, cuprinzând cazaniile cu întrebări și răspunsuri... Cărțile să fie tipărite pe hârtie bună și bine legate". Mai departe voevodul cere să i se spună exact cât va costa tiparul, ca să le trimită banii. Executând bine comanda, ei se vor învrednici de recunoștința sa, și se vor câștiga cu merit înaintea lui Dumnezeu, contribuind pe calea aceasta la răspândirea slovei dumnezeiești⁵⁾.

Mare ctitor și adăugător al bisericii Adormirii a fost și bogatul negustor grec Alexie Balaban, originar din Ianina,

¹⁾ N. IORGA, *Note polone*, Anal. Acad. Ist. III, vol. II, p. 384

²⁾ HURMUZAKI, III, 2, pp. 69, 72, 74 și 76.

³⁾ HURMUZAKI, III, supl. II, p. 77

⁴⁾ HURMUZAKI, III, supl. II, p. 84

⁵⁾ HURMUZAKI, III, Supl. II, pag. 84

care avea rude și în Moldova. El restaură capela „Treii Sfinți” și-și ridică și o criptă monumentală cu ferești cari duceau în curtea bisericii, iar intrarea se făcea prin mijlocul bisericii. În cripta lui Balaban și-a găsit odihna de veci și Duca=Vodă, care muri subit la Leov în ziua de 31 Martie 1684. Despre această înmormântare relatează cronicarul Nicolai Costin următoarele:

„Și, așa petrecându-se Duca=Vodă, l-au astrucat în biserica lui Alexie Balaban, neguțătorul cel mare, carele a avut și câte-va rude în țara Moldovei mai înainte, ca Ursachi cel vestit de bani mulți ce avea. Punând trupul Ducăi=Vodă așa în scîlpul gropniței lui Alexie Balaban, *dela care am luat și această istorie* pentru moartea Ducăi=Vodă. Că Balaban s'au tâmplat la toată viața lui și la moartea lui, fiind rânduie de Craiul Ieșesc să fie lângă Duca=Vodă. Pentrucă era Balaban Grec din Rumeli, heamșera cu Duca=Vodă dela un loc”¹⁾.

Zece ani după aceia la 24 Februarie 1694, Constantin Duca, fiul răposatului, mulțumia împreună cu maică=sa frașilor din Leov pentru funerariile pe cari le făcuseră neno=rociului său tată, asigurându-i de recunoștința sa²⁾.

Câtă vreme frașii stauropighiei din Leov se bucurau de sprijinul moral și material al voevozilor români, ei își putură apăra credința lor ortodoxă, iar așezământul lor a rămas timp de 113 ani focar de cultură, un puternic apărător al ortodoxismului și o pavăză a lui contra propagandei catolice. Îndată însă ce, în urma evoluției politice, acest prețios sprijin a slăbit și apoi a secat cu totul, comunitatea n'a mai putut rezista ademenirilor catolice, așa că la 5 Aprilie 1709, comunitatea stauropighiană s'a unit și ea cu scaunul papal.

Papa Clementie al XI-lea, primind comunitatea cu toate bisericile și averile ei, sub obediența sa, i-a asigurat o largă autonomie³⁾. Cu trecerea aceasta la unire, s'au rupt vechile legături cu Moldova, deși biserica Adormirii Maicii Domnului,

¹⁾ KODALNICEANU, *Letopiseți*, II, pag. 33, ediția a 2-a.

²⁾ HURMUZAKI, III, Supl. II, pag. 233.

³⁾ SZABANI WIEZ, pag. 18.

astăzi biserica catedrală a mitropoliei greco-catolice unită din Leov, este și rămâne o veche ctitorie românească:

* * *

Comunități ortodoxe se mai păstrară în Polonia după unirea dela 1596 la *Vilna*, la *Movilău*, la *Rohatin*, la *Krekov* ș. a. O ctitorie a Movileștilor era mănăstirea *Zadarov* lângă *Ustia*, moșia Movileștilor. Mănăstirea aceasta a fost înființată la 1612 de Elisaveta, văduva după Ieremie Movilă, și de fica ei Ana, care fusese măritată de 4 ori și anume cu: Maximilian Prjeremski, Ioan Ciomohovski, Vladislav Miszhovski și Stanislaw Potocki ¹⁾. Dela Ana Movilă-Potocki biserica Adormirii din Leov primi la 1660 o evanghelie legată în aur, în preț de 1.201 ducati ²⁾.

Comunitatea ortodoxă din Vilna găsi în soțiile ducelui Ianusz Radziwill pe sprijinitoarele ei. Prima soție a lui Radziwill era Caterina, o nepoată de fică a lui Ieremie Movilă, despre care pomeniște piatra de mormânt, din Februarie 1612, cu insignile Moldovei prinse în zidul catedralei de acolo ³⁾. După moartea Caterinei, Radziwill se căsătorii la Iași cu Maria fica lui Vasile Lupu, care s'a interesat de sigur și ea de soarta comunității ortodoxe din Vilna. Ea muri la Leov în 1662 și fu înmormântată la *Sluck*, unde era de bună seamă o comunitate ortodoxă, sprijinită de ea ⁴⁾. Astfel vedem că faimoasele „Movilence”, cu ochii lor negri, cu nasurile lor clasice și cu înfățișarea lor de adevărate matrone romane, nu fermecară numai cu chipurile lor pe magnații poloni din familiile Vișnevski, Borecki, Potocki etc., ale căror case ele le fericiară, ci ele au fost și ortodoxe convinse, afirmându-și credința strămoșească prin ctitorii bisericesti, cari le-au înveșnicit numele.

O comunitate ortodoxă, susținută în bunăparte de Macedo-Români, se găsea și la *Poznan*, unde își aveau biserica și școala lor. Chartofilax și protopop al acestei comunități era

¹⁾ I. SZARANOWICZ, o. c., pag. 14, notele 2—9.

²⁾ Ibidem, pag. 17.

³⁾ N. IORDA, *Note polone*, în *Analele Acad. Rom. Ist.*, seria III vol II, p. 380.

⁴⁾ N. IORDA, l. c., pag. 383.

acolo, pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, Constantin Ucuta Moscopolitanul, binecunoscutul autor al manualului de școală: „Noua Pedagogie sau Alfabetarul ușor ca să învețe copii carte româno-vlahică, pentru folosul de obște al Româno-Vlahilor” ¹⁾. Actele acestor comunități sunt încă prea puțin cunoscute și studiate. Dar este mai mult ca sigur că și ele se vor fi bucurat de sprijinul moral și material al Românilor din Moldova, ale căror legături politice și comerciale cu centrele acestea erau destul de strânse. Cu timpul însă căzură și ele sub influența catolică și trecură sub protectoratul papal.

Singura ctitorie ortodoxă care până la desființarea ei a rămas credincioasă patriarhiei a fost stauropighia *Schitul-Mare dela Maniava*, la sud-vest de Stanislavov. Între cei ce protestară contra unirii dela Brzesz din 1596 se găsea și un oarecare Kniahnicki din Tisminița, care se călugărișe la Sfântul-Munte primind numele de Iov. Pe la 1600 cucernicul Iov se înapoiasă în patrie și se așeză ca pustnic la Maniava într'un schit solitar, unde atrase curând în jurul său zeci de învățacei. În urma acestei aglomerații de pustnici, schitul deveni curând neîncăpător pentru o populație duhovnicească așa de numeroasă. Atunci urmașul lui Iov, starețul Teodosie, stărui pe lângă fica lui Ieremie Movilă, Maria, ce era măritată după Ștefan Potocki, ca ea, prin dărnicia ei, să contribuie la lărgirea schitului și la prefacerea lui într'o mănăstire încăpătoare. Și de fapt, grație largei munificențe a acestei prințese moldovenești, dar și a altor credincioși, s'a putut ridica la Maniava o frumoasă biserică ortodoxă cu încăperi spațioase pentru călugări. La 1621 biserica din Maniava era terminată și patriarhul Constantinopolului îi confirmă, la 12 Iulie 1629, dreptul de stauropighie. Ajutoarele bogate care curgeau mereu din Rusia pravoslavnică contribuira foarte mult la prosperitatea mănăstirii, care din schitul mic și neînsemnat de odinioară, devenise un Schit-Mare și înfloritor ²⁾.

¹⁾ N. IORDA, *Note polone*, l. c., pag. 391 urm.

²⁾ Actul de confirmare în *Archiv Statulu' din Viena*, *Staatsrath-Index*, 1776 No. 1508; cf. ION I. NISTOR *Istoria Fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1921 p. 10; ISIDOR ONCIU, *Fondul Religionar*, Cernăuți, 1891, p. 64 urm.

Cu vremea Schitul-Mare luase un avânt așa de puternic încât ajunse să adăpostească până la 200 de călugări. În schimb însă ctitoria Movileștilor dela Sucevița din Moldova se găsea în mare declin. Starea aceasta de lucruri determină pe Maria Movileanca de a închina Sucevița ctitoriei ei Schitul-Mare din Polonia. La 31 Martie 1648 Vasile Vodă Lupu confirmă actul de închinare. Și astfel rămase Sucevița cu mauzoleul Movileștilor închinată Schitului-Mare până la desființarea acestuia prin decretul împăratului Iosif al II-lea din 19 Iunie 1783¹⁾. Din mărturia proegumenului Curie dela Sucevița, depusă în fața comisiei austriace de hotarnicie din 15 Februarie 1782, aflăm că cu ocazia închinării din numeroasele posesiuni ale Suceviței numai Mămăieștii de lângă Cernăuți au trecut asupra Schitului-Mare²⁾. La această posesiune se adaugă mai târziu și satul Revna, o danie a boerului Solomon Bărlădeanul către Schitul-Mare. La 8 Iunie 1710 Maria, soția marelui ban Savin, dăruie Schitului-Mare jumătate din satul Mitcău pe Nistru, în Moldova³⁾. După desființarea Schitului-Mare, posesiunile acestea fură înglobate în fondul religios al Bucovinei, creat la 19 Iunie 1783. După trecerea la unire a stauropighiei din Leov, rămase stauropighia din Schitul-Mare, o ctitorie moldovenească și ea, care să mențină legătura bisericească și culturală între Români și credincioșii ortodocși din Polonia.

* * *

La ctitoriile Movileștilor din Leov, Zadarov și Maniava, se adaugă încă mărețea operă culturală și confesională totodată a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului. Petru Movilă era unul din fii lui Simion Vodă Movilă, născut la 21 Decembrie 1595. La moartea tatălui sau prințul Petru nu avea decât 12 ani. Atunci maica sa Margareta se retrase cu el în Polonia și griji de educația lui, având ca episcop pe însuși cancelarul Poloniei, Stanisław Zolkiewski. Că tă-

¹⁾ Vezi Actul de închinare în traducere latină la Onciul, o. c., p. 65, nota 1.

²⁾ Actele de hotarnicie din 1782, No. 180--181.

³⁾ Actele de hotarnicie, No. 186.

năru. Petru ar fi fost trimis la Paris la învățătură nu se adevărește prin nimic. La moartea lui Zolkiewski (1620) protectorul tânărului Petru deveni hatmanul Chodkiewicz. La 1522 în timpul domniei lui Ștefan Tomșa, Petru Movilă încercă să dobândească tronul părinților săi cu ajutor polon, repetând această încercare și în anul 1625, când dieta provincială din Vinița cerea regelui Sigismund al III-lea ca să ajute pe Petru Movilă la dobândirea tronului părintesc. La adunarea nobilimii ortodoxe, convocată de Petru Movilă într'un han, se iscară chiar turburări, iar un nobil a fost lovit¹⁾. Încercarea însă a eșuat și atunci tânărul prinț a renunțat la orice carieră lumească și se hotărî pentru viața monahală, având ca dascăl în cele duhovnicești pe mitropolitul Kievului Iov Borecky. În August 1627 el se călugări în mănăstirea Sfintei Peșteri din Kiev. Și cum cercurile conducătoare din Polonia îl considerau ca pe un înflăcărat patriot polon²⁾, regele Sigismund al III-lea îl numi arhimandrit al Sf. Peșteri în locul lui Zaharie Kopytenskyj. În discursul său omagial la alegerea regelui Vladislav al IV-lea, P. Nic. Lascicius lasă să se înțeleagă că Petru Movilă ar fi promis trecerea la unire, ceea ce stă însă în crasă contradicție cu prodigioasa activitate de mai târziu a lui Petru Movilă pentru biserica sa strămoșească. O astfel de hotărîre nu putea să treacă prin gândul unui membru al familiei Movileștilor, care a dat Moldovei pe mitropolitul Gheorghe, unul din ctitorii mănăstirii Sucevița și pe ctitorii bisericii Adormirii din Leov. Până și fetele Movileștilor erau pioase ctitoare de mănăstiri, ca Zadarov și Schitul-Mare, cu toate că erau măritate cu magnați catolici, ca Potocki și alții. De aceea nu poate fi vorba că Petru Movilă să se fi gândit cândva să treacă la biserica catolică. Ci dimpotrivă, oficialitatea polonă avea nevoie de un om de încredere în fruntea bisericii ortodoxe din Polonia, pentru ca autoritatea lui să poată influența asupra populațiunii ortodoxe ucrainene și să

¹⁾ *Akta UnioŹki i Ziemski*, XX, p. 217 și 225; cfr. P. P. PANAITESCU, *Influență polonă în opera lui Grigore Ureche și Miron Costin*, în *An. Acad. Rom.*, seria III, vol. IV, pag. 161, nota 1.

²⁾ Cfr. POLEM, o. c., pag. 192 urm.

găsească în el o contraponere față de influența patriarhului pravoslavnic din Moscova care emancipându-se de sub jurisdicția bisericăască a patriarhului de Constantinopol, ținea la supremație asupra întregii biserici rusești, deci și asupra celei din Polonia.

Scopul acesta urmând de oficialitate poloneză reșea iveala cu ocaziunea alegerii noului rege al Poloniei. La 1632 muri regele Sigismund al III-lea și statele polone fură convocate pentru alegerea fiului său Vladislav al IV-lea. În seculul de încoronare dela 1633 Petru Movilă jucă un rol foarte însemnat ca conducător al ortodocșilor. El sprijini din răspuneri cauza noului rege în numele ortodocșilor și obținu în schimb tampoasele *articoles de pacificație* în avantajul ortodocșilor. Prin articolele acelea ortodocșii obținură liberu exercițiu al religiei lor în toată Polonia, cu dreptul de a avea biserici, de a deschide seminarii, cspicii și tipograti. Prin aceleași articole ortodocșii obținură acces la toate serviciile publice. Ortodocșii se puteau organiza pretutindeni în frății sau bresle. Bisericile din Kiev, pe care le ocupaseră uniții, fură restituite ortodocșilor. Deasemenea fură reînființate episcopiile ortodoxe din Lučk, Przemyśl, Leov, Mseislav, Orsza și Mohilău, care până atunci se găseau în mâinile uniților. Ales rege cu ajutorul ortodocșilor conduși de Petru Movilă, Vladislav al IV-lea trebui să respecte aceste „*pacta conventa*” ale ortodoxiei ucrainene, și aceasta constituie meritul neperitor al Românului Petru Movila pentru biserica și națiunea ucraineană.

Curând după aceea Petru Movilă fu ales mitropolit al Kievului cu unanimitatea de 49 de voturi. Prin actul din 12 Martie 1633 regele Vladislav al IV-lea confirmă pe Petru Movila în noua sa demnitate. Hirotonisirea sa ca mitropolit s'a făcut la Leov în ctitoria părinților săi, la finele lui Aprilie 1633 și anume de mitropolitul Moldovei Varlaam, ș. nu de patriarhul Teolan de Ierusalim, cum se credea greșit. La intronizarea sa la Kiev el luă în stăpânire toate bisericile uzurpate de uniți și restabili puterea și autoritatea mitropolitului ortodox. Întemeindu-se pe articolele de pacificație, menționate mai sus, el continua cu

succes lupta contra uniților, înființând pretutindeni comunități ortodoxe, ospicii, bresle, școli etc. și introduse în biserica ucraineană predica.

La 1633 mitropolitul Petru Movilă dezvoltă seminarul teologic din Kiev într-o *Academie*, care se bucura de aceleași privilegii ca și universitățile poloneze din Cracovia și Vilna. Academia din Kiev, întemeiată de mitropolitul Movilă, a devenit o adevărată vatră de lumină ortodoxă și în cursul veacurilor a răspândit mereu razele sale binefăcătoare în toate colțurile lumii ortodoxe, până și în voievodatele române, pe timpul lui Vasile Lupu și Matei Basarab. Pentru a rezista cu succes propagandei catolice și protestante, care influențase încâtva până și pe patriarhul de Constantinopol Chiril Lukari, Petru Movilă alcătui „*Mărturisirea ortodoxă a bisericii răsăritene*”, primită de soboarele din Kiev (1640) și Iași (1642), iar în anul următor acceptată de soborul din Constantinopol, al celor 4 patriarhii ortodoxe. „*Mărturia*” a fost publicată în limba polonă și ucraineană și tipărită în a doua ediție la Leov în tipografia staurpighiei. Din imboldul lui Petru Movilă, Vasile Lupu a creat la Iași Academia dela Trei Ierarhi. Petru Movilă a trimis profesori distinși și slove pentru înființarea unei tipografii.

Mitropolitul Petru Movilă a murit la 22 Decembrie 1646, nu 1647 cum se credea. El a fost unul dintre cei mai celebri chiriarhi ai bisericii ortodoxe, al cărui nume se va pomeni totdeauna cu evlavie de lumea ortodoxă și îndeosebi de Ucraini, cărora el li-a salvat credința ortodoxă¹⁾.

Grija Moldovenilor pentru credința și bunăstarea sufletească a Ucrainților s'a manifestat totdeauna când aceștia aveau nevoie de îndemnuri și ajutor. Când Bogdan Hmelnicki, hatmanul Cazacilor, încercă să-și asigure independența bisericească a țării sale, el se adresă bisericii Moldovei ca să hirotonisească pe Lazar Baranovici în episcop de Cernogov. Și de fapt hirotonisirea aceasta a avut loc la Suceava

¹⁾ ANTONI MALVY et MARCEL VILLER, *La Confession orthodoxe de Pierre Moghila Mitropolit de Kiev (1633-1646)*, în „*Orientalia Christiana*”, vol. X, no 10, Dec. 1927.

în Martie 1657 și a fost săvârșită de mitropolitul Moldovei, Ghedeon și de episcopii Atanasie de Roman și Teofan de Huși ¹⁾.

Pe la sfârșitul veacului al XVII-lea exercită o mare influență bisericească asupra ortodocșilor din Polonia mitropolitul Dosoftei al Moldovei. Acesta se retrase în Septembrie 1686 cu regele Sobieski în Polonia, luând cu sine, pe lângă documentele și odoarele mitropoliei din Iași, și racla cu moaștele Sfântului Ioan-cel-Nou dela Suceava. Chiriarhul pribeag petrecu 8 ani de zile în palatul regelui Sobieski din Stryj și numai scurtă vreme înaintea morții sale se mută la Zolkiev ²⁾. În tot timpul pribegiei sale, Dosoftei exercită jurisdicția bisericească asupra tuturor Moldovenilor pribegiți în Polonia și numărul lor era destul de mare. În calitate de aceasta el a exercitat desigur o influență și asupra Ucrainenilor ortodocși de acolo, care în lupta contra catolicismului puteau găsi la el reazem și mângâiere. Numai după moartea lui Dosoftei, regele Sobieski prin actul din 12 Februarie 1693, aduse la cunoștință „evlavioșilor de rit grecesc, preoșilor, călugărilor, diaconilor, locuitorilor și boerilor născuți în țara românească, cari petrec în regatul și în republica leșească și care erau supuși jurisdicțiunii defunctului preacuvios mitropolit al Sucevei”, că a găsit de bine să încredințeze „administrarea tuturor preoșilor, cu toate bisericile, satele și pământurile cari li aparțin, episcopului de Leovlosif Sumleanski”, așa că de acum înainte ei urmează să se supună „ascultării și jurisdicției acestuia”. „Toți preoșii și locuitorii — zice regele — cari se țin de aceeași credință, mămănuși altuia, *quoad spiritualia*, să nu se supună și să nu plătească biruri, și de altă stăpânire să nu asculte și cu nimeni să nu îndrăznească a avea în trebile lor legături, afară de preasfințitul duhovnicesc al Leovului ³⁾. Aceleași

¹⁾ *Arhiva Istorică*, I, 1, p. 65, no. 75.

²⁾ ST. V. DRAGOMIR, *Relațiile bisericii române cu Rusia*, în *Analele Acad. Rom. Ist.* XXXIV, pag. 59.

³⁾ A. S. PETRUSZEWICZ, *Hal. Rusk. Svodn. Letop.* pag. 224 urm. Șr. CIOBANU, *Contribuțiuni istorice la originea și moartea mitropolitului Dosoftei*, Disc. de recepție la Acad. Rom. Buc. 1920. IUSTIN FRĂȚIMAN, *Administrația bisericească la Români din Polonia și Rusia*, în *Bulet. Sec. Ist. Lit.* „B. P. Hasdeu”. Chișinău 1921, p. 45 urm.

drepturi le exercita până atunci mitropolitul Dosoftei asupra credincioșilor de rit grecesc, la care se numărau desigur și numeroasele așezări ale Românilor Transnistrienți ¹⁾.

În secolul al XVIII-lea influența Românilor asupra vieții culturale și bisericești a ortodocșilor din Polonia și Ucraina scăzu în mod simțitor. La scăderea aceasta a contribuit în mod hotărâtor atotputernica influență a pravoslavniciei rusești. Pe de altă parte însă Moldova în vremea domniilor fanariote ajunse într-o dependență tot mai pronunțată față de Turci, așa că radierea influenței ei dincolo de hotarele țării era foarte redusă față de cea din secolele precedente.

Decurând biserica ortodoxă din România și-a reluat rolul ei de protecție și apărătoare a creștinilor ortodocși din *Polonia restituta*. Înființarea noului mitropolii ortodoxe din Varșovia s'a făcut cu sprijinul moral al patriarhiei române. La instalarea noului mitropolit ortodox din Polonia n asistat și un reprezentant al patriarhiei române, iar mitropolitul Dionisie de Varșovia a fost la începutul lui Noiembrie 1925 oaspele Patriarhiei din București și al Mitropoliei din Cernăuți ²⁾.

¹⁾ Cf. ION I. NISTOR, *Românii Transnistrienți*, în „Codru. Cosminul”, I, 1925.

²⁾ Cf. „*Glasul Bucovinei*”, an VIII, No. 1962, p. 2.

IX. Cazacii și Români.

Năvălirea Tatarilor în Europa puse capăt imperiului dela Kiev. În urma catastrofei dela Kalka din 1224 și a dărâmării Kievului din 1240 principatele rusești din valea Niprului nu se mai putură reface. În schimb însă se ridică dela nord o nouă putere politică, cea a Litvanilor cari, sub Giedemin, recuceriră Volhinia. Sub fiul acestuia, Olgeri, în urma bătăliei dela Sina-Voda din 1362 contra Tatarilor, Litvanii își asigurară domnia asupra Podoliei și Ucrainei cu centrul la Kiev. Prin actul de unire dela Krevo din 1385, Livania se uni cu Polonia, contopindu-se într'un singur stat sub stăpânirea Jagelonilor. Imperiul polono-litvan se mărginea la Nistru cu Moldova Bogdanizilor, iar dincolo de Nistru, până la Nipru și mai departe până spre Don, cu hanatul tătăresc dela Crâm, unde începea imperiul moscovit. Granița polono-litvană dinspre Tatarî pornia dela Nistru în dreptul Sorocei, urmând cursul râurilor Jagorlic și Codîma care se revarsă în Bug la Olviopol, iar de acolo ducea spre răsărit până la pragurile Niprului, mai jos de Katerinoslav.

Vasta regiune de hotar — *Ucraina* — era foarte puțin populată. Oamenii cari veniau să se așeze în acea nemărginită pustietate, trăiau așazicând atară de hotarele țării. Ei formau bande numeroase de pradă și de apărare și se hrăneau din vânat și pescuit, dară și din prada pe care o făceau dincolo de graniță în olaturile tătărăști. Cu vremea proprietarii polono-litvani coborîră tot mai jos spre sud, ocupară pământurile mănoase și bogate în pașuni și ridicară acolo conacuri fortificate, în jurul cărora se înjghebară cu vremea sate și orașe, unde locuitorii puteau găsi scut și adăpost în timp de primejdie. Curând însă proprietarii începură să ceară muncă și dijmă dela locuitorii sălășluiți

pe moșile lor. Iar autoritățile, la rândul lor, începură să urmărească pe aceia cari nu respectau tratatele cu Tătarii și să determinau pe aceștia la revanșe sângeroase pe teritoriul polono-litvan.

Pentru a scăpa de urmărire, locuitorii mai slobozi se refugiau tot mai la sud, umplând stepa până la granița cu așezările lor. Acolo luptele nu conțeneau niciodată. Și cum puterea polono-litvană dela centru nu se putea afirma niciodată cu tărie până în regiunile acele așa de îndepărtate, era firesc ca populațiunea meru amenințată să se gândească la apărarea ei proprie, ca bunăoară *Codrenii* noștri din codrul Tigheciului față de Tătarii din Bugeac. În scopul unei apărări mai eficace, grănicerii aceștia își ridicară, mai ales la *pragurile* Niprului, anumite fortificații numite *siciuri*, adică *cuiburi*, pentru siguranța lor, dar și pentru stăpânirea căilor de comunicație pe apă și pe uscat ce duceau dealungul acestor praguri sau cataracte ale marelui fluviu. Astfel se desvoltă cu vremea în această mare regiune de graniță o situație particulară: pe deoparte Tătarii gata de pradă, pe de altă supușii polono-litvani, gata la revanșă și viceversa.

De pe la sfârșitul veacului al XV-lea, populațiunea aceasta de graniță, cu organizația ei militară și oricând gata la luptă, apare sub numele de *Cazaci*. Originea acestui nume propriu n'are nimic comun cu etimologia populară care îl derivă dela *koza* — capră, cum credea Miron Costin sau istoricii germani Pöllmann și Eckert¹⁾, ci este de origine turco-tătără. Anumite triburi *kirghizice* se numesc până astăzi „*Kajsak*“, după turcescul „*kaj*“ — ușor și „*sak*“, cuvânt aric trecut prin persană la Tătari, cu însemnătatea de sarcină, povară, *sac*, adică oameni sprinteni, mobili și gata oricând la luptă și acțiune²⁾. Miron Costin avea cunoștință

¹⁾ KODALNICEANU, *Letopisește*, II, p. 313; H. PÖLLMANN, *Beiträge zur ältesten Geschichte des Kozakentums*, München, 1888, R. v. ECKERT, *Der Ursprung der Kozaken*, Berlin, 1882. *Gustynskaja Lëtopis* crede că Cazacii și-ar fi împrumutat numele dela o câpțenie de a lor cu numele *Kozak*.

²⁾ NIKOLAUS ERNST, *Die ersten Einfälle der Krymtataren in Sudrußland*, in „*Zeitschrift für Ost-Europäische Geschichte*“, III, pag. 12.

despre această etimologie, dar dânsul nu voia să o creadă, zicând: „Deci, mulți au zis că numele lor ar fi dela un neam ce este pe lângă apa Volgăi (stepile kirghizice), anume *Casak*; ce acele deșarte povești sunt“¹⁾.

Vechile documente rusești amintesc de *Cazaci* sau *Cazaci* tătari. Marele cneaz Ivan al III-lea aducea aminte hanului Dzanibeg din Crimea de timpurile când găsise la curtea sa din Moscova azil în calitate de „*cazac*“, adică de pribeag, refugiat, bejenar²⁾. La 1504 un principe tatar, Tevekkul, scria marelui cneaz Ivan că într-o vreme hoinăria în stepă fiind „*cazac*“ și că numai decurând s'a supus hanului Mengli-Gherai din Crimea³⁾. Numele de „*cazac*“ se întâlnește adeseori alături de titlul „*kneaz*“, „*mârza*“, „*ulan*“ și „*cazac*“. Herberstein amintește de o întreagă hordă de „*cazaci*“, probabil horda kirghizică⁴⁾. Cazacii tătarești se găseau în număr mare în serviciul Rușilor, ca informatori și călăuze în stepă și ca mercenari în războaiele cu vecinii⁵⁾.

Îndelîtnicirea aceasta a Tătarilor „*cazaci*“ sau „*cazaci*“, de a hoinări liberi după pradă și-o însușiră curând și creștinii dela granița tătarească, adoptând cu îndelîtnicirea și numele ei. Vecinătatea cu Tătarii, felul lor de trai și de pradă, aduse cu sine nevoia și pentru creștinii de a se organiza la fel și de a se adapta nouilor condițiuni de trai dela hotar. Pentru a se putea măsura cu vecinii lor războinici, Cazacii creștini se organizară și ei în „*coșuri*“, adică în unități de câte patru cu un al cincilea ca conducător. Ei se înarmară la fel, se deprinseră cu serviciul de informațiuni și cu apărarea graniței, curat ca și comilitonii lor tătari. Unii erau „*Cazaci*“ de profesiune, alții se asociau numai vremelnic la vre-o expediție de pradă sau la vre-o incursiune oarecare. Elemente tinere și întreprinzătoare de toate națiunile, așa Poloni, Ucraineni, Ruși, Litvani, *Moldoveni* ba chiar și Tătari, fugiau la Cazaci pentru vre-o „*excursie*“ de pradă,

¹⁾ KODALNICEANU, *Letopisește*, I, p. 313.

²⁾ *Sbornik Imp. Russk. Istor. Obščestva*, vol. 41, p. 4 și 5.

³⁾ *Sbornik*, 41, No. 97 pag. 518.

⁴⁾ *Rerum moscovitarum commentarii*, Basileae 1556, pag. 91.

⁵⁾ Cfr. ERNST I. c., pp. 13 și 43.

pentru o expediție de răzbunare sau pentru a-și satisface pofta de aventură. Iobagii asuprași de pe moșile nobililor, vânătorii și pescarii obiduiți și loviți de soartă sau împieș-decați de a-și agonisi pâinea de toate zilele, formau continu-gentele căzăcești. Răzbunarea era pentru ei o ușurare sufle-tească, iar prada un adaos de hrană la viața lor zbuciumată. Contrastul religios între Creștini și Mohamedani imprumută expedițiilor acestora nimbul mistic al unor lupte sfinte pentru credință, iar dorul de libertate nelimitată în imensitatea stepei, li dedea avântul unui eroism național și al unei idealizări poetice ¹⁾. Hruszewski îi compară cu vechii Brodnici și Bâr-ladnici și vede în aceștia pe predecesorii Cazacilor ²⁾. Celibatul obligatoriu și lupta contra necredincioșilor făcu pe unii să-i asemene cu membrii ordinilor religioase din apus. Alții vedeau în Cazaci mai curând o obște comunistă din cauza libertății nelimitate și a lipsei de proprietate individuală. În organizația căzăcească domnia o egalitate deplină a membrilor co-munulăți în toate chestiunile politice și sociale. Toată puterea era concentrată în sânul adunării obștești. Slujbașii și coman-danții unităților, odată aleși, executau, cu puteri depline, toate hotărârile. Libertatea individuală trebuia să se subordoneze voinței gramezii. În timp de război, adunarea încredința hatmanului puteri discreționare, pe cari el le exercita ca ori-care alt autocrat ³⁾.

Cercetătorul polon Rawita-Gawronski ajunge la con-cluzia că așezarea Cazacilor la Nipru n'a pornit din im-boldul unei mari idei de stat, cum cred unii, și nici dintr'un plan bine chibzuit de a apăra creștinătatea contra Tătarilor păgâni. De aceia dânsul nu împărtășește vede-rile, acelor, cari căutau în organizația căzăcească analogii cu ordinul cavalerilor teutoni sau ioaniți. El se ridică contra încercărilor de idealizarea a Căzăcimii, și caută originea

¹⁾ N. IORGA, *Acte și Fragmente*, I, pag. 25—26. cfr. N. IORGA, *Legăturile Românilor cu Rușii apuseni*, Anal. Acad. Rom. Ist. XXXVIII, pag. 152 urm.

²⁾ M. HRUSZEWSKI, *Istoria Ukrainy Rusy*, vol. VIII: „Kazacki Dasi do r. 1625”, cfr. M. KORDUBA, *Die Anfang. des Ukrainischen Kosaken tums*, in *Zeitschrift für Ost Europäische Geschichte*, II, pag. 369 urm.

³⁾ Cfr. RUDNICKY, o. c., pag. 201 urm.

alcătuirii căzăcești în nevoile și neajunsurile politice și sociale ale populațiilor cis- și transnipriene, precum și în îngrămădirea de iobagi pribegi din țările vecine¹⁾. Se pare că aceste juste aprecieri sunt cele mai aproape de adevărul istoric.

„Pentru Cazaci, ce neam sunt” găsim la Miron Costin care, precum se știe, își făcuse studiile în colegiul catolic dela Bar din Ucraina, informațiunile poate cele mai autentice. El ne relatează zicând:

„Sunt Cazacii de neamul lor Ruși, rămași din oștenii cnezilor rusești, pe care, cu îndelungate vremi supuindu-i craii leșești și căzând și Kievul, șcaunul Rusiei, pe mâna Leșilor, ei pre Nipru în gios și pre de cea parte și de ceastă parte trăiau sub ascultarea crailor leșești, slobodzi de vecinătate, în chipul oștenilor, cu hrană slobodă pe Nipru, ori cu vânătorie, ori cu pășcarie, până la pragurile Niprului, unde are Nipru în trei locuri praguri, așa de firea locului făcute, și cade apa de pe stânci, ce sunt în fundul apei, la un loc gios; care locuri nici un fel de vase a trece nu pot, fără vasele lor (adecă a Cazacilor); și acele încă cu mare grija trec; și de multe ori pe uscat trag vasele până trec acele praguri; și așa trăind până în zilele lui August crai”²⁾.

Mărturia lui Miron Costin este una din cele mai prețioase contribuțiuni la istoria Cazacilor. Dar cu toate acestea opera lui Miron Costin nu o găsim citată în lucrările istorice asupra Cazacilor, nici la autorii germani și nici la cei ucraineni. De altfel asupra mărturiilor cronicarilor moldoveni vom reveni mai adese în cursul expunerilor noastre.

Una din cele dintâi mențiuni despre *Cazacii ruși* o găsim în cronica lui Bielski la 1489. Atunci Cazacii ruși, ca buni cunoscători ai stepei pontice, ar fi dat regelui Ioan Albert un foarte prețios ajutor la urmărirea Tătarilor ³⁾. La 1495 „ukrainniki”, adecă grănicerii cazaci, numiți de Moscoviți „ljudi ukrainniji”, oameni de graniță, raportau regelui Alexandru al Poloniei că Mengli-Gherai, a cărui invazie în

¹⁾ *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte* III, pag. 443

²⁾ *Letopisețe*, I, pag. 313

³⁾ MARTIN BIELSKI, *Kronika polska*, Cracovia 1597, pag. 476.

Ucraina era așteptată, nu ar fi ajuns încă la Nipru¹⁾. Prima mențiune documentară despre Cazacii ruși o găsim la 1499 într'un act al marelui cneaz Alexandru al Litvaniei către târgoveții din Kiev, prin care aceștia primiră autorizarea de a percepe o anumită taxă dela pescarii cazaci dela Nipru²⁾. În 1503 Cazacii din Čercassy pândiau la vadul Niprului și spoliară pe meșterii italieni cari călătoriau din Moldova la Moscova și în Crimeea³⁾. În același an voievodul Kievului Dimitrie Pușiatycki avea concentrate în jurul său mai multe contingente de Cazaci⁴⁾. La 1510 se pomenește de „exploratores” cazaci, cari aduceau din stepă informațiuni asupra Tătarilor⁵⁾.

Cronicile poloneze arată că la 1516 pârcașul lui Came-nișei, Przeław Lanckorunski, întreprinse în fruntea unei oștiri de „Cazaci” o expediție contra Cetății-Albe și Oceacovului. Acolo el bătu rău pe Tătari și se întoarse victorios și cu pradă foarte bogată. Acest Przeław Lanckorunski era probabil fiul lui Stanisław Lanckorunski, care cu ocazia unei misiuni diplomatice în Moldova se purtase foarte arogant și indispușe pe Ștefan-cel-Mare, așa că domnul Moldovei la 1502 cerea prin solul său regelui polon Alexandru să impună trimișilor săi un limbaj mai cuviincios decât cel al lui Lanckorunski⁶⁾.

Cronicile poloneze pun organizațiunea militară a Cazacimu în legătură cu expediția aceasta a lui Lanckorunski contra Cetății-Albe și consideră pe acesta ca pe primul *hatman al Cazacilor*. În realitate însă Lanckorunski nu era decât un pârcaș polon care își spori rândurile oștirii sale cu contingente căzăcești, gata oricând la expediții de pradă și de aventură.

Unu dintre cei dintâi eroi ai Cazacilor fusese Ostafie Dașcovic, starostele din Čerkassy și Kanev, care organiză

¹⁾ Sbornik, 35, no. 39, pag. 204

²⁾ Akte Zapadno. Ross. I, no. 170.

³⁾ Sbornik, 35, no. 89, pag. 469

⁴⁾ Piasecki, Kronika, Cracovia 1870, la anul 1503

⁵⁾ Acta Tomiciana, I, no. 78, 90, 99 și 212

⁶⁾ Źródła Dziejowe, X, no. 23, pag. 81: „quod aliis verbis uterentur, quam dominus Lanckorunski, quae non placerent vojvode”

mai bine pe Cazaci și-i întrebuință ca forță apreciazabilă contra Tătarilor. El propusese guvernului polon să organizeze la Nipru o *strajă căzăcească* permanentă de 2.000 de oameni, cari de pe luntrele (čajki) lor să poată zădărnici trecerea fluviului și forțarea pragurilor. Ostroavele Niprului trebuiau fortificate prin ridicarea de întărituri, băști sau *sicuri* (cuiburi) de apărare, resturile vechilor „zaruby” din secolul al XII-lea, care deveniră apoi adevăratele propugnacule ale republicei poloneze contra Tătarilor¹⁾. Dar seimul polon respinse planurile sale de fortificație²⁾. Cronicarul polon Simon Starowski menționează despre Ostafie Dașcovic, zicând că el își organizează „un fel de armată, căreia îi dădu numele de Cazaci, adică ostași armați ușor și fără teamă de moarte, cari mai toți sunt țărani, adunați de prin satele, orașele și ocinile boerimeii rutene, având totdeauna un șef ales dintre ei, sub a cărui comandă ei se luptau cu inamicii regatului polon, din ordinul regelui sau din smomeala prăzii, și cari în timp de vară erau foarte numeroși, ajungând câte odată până la 40.000, organizați după normele militare ale Romanilor, iar în timp de iarnă fiecare se retrăgea pe acasă la rude sau la amici”³⁾. Ostafie n'a mai apucat să-și apere planurile sale strategice, întrucât el căzu în prinsoarea tătară. De acolo dânsul izbuti să scape, refugându-se în Moldova la curtea lui Ștefan-cel-Mare. Solul Moldovei în Polonia la 1523, Luca Cârjă avea poruncă să arate regelui, „în privința lui Ostafie, că e foarte bolnav și roagă pe domnul nostru ca să facă știut aceasta Mănei Sale Regale”. Se pare că Ostafie murise scurt după aceea în Moldova în vârstă de 70 de ani⁴⁾.

Curând însă Cazacii, dându-și seama de puterea lor, începura să opereze pe socoteala lor proprie. Ei nu se mai supuneau totdeauna ordinilor regelui polon, ci începura să

¹⁾ Cfr. RAWITA-GAWRONSKI în „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte”, III, pag. 443

²⁾ Cfr. ERNST, I, c., pag. 44.

³⁾ HASIDU, Arch. Ist. III, pag. 56 urm.

⁴⁾ Arhiva Istorică, III, pag. 53; cfr. N. IORGA, Legăturile Românilor cu Europa, I, pag. 754; Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, IV, pag. 17.

nesocotească mereu aceste ordine. Cazacii polonezi făceau adese cauză comună cu Cazacii moscoviți, când împotriva craiului, când împotriva țarului. Pe la sfârșitul veacului al XVI-lea revoltele și răsvrătirile Căzăcimii contra autorității de stat se făceau lanț. În atitudinea aceasta de neascultare și nesupunere Cazacii găseau tovarăși în numeroasele cete de țărani de pe moșiile nobililor poloni cari refuzau de a mai suporta sarcinile dijmii și ale prestațiilor sau robotului. Neascultarea aceasta determină pe craiul Sigismund I să pună capăt acestor semne de anarhie. În 1541 el hotărâ ca toți Cazacii polonezi să fie trecuți într'un registru, pentru ca să se știe preciz, cine trăiește din vânatul de pește și vișne pe Nipru, iar în caz de hurburări cu Moscoviții și Tătarii, să se poată constata vinovăția. Astfel Cazacii deveniră cu vremea o tagmă specială, alături de boierime, țărănogheți și țărani. Până la 1550 se formă o obște deosebită, obștea „Cazacilor Zaporojeni”, adică a Cazacilor de dincolo de pragurile Niprului. Sub regele Ștefan Báthory se produsese la 1583 ruptura între Cazacii registrați și între Cazacii zaporojeni, cari refuzau să fie trecuți în registrele regale. De atunci începu lupta și rivalitatea între registrați și zaporojeni, dela care porniră năzuințele spre independență¹⁾.

Curând după organizarea lor, Cazacii începură să se amestice în turburările din Moldova. Cronicarul Ureche arată că Despot-Vodă își făcuse prieteni și între Cazaci, cari îl ajutară la urcarea sa în scaunul Moldovei²⁾. La ajutorul acelorași Cazaci recurse și Dimitrie Vișnovecki, care coboră dintr'o soră a lui Petru-Rareș, când umbla să-și revendice drepturile sale la tronul Moldovei. Chemat de un partid de boieri în Moldova ca să ocupe tronul părintesc, ce era usurpat de Despot-Vodă, Dimitrie sau Mitru-Vodă năvăli în Moldova cu oaste căzăcească. El fu însă lovit pe neașteptate de Ștefan Tomșa la Vercicani și silit să se refugieze într'un sat din apropierea Botoșanilor; dar acolo fu

1) ERNST, l. c., p. 46.

2) *Letopisețul Țării Moldova*, ed. GIURESCU, p. 175.

descoperit și trimis împreună cu cumnatul său Pisacenski la Istambul unde peri în cârlige ca rebel la 1563³⁾.

Cu acest prilej Cazacii își deschiseră larg calea în Moldova, unde necontenitele lupte pentru domnie li oferă bun prilej de a se amesteca și interveni. Grigore Ureche relatează că „Ion Vodă-cel-Cumplit, îndată ce se văzu înstrăinat de mila stăpânului său, se gândi să țină țara cu sabia și „de sâng trimise la Cazaci, de i-au poftit să vie cu leașa în ajutor”⁴⁾. Atunci „Cazacii s'au giuruit, cât le va da știre, cât vor veni”⁵⁾. Și de fapt Cazacii „cum sunt ei gata de a se amesteca la toate amestecăturile, neîntrebând de nimeni, au strâns 12.000 de oameni și au venit la Ion Vodă, pe cari văzându-i Ion Vodă, nu într'alt chip, ci ca și când ar fi văzut inger din cer cu veste bună de izbândă pogrît, și cu multe daruri, capetele cine erau, le-au dăruit... Așa au ales Ion Vodă cap dintre Cazaci pe Sfirciovski cu câțiva Cazaci și cu o seamă de oaste de țară și i-au trimis înainte de strajă, să vadă cu ochii, și el cu altă oaste au purces după dânșii. Iar Sfircioski cu acea seamă de oameni au nimerit 400 de oameni, straja lui Petru-Vodă, și fără veste i-au încuniorat și pre toți i-au prins. Sfirciovski dacă au biruit această strajă și au prins de veste cum Petru-Vodă nemic nu știe de oastea lui Ion Vodă, îndată au repezit oameni de țară, să dea știre lui Ion Vodă să sârguească, să-i lovească fără veste, că are vreme acum de i-i voia să-i bată, și i-au dat știre cum este oaste multă foarte”. În luptele domnului Moldovei contra Tatarilor „Cazacii nu se lenia, ci câmpii Bugeacului pururea cerca și multă pradă făcea”. La bătălia nenorocită dela Roșcani lângă Cahul, Cazacii luptară vitejește de partea voievodului Moldovei, „pedestrându-se” cu toți și „intrând în grămada turcească, tăind și oborând, de au perit până la unul”⁶⁾.

În anii următori Cazacii intervină în Moldova pentru

1) *Letopisețul*, ed. GIURESCU, p. 222.

2) *Ibid.* p. 223.

3) *Ibid.* pp. 191, 199 și 200, cfr. N. IORGA, *Legăturile Românilor cu Rușii rușeni*, l. c. p. 755.

4) *Ibid.* p. 230 urm.

Ion Vodă Potcoavă¹⁾, pentru fratele acestuia Alexandru²⁾ și pentru alți domnișori dornici de domnie. Între acești „domnișori” se găsea și un oarecare *Petru Cazacul*, care își încercă norocul la tron cu ajutorul semenilor săi, precum arată și numele. „De noroc era Petru cu Cazaci — zice cronica lui Ureche — cum se tâmplă omului de n'are odihnă, că bine de unii nu se mântuia, alții venia asupra lui, ca într'același an, după ce s'au așezat al doilea rând și al treilea la domnie. În 7076 (1578) Iulie 27, niște Cazaci cu un domnișor au venit la Nistru și toți s'au pus capetele. Așisderea curând după acești Cazaci, în anul 7087, Octombrie 12., un Constantin, iar cu Cazaci au intrat în țară și s'au topit toți în Nistru”³⁾.

„Nu multă vreme — zice Ureche — ci fără zăbavă au venit Cazaci în țară cu un domnișor, că i-au fost zicând *Ivan*, căpora li-a ieșit înainte Petru-Vodă cu oaste din sus de Tutova, Noemvrie 23 (1587). Și dând război vitejește în imbe pările, mulți au picat și în 26 de zile a lui Noemvrie birui Petru-Vodă pe Cazaci și-i sili de i-au dat pe cine au avut mai mare, carele au luat plata după vina lui, iar ceilalți se ascundeau prin păduri și carii pe unde puteau, iar Moldovenii îi gonia. Mai apoi Cazaci, fugând prin păduri, carii pe unde au putut scăpa, apărându-se până la apa Cerimușului, de s'au tras în țara lor, pușini întregi, ei mai toți răniți și pedestri”⁴⁾.

Petru Șchiopul avea veșnic lupte cu ei, bătăndu-i în 1583 la Bogdănești pe Prut⁵⁾. În August 1584 Cazaci arseră Tighina⁶⁾. În 1587 Cazaci fură bătuți la Tutova⁷⁾. În 1595 Cazaci năvăliră în Moldova pe vremea lui Aron-Vodă Tiranul, sub căpeteniile lor Lobodă și Severin Nalvaico, arzând târgul Iașilor și pricinuind mare pagubă țării⁸⁾.

¹⁾ *Istoriiscul*, p. 236 și 244.

²⁾ *Ibidem*, pp. 245 și 246.

³⁾ *Ibidem*, pp. 246 și 247.

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 257 și 258.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 252.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 253—254; HURMUZAKI, *Docum.* III. No. 6 și XXIII.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 258.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 270; HURMUZAKI, III. op. XXXI și CCIII.

Ambii luptară sub steagurile imperiale și în Ardeal. Lobodă pare să fi fost Român de origine¹⁾.

În neastâmpăratul lor dor de pradă și aventură, Cazacii se aruncau asupra țărilor vecine, și îndeosebi asupra Moldovei, ca să-și câștige existența. Și așa se explică desele lor năvăliri în Moldova, ba chiar și în Muntenia și Transilvania. Unii dintre conducătorii lor ridicaui pretenți chiar asupra tronului Moldovei cum s'a arătat mai sus. Pretențiunile acestea porniau dela elementele românești din rândurile Căzăcimii. Și că aceste elemente erau destul de numeroase, rezultă, între altele, și dintr'o mărturie a regelui Ștefan Báthory, care într'o scrisoare adresată sultanului Murad al III-lea, arată că regiunea dintre Bug și Nipru era populată de o adunătură de oameni compusă din „*Moscoviți și Români*”²⁾. Din rândurile acestei adunături româno-ruse se ridicaui pretențiuni la tronul Moldovei, de care s'a amintit mai sus. Între tovarășii de luptă ai lui Ion Potcoavă se pomeneste și de Moldovenii Ceapă sau Topa și Cârstea Voloșin³⁾. Din vasta corespondență a regelui Ștefan Báthory cu sultanul Murad al III-lea se vede că năvălirile Cazacilor în Moldova se țineau lanț, ceea ce confirmă de altfel și mărturiile cronicilor moldovenești⁴⁾. Cazacii năvălau adesea și în Muntenia, unde luptau uneori umăr la umăr cu Români⁵⁾. Un raport din 13 Iunie 1595 arată 7.000 de Cazaci în armata lui Mihai Viteazul. Legăturile lui Mihai-Viteazul cu Cazacii erau destul de strânse. La 1598 voevodul Kievului scria lui Mihai-Viteazul: „Iar cât pentru afacerile Măriei Tale, precum M. T. mi-ai fost scris, ca să spun Cazacilor să vie la M. T. spre a da împreună cu ei față cu păgânii în vreme de nevoie; pentru aceia am trimis la dânsii și ei sunt gata și nu așteaptă decât răspuns de la M. T.; chiar voiesc să fac ce li făgăduiește M. T. și când ar trebui să pornească;

¹⁾ N. IORDA, *Acte și Fragmente*, I, p. 25: „colavim hominum... collect am de Moschis, Valachis...”; cfr. I. NISTOR, *România Transnistrienii*, p. 24 urm.

²⁾ HURSZEWICZ, *Istoria Ukrainy Rus.*, VII, p. 321.

³⁾ HURMUZAKI, *Documente*, III, 1, No. 2, 4, 6, 10, 14, 15, 19—25, 71, 73, 76, 83, 89, 100, 115—118, 138, 144, 161, 168, 169, 178, 192 și 203.

⁴⁾ *Ibidem*, III, 2, No. 55, 86 și 89.

⁵⁾ *Ibidem*, III, 2, p. 109, No. 129.

aceștia sunt oameni că pot să te servească pe M. T. și toată creștinătatea”¹⁾. Tratatul cu Cazacii duseră la bun sfârșit, căci, la 6 Iulie 1598 Mihai-Viteazul vestia pe voevodul Ardealului, că Cazacii sunt gata să-i vină în ajutor, și că au și trimis soli la Ieremia Movilă pentru libera trecere prin Moldova, dar că acesta li-ar fi oprit trecerea de frica Turcilor²⁾. Dar cu toate acestea aflăm că în timpul bătăliei de la Șelimbăr, 300 de Cazaci ocupaseră trecătoarele peste munți³⁾. Se poate să fi fost un grup nou de Cazaci, veniți numai de curând în ajutorul domnului muntean, sau poate că erau un detașament din grupul de 7.000 de Cazaci pomeniți încă la 1595 în armata lui Mihai-Viteazul⁴⁾. La lupta de la Buzău din 1600 luă parte și contingente cazăcești⁵⁾. În Martie 1600 Cazacii zaporojeni făgăduiau, într-o scrisoare către regele Sigismund al III-lea, că ar fi avut de gând să intre în slujba lui Mihai-Viteazul împotriva Moldovei. Ei înțelegeau să lupte contra păgânătății, ademeniți de simbria pe care domnul muntean li-o făgăduise. În schimb Cazacii cereau regelui polon să li respecte drepturile îngăduite lor de Ștefan Báthory și să fie luați în scut față de slujbașii asupritori⁶⁾.

Marile planuri de reorganizare a Căzăcimii, concepute de Ostafie Dașcovici și continuate de Ion Badovski, primul hatman asupra tuturor Cazacilor, numit de Sigismund August la 1572⁷⁾, au fost reluate și duse la îndeplinire de regele Ștefan Báthory. Miron Costin relatează că „Ștefan Bator, craiul leșesc, și mai mari așezări au făcut Cazacilor, dându-le hatman să aibă, cu steag, cu dobe, cu trâmbiți și după voia lor să-și aleagă hatman; și i-au pozvolit și i-au întărit să facă și vase de Marea Neagră și să facă Cazaci răgistrovi, adică de Catastije până la 40.000 de oameni; și loc să

¹⁾ Hurmuzaki, III, 1, p. 319, No. 247.

²⁾ *Ibidem*, III, 1, p. 294, No. 227.

³⁾ *Ibidem*, III, 1, p. 340, No. 263; p. 345, No. 265, cfr. pp. 348, 351, 381 și 431.

⁴⁾ Cfr. N. Iorga, *Legăturile etc.*, p. 66 urm.

⁵⁾ *Ibidem*, III, 2, p. 371, No. 451.

⁶⁾ *Ibid.*, Supl. II, vol. I, p. 586, No. 312.

⁷⁾ Cfr. Vladimir Milkowicz, *Die Kosaken in Helms, Weltgeschichte*, vol. V, p. 538 urm.

aibă scaunul lor într'un ostrov la Nipru, în care este o mănăstire mare cu câteva alte biserici mai mici și anume Trăhtimirov (Trechtemirov). Și aceasta este începutura oștirilor lor, după căderea cnejilor rusești de 150 ani...”¹⁾.

Sub hatmania lui Petru Konaszevici (1612—1622) Cazacii dezvoltară o mare activitate războinică, amenințând cu năvălirile lor nu numai Moldova și Crimeea, ci întreg litoralul Mării Negre, lovind orașele Sinope și Trapezunda²⁾ și ajungând până aproape de Constantinopol³⁾. Expedițiunile de pradă ale Cazacilor produsă o încordare a raporturilor dintre Poloni și Turci care duse la izbucnirea războiului polono-turc din 1620. Câmpul de operație era în Moldova în regiunea Hotinului, unde la 1621 se încheie și pacea între Skindir-Pașa și craiul leșesc Sigismund al III-lea. Prin tratat regele polon se obligă să pună stavilă năvălirilor cazăcești în Marea Neagră⁴⁾. Următorii dispozițiunilor din tratatul de pace de la Hotin, Polonii opnseră Cazacilor calea spre mare, ridicând la pragurile Niprului, după planurile inginerului francez Beauplan⁵⁾, cetatea Kodacului pentru închiderea drumului. Măsurile acestea indispușeră foarte mult pe Cazaci și-i mână la acte de răsvrătire contra Polonilor. Pentru reprimarea acestora, Poloniirecurseră la măsuri aspre. Miron Costin relatează că la 1637 pe vremea regelui Vladislav al IV-lea (1632—1648), „Cazacii se ridicase cu Pavliuc, hatmanul lor, asupra Leșilor, pentru oprire de pe Marea Neagră; pe carii Potocki, hatmanul leșesc cel de câmp, i-au lovit, și închizându-le tabăra, au dat Cazacii viu pe Pavliuc, hatmanul lor, și în anul acesta au făcut Leșii o cetate, anume Kodacul, pe Nipru la pragul cel dintâiu al Niprului, oprind pe Cazaci să nu umble pe Marea Neagră, stricând pacea cu Turcii, care opreală a lor a răsuflet spre marea pustietate a Crăiei Leșești, cu Hmil hatmanul cazăcesc”⁶⁾.

¹⁾ Miron Costin, I, c., p. 313 urm.

²⁾ *Ibid.*, I, p. 265.

³⁾ *Ibidem*, p. 267.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 267.

⁵⁾ Joh. Christ. Engel, *Geschichte der Ukaina*, Halle, 1796, p. 128.

⁶⁾ Miron Costin, I, c., p. 303.

Miron Costin, care pe vremea aceea îşi făcea studiile la colegiul din Bar, ne desfăşură în cronica sa moldovenească un luminos tablou asupra frământărilor căzăceşti până la răscoala lui Bogdan Hmelnicki, Hmil al cronicarilor moldoveni, din care reţinem următoarele :

„Pe acele vremuri multă nevoie făceau Cazacii Crâmului şi ţărilor tătareşti ; până în Anadol au hălăduit, Sănăpol şi Trapezundul, cetăţi mari le-au luat în câte-va rânduri şi alte oraşe mai mici, dincolo de Marea Neagră şi dincoace Varna, Misivria, Anilo, până la Aitos şi la Pravadia, pururea prădau ; şi au lovit până aproape de Targrad, la Enikiui, pe Boaz, unde cură Marea Neagră în Marea Albă, sub cetatea Targradului“.

„Şi aşa dodoind Împărăţiei turceşti, venia dela Turci ponoslu pentru prăzi ce făceau Cazacii în ţările lor, socotind dela o vreme Leşii, pentruca să nu strice pacea cu Împărăţia Turcului, făceau Cazacilor mare strămtoare, oprindu-i de pe mare, care hrană o deprinsese ei cu mare dobândă ; şi averea ce scoteau de acolo, şi cu alte averi zidiau biserici, mănăstiri de piatră ; câte o mănăstire în Kiev, căreia îi zic Arhanghel, stă şi până astăzi cu o boltă în mijloc foarte mare, şi toată bolta acoperită cu tablă galbenă de aramă şi poleită cu aur“.

„Şi pentruca să-i oprească de tot să umble pe mare, au făcut Leşii o cetate, anume *Kodacul*, la pragul cel dintâi al Niprului şi ţineau acolo câte 2000 de Nemţi de pedesime trime cu puşte pentru opreala lor, care era foarte ca mare silă Cazacilor, ca unor oameni, care altă hrană nu ştiau fără *oştenie*, şi dintr'acea opreală s'au ridicat în câte-va rânduri împotriva Leşilor, cu Nalvaico hatmanul, apoi cu Sulima, mai apoi cu Cuzima, hatmanul lor“.

„Ci îi risipiau hatmanii leşeşti, până, văzând neticneala cu dânsii, li rădicase hatmania să nu fie şi le trimitea câte doi oameni comisari să li fie mai mari, şi acei doi comisari li făceau giudeţe şi îi cârmuiau şi cu vremea şi alte volnicii le-au stricat toate cât nu era Cazacul cu nemlc volnic ¹⁾“.

1) MIRON COSTIN, I. c. p. 314.

X. Bogdan Hmelnicki şi Vasile Lupu.

Continuând relaţiunea sa asupra Cazacilor Miron Costin zice : „Aşa s'au tras asuprelile până la craiul Vladislav. În anul acela (1634) Vladislav, văzându-se crai cu vârtute, după atâtea izbânde asupra Moscului, cumuşu era aşa, că mai fericită Craia Leşească, şi în tărie şi în tot binele şi bişuguri, nici la un crai n'a fost cum au fost atunci“.

Intemeindu-se pe puterea sa, regele Vladislav puse la cale o coalizie creştină contra Turcilor şi Tatarilor, în fruntea căreia urma să fie chemat el „ca general peste toată creştinătatea, adică purtător de oşti împotriva Turcilor“. Pentru reuşita acestei cruciate, craiul Vladislav avea însă nevoie de sprijinul Cazacilor. În scopul acesta, spune Miron Costin, regele „au trimis la Cazaci şi au chemat la sine pe un Cazac bătrân, anume Barabaş şi pre Hmil, care era atunci pisar oştrilor. Dacă au venit Barabaş şi cu Hmil la Craiul, cu dânsii au tănuir multe voroave Craiul pentru gătirea lor la Marea Neagră, pentru locuri pe lângă mare, şi au aşezat cu aceia amândoi şi dintr'acolo toată gătirea ; dând cu Uric, lui Barabaş, hătmania cu steag, pre obiceiul vechiu şi lui Hmil pisăria de oaste, dându-le şi câtă-va somă de bani gata să facă vase şi ce ar trebui de aceia cale. Şi aşa gătind toate, craiul, înşelat de domnii cari toţi îi făgăduiau că vor primi acel sfat : şi oastea nemţească era sosită până spre Liiov ; iară ascuns giudeţul lui Dzezu toate gândurile omenestii le strămută. Lipsia numai seimul, pre obiceiul crăiei, să fie cu sfatul tuturor şi pentru cheltuiala şi pentru încălecatul Leşilor. Deci la seim au stat Leşii împotriva lui Craiu, întrebând pe Crai : ce pricină ar avea începătura de sfadă cu Turcii, aducându-i aminte de primejdia strămoşului său la Varna ; şi bănuind pe crai că au băgat oşti străine în ţară fără ştirea lor, şi cum că acele ţări străine numai

de odată îi vor da ajutor, apoi va cădea sfada numai pe dânșii. Și se prilijsă de murise și hatmanul lor cel vestit Coneț-Polski. Și așa împiedecat craiul, cu lucrurile gata, s'au poștit la Leși să-și posvlească cu cheltuiala lui cu oaste străină, să meargă asupra Turcului. Au strigat cu toții în gura mare: că îndată ce va trece hotatul, or rădica alt crai. Deci numai ce au căutat a se surpare toate nevoințele lui crai și a mergere în vâni¹⁾.

„S'au tras cuvânt în țara leșească până astăzi, cum craiul, dacă au văzut că-i stau Leșii împotriva, la acela gând al lui, în pizma lor să fi îndemnat pre Cazaci să se rădica asupra Leșilor cum 'și-ar putea a-și cercare lucrul“.

„De față am fost la Bar, imblam la școală, când a trecut pre la Bar cancelarul cel mare, anume Osolinski, om foarte dela inima lui crai, și mare cap, întorcându-se dela Kiev, unde s'au făcut a mergere la moaștele sfinților ce sunt la Kiev, pentru boala lui de picioare; și dela Kiev au umblat la câte-va orașe căzăcești; și la întors au venit pe la Bar, unde era scaunul hătmăniei. Era hatman mare, pe urma lui Coneț-Polski, Nicolae Potocki. Au șezut vre-o trei zile acolo la ospăț la hatmanul, și se mirau oamenii ce erau mai căpetenie, cum nu țin minte să fie un cancelar să umble prin Ocraina. De este așa că au imblat cu acea treabă nu știu, iară de acele ce am fost de față scriu“.

„Cazacii măcar că alte oștiri străine, după ce s'a risipit lucrul, s'au întors cine-și în țara sa, tot păziau treaba lor și făceau vase bărbătește cu banii crăești și se gătau de Marea Neagră“.

A atunci hatmanul Potocki porunci lui Barabaș să suspende lucrările și să înceteze cu pregătirile de război, amenințându-l cu soarta lui Pavliuc și Sulima. În urma acestei amenințări, Barabaș o mai slăbi cu pregătirile de război, câtă vreme Hmil continua să ațite mereu Căzăcimea. Aceasta determină pe hatmanii Potocki și Kalinovski să trimită forțe militare și să ardă vasele gata construite. Și Hmil pisarul fu prins și „pus în proască să-l omoare“.

Iar dacă a scăpat cu ajutorul slugii sale Zaharie Fiș-lovschi a zis Hmil: „Luatu-mi-au Ceplinski Sobotovul și

tot cea am avut, dar sabia din mână nu mi-a luat-o“. Cu ceste amenințări Hmil fugi la Cazacii dela praguri „iar de acolo fără nici o zabava s'au dus la Crâm la Hanul, căruia îi arată cartea craiului, ce-i scria să lovească Crâmul și să cuprindă marea“. Astfel Hmil, lăsând pe fiul său zălog la Han, izbuti să-l câștige pe acesta pentru planurile sale de răscoală contra crăiei leșești. Hatmanul Potocki porni din Bar spre praguri pentru a preîntîmpina răscoala lui Hmil. Acesta însă se întovărăși cu Tătarii și, adunând o oaste mare, bătu pe Leși la *Jolta-Voda*, și-i puse pe fugă. Hmil îi urmări de aproape cu toată Căzăcimea răsculată, căci „au sărit toate satele căzăcești, unii adăugându-se la Hmil, alții fiind trecătorile și săpând drumurile pe la strâmtoare“ și zdrobi pe Leși cu desăvârșire. Barabaș care voia să se împotrivească, fu aruncat în Nipru cu o piatră legată de gât, iar Cazacii lui în plină defecțiune dela Leși se închinăra lui Hmil.

Încheind descrierea sa dramatică asupra acestei memorabile răscoale căzăcești, *Miron Costin* zice: „Să scriu de acum: Leșii ce pojar au purces dintr'această scânteie, în multe părți de lume ce vărsare de sânge, ce pustietate țarilor, ce surpare și slăbiciune puterii Crăiei Leșești, ce risipă amară și nedobândite cetăți, ce robii și pleani în mâinile păgânești? Noi ne întorcem la ale noastre: și de aș avea la cineva de acest lucru vre-o hulă, ca acest letopisetz mai mult de lucruri străine pomenește, decât de loc și de țară, răs-pund că am făcut acest curs pentru ca să se deslege mai bine lucrurile țării noastre, care la acea vreme s'au prilejit. Și aceia să se știe, că țara aceasta, fiind mai mică, nici un lucru singură de sine fără adunare și amestecare ce alte țări n'au făcut¹⁾“.

Izbânzile lui Hmil asupra armatelor poloneze produsă o profundă impresie asupra întregii populațiuni ucrainene. Cazacii de pretutindeni grăbiră să se adune sub steagul răscoalei desfășurate de el. Însăși craiul Vladislav porni contra Ucrainei răsvrățite, dar muri în drum la 26 Martie 1648.

¹⁾ MIRON COSTIN, I, c. p. 313 - 318. Cfr. M. Hruszewski, *Ist. Ukr. Russ.*, VIII, 2.

Moartea subită a regelui încurajă foarte mulți pe Cazaci, care cereau lui Hmelnicki să pornească contra Varșoviei. Dar neîncrederea în Tătari îl făcu să abandoneze acest plan în drăzneț și să se îndrepte contra Liovului, pe care-l asedia în toată forma și-l sili la capitulare.

În armata lui Hmil se găseau contingente considerabile de Români, compuse din „cohortele de veterani ale Dacicilor transnistrieni”, precum le numia Samuil Kuszewicz, starostele Liovenilor, care trata cu Hmil. El îi descria ca oșteni nedisciplinați și sălbateci, amestecați cu Tătari. La asediarea Liovului *cohortele Românilor Transnistrieni* se găseau în centrul frontului de atac, având la dreapta pe Cazaci, iar la stânga pe Tătari¹⁾. Cronica lui Righelman arată că din cele 15 polcuri de Cazaci ale lui Bogdan Hmelnicki patru erau comandate de Români. Toader Lobodă polcovnic de Pereislav, avea sub comanda sa 2150 de Cazaci, între cari și mulți Români. Martin Pușcariu era polcovnic de Poltava cu 2873 Cazaci. Burlă sau Burlai era comandantul polcului de Gideansk²⁾. Pavel Apostol, fiul lui Ișrim, trecuse din armata moldovenească în cea cazăcească. Engel arată că Pavel era oștean vestit, care-și câștigase mari merite pentru coroana polonă, pentru care fu răsplătit cu moșii înfinse în Ucraina³⁾. El își începuse cariera militară ca sotnic, adică căpitan de Homuteck la 1658 și înaintase la rangul de polcovnic de Gideansk, apoi de Mirgorod. La 1659 Pavel devenise locțiitor de hatman al Ucrainei, iar în

¹⁾ S. Kuszewicz. *Arma Cazacia*, în „Fontes Hist. Ucr. Russ. IV p. 56 „In medio veteranos Dacorum Transnistrianorum cohortes (Valahorum) sub patrueli suo Zahare Hmelnicki posuit”. Cf. Ion I. NISTOR, *Români Transnistrieni*, în „Codrul Cosminului” I. p. 487 urm.

²⁾ A. RIGHELMAN, *Leopoldovoe povestivanie o Maloi Rossii*, Moscova, 1847, I p. 146.

³⁾ I. CH. ENOEL, *Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosaken*, Halle, 1795. p. 339 urm. „Er stammt von dem vornehmen und alten Geschlechte der Caturan in der Moldau her, in welchem Fürstentum seine Vorfahren die grösste Bedeutung besessen haben . . . Paul Apostol hat sich durch die Waffen sehr berühmt gemacht und der Krone Polen ansehnliche Dienste geleistet, wofür ihm in der Ukrai grosse Landgüter zu Chomuteh, eigentümlich geschenkt wurden”

anul următor, el uni sub comanda sa polcurile de Mirgorod și Gideansk⁴⁾. La moartea sa Cazacii de Mirgorod aleseră, din recunoștință pentru meritele sale, polcovnic pe fiul său Dănilă⁵⁾, deși acesta n'avea decât 10 ani. Isprăvile războinice ale lui Dănilă au umplut pagini de glorie în istoria Căzăcimei pe vremea lui Petru-cel-Mare, precum se va vedea mai la vale. Contingentele românești din polcurile de Cazaci erau destul de considerabile. De aceia și cântecul căzăcesc :

„Au venit la noi Români ; toți Români, toți frumoși. S'au înscris în armata căzăcească, și s'au înfrățit cu noi⁶⁾”.

Contingentele românești cât și numeroșii polcovnici ba chiar și hatmanii, pe care Români li-a dădură Cazacilor, dovedesc cu prisosință că Români n'au precupețit niciodată concursul lor Ucrainiilor. Și aceasta nu numai la învingerea vieții lor bisericești prin Petru Movilă, ci și la lupta lor pentru dobândirea libertăților politice și sociale. Cei patru polcovnici români din armata eliberatoare a lui Bogdan Hmelnicki dau cea mai strălucită dovadă pentru aceasta. În bătălia sângeroasă de Berestecko din 1651, un grup de 4000 de ostași români luptară de partea lui Bogdan Hmelnicki, vărsându-și sângele pentru realizarea idealurilor politice ale coreligionarilor lor ucraineni⁷⁾.

Răscoala neașteptată a Cazacilor surprinse oarecum pe Poloni și așa se explică înfrângerile lor de la început. Dar nici Cazaci, conduși militărește de Hmelnicki, nu erau încă pe deplin lămurii asupra planurilor lor politice. Alegerea noului rege Ion II. Cazimir (1648—1668) n'a putut fi zădărnicită de Hmil. După lupta de la Zborov, Hmelnicki se văzu silit să trateze pacea cu craiul leșesc. El cerea comanda supremă asupra unei trupe de 40.000 Cazaci registrați, precum și voievodatele Kiev, Czernigov, Poltava și Podolia din ne-

⁴⁾ V. MODZALEVSKI, *Malorossiski rodoslovnik*, Kiev, 1908, II p. 6.

⁵⁾ N. P. SMOCHINA, *Din trecutul românesc al Transnistrianei. Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere*, în „Cercetări istorice”, V—VII. p. 170 urm.

⁶⁾ Z. ARBORE, *Basarabia*, p. 121. „Jak prišli do nas vse vološini, vse vološini, in vac harošci V Kazaki, voim zapisalisia, z namu pebratalsia.

⁷⁾ N. IORDA, *Aute et fragments*, I. p. 206.

mijlocită vecinătate a Moldovei. El mai pretindea îndepărtarea Evreilor și Jezuiților din Ucraina și admiterea mitropolitului ortodox ca virilist în senatul polon. Dar cu toată stăruința sa, hatmanul n'a putut obține nici aceste concesii. Bătălia de la *Berestečko* în Volhunia (28—30 Iunie 1651), s'a sfârșit cu înfrângerea Cazacilor și căderea în prinsoare tătarească a lui Bogdan Hmelnicki. Trădarea Tătarilor a fost cauza înfrângerei.

Curând însă Hmelnicki scapă din prinsoare și reveni din nou în fruntea Căzăcimei. Dar de astădată el își dădu seama că în lupta sa pentru libertate nu se putea sprijini numai pe forțele sale proprii. În urmărirea scopurilor sale politice, el trebuia să se reazeme pe una din puterile vecine, fie pe Poloni, fie pe Ruși, fie pe Turci. O hotărâre grabnică se impunea cu atâtă mai mult, cu cât armatele litvane sub comanda lui Radzivil, înaintaseră în Ucraina și cuceriseră chiar Kievul, iar o armată polonă, sub comanda lui Potocki, se găsea în marș spre Ucraina. Pentru a evita noui vărsări de sânge, se ajunse în Septemvrie 1651 la o înțelegere între hatman și craiu. Actul de pace a fost semnat la *Bila-Cerkva*, îngăduindu-se lui Hmelnicki o armată de 20.000 Cazaci registrați și voevodatul Kievului.

Dar cu pacea aceasta nu erau mulțumiți nici Polonii și nici Cazacii. Luptele de exterminare continuă și de o parte și de altă. Unii își îndreptau privirile asupra Moscovei, de unde așteptau ajutor. Hmelnicki însă încercă o mare lovitură politică. Relațiile dintre marele cneaz al Litvaniei Ianusz Radzivil și regele Cazimir se înăspriau mereu. Or, Radzivil era ginerele lui Vasile Lupu. Domnul Moldovei trebuia deci câștigat cu orice preț pentru politică căzăcească. În scopul acesta Hmelnicki umbla să pună la cale o mare ligă litvano-română, cu ajutorul căreia Sigismund Rákoczy să fie ridicat pe tronul Poloniei, transformată într'un stat federativ, alcătuit din trei țări autonome: Polonia, Litvania și Ucraina. O armată căzăcească pormi spre Nistru, pentru a impresiona pe Vasile Lupu și a-l face mai accesibil pentru planurile căzăcești. Sub presiunea pericolului ce amenința țara, Vasile Vodă consimți la căsătoria fiicei sale cu Timuș, dând

chezășia cuvenită. Asaltul neizbutit contra Cameniței și ravagiile ciumei, care făceau mii de victime omenești, determină pe Hmelnicki să recurgă la mijlocirea Domnului Moldovei pentru restabilirea păcii între Polonia și Ucraina¹⁾. Aceasta Hmelnicki o putu încerca cu mulți sorți de izbândă, fiindcă la 30 August 1652 se celebrase la Iași mult dorita nuntă a fiului său Timuș cu Ruxanda, fiica voevodului Moldovei.

Relațiunile lui Bogdan Hmelnicki cu Moldova au fost multe și variate. În expedițiile de jaf și pradă ale Tătarilor în Moldova, Cazacii lui Hmel nu lipsiau niciodată. În Septemvrie 1650 o puternică armată tătaro-cazacă năvăli în Moldova și, trecând Nistrul, se desfăcu în două; una o luă prin Soroca spre Suceava, iar alta prin Orhei și Lăpușna spre Iași, prădând și jefuind țara întreagă în lung și în lat. Hruszewski consideră pe Hmel drept autor moral al acestei invazii cazaco-tătare în Moldova, la care participă în persoană, cu scopul de a sili pe Vasile Lupu la o alianță cu Cazaci și a pecellui această alianță prin căsătoria fiului său Timuș cu Ruxanda fiica lui Vasile Lupu²⁾.

În expedițiile sale contra Moldovei, Bogdan Hmelnicki era mânat și de orgoliul său de a intra în rând cu lumea cultă prin încuscirea sa cu Vasile Lupu, care avea două fete, și frumoase și bogate. Pe cea mai mare, Ileana, domnul Moldovei o căsătorise la 1645 după cneazul litvan Ianusz Radzivil. Insușt miropolitul Kievului, Petru Movilă, osteni la Iași ca să cetească cununia în biserica Treierarilor³⁾. Pe cea mică, Ruxanda, își puse ochii Bogdan Hmelnicki, pețind-o pentru fiul său Timuș, un tânăr slut și stricat de vărsat, care nu știa să schimbe o vorbă cum se cade cu lumea cultă. Îngrozit de atacul năprasnic al Cazacilor din 1650, Vasile Vodă părăsi Capitala și se retrage cu curtea sa spre munții Neamțului la *Căpotești*, unde aștepta potolirea urgiei căzăcești ce se descărcase asupra

¹⁾ Cfr. M. KORDUBA, *Der Ukraine Niedergang und Aufschwung*, in „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte“, VI, p. 209 urm.

²⁾ M. KORDUBA, l. c., p. 196 urm.

³⁾ *Akte k istorii juznoi zapadnoi Rosii*, III, p. 65, No. 60.

Moldovei. De acolo voevodul trimise la Hmil pe Ciogolea vel Spătar cu solie pentru pace și pentru logodna fetei sale Ruxanda cu Timuș.

„Mare netocmeală — zice Miron Costin — în depozita caselor și firilor, această parte era o domnie de 18 ani și împărăției cu biellșug și cu cinste sămănătoare; iară cea-altă parte de doi ani ieșită din țărănie. Ruștile cu lado, lado pren toate unghiurile. Căinerele numai singur chip de om, iară toată firea de heară ¹⁾”. Druștile se împodobeau cu samuri „ca să semene la port cu Moldovencile”. Hasca Carpița striga amețită jupâneselor române: „Da ce, am venit ca să râdeți de noi? Dacă sunteți mai presus de noi, de ce v-ați dat fata după un Cazac ²⁾?”

Engel arată că „dumna”, domnița dădea preferință altui pețitor, anume prințului Dimitrie Visznieviecki, care era îndrăgostit de frumoasa princesă ³⁾. Timuș petrecu câteva săptămâni la Iași, însoțit de „asaulii, polcovnicii și atamanii” săi ⁴⁾.

Încuscrirea lui Vasile Lupu cu hatmanul Cazacilor aduse mult folos țării, prin faptul că invaziile Cazacilor deveniră tot mai rare și pierdură mult din înverșunarea lor.

Sub sugestiile socrului său Hmelnicki, Vasile Lupu primi misiunea de încredere, de a aplană conflictul polono-ucrainean, cerând atât craiului cât și hatmanului să-i comunice în mod confidențial pretențiile lor, pentru ca să aibă posibilitatea de a găsi calea împăcării. Totodată însă voevodul român se adresa și ginerelei sale din Litvania, cerându-i părerea în chestiunea aceasta așa de delicată. Răspunsul lui Radzivill sosi la începutul anului 1653. Marele cneaz litvan recomanda socrului său să stăruie pe lângă Hmelnicki, ca să încheie pacea cu Polonia în condițiunile în care se va putea tocmai mai bine, pentru că continuarea

¹⁾ MIRON COSTIN, I. c., p. 19.

²⁾ N. IORGA, *Acie și Fragmente*, I, p. 208 urm.; HURMUZAKI, *Docum. Sup.*, III, 3, p. 34 urm., cfr. N. IORGA, *Ucraina Moldovenească* în „Analele Acad. Rom. Ist.” XXXV, I c., p. 452 urm.

³⁾ ENGEL, o. c., p. 167.

⁴⁾ MIRON COSTIN, I. c., p. 321.

vărsărilor de sânge trebuie să ducă fatal la ruinul ambelor țări, și al Poloniei și al Ucrainei. Alianța cu Tătarii să nu o rupă încă, dar să rămână mereu în gardă față de ei. Mai târziu, după demobilizarea armatei poloneze, îi va cădea ușor să stoarcă concesiuni noi la ocazii prielnice. El mai recomandă socrului său să intervină pe lângă Poloni, ca aceștia să asigure hatmanului și polcovnicilor săi în re-gatul polon o situație corespunzătoare cu puterea pe care o reprezentau, pentru ca să-i apropie de cercurile conducătoare poloneze, iar față de norod și de Cazaci să-i izoleze pe cât va fi posibil ¹⁾.

În Martie 1653 se întruni seimul polon la Brest în Lituanian. Sub influența lui Radzivill desbaterile au decurs favorabil unei înțelegeri cu Cazacii. Regele Cazimir trimise voevodului român mediator „ponturi” noi de înțelegere, al căror cuprins însă a rămas încă până astăzi necunoscut. Hruszewski crede că ele au fost comunicate lui Vasile Lupu sub forma unei note verbale, dar că ele erau împăciuitoare ²⁾. Privirile tuturor erau îndreptate pline de încredere asupra domnului român, ales și de Poloni și de Ucraina ca mediator între două națiuni vrăjmașe. La 23 Aprilie 1653 Ianusz Radzivill scria socrului său din nou, rugându-l să stăruie din răspuț pentru încheierea păcii polono-ucrainene ³⁾. Ca împăciuitoare între două popoare vecine și ca socru al marelui cneaz litvan și al moștenitorului hălmăniei căzăcești, Vasile Lupu atinsese culmea puterii și influenței sale politice.

Dar bine zice Miron Costin: „Cei ce sunt în scara virtuții cea mai de sus, neputând sta tot în acea stepenă, cad foarte la mare slăbiciune” ⁴⁾. Din nenorocire așa s'a întâmplat și cu Vasile Vodă Lupu. În vremea când domnul Moldovei chibzuia cum să se achite mai bine de înalta sa misiune de împăciuitoare între cele două popoare, adversarii săi din țară nu dormiau. Voevodul Ardealului, George II.

¹⁾ M. KORDUBA, I. c. p. 211, după HRUSZEWSKI, *Ist. Ukr. Russ.* IX. I.

²⁾ M. KORDUBA, I. c. p. 213.

³⁾ *Acie*, III, p. 499, No. 337.

⁴⁾ MIRON COSTIN, I. c. p. 314.

Rákoczy, nu mai nutria aceleași simțimente de prietenie pe care le nutrise tatăl său față de puternicul domn al Moldovei. Și nici Matei Basarab din Muntenia nu uitase încă de vechile sale neînțelegeri cu Vasile Lupu. Influența politică a acestuia, sporită prin rolul său de mediator între Poloni și Cazaci, putea deveni amenințătoare pentru vecini. De aceea George Ștefan găsi sprijin la Munteni și la Ardeleni pentru planurile sale secesiune, de a răsturna pe Vasile Lupu din scaunul domniei și de a dobândi coroana Moldovei pentru sine. Și de fapt în Martie 1653 George Ștefan se ridică contra domnului său, iar solii lui Rákoczy porniră în Polonia să vestească pe rege că stăpânul lor se vede silit să se ridice cu putere armată contra domnului Moldovei. În primul moment craiul Kazimierz dădu ordin lui Ștefan Potocki să oprească expediția sa contra Cazacilor, pentru ca acesta să poată sari în ajutorul voievodului moldovean. La stăruințele lui Rákoczy regele înclină spre o schimbare a politicii sale prietenești față de Moldova și numai la intervenția numeroșilor prieteni, pe care Vasile Lupu îi avea în rândurile nobilimei polone și lituane, regele putu fi determinat la o politică de neutralitate¹⁾.

În împrejurări grele Vasile Lupu recurse la concursul militar al Cazacilor. Timuș grăbi cu „tabera legată” în ajutorul socrului său, când acesta fu lovit de George Ștefan și gonit din scaun. Timuș bată pe usurpător la *Popricani* și se așază însuși în Iași până la sosirea lui Vasile Lupu acolo²⁾. Atunci Timuș ucise pe Komarovski, pisarul leșesc de credință al lui Vasile Vodă, din firea lui cea de tiran ce era și de om sălbatec și fără nici o frică de Dumnezeu, scornind pricina că este Leah și cum că el să fi oprit pe Vasile-Vodă de a-și da fata după fiul de hatman³⁾. El însoți pe socrul său și în expediția în Muntenia contra lui Matei Basarab, unde suferi la *Finta* (Mai 1653) cunoscuta înfrângere⁴⁾. Hruszewski consideră expediția contra Munteniei ca o mare greșală a lui Hmil.

¹⁾ Cfr. M. KORDUBA, o. c. p. 213 urm.

²⁾ Ibid., p. 230.

³⁾ MIRON COSTIN, l. c., p. 332.

⁴⁾ Ibid. 231.

Între timp însă George Ștefan năvăli din nou în Moldova cu ajutorul Muntenilor și Ardelenilor. După ciocnirea nenorocită de la *Sârca*, Vasile-Vodă pierdu din nou tronul și fugi la Râșcov pe Nistru și de acolo la curtea socrului său Hmil din Cehrin, cerându-i ajutor¹⁾. Timuș însă înaintă în grabă cu oaste căzăcească la Suceava, unde fu asediat de trupele lui George Ștefan timp de 12 săptămâni. Trei luni de zile rezistă atacurilor inamice până ce ascunzișul său fu descoperit de inamic și luat sub un foc concentric. O ghiulea numeri telega în care era adăpostit cortul lui Timuș. La 12 Septembrie o așchie de lemn lovi pe Timuș în pulpa piciorului și-i pricinui moartea după 6 zile. Atunci Cazacii, rămași fără comandant, se înțeleseră cu George Ștefan și obținură de la el o retragere onorifică cu îngăduirea de a ridica corpul neînsuflețit al comandantului lor și a-l duce cu ei în Ucraina. Acolo el fu îngropat la Cehrin în prezența mamei și a soției sale Ruxanda²⁾.

După moartea ginerei sale, Vasile Lupu nu se bucură multă vreme de ospitalitatea socrului său Hmil. Din gura unui prizonier polon hatmanul aflase că în vremea ce Timuș asedia Suceava, Vasile-Vodă ar fi îndemnat pe Poloni să se ridice cu oaste contra Cazacilor. Vestea aceasta determină ruptura între Hmelnicki și Vasile Lupu. Acesta părăsi Cehrinul pentru a pribegi la curtea hanului din Crimeea și de acolo la Istanbul, unde și muri³⁾.

În schimb însă fiica sa, Doamna Ruxanda, văduvă după Timuș, se simțea destul de bine la moșia ei din Râșcov de pe malul stâng al Nistrului, încât ea, cu toată stăruința fratelui ei Ștefăniță, nu voia să se întoarcă în Moldova⁴⁾, până ce un grup de răzvrătiți sub comanda unui oarecare Drozdenko prădă Râșcovul, maltrată pe Ruxandra și-i confiscă tot avutul⁵⁾. Paul

¹⁾ Ibid. p. 339.

²⁾ *Akte k Ist. jaz. zapad. Rossii* X, p. 58, No. 3; cfr. ION I. NISTOR, *Contribuții la relațiile dintre Moldova și Ucraina*, Anal. Acad. Rom. Ist. Seria III, tom. XIII, p. 190 urm.; MIRON COSTIN, l. c. p. 343 și 344.

³⁾ *Akte*, X, p. 84, No. 3.

⁴⁾ MIRON COSTIN, l. c., p. 368.

⁵⁾ N. P. SMOCHINA, l. c., p. 206.

de Aleppo, vizitând Râșcovul, o găsi încă acolo delectându-se la cântecele fetelor române și ucrainene, care o înconjurau ¹⁾. După întâmplarea aceasta, văduva lui Timuș Hmelnicki se înapoia în Moldova și se așeză la Deleni. La invazia joimirilor lui Sobieski, ea se refugiază la Neamț, unde căzu jertfă cruzimii acestora.

Îndată ce și consolidă tronul, noul voevod al Moldovei, George Ștefan, căută să intre în legături de prietenie cu Bogdan Hmelnicki. În August 1654 voevodul trimise pe Stroescu Lupu, starostele de Soroca, ca să asigure pe hatman de prietenia domnului Moldovei și să spună că voevodul Munteniei ca și cel al Ardealului sunt însufleșiți de aceleași simțăminte față de el. Tot atunci Ucrainii și Moldovenii conveniră să se înființeze un serviciu permanent de informațiuni pe ambele maluri ale Nistrului, pentru a înlesni astfel schimbul de știri între Ucraina și Moldova ²⁾. În Aprilie 1557 George Ștefan declară față de solii lui Hmelnicki că este gata la orice jertfă în lupta contra inamicilor hatmanului ³⁾. Iar cu o lună mai târziu, el trimite hatmanului informațiuni prețioase despre Turci și Svedezi ⁴⁾. Bogdan Hmelnicki, la rândul său, informa pe țarul Alexie Mihailovici asupra știrilor primite din Moldova ⁵⁾. La 13 Martie 1657 Hmelnicki ruga pe țar să primească sub ocrotirea sa pe văduva după Janusz Radzivil, fiica lui Vasile Lupu, căreia mareșalul Litvaniei Zavisz îi confiscase toate moșiile ⁶⁾.

Dar și Domnul Munteniei, Constantin Șerban, întreținea încă din 1654 legături de prietenie cu Hmelnicki ⁷⁾, trimițând un sol la el cu informațiuni importante din Polonia ⁸⁾. În

¹⁾ *Călătoria lui Macarie*, ed. Ciocan, p. 60; *Arch. Ist. T. II*, p. 111; cfr. *Fontes, Hist. Ucr. Russ.* XII, No. 280 și 284.

²⁾ *Akte k Ist. juz. zap. Ross.*, vol. XIV, p. 35-38, No. 1.

³⁾ *Ibid.*, vol. XI, p. 693, No. 1, anexă.

⁴⁾ *Ibid.*, vol. XI, p. 696, No. 1, anexă.

⁵⁾ *Ibid.*, vol. XIV, p. 112, No. 4.

⁶⁾ *Ibid.*, vol. III, p. 600, No. 378; cfr. *Akte*, XI, pp. 695, 727, 728, 731, anexă No. 1 și 2.

⁷⁾ *Ibid.*, XIV, p. 22, No. 1 și X, p. 698, No. 15.

Mai 1657 Constantin Șerban vestea pe Bogdan Hmelnicki că solii săi s'au înapoiat din Istambul cu știri bune pentru creștini ¹⁾.

Cu răsturnarea lui Vasile Lupu căzu și planul de mediațiune între Poloni și Ucraini. Hmelnicki convocă rada căzăcească, pentru a lua o hotărâre în privința noului orientări politice. Părerile erau împărțite. Unii susțineau menținerea raporturilor de prietenie cu Polonia, alții cereau sprijinul Turcilor și recunoașterea suzeranității lor, în condițiunile de vazalitate ale Crimeei, Moldovei, Munteniei și Transilvaniei. Majoritatea covârșitoare însă, în frunte cu Bogdan Hmelnicki, era pentru Ruși, de care îi legau aceeași origină slavă și aceeași credință pravoslavnică. Majoritatea a învins și astfel Hmelnicki a putut impune voința sa Căzăcimii, îndrumându-o spre Rusia. O delegație numeroasă de Cazaci fruntași se prezentă în 1653 țarului Alexei la Moscova, pentru a-i oferi supunerea Căzăcimii. La început țarul nu se arătă dispus să accepte propunerea răsvrățiților. În anul următor însă țarul Alexie primi „*renunțarea Rusiei*” oferită de Cazaci. În Martie 1654 fu semnat la *Perejaslav* actul de supunere, cuprinzând așanumitele „*articole ale lui Bogdan Hmelnicki*”, prin care se stabilea raporturile politice dintre Ucraina și Rusia țaristă. Hmelnicki depuse, împreună cu sfetnicii săi, jurământul de credință față de țarul Alexie. Acesta îi trimise bogate daruri prin boierul Muturlin și anume sceptor de hatman — *bulava*, — un caftan — *ferjaž* — și o căciulă din blănă de samur. Deodată cu insignile domniei Hmelnicki primi și titlul de „*Cneaz de Cighirim*”. Raportul dintre țar și hatman era cel obișnuit între suzeran și vazal. La ectenii se pomenia mai întâi numele țarului și apoi cel al hatmanului ²⁾.

Hruszewski arată că articolele acestea au fost semnate în grabă, fără ca ele să fi fost supuse unor delibereări temeinice. Rusia recunoscă Ucrainei dreptul de a-și alege liber pe hatmanul ei, care era și comandantul armatei căzăcești și putea întreține chiar relațiuni diplomatice cu țar

¹⁾ *Akte*, vol. XI, p. 696, No. 1, anexă; cfr. Ion I. Nistor, *Contribuți la c.*, p. 191 urm.

²⁾ Cfr. M. SLABENKO, *Ceremonia la dobândirea Rusiei Mici*, în „*Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*”, III, p. 203 urm.

rile vecine. Deasemenea fu recunoscută și independența și decătoarească și autonomia deplină a bisericii ortodoxe cu centrul la Kiev. Rămaseră însă nelămurite o serie întreagă de chestiuni de ordin financiar și administrativ, cari provocară neconținut conflicte de competență între țar și hatman¹⁾. „Și curând după aceea — zice Miron Costin — s'au lăsat Cazacii de Tatari și s'au legat cu împărăția Moscului²⁾”.

Dar însuși Hmelnicki se convinse curând că se pripise cu recunoașterea suzeranității rusești și de aceea el încearcă o serie de măsuri diplomatice pentru ruperea acestor legături și repararea răului. El tindea să asigure Ucrainei o situație de neutralitate și să o supună sub garanția statelor vecine. Pentru planul acesta el umbla să-și asigure concursul efectiv al Svediei, al Principatelor Române și al lui George Rákóczy din Ardeal³⁾. Dar planul nu reuși, fiindcă el întâmpină rezistență hotărâtă a statelor vecine.

Rusia însă năzuia să-și transforme protectoratul asupra Ucrainei într-o stăpânire efectivă. Nici Polonia nu se gândia să renunțe așa ușor la drepturilor ei de suveranitate asupra Ucrainei, consfințit prin stăpânirea ei de veacuri. Iar Turcia la rândul ei, sprijinindu-se pe puterea combativă a Tătărilor crâmleni, nutria planuri imperialiste de noi cuceriri în Podolia și Ucraina.

În condițiunile acestea situațiunea lui Hmelnicki devenia pe zi ce merge tot mai dificilă și mai nesigură. Încercările sale de a crea, cu ajutorul oștirii căzăcești, o *Ucraină independentă*, au dat greș. Dar cu toate acestea isprăvile sale războinice găsiră mare răsunet în lumea politică de atunci și o făcură să înțeleagă că există o *chestiune ucraineană*, care își așteaptă soluția.

Nu trecu mult după aceea și Bogdan Hmelnicki muri la 6 August 1657. „Într'acest an — zice Miron Costin — și-au sfârșit și Hmil, hatmanul căzăcesc, zilele sale; înce-

¹⁾ M. Hruszewski, *Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung*, Viena 1915, p. 20 urm.

²⁾ MIRON COSTIN, l. c., p. 348.

³⁾ Ibid. l. c. p. 353.

pătura și izvorul a toate răutăților acestor părți de lume, a multe țări și cetăți stângere și risipă”¹⁾.

Conștiința națională ucraineană a găsit în Bogdan Hmelnicki pe eroul legendar care, prin vitejia sa, a frânt, pentru o clipă, lanțurile robiei seculare și a arătat neamului său drumul spre libertate. Dar realitatea era atunci ca și astăzi alta. În studniul său asupra Cazacilor, fostul profesor dela Universitatea din Cernăuți, *Vladimir Milkowicz*, arată că în vremea aceea nu erau încă create condițiunile necesare pentru o existență liberă și neafârnată a unui stat căzăcesc. Bunurile lor ideale ca și cele materiale, Cazacii le primeau din Rusia. Armele și le cumpărau pe piețele rusești, iar modesta lor cultură intelectuală o datorau clerului ortodox, al cărui patron era însuși țarul Rusiei. Acest lucru l-a și înțeles Hmelnicki, grație simțului său practic. Viteaz și deprins cu meșteșugul războiului, el nu prea era la înălțimea îndatoririlor sale de diplomat și de om de stat; el n'avea firea de stăpân și se simți totdeauna *supus craiului polon*. Și în pătrunderea chestiunilor naționale și sociale, Hmelnicki trăda oarecare superficialitate. Succesele pe care le-a realizat ar fi datorite mai curând întâmplării și unui obștești contra șleahței, decât geniului său. Norodul nu a observat insuficiențele acestea ale idolului său. Și când muri, în August 1657, în vârstă de 64 ani, un cântec căzăcesc zicea: „Nu vântul geme și urlă din tufiș, ci norodul plânge pe părintele său Hmelnicki”²⁾.

Mihail Hruszewski încheie volumul IX al istoriei Ucrainei cu moartea lui Hmelnicki. Cu această ocazie istoricul ucrainean face o apreciere generală a hătmăniei acestuia, pe care o găsește lipsită de un plan unitar. El consideră intervenția lui Hmelnicki în Moldova ca greșală politică, și nu-și dă îndeajuns seama că intervenția această a fost determinată mai mult de motive personale, decât politice. Unde însă Hruszewski pare să aibă dreptate, este acolo când susține

¹⁾ MIRON COSTIN, l. c., p. 354.

²⁾ VLADIMIR MILKOWICZ, l. c., p. 547. — Despre originea lui Hmelnicki cfr. *Memorile Soc. Sevcenko din Kiev*, XII, p. 72 și *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*, IV p. 121.

că în timpul hătmăniei lui Hmelnicki s'a făcut prea puțin pentru cultura intelectuală și economică a țării. Și nici nu se putea face mai mult, când epoca lui Hmelnicki a fost plină de lupte și frământări interne și externe. Este doară cunoscut că: *inter arma silent Musae*. Dar oricât și Hruszewski este silit să recunoască, că hătmănia lui Hmelnicki a însemnat un pas înainte în străduințele națiunii ucrainene spre înfăptuirea idealurilor sale politice, naționale și culturale ¹⁾.

Cu drept cuvânt observă un alt istoric ucrainean, Miron Korduba, că înainte de hătmănia lui Hmelnicki, Ucraina era o provincie polonă ca oricare alta, iar Cazacii niște strajeri de graniță sub comanda unor ofițeri poloni. Prin străduințele de 10 ani ale lui Hmelnicki, Ucraina deveni o țară, dacă și nu suverană, dar cel puțin autonomă, care trăgea în cumpăna politicii Europei Orientale și a cărei prietenie era căutată de toate statele vecine, așa și de principatele române: Moldova, Muntenia și Transilvania ²⁾.

XI. Hătmănia lui Doroszenko și a lui Duca-Vodă.

După moartea lui Bogdan Hmelnicki izbucniră mari turburări în rândurile Căzăcimei. Protectoratul moscovit produse desamăgiri adânci, mai ales în păturile de jos ale populațiunii ucrainene. Deasupra ei se ridicase tagma căzăcească, care singură avea acces la serviciul militar și se bucura de privilegiile și avantajele pe care acesta le oferia. Cazacii dobândiră drepturi de proprietate și se apropiară în aspirațiunile lor de tagma boerească. Ei se bucurau de privilegiile nobilimei, câtă vreme norodul de rând rămase legat de glie ca mai înainte și era exclus dela serviciul militar. Avântul democratic dela început se potolise de mult, iară ura celor asupriți începu să dădăiească și contra Cazacilor, deopotriva de urși ca și șleahla poloneză.

În păturile conducătoare căzăcești continuă să se manifesteze din nou vechile curențe politice. Unii simpatizau cu Poloni, alții rămaseră rusofili, iar un alt grup nutria simțiminte turcofile. Puterea politică se găsea în mâinile lui Ivan Vihovski, fost pisar sau mare logofăt sub Bogdan Hmelnicki. Către el se adresa în Septemvrie 1657 Constantin Șerban, pentru a da expresie bucuriei sale pentru încheierea pactului de prietenie între Cazaci și Munteni ¹⁾. În anul următor, noul domn al Moldovei, George Ghica trimitea lui Vihovski informațiuni politice de mare importanță, prevenindu-l asupra primejdurilor ce-l amenințau din toate părțile ²⁾. Vihovski, tindea spre o înțelegere cu Polonia. Și de fapt s'a încheiat la 16 Septemvrie 1658 faimoasa „uniune dela Hadiacz”, prin care Ucraina, adică voivodatele Kiev, Czernigov și Brazlav, fură recunoscute ca „mare cnezat” și unită cu Polonia în aceleași condițiuni ca și Lituania ³⁾.

¹⁾ M. HRUSZEWSKI, *Istoria Ukrainy Russy*, IX, 1--2, Kiew 1928--1931.

²⁾ MIRON KORDUBA, *Der Ukraine Niedergang und Aufschwung*, în „*Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*”, vol. VI, 1932, pp. 36--60, 193--230 și 359--385.

¹⁾ *Akte*, XI, p. 732, No. 2.

²⁾ *Ibid.*, XV, p. 211, No. 5.

³⁾ I. CH. ENGEL, o. c., p. 213 urm.; M. HRUSZEWSKI *Die ukrainische Frage*, p. 24.

Din cauza aceasta, Vihovski era mereu amenințat de Barabos, căpetenia Cazacilor zaporozjeni, cât și de fracțiunea lui *Martin Pușcar* și urgisit de Ruși ca partizan al Poloniei. Pentru a pune capăt acestei stări intolerabile, el se hotărî să încheie uniunea dela Hadiacz, care după cercetările lui Stadnyk, n'ar fi adus Ucrainșilor mari foloase, nici politice și nici naționale ¹⁾.

Astfel se desfăcu Ucraina de Rusia și se uni din nou cu Polonia.

Hotărîrea aceasta deslănțui lupte sângeroase între Poloni și Ruși, în cursul cărora Ucraina suferi foarte mult. Numărul populației scăzu în chip îngrozitor, iar țara rămase pustie în lung și în lat. În locul holdelor de odinioară creșeau pretutindeni numai ierburi înalte cât omul. Călătorul Lukianov, care ni relatează aceasta, a călătorit cinci zile prin aceste pustietăți, fără să fi întâlnit șpeme de om. Polcovnicii uneltau contra hatmanului, Cazacii se ridicau contra comandantilor, norodul se răsvrăta contra celor avuți și puternici, iar alegerea hatmanului se făcea sub înrăurintă din afară ²⁾.

Luptele acestea continuară fără întrerupere până la 1667, când se încheiă pacea dela *Andrussov* între Poloni și Ruși. În temeiul acestui tratat, Ucraina fu împărțită între Poloni și Ruși astfel, ca Niprul să formeze hotarul între ambele țări. Partea Ucrainei din dreapta Niprului reveni Poloniei, iar cea din stânga fluviului rămase Rușilor. Dar o bună parte dintre Cazaci nu era înțeleasă cu soluțiunea această. În fruntea acestora se găsea hatmanul *Petru Doroszenko* (1665—1676), care căuta să orienteze politica căzăcească spre Turci. Sultanul primi Ucraina sub protectoratul său ca un stat vazal și făgădui să o întregască în hotarele ei etnice „până la *Przemysl* și *Sambor*, până la

¹⁾ M. STADNYK, *Uniunea dela Hadiacz*, în „*Memoriile societății ucrainene de Științe în Kiev*”, VII p. 65—68 și VIII, p. 5—39; cfr. „*Zeitschrift für Osturopäische Geschichte*”, III, p. 110.

²⁾ S. RUDNICKI, o. c., p. 203.

malul Vistulei și a Niemenului, până la Siewsk și Puticoll ³⁾.

Dimetrie Cantemir relatează, că pe vremea când sultanul Mohamed petrecea la Adrianopol, i se prezentă acolo o delegație în frunte cu Doroszenko, pentru a-i oferi supunerea Ucrainei. Împăratul a primit delegația căzăcească și a îmbrăcat pe hatman cu caftan domnesc și l-a onorat cu un tug, ca simbol al puterii. Totodată îi porunci să pună capăt prădăciunilor căzăcești în imperiul otoman și pe viitor să se reîntoarcă cu arma contra inamicilor acestui imperiu. În schimb sultanul făgădui Cazacilor scut și ajutor contra Polonilor și Muscalilor ⁴⁾.

Supunerea Cazacilor sub protectoratul otoman indispușe adânc atât pe Ruși cât și pe Poloni. Dar îndeosebi aceștia încercară măsuri de represalii contra Cazacilor, cari la rândul lorrecurseră la intervenția Porței. Pentru a veni în ajutorul Cazacilor, dar și pentru realizarea mărețelor sale planuri de cucerire, sultanul *Mohamed al IV-lea* „începu gânduri înalte asupra creștinilor — zice Miron Costin — că pe atunci Turcii erau mai tari, cât lumea se cutemura, că încotro se porniau, nu era să nu biruească” ⁵⁾.

În dorința sa de a lărgi hotarele împărăției sale, spre nord, asupra Poloniei și Ucrainei, sultanul declară război Poloniei și inundă Polonia cu oștirile sale. După căderea Cameniței, armatele leșești cedară pas de pas presiunii turcești, astfel că regele primi pacea în condițiunile puse de Turci. Tratatul fu semnat la Buczacz în 1672. Polonia cedă Turcilor Podolia cu Camenița și se obligă la plata unui tribut anual de 20.000 de taleri. Regele mai consimți de a recunoaște pe Cazaci de amici ai săi și a nu mai întreprinde nici o acțiune dușmănoasă împotriva lor ⁶⁾.

Regiunile ucrainene până la Nipru fură restituite Cazacilor lui Doroszenko, care intră în aceleași raporturi de va-

³⁾ M. HRUSZEWSKI *Die ukrainische Frage*, p. 26.

⁴⁾ DIM. CANTEMIR, o. c., p. 403 urm.

⁵⁾ NICOLAI COSTIN, *Letopisețul Moldovei* (1662—1711), ed. M. KOGALNICĂNDU, în „*Cronicele României*” II, p. 24.

⁶⁾ DIM. CANTEMIR, o. c., p. 409.

zilitate față de Poartă, în care se găseau Crimeea, Moldova, Muntenia și Ardealul. Ucraina zaporojană, adică de dincolo de Nipru, rămase și mai departe sub protectoratul țării, având în fruntea ei ca hatman pe *Ivan Samoilovicz*. Prin tratatul de pace dela *Bachcisarai* (ianuarie 1681), țarul *Feodor Alexievici* recunoscă supremația turcească asupra Ucrainei dintre Nipru și Nistru. Aceasta însă nu împiedeca deloc pe Ruși să desfășoare cea mai aprigă propagandă țaristă în Ucraina turcească și chiar în Principatele Române.

La 12 Februarie 1678 Samoilovicz, hatmanul Zaporozienilor, se adresează cu o lungă scrisoare către voievozii români, învârtându-i cu „*ună prietenească și creștină*” și ca „*fii ai aceleiași biserici pravoslavnice*” să fină la solidaritatea creștină. „*Cu toate că trupește suntem departe unul de altul... totuși sufletește suntem una, pentru că îmbrățișăm una și aceeași credință creștină, formând cu toții același trup și având în fruntea noastră pe Isus Hristos*”. Continuând Samoilovicz zice: „*Toți trebuie să aibă grijă pentru stănta credință a bisericii pravoslavnice a răsăritului. De aceea nădăjduim, că Măria Ta, care ești unit cu noi prin aceeași credință pravoslavnică, ni vei dori tot binele nouă, dar îndeosebi marelui țar... ca singurul monarh ortodox, care este singurul ocrotitor al tuturor creștinilor din lumea pravoslavnică*”¹⁾.

Propaganda pravoslavnică rusească începuse de mult în Moldova. La 3 Iulie 1673 un negustor rus, întorcându-se din Iași, povestea la Mescova, că în Moldova se răspândise vestea, că oștirile țării erau gata să înainteze spre Nipru contra lui Doroszenko și contra Turcilor. La vestea aceasta Moldovenii, Grecii și alte neamuri ce trăiau în Iași s'ar fi bucurat foarte mult. Cu ocaziunea aceia Moldovenii și-ar fi exprimat dorința de a se uni cu oștile dreptcredincioase a Rusiei, pentru a scutura jugul turcesc iar când aflaseră că armatele țării s'ar fi retras dela Nipru, mahnire adâncă ar fi cuprins sufletele lor²⁾. La 28 Ie-

¹⁾ *Akte*, XIII, p. 484 No. 112.

²⁾ *Akte*, vol. XI, p. 277, No. 84

bruarie 1678 Samoilovicz raporta țării, că a intervenit pe lângă voievozii români, rugându-i ca din *dragostea lor pravoslavnică*, să-i trimită informațiuni asupra mișcărilor din armata otomană³⁾.

În schimb însă relațiunile dintre Poloni și Turci se înrăutățiră mereu. Loviți de Sobieski, Turcii fură siliți să încheie pacea dela *Zurawna* din 17 Octombrie 1676 și să se mulțumească cu o treime din Ucraina cisnipriană. Restul de două treimi reveni din nou Poloniei⁴⁾. Prin aceste condițiuni de pace scăzu mult prestigiul Porții.

Turcii nu mai puteau asigura țării pacea și liniștea necesară pentru consolidarea vieții politice și economice. Încolțiți din toate părțile, Doroszenko încercă să orienteze din nou politica țării sale spre Rusia. Dimitrie Cantemir ni-a păstrat textul cuvântării pe care Doroszenko ar fi rostit-o în fața hatmanilor săi credincioși și în care el încercă să-i abată dela Turci și să-i îndrepte spre țarul rusec. El învinovăția pe Turci, cari făgăduiseră Cazacilor deplină libertate civilă și religioasă, precum și scutirea de tribut. Turcii însă nu s'au ținut de cuvânt, transformând bisericile creștine în moschee mohamedane și ridicând pe Ucrainiți și colonizându-i în regiuni sterpe și pustii. Ca dovadă pentru tirania turcească el aduse cazul voievozilor Moldovei, cari n'au fost supuși de către Turci *prin arme*, ci ademeniți prin vorbe dulci și promisiuni de libertate, s'au supus din voie liberă. Și ce fac ei astăzi? Sufăr și ei asupra și robia jugului otoman deopotrivă cu ceilalți creștini⁵⁾. Singura cale deschisă de mântuire era numai aceia care ducea spre Rusia. Închinarea s'a făcut, dar Doroszenko nu mai rămase multă vreme în fruntea Ucrainei. El fu învinovățit de trădare și expulzat în Siberia.

În locul lui Doroszenko, sultanul scoase pe George Himelnicki, fiul lui Bogdan din închisoarea celor Șapte-Turci și-l investii cu demnitatea de hatman al Ucrainei. Acesta era fratele mai mic al lui Timuș, făcuse studii la Kiev, de-

³⁾ *Akte*, vol. XIII, p. 710, No. 162

⁴⁾ ENGEL, o. c., p. 267.

⁵⁾ DIM. CANTEMIR, o. c., p. 438 urm.

venise într-o vreme călugăr și după o viață plină de pericole și aventuri, fu ridicat de Turci în scaunul hătmănesc al tatălui său ¹⁾. Patriarhul Partenie și dragomanul Porței Mavrocordat îl desbrăcară de haina călugărească pentru ca să primească caftan de domnie (3 Martie 1677) ²⁾.

În drum spre Ucraina, Jurie sau Iorașco hatmanul trecu prin Moldova și fu întâmpinat la Iași de Miron Costin și salutat cu următoarele cuvinte rostite în latinește :

„Liceat tandem, etiam nostrae afflictissimae patriae, ex tuo felici reditu indubitatum sibi recipere Augurium; Liceat et de tua prudentia et dextertate opinari sibi redintegrationem. Et tantum pro certo, Illustrissime Princeps, gaudet et consolatur, quantum domandas et redintegrandas has partes tuo adventu sperat et pollicetur. Progredere igitur feliciter, et assequens patrias oras, tales solenni cum applausu congratulationes, a tuis recipias, quales tuo regimini, tuae virtuti, tuisque mentis debeant, necnon immerito jure sibi conveniunt. Nos iidem, Christiane Princeps, in perennes dies condignas tuo nomini congratulationes, ex animi nostri candore, acclamamus et exoptamus” ³⁾.

Nicolae Costin relatează că „după ce au luat Turcii Cehrinul; au fost cucerits toată Ucraina din Nistru până în Nipru și au fost pus și hatman la Nemirova pe Iurașco. feciorul lui Hmil, cel mai mic, care și Iurașco a fost hatman vre-o doi ani, și multe răutăți au făcut oamenilor, băgându-i prin puțuri și alte pedepse făcând, tot ca să-i dea avuție; și pe unul Stamatenco, ce era Grece, singur cu sabia, cu mâna lui din picioare l-au hăcuit bucați” ⁴⁾. Dar cu toată cruzimea sa, fiul lui Bogdan Hmelnicki nu s-a putut menține multă vreme în fruntea Ucrainei.

Iurașco Hmelnicki a avut o hătmănie foarte sbruciumată cum a fost de altfel și viața sa întreagă. Luptele și hărțu-

¹⁾ ENGEL, I. c., p. 266 urm.; HAMMER, *Geschichte des Osmanischen Reiches* III, p. 693 urm.

²⁾ V. A. URECHE, MIRON COSTIN, *Opere complete*, II, p. 162

³⁾ NICOLAI COSTIN, I. c. p. 20 urm.

torul Tătarilor se mai putea menține, până ce fu măcelărit și el la Kisikermen, unde lucra la fortificarea localității (1679) ¹⁾.

După căderea lui Iurașco sultanul oferi voevodului Moldovei George Duca hătmănia Ucrainei turcești ²⁾. Trei cronicari contemporani și anume Nicolae Costin, Ion Neculce și Alexandru Amiras insusă cu amănunte interesante asupra acestei hătmănii moldovenești de dincolo de Nistru.

Nicolae Costin arată că „într'acest an (1679) au început Duca Vodă ca să iea și Ucraina de peste Nistru, că era o samă de Cazaci, rupți dela ceilalți, ce și ziceau Ucrainenii, cari erau supți ascultarea Turcilor... După ce au isprăvit Duca Vodă pentru Ucraina, în luna Iunie au purces la Targrad, și fiindcă acolo l-au dat împărăția și hătmănia la Ucraina, îmbrăcându-l cu caftan, dându-i și buzdugan ațelei țări, și întorcându-se iarăși la scaunul său la Iași cu mare bucurie, fiind stăpân a două țări; iar la Ucraina au trimis pe un namestnic al său, anume Iane, ce era postelnic al doilea, și l-a pus hatman la Nemirova și de atunci au început a se înalța și a se scrie a tituluș: „Господаръ земли Молдавской и земли Украинской” ³⁾. Titlul acesta al lui Duca-Vodă este confirmat și prin documente, și inscripții. Pe lespede de pe mormântul stolnicului Abaza din interiorul mănăstirii Solca găsim inscripția făcută în vremea când au prădat Leșii cu Cazacii Bugeacul... În zilele Domnului Nostru Duca Voevod, Domn Țării Moldovei și Ucrainei ⁴⁾. „Titulușul” acesta a fost purtat și de urmașii lui Duca-Vodă până la Constantin Cantemir.

Continuând povestirea sa, Nicolae Costin mai adaugă: „Duca-Vodă au mers la Nemirova cu Doamna sa și cu ginere-său și cu multe gloate, și mergând, apoi întorcându-se pe la Soroca, au făcut case domnești, cu becuri de piatră

¹⁾ ENGEL, I. c., p. 274

²⁾ N. IORGA, *Ucraina Moldovenească*, în *Anul. Acad. Rom. Ist.* XXXV, p. 347 urm.

³⁾ NICOLAI COSTIN, I. c., p. 20 urm.

⁴⁾ FRIEDRICH KOZAN, *Inchriften aus der Bukowina*, I, p. 126.

la Țigănauca împotriva Sorociei peste Nistru, și alte case la Peștere lângă Buh, aproape de Nemirova; au început a-și face stupi, vaci, oi, pluguri cu boi, pe la toate țărăturile de pe cea parte de Nistru; veltiți de holircă, de bere și altele; cumpăra miere, și domnească ce era, și ducea la Ucraina de făcea mieduri de vindea; și ori că avea de gând să se mute acolo, cum și era cuvânt între oamenii lui, cum să părăsească Moldova și să se mute cu toată casa lui la Ucraina și de acolo să tragă la Mosc¹⁾.

Cronica lui Ion Neculce ne relatează întâmplarea aceasta precum urmează: „Atunci au cheltuit Duca-Vodă mulți bani la Poartă, aproape o mie de pungi de bani, și i-au dat Turcii și hatmania Ucrainei, caftan, și șlic și un tuiu precum purtau hatmanii căzăcești. Și venit-au din Țarigrad domn cu trei tuiuri: Domn Țării Moldovei și Ucrainei. Și s'au găsit de au purces Duca-Vodă la Nemirova, și s'au strâns toată Căzăcimea acolo la Duca-Vodă la Nemirova și au ales deci capete dintre dânsii... și li-au pus și în locul lui nămasnic în loc de hatman, ca să le poarte de griji, anume, *Eni Gredinovici*, om slujiț, știind limba căzăcească, de neamul lui Grec fiind, și au făcut curte lângă Nemirova, în marginea Buhului și au făcut și alte curți în marginea Nistrului la Țicânovca, împotriva Sorociei... După ce au venit Duca-Vodă la Iași, îndată iar au început a sili pe boeri și pe toată țara și a asupri cu dădii, și fugiau oamenii la Ucraina peste Nistru și nici zlotășii nu puteau să-i oprească și ziceau oamenii atunci că Duca-Vodă avea să lase Moldova și să meargă să se așeze la Ucraina și acest lucru era de crezut, că făcuse și curte Duca-Vodă în Țigănauca pe Nistru și în satul Peștera pe malul Buhului²⁾.

Svonurile despre intențunea lui Duca-Vodă de a părăsi Moldova și a trece în Ucraina pentru a se așeza acolo, înregistrate în cronicile moldovenești ale lui Nicolae Costin

¹⁾ Nic. Costin, I. c., II, p. 22.

²⁾ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* (1662—1793) ed. M. KOGĂLNICEANU, II, p. 215 urm., cfr. NICOLAI MUSLE, *Letopisețul Țării Moldovei* (1662—1729), ed. M. KOGĂLNICEANU, II, p. 20 urm.

și Ion Neculce, nu se confirmă și din altă parte. Dimpotrivă, ele sunt desmențite categoric de hatmanul Samoilovici, care, într-o scrisoare din 7 Iunie 1682, adresată unuia dintre polcovnicii săi, arată, că nu este întemeiat zvonul, că Domnul Moldovei ar avea de gând să se mute cu totul în Ucraina îndată ce va fi colonizat³⁾ deplin, ca să conducă dela Kanev ambele țări, Moldova și Ucraina. Adevărat este numai faptul, că Duca-Vodă cu familia sa, ar fi vizitat curțile ce i se pregăteau la Țigănauca pe Nistru. De acolo soția sa s'a înapoiat la Iași, iar Voevodul a mai rămas acolo pentru a lua diverse măsuri în legătură cu administrația Ucrainei⁴⁾.

Crônica anonimă a Țării Moldovei, tradusă din grecește de Alexandru Amiras, relatează faptele la fel cu Nicolae Costin și Ion Neculce, doar cu mici variațiuni, zicând: „Într'aceea vreme mers-au boerii căzăcești la împărăție, până a nu purcede Duca-Vodă din Țarigrad, și cereau să li-l dea împărășu lor hatman, fiind ei pe acele vremuri supuși împărășiei; deci vezirul au dat *Ucraina-cea-Mică*. Ducă-Vodă, mai dându-i și un tuiu, afară de cele două ce avea a Țării Moldovei, care tuiu luându-l au făcut mare cheltuială. Iar la anul au mers Duca-Vodă la Ucraina cu toată casa sa, cu genere-său și cu toți boerii săi, iarăși cu giupănesele și cu cuconii lor, și au șezut acolo câte-va zile; apoi au pus acolo hatman de Cazaci pe Ene Drăghiniți, om prost și neînvățat, care nu era bun de nici o treabă (!), și s'au întors înapoi la scaunul său la Iași. Dacă au venit, a început a sili iarăși pe boeri și pe toată țara și-i asupria cu dădii și fugiau oamenii la Ucraina peste Nistru⁵⁾. Tocmai așa de prost nu putea fi Ene, căci dintr'un raport al polcovnicului Dimitrie Raicia din Septembrie 1673 rezultă că acest „Grec Ene“ fusese „secretar și dragoman“ al hatmanului Doroszenko⁶⁾.

Dimitrie Cantemir arată că Turcii numiau pe Cazaci dintre Nistru și Nipru „Sari Camish Cosak“, adică Cazaci

¹⁾ *Akte otnoseščiesia k istorii zapadnoi Rosii*, St. Petersburg, 1853, tom. V No. 136; Cfr. N. P. SMOCHINA, I. c., p. 210.

²⁾ M. KOGĂLNICEANU, *Cronicele Române*, III, 105 urm.

³⁾ B. P. HADDEU, *Ann. Ist.*, II, p. 79.

de trestie galbenă. După închinarea lui Doroszenko, Turcii îi numiau după hatmanul lor: Doroszenko-Cazaci. Cantemur susține mai departe că după primul tratat de pace cu Ion Sobieski, (Buczacz) prin care au fost dați sub domănia Turcilor, *Sultanul Mahomed ar fi anexat pe Cazaci principatului Moldovei*, poruncind lui Duca-Vodă să poarte și titlul de hatman al Ucrainei și dându-i cetatea Nemirova de reședință a hătmăniei sale.

Ideia cu incorporarea Ucrainei turcești la Moldova o găsim exprimată și la Engel, care amintește de gândul Sultanului, de a face din ținuturile Cehrin și Cămenița o anexă a Moldovei¹⁾.

Dar după căderea teribilă pe care Turcii au suferit-o sub zidurile Vienei, Duca a căzut prins în mâinile Polonilor, iar Turcii, prin pacea de la Carlovăț, au restituit Poloniei toată Podolia împreună cu cetatea Cămenița²⁾. Se vede că între cauzele pentru care Duca-Vodă a fost făcut prizonier de către Poloni, era și calitatea sa de hatman al Ucrainei.

Emigrările Moldovenilor în Ucraina continuă și mai târziu, sporind în mod considerabil numărul Românilor Transnistrieni³⁾. Influența românească se remarcă și prin faptul că în Ucraina se dresau acte de vânzare-cumpărare în limba română, cum arăta zapisul Todosiei Duducalca, care „de nimeni silită și de nimeni asuprită” vindea „un vad de moară și doi braniști de fân”, „dumisăli lui Eni hatmanul Draghinici”, „u Ticunovca lto. 7191 April 1 (1683)”⁴⁾.

Consolidându-se astfel guvernarea sa în Ucraina, Duca-Vodă petrecea adese și cu plăcere dincolo de Nistru, aranjând oșpețe opulente care rămăseră de pomină și la cate polcovnicii se veselau de nu puteau sta, ci-i luau tovarășii de-i duceau pe la casele lor⁵⁾. Din relațiunile cronicarilor contemporani reiese totodată că domnia lui Duca-Vodă în

1) ENOEL, I. c., p. 275, „Anhang von der Moldau”

2) DIM. CANTEMIR, *Istoria Imperiului Otoman* București, 1876, p. 403.

3) Cfr. ION I. NIȘTOR, *Români Transnistrieni* I. c., p. 499 urm.

4) Cfr. N. IORGA, *Ucraina și Moldova*, I. c., p. 360.

5) NIC. COSTIN, I. c., p. 21.

Ucraina a contribuit foarte mult la ridicarea vieții economice de acolo. Agricultură luase un nou avânt prin pildă frumoasă pe care o dădea însuși domnul cu fermele sale model, pe care le înființase dincolo de Nistru.

În hrizovul său de la Nemirova, din 20 Noemvrie 1681, Duca-Vodă zicea: „Îndată după luarea în stăpânire a pământului ucrainean, am început a ne da îngrijirea noastră, ca Ucraina pustie să înflorească din nou, colonizându-o cu norod”. Coloniștii „nu vor vedea de la noi nici o obidă, ori cât de mică; și iarăși le dăm voie să târguească cu vin, să-și facă stupi, să fiarbă bere și să se îndeletnicească cu orice alte negustorii”¹⁾.

Locuitorul său, Eni Draghinici, scria polcovnicului din Pereiaslav: „Din însărcinarea prealuminatului Domn Voevod și Gospodar al pământurilor moldovenești și al pământurilor ucrainene, și cu învoirea expresă a însăși chezarului Porței Otomane, am distribuit polcurile ucrainene de pe această parte a Niprului oamenilor destoinici, cari polcovnici sunt puși de noi, pentru ca să recheme slobodi în polcurile lor oameni la acele ruine, de unde au plecat și unde s-au născut; de asemenea Kuparenko, polcovnicul de Korsun, are însărcinarea de la Domn, ca prin acele locuri ale polcului din Korsun, să cheme înapoi pe foștii Korsuneni, ori de unde, și cari trăiesc în Ucraina, în olatul Preluminatelor Porți, pregătindu-se astfel întoarcerea slobodă la vechile lor vetre”.

Chemarea adresată bejenarilor ucraineni, găsi răsunet în rândurile acestora. Mulți pribegi trecuseră Niprul și se așezaseră în regiunile zaporojene, supuse țarului. Reîntoarcerea oamenilor la vechile lor sălașe părăsite puse pe gânduri pe Samoilovici, hatmanul Zaporijenilor din grația țarului, și-l determină să scrie lui Duca-Vodă și să recheme oamenii fugiți în Ucraina Moldovenească. La reclamațiunile aceste, răspunse Duca-Vodă la 11 Ianuarie 1683 din Iași: „*Preamăritului Domn, Hatman transnuprian al oștrii zaporojene, Domn prieten și Boer*”, zicând: „Nu cu multă

1) N. I. KOSTOMAROV, *Sobranie socmenii, Istoriceskue Monografi i izdovonnea*, Kniga 6-a, tom XI, St Petersburg, 1905, p. 329; cfr. N. P. SMOLICH, I. c., p. 207.

vreme în urmă am scris Prealuminetei Voastre Măririi, făcând cunoscut, cum din cealaltă parte a Niprului, trecând un grup de oameni înarmați, s'au încumetat să se războiască pe astălală parte a Niprului, în olatul Prealuminetei Porți, căci au ajuns la cunoștința noastră plângerile aceloră cari s'au întors la vetrele lor, pe această parte a Niprului, iar dincolo stau soțiile și copiii lor, fiind duși cu deasila. Toate acestea se comit în desacord cu pactul încheiat între monarhi — Prealuminata Poartă și Prealuminetele Lor Majestăți — și cuvântul Prealuminatelor Lor Majestăți, dat aci, în fața Prealuminetei Porți, confirmă liniștea consfințită. Dar cu toate acestea, acolo la graniță se face contrarul. Și după cum și în întâiul nostru hrizov prin mijloace creștinești și pace bună, am scris creștinește Măriei Voastre Domnești, Domn și Boier, cu aceeași dragoste neschimbată Vă rog și acum ca între monarhi, să încezeze acele dușmăni. Doară este hotărât anume, că oamenii cari doresc să se întoarcă la vetrele lor, să nu fie opriți. Dar acolo din partea Domniei Voastre se face altfel: de aceea, Vă și respectăm hrizovul nostru de mai înaintea, ca unui vecin bun, dorind Măriei Voastre, Domn și Boier, vecinătate veșnică într'u mulți ani îndelungată, fericire și sănătate ¹⁾“.

Acele acestea, scoase la iveală de d-l Smochină, vin să confirme și mai mult, că Duca-Vodă luase în serios chemarea sa de hatman al Ucrainei, apărând cu hotărâre interesele politice și economice ale acelei țări. Vestea despre buna cărmuire a Ucrainei prin Duca-Vodă pătrunse până în Muntenia. Constantin Căpitanul însemnă în cronica sa că „până la un an s'au strâns Cazacii, de au împlut satele și târgurile de oameni ²⁾“.

Din nenorocire însă stăpânirea românească în Ucraina a fost de prea scurtă durată. Înfrângerea Turcilor sub zidurile Vienei (1683), pricinuiuse și prăbușirea supremației otomane asupra Ucrainei. Sultanul Mahomed al IV-lea concepuse

¹⁾ „*Letopisi sobiatu v jugozapadni Rossii*, vol. XVII, *velke Samojla Reličko*“, Kiev, 1848, vol. II, p. 528, cfr. N. P. Smochină.

²⁾ *Istoria Domniilor Țării Românești*, ed. N. IORDA, p. 203.

planuri îndrăznețe cu privire la supunerea Europei și ștergerea culturii creștine. După cucerirea Vienei și ingenunchierea împărăției germane, Turcii aveau de gând să se reîntoarcă triumfători prin Polonia și Ucraina și astfel să desăvârșească cuceririle lor în Europa ¹⁾. Armata păgână a suferit însă sub zidurile Vienei una din acele înfrângeri, care determină soarta civilizației creștine și risipi pentru totdeauna planurile otomane de cucerire și expansiune în Europa. Vestea despre înfrângerea Turcilor la Viena se res-pândi cu iuțea fulgerului și asupra Ucrainei.

Nicolae Costin relatează că „Cazacii dela Ucraina, cari erau supt ascultarea Ducăi-Vodă, auzind de biruința ce făcuse Creștinii la Beciu, îndată au gonit pe Ene Draghinici, ce era pus de Duca-Vodă la Nemirova, și lăsând Bugeacul pushu, că Țătarii erau duși la Beciu, îndată și-au ridicat un hatman dintre dâșii anume *Kunicki* și viind și căfi-va Moldoveni pribegi,... au prădat Bugeacul. Iară plugurile cu boi și stogurile cu pâne de pe la toate târgurile, ce avea Duca-Vodă pe marginea Nistrului, de pe cea parte, toate cu nisipă au purces, de n'au avut nici o parte din acele bucate ²⁾“. Astfel s'a sfârșit domnia lui Duca-Vodă în Ucraina.

Dar nici hătmănia lui Kunicki n'a fost nici ea de lungă durată. Cazacii nu erau mulțumiți cu hătmănia lui, și de aceea s'au sculat cu toții într-o Duminică la Movilău, și ieșind Kunicki din biserică, l'au omorât cu măciuci, iar în locul lui a rămas hatman *Movilă*, așezându-se la târg la Nemirova ³⁾. Engel arată că întâmplările acestea sângeroase s'ar fi petrecut la Nemirova și nu la Movilău ⁴⁾.

După moartea tragică a lui Kunicki, Cazacii aleseră hatman pe *Movilă*, Român de origine și poate chiar înrudit cu familia domnească din Moldova. Nicolai Costin zice că „Cazacii, atunci îndată și-au ridicat dintre dâșu alt hatman,

¹⁾ Cfr. Ion I. NISTOR, *Un Român iscoadă la 1683 în tabăra Regelui Sobieska la Viena*, în „*Anal. Acad. Rom. Ist.*“, seria III anul XII, p. 55 urm.

²⁾ NIC. COSTIN, I. c., II p. 28.

³⁾ NIC. COSTIN, I. c., II, p. 30 urm.

⁴⁾ ENGEL, o. c., p. 281 urm.

anume Movilă Polcovnicul" ¹⁾). Originea acestuia n'a putut fi încă bine stabilită. Se poate ca acest Movilă să fi fost identic cu acel Ștefan Movilă care la 13 Noemvrie 1663 declara că ar fi nepotul fostului voevod al Moldovei Simion Movilă și fiul voevodului Gavrilă Movilă. După moartea tatălui său, Ștefan, copil de 11 ani, ar fi fost dus la rudele sale din Constantinopol și unde ar fi trăit 27 de ani. Îndată ce Bogdan Hmelnicki a devenit supusul țarului, el ar fi părăsit Constantinopolul și ar fi intrat în armata căzăcească din Cerkassy. După moartea lui Hmelnicki, Ștefan ar fi trecut la Ceherin și ar fi îndeplinit misiuni importante la Moscova și în Crimeea. La Moscova fiind, el nu s'ar fi descoperit ca fiu de domn. Petru Movilă, mitropolitul Kievului, ar fi unchiul său ²⁾. Se poate deci că acest Ștefan Movilă, sau poate mai curând fiul său, să fi ajuns hatman al Ucrainei. Un raport venețian din Lintz, dela 18 Iulie 1684, arată că un detașament de trupe polone „con il Mohila capo de Cosachi” ar fi pătruns în Moldova pentru a ridica pe Ștefan Petriceicu în scaunul domniei ³⁾. Noul hatman trecuse de partea regelui Sobieski. El însoți pe Iablunovski în expediția sa contra Moldovei ⁴⁾, iar după aceea el continuă opera de colonizare a Cazacilor în Podolia și îndeosebi în regiunile evacuate de Turci.

Dorul de a vedea cu un ceas mai de grabă Podolia și îndeosebi cetatea Camenița recucerită dela Turci, determină pe regele Sobieski să caute o înțelegere cu Rușii, pe care o și găsi în semnarea tratatului de „pacea veșnică” dela Javorov din 1688. Polonia renunța, în schimbul unei despăgubiri în bani, la drepturile ei asupra Ucrainei, în favorul Rușilor, cari uniră ambele maluri ale Niprului sub stăpânirea lor. Prin aceasta luă sfârșit hătmănia lui Movilă. Ivan Samoilovici

¹⁾ MIRON COSTIN, I. c., p. 30.

²⁾ Akte, V, p. 186, No. 80, cfr. ION I. NISTOR, Contribuția p. 187 și 214, și ENOEL, I. c., p. 281.

³⁾ HURMUZAKI, Doc. IX, p. 318, No. CCCCXLIII.

⁴⁾ ION I. NISTOR, Lagărele dela Lenfesti și Șerăuți, și „Campaniile Bucovinene” ale regelui Sobieski în „Închinare lui Neașae Iorga”, C. I. 1931, p. 297 urm.

ajunse hatman al Ucrainei unite. Dar în demnitatea aceasta el nu se menținu multă vreme. El întreprinse o expediție nenorocită contra Tatarilor, pe urma cărei fu învinovățit de trădare și exilat în Siberia ¹⁾.

¹⁾ ENOEL, I. c., p. 262 urm.

XII. Mazepa și pribegia sa în Moldova.

În locul său ajunse în 1687 hatman al Ucrainei unite Mazepa, care din serviciile lui Doroszenko trecu în cele ale lui Samoilovici, cărui îi urmă în hătmănia Cazacilor Zaporoeni, credincioși Rușilor. El știu să-și câștige încrederea noului țar Petru=cel=Mare care, în urma loviturii de stat din 1689, ajunse țar al tuturor Rușilor. Îndelungată sa hătmănie îi dădu prilej să continue cu succes opera de consolidare a Căzăcimii, începută de Hmelnicki și continuată de Doroszenko și Samoilovicz. El tindea spre întărirea autonomiei și spre creșterea unei aristocrații căzăcești, pe care să se poată sprijini această autonomie. În urmărirea acestor planuri, Mazepa se izbia mereu de puterea amenințătoare a Moscovei, care năzuia pur și simplu la încorporarea Ucrainei în imperiul țarist. De aceea Mazepa nu stătu mult pe gânduri de a trece de partea lui Carol al XII-lea, regele Svediei, când acesta, după izbânzile dela nord contra Rușilor, se apropia amenințător de hotarele Ucrainei, pentru a da o lovitură hotărâtoare. Polcovnicii săi aprobă cu toții înțelegerea cu Svedezii. Între aceștia se găsea și *Dănilă Apostol*, fiul lui Pavel, cunoscut prin isprăvile sale războinice contra Tătarilor și care la 1701 primise dela Mazepa comanda asupra întregii armate căzăcești ¹⁾.

Ca și în armata lui Bogdan Hmelnicki, astfel se găseau și în rândurile armatei lui Mazepa, numeroase cohorți de Români ²⁾. Rolul lui Dănilă Apostol era covârșitor. În numele camarazilor săi, el stăruia pe lângă Mazepa, întărindu-l în hotărârea sa cu cuvintele: „Cum noi cu toții ne rugăm lui Dumnezeu pentru sufletul lui Hmelnicki și slăvim numele său, pentru că el a izbăvit Ucraina de jugul leșesc,

¹⁾ Cf. N. P. Smochna, l. c., p. 175 urm.

²⁾ N. I. Kostomarov, *Mazepa i Mazepinzi*, St. Petersburg, 1905, vol. XVI, p. 589 urm.

asa vom blăstăma noi, copiii noștri și copiii copiilor noștri sufletul și oasele tale, dacă tu, hatmane, după moartea ta, ne vei lăsa în robie" ¹⁾). Încurajat de atitudinea hotărâtă a tovarășilor săi de luptă, Mazepa semnă „univerzalul” unirii cu Svedezii, sfârșind manifestul său către Căzăcime cu memorabilele cuvinte: „În sfârșit a sunat ceasul să scuturăm jugul urgisit și să prefacem Ucraina noastră într-o țară liberă și neatărnată. Pentru făurirea unui asemenea viitor vă chem pe toți la armă” ²⁾). Deviza era: „*Ucraina perpetuo sit ab omni externa dominatione libera!*”

Regele Carol al XII-lea recunoscu neatărnarea Ucrainei și se legă să-i dea tot concursul contra Rusiei pentru apărarea acestei neatărnări. Prin răsvrătura Cazacilor contra Moscovei și prin alianța cu Turcii și Tătarii, regele Svediei făurise planuri gigantice, de desinvolturi napoleoniene ³⁾).

Dar soarta a voit altfel. Rușii, izbutind să atragă pe câțiva polcovnici căzăcești de partea lor, între care pe Skoropadski, dejuacă planurile strategice ale leului nebiruit, cum a fost numit Carol XII-lea, și-i aplicară la Poltava o lovitură de care nu se mai putu refăce. Bătălia dela Poltava din 27 Iunie 1709 a hotărât pentru secole soarta politică a Europei Orientale. Planurile politice ale lui Mazepa se înecară în valurile Niprului, deodată cu floarea armatelor svedeze și căzăcești. Numai cu mare greu izbuti Mazepa însoțit de craiul svedez să scape de urmărirea Rușilor, refugiindu-se pe teritoriul turcesc, la Oceașcov (Voia), iar de acolo în raiaua Benderului (Tighina) la Varnița.

Cronicile moldovenești aduc contribuțiuni prețioase la istoria nenorocitului hatman al Cazacilor, care-și găsi refugiul pe pământul românesc. Nicolae Costin relatează că intrarea lui Carol al XII-lea în țara căzăcească s'a făcut prin „vicleșugul Mazepii, hatmanul căzacesc, și a polcovnicilor lui, carele din câți hatmani căzăcești, cei ce au fost înainte de dânsul, altul n'a fost mai credincios și mai cinstit decât

dânsul, care a fost și jurat împăratului Petru, și a ținut hătmănia anu 22. După aceea dacă s'au îngrășat și s'au imbuibat cu sfetnicii lui, cu polcovnicii, s'au viclenit de către stăpânul său ca și Iuda, vânzând pe Domnul Isus Hristos Iidovilor. Așisderea a vrut să facă și Mazepa stăpânului său Împăratului, precum odinioară s'a viclenit și Hmil hatmanul de sub Leși”.

„După ce au intrat craiul svezesc în țara căzăcească, iară Mazepa hatmanul a fost grijit bine cetatea Baturina unde era scaunul lui și au lăsat în cetate oaste de a sa cu polcovnicul anume Cecel și un general Neamț Fridrich Kenicseka și cu dânsii multe polcuri de Cazaci ce le zic serdenci, pe care umplându-i cu bani, și au numai la Baturina, ce și prin alte cetăți pe'n câteva, dându-le poruncă să nu cumva să sloboadă în cetăți oșteni Moscali, ca să afle această cetate cu toate oștile a Zaporohăi cu toate cele trebuincioase ale oștei, cu toată gephăneaua, cu puști, praf, gloanțe și altele, ca să fie pentru treaba craiului svezesc, ca să aibă din destul, când va face oaste împotriva Moscului. Iară Mazepa însuși s'a sculat cu toți polcovnicii ca să se închine craiului svezesc”.

„Iar țarul Petru, prinzând de veste aceasta, îndată în grabă au trimis trupe contra Baturinei și ceru polcovnicilor Cecel și Fredenc să se predea, aducându-le la cunoștință că stăpânul lor Mazepa a trădat pe țar și a trecut de partea lui Carol al XII-lea. Dar văzind sumeția lor, Moscalii au dat năvală asupra cetății și au dobândit-o; după aceea pre nimene n'au cruțat, ci până în copii de rășă, tot sub sabie au pus, de cura sângele pe ulițe ca râurile. Și așa au ars și târgul cu biserică cu tot, de au rămas jânște”.

„Gândul craiului Svedului era suit sus și cu laudă mare, care spun că au fost scris la împăratul Moscului să-i gastească conac la stoliță, care era de a și credere, că călcase câteva țări: Slezia, Saxonia, Litva, Curlandia, Jmundia și în Crăia Leșească, coborându-se până la Liov și atâta avușie strânsese fără număr, că unde mergea pe la cetăți arunca milioane de bani, de se răscumpăra ea din robie oamenii de prin cetăți de da Svezilor și nimeni nu putea sta în-

¹⁾ N. I. KOSTOMAROV, o. c., p. 555, cfr. D. DOROSZENKO, *Hetman Mazepa, sein Leben und Wirken*, în „*Zeitschrift für Europäische Geschichte*” VII, p. 31 urm.

²⁾ N. I. KOSTOMAROV, o. c., p. 628

³⁾ Cfr. D. DOROSZENKO, *Hetman Mazepa*, I. c., p. 68

potriva lor. Care apoi acea strânsoare cu nedreptate a lui întru mulți ani au grămădit-o; iară apoi într'un ceas au repus-o. (Scrie la sfânta scriptură: *S'au înălțat până la cer și s'au coborât până la iad*¹⁾).

Și astfel continuă Nicolai Costin expunerea sa cu amănunte interesante ca un contemporan ce era în curs cu evenimentele. El descrie bătălia dela Poltava și reproduce „Izvodul” perderilor svedeze în oameni și material²⁾.

Iar continuând, cronicarul moldovenesc zice: „Craiul șvezesc, după ce și-au rapus oastea toată, și au fugit trecând Niprul, împreună cu Mazepa Hatmanul, au năzuit la Turci, la cetatea Vozia, ci și până acolo avutau piedică apa Buhului; că din urmă avea frică de gonași. Ce acolo la trecătoare, cine s'au tâmplat cu vase, s'au umplut de galbeni, și Turci și Cazaci; că întâi acel cu luntrea tindea vâsla de-i puneă câte 16 galbeni de om și apoi intra în luntre pe câți oameni îi putea rădica și așa-i trecea în această parte de Buh despre Vozia. Iară și până acolo i-au ajuns gonași Moscului (Cazacii și Moldovenii) pe care ajungându-i, pe mulți i-au omorât, și i-au prins viu și multă dobândă au luat dela dânsii...”

„Iară călărimea de Cazaci Zaporojeni ce s'au fost închinat sub protecția craiului șvezesc, așijderea și o samă de Moldoveni, ce slujiau cu leafă craiului, văzând că nu pot trece Buhul și având frică de în urmă de gonași, au luat câmpii cei pustii printre Nipru și între Buh, spre Crâm, și cu mare trudă, flămânzi și însetați, au scăpat și de acolo au mers la stăpânul lor craiul”³⁾.

Ion Neculce, un al doilea cronicar contemporan bine informat asupra evenimentelor timpului, ni spune următoarele:

„Pacea în țara Moldova era bună, iar în țara Leșească și în țara Cazăcească și în țara Moschicească nu era pace. Craiul șvezesc după ce au trecut Niprul din Țara Leșească în Țara Căzăcească pe la Staridub, ieșeau toți Cazacii înaintea craiului, împreună cu Mazepa hatmanul lor de i

¹⁾ Nic. Costin, I. c., p. 57 urm.

²⁾ Ibid., I. c., p. 63-68.

³⁾ Ibid. I. c., p. 68.

s'au închinat. Și au purces craiul prin Țara Căzăcească cu toată oastea lui. Și au purces în gios spre Poltava prin Țara Cazăcească, având adeverință că ar veni și Turcii și Tătarii la dânsul, de va merge întins în stolita moschicească pre de o parte, și Stanislav craiul cu Leșii pre de altă parte. Și așa cu acel gând s'au zăbovit pentru un an, în Țara Căzăcească, de tot o strica și o mânca. Iar împăratul moschicesc, văzând acel lucru așa, își tot strângea oștile pe unde avea și umbla tot zăhăindu-l pre de laturi, ca să-l flămânzească și să-l zăhăească”.

„Turcii și Tătarii tot cu minciuna l-au purtat pe craiul Șvedului și nu i-au mai dat ajutor. Așijderea și Stanislav craiul n'au putut să meargă în Țara Moschicească, precum s'au fost sfătuit, că Leșii țineau giurătațe cu Stanislav craiul, iar giurătațea ținea cu hatmanii lui August craiul, cu Adam Sinavski și Oglinski și Zapieva și cu o samă de Moscali despre Litva, țineau calea lui Stanislav craiul. Cazacii iară au început a se împărecheară și a fugire dela Mazepa și a se ducere la Moscali. Când au fost în douăzeci și șapte de zile a lunei lui Iunie, cu două zile înainte Sfinților Apostoli Petru și Pavel, în anul 7217, datu-s'au parola de bătălie. Și așa s'au bătut, lovindu-se oștile de îmbe părți și a biruit Moscul pe Șved. Și încă craiul Șvedului s'au și rănit. Și peste noapte numai că i-au căutat a fugire. Și au lăsat și împreună cu Mazepa au fugit. Știind Mazepa rândul locului, l-au trecut Niprul și Buhul tocmai la Vozia, cu vre'o mie de oameni numai călări; Moldoveni, Șvezi, Cazaci¹⁾. Iar altă oaste cât au avut craiul Șvezilor în Țara Căzăcească, două obuzuri cu totul au luat-o Moscalii, cu ghegenerali, cu ofițeri, cu care, cu puști, cu tobulci tot, și cu multă avere, ce făcuse în Țara Leșească și Saxonie. Și au trimis împăratul Moscului pre Șvezi pre toți la robie la stolită, iar pre Cazacii cei ce se închină la Șvezi, pre toți i-au pus sub sabie”²⁾.

¹⁾ În amintirea acestei trecut forțate, o limbă de țară dela gura Bugului și-a primit numele „волошская коса”, adică limba de pământ românească. Cfr. Смолч. н. а., I. c., p. 203.

²⁾ Ion Neculce, I. c., p. 290 urm.

Atâta ne spune cronicarul Neculce. Nicolai Costin este mai explicit. Dânsul ni aduce informațiuni prețioase și în legătură cu petrecerea lui Mazepa pe pământul Moldovei și cu moartea lui, zicând:

„După ce au scăpat craiul la Vozia, de acolo s'au tras de au mers la Tighinea (ce se zice Bender) și acolo s'au așezat împreună cu Mazepa, hatmanul căzăcesc, și cu alte capete de polcovnici, cari după aceia pentru creștinătate s'au poșit la Craiul și la Mazepa, de i-au lăsat cu femei, cu copii de au mers aici în târg la Iași, anume: Ioan Lomikovski, general obuznic, cu toți fii săi, Filip Orlic, pisar general cu toți cancelierii ce au fost de treaba oștilor căzăcești, Dimitrie Horlenko, polcovnicul de Preluca și alți polcovnici mai de jos. Și li-au dat Mihai-Vodă gazde bune aici în Iași, tot în curți boerești, și câte o ialovăț de boer, că atunci venise în post, August în 12 zile”¹⁾.

Primirea prietenoasă care se făcu la Iași polcovnicilor lui Mazepa se datorește și faptului că ei erau înrudiți cu Dănilă Apostol, polcovnic român cu mare trecere în lumea căzăcească. Intr-o scrisoare către prințul Golovkin, Mazepa zice: „Numitul polcovnic Dănilă Apostol este de viță românească (волоской породы); în armata zaporojeană trece ca un viteaz vestit și dintre toți polcovnicii el este cel mai vechiu în oștire, el este unul dintre aceia, care a binemeritat încrederea și iubirea întregii armate, cu deosebire a polcovnicilor combatante; obuznăiul general Lomikovski și heneralul sudiea Ciukevicz, precum și polcovnicul de Preluzk îi sunt cuscri; polcovnicul de Lubensk îi este moș; polcovnicul de Nezin îi este cumnat, iar ceilalți polcovnici și personagiile cele mai de vază, sunt înrudite de aproape cu dânsul sau se află în relație de intimă prietenie cu dânsul”²⁾. Așa se explică faptul că polcovnicii Ioan Lomikovski și Dimitrie Horlenko de Preluca erau primiți cu atâta ospita-

¹⁾ N. Costin, I. c., p. 68.

²⁾ BANTIS KAMENSKI. *Istoria Maloi Rossii*. Moscova, 1826, III. pag. 117. N. MARKEVICZ, *Istoria Maloi Rossii*. Moscova, 1842, II. p. 443; cfr. N. P. SMOLCHINĂ I. c. p. 182 urm.

litate la Iași. De altfel Dănilă Apostol era înrudit cu familii influente din Moldova³⁾. Dimitrie Horlenko sau Gorlenko a petrecut mai mulți ani la Iași, unde ședea în curțile marei relui păharnic Gheorghită, ginerele hatmanului Alexandru Buhuș, care i le zălogise împreună cu moșia sa Burnașești de lângă Chișinău, pentru un împrumut de 500 lei, contractat la 30 Iunie 1710⁴⁾. Trecuseră patru ani și Gheorghită, care se refugiase în Rusia cu Dim. Cantemir, nu apăsase să restituie lui Gorlenko decât 274 lei din suma împrumutată. La 20 August 1724 Dimitrie Gorlenko, „polcovnicul oștirii zaporojene” zălogi curțile din Iași mitropolitului Ghedeon pentru suma de 226 lei bătuți. În actul de amanetare Gorlenko arată că a stat în acea curte vro 5 ani și mai bine și că fiind în „țară străină” a primit dela Domnul Moldovei Nicolae Voevod „cinsntă carte de volnicie, ori să le vândă aceale curți, cui s'ar găsi, ori să le zălogească unde va putea”⁵⁾. Se vedea că în vremea aceia Gorlenko se pregătea să parasească Iașii și să se reîntoarcă în Ucraina. În Iași Gorlenko își câștigase mulți prieteni, printre care se afla și mitropolitul Ghedeon. Cu ajutorul lor, pribeagul căuta să creeze în Moldova rusofilă de atunci un curent favorabil cauzei ucrainene. Fiul său Andrei, ginerele lui Dănilă Apostol, rămăsese în Ucraina și prin el Gorlenko întreținea legături cu patria sa⁶⁾.

Curând după aceia sosi la Tighina și un general svedez cu vr'o 600 de Svedezi și 700 de Cazaci ca să erneze în Moldova. Mihai Racoviță îi îndreptă spre ținutul Sucevei ca să erneze acolo. Despre aceasta aflase grupul de armată rusesc care urmărea mișcările craiului svedez. „Bregadirul cu oastea de strajă” lovi fără veste pe Svedezi și pre toți i-au luat de grumaz de i-au dus la robie. „Iar Cazacii au dat într-o luncă de pădure, apărându-se și și-au scutit viața; iar mulți și-au pus și capetele acolo. Ce nici aceștia n'ar fi scăpat, ci i-au lăsat

³⁾ I. CH. ENDEL, o. c., p. 340.

⁴⁾ N. P. SMOLCHINĂ, I. c., p. 213, anexa I.

⁵⁾ Ibid. p. 214, anexa II.

⁶⁾ Ibid. p. 204 urm.

fiind creștini pravoslavnici; au socotit oricine, să nu în- capă pe mâna lui țar Petru că rar fi belit de vii¹⁾. Astfel înțelegeau Românii Moldoveni să ofere azil Caza- cilor pravoslavnici și comandanților lor și să-i scape de ur- gia asupritorilor. Atacul prin surprindere dela Cernăuți a indispus pe Sultan, care detronă pe Mihai-Racoviță din scaunul Moldovei și-l aruncă în închisoare „la Edecole cu toată casa lui“.

Vârsta înaintată de 75 de ani precum și decepțiile și ostenelele războiului nenorocit, zdruncină războiului sănătatea bă- trânului hatman, încât nu i-a mai fost îngăduit de soartă să-și revadă patria iubită. Mazepa muri în exil pe pământul românesc la Tighina. Istoricul Doroszenko, în recenta sa mono- grafie asupra lui Mazepa, pune ziua morții la 2 Octomvrie 1709. Scurt înainte de moarte, Mazepa aruncă în foc toată arhiva sa personală, ca să nu sufere și aceia, pe care inamicii săi îi suspicionau. „Eu am vrut numai binele patriei mele, dar soarta a vrut altfel, Dumnezeu știe pentru ce“, ar fi fost ultimele cuvinte ale războinicului hatman²⁾.

Nicolai Costin, contemporan evenimentelor, fixează data morții lui Mazepa pe ziua de 18 Martie 1710 și ne dă asupra ei următoarele amănunte.

„Într'acest an 1710, la luna lui Martie 18. zile, au murit și Mazepa, hatmanul căzăcesc, la Tighinea, și l-au astrucat în biserică la un sat anume Varnița, ce este lângă cetatea Tighina. De acolo s'au mutat trupul la Galați de s'au îngropat în mănăstire la Sfeti George, și nici acolo n'au avut odihnă. Spun că l-au desgropat Turcii la vremea răscoalei lui Dumitrașcu-Vodă, când au robii oamenii din Galați, de i-au ajuns oasele la țărmurile Dunărei; pe care nici după moartea lui nu l-au răbdut nici pământul“.

„Spun precum la moartea lui s'au găsit 160.000 de galbeni de aur, fără de bani de argint, fără taleri, fără po- tori și fără capeice, și alte scule de aur și argint și fără de haine scumpe. Ce din acești galbeni au mâncat vr'o 40.000

¹⁾ NIC. COSTIN, I. c., p. 69.

²⁾ D. DOROSZENKO, I. c., p. 73.

și craiul șvezesc, iar ceilalți au rămas la mâna nepotului său *Voinarovski*. Așa plătește această lume celor ce nu se satură de lăcomia ei și de mărirea ei. Că avuția lui au rămas la mâna cui n'au gândit; iar el nici parte de țărână odihnitoare trupului lui n'au avut, ce au rămas numai cu tapte, din care faptă multă robie și vărsare de sânge s'au făcut între creștini“.

„Iară după moartea lui, rădicaț au craiul șvezesc hat- man pe pisarul lui Mazepa, pe Filip Orlik, care de atunci tot hătmanește pe loc la Tighinea, nu știu până când; că unde cură apa răpede anevoie este împotriva reperiunei ei a inota. Ce înainte precum se va lucra, vremea va arăta¹⁾“.

Dimitrie Cantemir susține că Mazepa și alții informau pe sultan, că Constantin Brâncoveanu, voevodul Țării-Ro- mânești, ar sta în corespondență secretă cu țarul, că s'ar purta cu gândul de a se rupe dela imperiul otoman, iar pentru cazul când țarul ar intra în Moldova, i-ar fi promis 30.000 de oameni și proviziuni pe mulți ani înainte, și că pentru întărirea acestei alianțe, țarul ar fi făcut pe domnul muntean cavaler al ordinului Sf. Andrei²⁾.

Engel pune moartea lui Mazepa la 22 Septemvrie 1709 și-i dă o vârstă de numai 62 de ani. Prohodul s'ar fi făcut la Tighina, iar înmormântarea la Iași (!). În fruntea carului mortuar, tras de 6 cai albi, ar fi fost purtat buzduganul de haiman împodobit cu pietre scumpe. În urma sicriului pă- șiau femei bocitoare după datina țării³⁾.

Dintre toate relațiile acestea, cea a lui Nicolai Costin pare cea mai vrednică de crezământ. Fapt istoric rămâne, că Mazepa hatmanul și puținii credincioși dintre Cazaci ce i-au mai rămas după înfrângerea dela Poltava, au găsit re- tușiu în Moldova ospitalieră și apărătoare efectivă contra ina- micilor săi. În schimb guvernul habsburgic dela Viena dă- duse ordine severe autorităților austriace din Ardeal, să

¹⁾ N. c. COSTIN, I. c., p. 69 urm.

²⁾ DIM. CANTEMIR, *Istoria Imperiului Otoman*, II, p. 187.

³⁾ S. TOMASZEVSKIY, *Mazepa și politica austriacă în „Memorie Soc. Sevčenko d n L'vov“*, vol. 92, p. 244 urm.

aresteze pe Mazepa, îndată ce s'ar încumeta să calce pe teritoriul habsburgic, și să-l extrădeze fără întârziere țarului rusesc¹⁾.

Soarta tragică a lui Ivan Stefanovicz Mazepa și prin el a Ucrainei, a găsit mare răsunet în Europa. Lordul Byron i-a închinat o odă iar pictorul Horace Vernier a prins în 2 tablouri momente din sbuciumata viață a hatmanului. Orice ar fi judecata istoriei asupra faptelor sale, un merit al său rămâne încontestabil și anume gestul său îndrăzneț de a fi încercat să împingă soarta patriei sale în angrenajul istoriei și să realizeze, cu ajutorul lui Carol al XII-lea, ceea ce n'a izbutit nici Hmelnicki și nici Doroszenko: *independența Ucrainei*²⁾.

Urmașul lui Mazepa în hătmănia Ucrainei a fost Filip Orlik, care, după vorba cronicarului, a tot hătmănit pe loc la Tighina, fără să se fi putut reîntoarce cândva acasă. Străduințele sale în acest scop au rămas zădarnice. Într-o scrisoare către Dănilă Apostol, hatmanul Orlik declară că pacea dintre Rusia și Ucraina poate deveni posibilă numai atunci când Ucraina va rămâne „republică independentă”³⁾, când hatmanul ei va fi liber ales, fără nici o presiune din afară și când țarul nu va impune la conducere oameni străini de norodul ucrainean, ca Moscali, Români, Sârbi ș. a.⁴⁾. Cazacii refugiați n'au mai putut suporta exilul și s'au reîntors mai târziu în Ucraina rusească. Petru cel Mare redusese atribuțiile hatmanului în așa fel, încât el desființă de fapt această demnitate. În locul polcovnicilor aleși, cari comandau regimentele, adică circumscripțiile administrative, împăratul numi ofițeri de încredere. Iar Ucraina era împănată de trupe rusești. După moartea lui Skoropadski, țarul desființă hătmănia și înstitui la Moscova așa numita „Cancelarie pentru afacerile maloruse”.

¹⁾ DOROSZENKO, *Die Ukraine im Lichte der westeuropäischen Literatur*, in „Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin”, vol. I, 1927, p. 8 urm.; cfr. VOLTAIRE, *Histoire de Charles XII*, ed. A. Waddington, p. 132 urm.

²⁾ ENGEL, l. c., p. 321.

³⁾ N. I. KOSTOMAROV, „Mazepa i mazepinŭ” în *Sobranie Soc. Ist. Monogr. Kniga 6*, tom. XVI, St. Petersburg, 1903, p. 739; cfr. N. I. SMOCHINA, l. c., p. 204.

Împărăteasa Catarina I-a continuă politica de opresiune inaugurată de soțul ei. Țarul Petru al II-lea se arată mai accesibil pentru revendicările ucrainene. El desființă „cancelaria malorusă” și instalează pe Dănilă Apostol în demnitatea de hatman (1727). După Engel, Apostol ar fi fost un vrednic urmaș al lui Hmelnicki, care restabili pacea internă, fără să ajungă un trădător al libertății naționale¹⁾. Hatmanul Dănilă Apostol luă parte cu Cazacii săi la luptele contra Astrahanului și alăturarea de Dim. Cantemir a expediția contra Persiei²⁾. Dar după moartea lui Dănilă Apostol, împărăteasa Ana reînființă cancelaria sau „colegiul malorus”. Sub împărăteasa Elisabeta fu reînființată hătmănia și încredințată lui Chiril Rasumovski, fratele soțului morganatic al împărătesei. Hătmănia lui Rasumovski a fost pentru Ucraina o epocă de ordine și pace relativă, în care însă procesul de rusificare a administrației făcea mari progrese. Starea aceasta de lucruri s'a schimbat subit sub împărăteasa Catarina a II-a. Ucrainii cerură nouii împărăteasă să distingă pe Rasumovski, conferind familiei sale hătmănia ereditară. Cererea aceasta, pentru care se adunaseră și semnături, a produs efectul contrar. Împărăteasa desființă la 1764 demnitatea de hatman și trecu atribuțiile acestuia asupra unui guvernator general, ajutat de un colegiu administrativ, compus din sfetnici ruși și ucraineni.

Reforma aceasta trezi grave nemulțumiri în Ucraina. Ucrainii cereau reînființarea hătmăniei și restabilirea vechilor raporturi politice dintre Ucraina și Rusia, pe temeiul „articolelor lui Bogdan Hmelnicki”, care n'ar fi fost abrogate nici odată. Dar nemulțumirile acestea n'au putut abate pe împărăteasă de la hotărârea ei de a disconsidera autonomia Ucrainei și de a prefăce țara într-o simplă gubernie a imperiului moscovit.

În 1775 generalul Potemkin lovi, din ordinul împărătesei, sicurele zaporojene și dădămă astfel și ultimul refugiu al străvechilor tradițiuni căzăcești. Astfel se încheie epoca eroică a Căzăcimii, care mai trăiește doar în literatura po-

¹⁾ ENGEL, l. c., p. 348.

²⁾ BANTSE-KAMENSKI, IV, p. 63.

pulară. Prin tratatul de pace dela Kiuciuk-Kainargi din 1774 Rusia înglobă în hotarele imperiului regiunea ucraineană până la Bug. Iar prin tratatul de pace încheiat la Iași în 1792, ea anexă și „Ucraina Hanului” dintre Bug și Nistru, așezându-și hotarul dealungul acestui fluviu. Prin pacea dela București, Rusia trecu Nistrul și ajunse până la Prut, cuprinzând în granițele ei și o bună parte din Moldova Românească: Basarabia. În 1783 s'a introdus iobăgia rusească și în Ucraina. Cu supunerea bisericii ucrainene din Kiev jurisdicției patriarhiei din Moscova, s'a înlăturat și ultima piedică din calea rusificării depline a Ucrainei¹⁾.

¹⁾ M. Hruszewski, *Die ukrainische Frage* etc. p. 27 urm., cfr. A. I. EFRIMENKO, *Istoria Ukrainskago Naroda*, I—II, St. Petersburg, 1906.

XIII. Raporturile de bună vecinătate între Români și Ucrainiți

După moartea lui Mazepa s'a lichidat și această a doua formă politică prin care a trecut destinul poporului ucrainean. Vechiul imperiu din Kiev a căzut sub loviturile Tătarilor. Republica căzăcească ce pornise din Ucraina, adică dela marca de graniță de pe Nipru, după un avânt războinic, se descompuse în elementele teritoriale din care fusese alcătuită, astfel că uncele se reîntoarseră din nou la Polonia, din care fuseseră desprinse, iar altele se îndreptară spre Rusia țaristă, până ce ajunseră să fie înglobate din nou în hotarele politice ale acestor state.

Legătura organică între aceste două formațiuni politice n'a fost scoasă în relief de nimeni mai bine ca de Miron Costin care în prețioasa sa cronică moldovenească, arată cum „erau Cazacii de neamul lor Ruși, adică rămășiță din oștenii cnezilor rusești, cari după căderea Kievului și subjugarea leșească, au hălăduit pe Nipru în jos până la prăguri, trăind sub ascultarea crailor leșești, slobozi de vecinătate sau iobăgie, în chipul oștenilor, cu hrană slobodă pe Nipru”.

Bogdan Hmelnicki a desfășurat steagul libertății și a luptat pentru dobândirea ei și cu Polonii și cu Ruși și cu Tătarii. Succesele sale au fost însă foarte nestatornice și schimbătoare, ca și forțele politice și militare de care dispunea numai vremelnic. De asemenea au rămas nestatornice și granițele hătmăniei sale, cari nici odată n'au atins Nistrul, necum să cuprindă fâșii din teritoriul Moldovei. În cele din urmă Hmelnicki a recunoscut suzeranitatea țarului rusec, pentru a găsi la Moscova reazemul convenit în lupta sa contra Poloniei. Dar curând războinicul hatman și-a dat seama că Rusia urmărea scopuri egoiste de expansiune și că suzeranitatea ei trebuia să ducă fatale la o anexiune inevitabilă.

De acela Petru Doroszenko, neîncercându-se nici în Ruși și nici în Poloni, preferă suzeranitatea păgână, celei creștine. El se închină sultanului, care-i făgăduie întregirea Ucrainei în hotarele ei etnice, uzurpate de Poloni și de Ruși. Nici în aceste planuri teritoriale așa de îndrăznețe, nu se menționează nicăieri de revendicări ucrainene dincoace de Nistru în Moldova românească. Ci dimpotrivă, după căderea lui Doroszenko, Poarta se gândi să unească polificește țara cu Moldova, încredințând hătmănia Ucrainei lui Duca-Vodă, domn al Moldovei, pentru a realiza astfel *unirea personală* între ambele țări vecine. Nu hatmanul ucrainean ajunsese domn al Moldovei, ci voevodul Moldovei întruni în persoana sa și hătmănia Ucrainei. Catastrofa Turcilor la Viena puse capăt suzeranității lor asupra Ucrainei și prin aceasta se sparse și uniunea personală dintre Ucraina și Moldova.

Rusia lui Petru=cel=Mare deveni tot mai amenințătoare, decând nici Polonia și nici Turcia nu-i mai puteau opune o împotrivire serioasă în Ucraina. Atunci Mazepa recurse la ajutorul svedez, pentru salvarea republicei căzăcești. Dar soarta i-a fost vitregă. Înfrângerea dela Poltava a pecetluit soarta Ucrainei, iar nenorocitul hatman găsi refugiu și adăpost pe pământul ospitalier al Moldovei, unde și muri. Dar nici îndrăznețele planuri ale lui Mazepa nu atingeau pământul Moldovei, a cărui integritate a fost lezată numai mai târziu de Austria și Rusia în mod samavolnic și din năzuințe imperialiste și nicidecum cu revendicări de pretense drepturi etnice sau istorice, precum se face astăzi.

Revendicările teritoriale ale Ucrainiilor se opriau totdeauna la Nistru. Credința aceasta era așa de înrădăcinată în conștiința obștească, încât palatinul de Braclav, Marfin Chometovski, putea să declare într'un act de hotărnicie din 14 Octombrie 1703 că: „*Inter nos et Valahiam ipse Deus flumine Tyra dislimitavit*”, adică între Ucraina și România însuși bunul Dumnezeu a săpat un hotar veșnic prin apa Nistrului¹⁾.

În domeniul vieții politice, ca și în cel al vieții culturale și bisericești, Românii s-au validat totdeauna ca prieteni

și buni vecini ai Ucrainiilor. În armatele căzăcești elementul românesc era foarte numeros și foarte bine apreciat. Români ca Apostol, Movilă, Pușcariu și alții, au îndeplinit cu vrednicie roluri istorice de hatmani ai Căzacylor. Numărul polcovnicilor români era destul de mare. Nu era luptă mai grea, la care să nu fi luat parte și contingente de Români. Iar față de pribegii ucraineni, Moldovenii s'au arătat totdeauna cu prietenie și dragoste creștinească. Pribegii de seamă ca Horlenko, petreceau la Iași în cercul boerilor români. Pe tovarășii de luptă ai lui Mazepa, refugiați în Moldova, Românii i-au protejat și apărat contra urmăritorilor lor. Nicolae Costin arată, că pe aceștia Moldovenii i-au scăpat, „fiindcă erau creștini pravoslavnici și fiindcă socotea oricine să nu încapă pe mâna țarului că i-ar fi belit de vii”.

Hatmanul Iurașco Hmelnicki a fost salutat la trecerea sa prin Iași de însuși cronicarul Miron Costin, cu o frumoasă cuvântare în limba latină, prin care din toată curățenia inimii ura noului hatman să ajungă cu bine în patria sa și să fie primit acolo cu încredere de ai săi.

Ca hatman al Ucrainei, Duca-Vodă și-a câștigat merite cu așezarea și reîmpopularea țării și cu înviorarea vieții economice și culturale. Scrisoarea sa către Samoilovici dă cea mai bună dovadă pentru solitudinea sa față de nouii săi supuși ucraineni.

Aceste raporturi de prietenie și bună vecinătate s'au menținut neclintite până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, când centrul de propagandă ucraineană se mută dela Kiev la Liov, capitala Galiciei austriace. În istoricul problemei ucrainene, care servește de introducere la studiul de față, s'a arătat mai pe larg, cum ideea națională ucraineană, izgonită de atotputernicia țaristă din domeniul preocupărilor politice, își luă refugiu în poezia populară, pe care nimeni nu o putea smulge din sufletul norodului. În regiunile Niprului amintirea luptelor eroice pentru libertate nu despăruse nici odată din conștiința națională ucraineană. Pornind dela studiul datinelor și obiceiurilor populare, cărturarii matoruși începură să-și dea seama de marea deosebire ce există între folclorul ucrainean și cel rusesc. Constatările

¹⁾ HURMUZANI, Documente II, Supl. III, pag. 293.

acestea îi transpuneau învoiar în domeniul politic, trezind dorul de a vedea reinviind vremurile bătrâne. Astfel luă ființă asociațiunea literară ucrainene mai ales în raza de influență a universității din Harkov, unde amintirea eroizmului căzăcesc era mai vie. Acolo apărură și primele publicațiuni folkloriste în dialectul malorus. În fruntea acestor asociați. literare stetea „Frăția Chiril și Metodie”, care luă ființă la 1848 în Kiev, la îndemnul istoricului Kostomarov. Din cercul ei făcea parte și scriitorul *Taras Szevczenko*, cel mai credincios interpret al suferințelor naționale și al năzuințelor și dorurilor politice neîmplinite. El nădărdia că:

„Se vor libera curând
Oamenii încătușați;
Va suna ceasul judecății,
Se vor rosti munții și Nipru”.

În cercul de activitate al acestor asociațiuni intrau și preocupările de ordin politic și social. Dar cum față de vigilența guvernului țarist, scopul adevărat al mișcării nu se putea spune pe față, s'a recurs la expedientul unei *federatiuni panslave* sub sceptrul țarului, din care să facă parte și *Ucraina autonomă*. Dar și aceasta era prea riscantă pentru vremurile acelea și de aceea guvernul țarist luă din timp măsuri drastice contra acestor mișcări „separatiste”. Prin un ucaz imperial din 1876 se opri orice publicație în limba malorusă, precum și importul de scrieri de acest fel, ce veniau din străinătate.

În condițiunile acestea propaganda politică ucraineană nu mai putea fi continuată cu succes în vechea Ucraină căzăcească. Centrul propagandei trebuia să fie transpus în alt loc, unde se prezentau condițiuni mai prielnice pentru desfășurarea ei. Și acel loc era *Liovul*, capitala Galiciei austriace, unde guvernul habsburgic tolera cu plăcere o mișcare ce era îndreptată contra integrității imperiului rusesc. Populațiunea ucraineană de acolo, *unită de mult cu biserica catolică*, putea fi folosită foarte bine pentru scopurile acestea.

Dar guvernul habsburgic mai avea încă și un alt motiv să canalizeze această mișcare, adică acela de a o putea

îndrepta contra *preponderanței politice poloneze* în Galiciă și a celei *românești* în Bucovina. Scopul principal putea fi atins prin combaterea efectivă a propagandei naționale rusești în Galiciă și Bucovina și prin sprijinirea și încurajarea mișcării ucrainene îndreptată contra Rusiei ortodoxe.

Încă de pe la 1835 istoricul Pogodin, secondat de Zubrycki, propovăduia în Galiciă credința în unitatea nordului rus din Carpați până în Urali și de acolo până la Vladivostok. Iar la 1866 apărură la Liov organul rusofil „*Slovo*” pentru susținerea, și pe cale publicistică, a acestei credințe. Mișcarea aceasta fu continuată apoi de Dudykievicz și existinsă și asupra *Bucovinei* și *Rusiei Subcarpatice*, aderenții își ziceau *Ruteni-bătrâni*, spre deosebire de *Ruteni-fineri*, cari profesau credințe politice ucrainene.

Mișcarea național-ucraineană cuprinse mai întâi în mrejele ei tineretul dela seminarul unit din Liov. În frunte erau Szaszkiewicz, Holowacki și Wagilowicz, cari porniau și ei, ca și conaționalii lor dela Nipru, dela cultivarea folklorului ucrainean prin publicarea de poezii populare în „*Zina Nistrului*” (Rusalka Dnistrowaja) la 1837, ca o contrabalansă a acțiunii lui Pogodin. Guvernul austriac nu-și dădea încă bine seama de scopurile radicale opuse ale ambelor mișcări. Dar cum Austria era stăpânită de idei feudale, guvernul ei nu putea privi cu ochi buni o asemenea mișcare democratică-nihilistă, și de aceea o opri, dând curs liber mișcării rusofile, mai ales la 1848, când era silită să solicite intervenția armatelor rusești în Transilvania, pentru a înăduși mișcările revoluționare de acolo.

După potolirea revoluției dela 1848, Austria începu să-și dea seama că nici curentul ucrainean, dar nici cel rusofil nu cadrau cu politica ei de stat. De aceea ea căută să încadreze pe Ruteni, cum se numiau ei atunci, în planurile ei politice, și anume să facă din ei masa de manevră, pe care să o poată întrebuința, după nevoi și împrejurări, când contra Polonilor în Galiciă, când contra Ungurilor în Rusia Subcarpatică, când contra *Românilor în Bucovina*. În scopul acesta contele Stadion, guvernatorul Galiciei, „descoperi”

politiceste pe Ruteni și li dădu tot concursul la organizarea lor națională. Astfel luă ființă consiliul lor național „*radska ruska*” din Liov cu organul ei de publicitate „*Zorja Halyccka*” adică Zorile Galiției. Programul politic era împărțirea Galiției în două, în așa fel, ca din partea orientală să se alcătuiască o nouă „provincie de coroană” autonomă, căreia să i se înglobeze și Bucovina. În provincia aceasta limba oficială urma să fie cea rutenă, atât în administrație cât și în școală și biserică⁴⁾.

Dar programul acesta politic a încăput între două focuri, cel polon din flancul stâng, și cel român din flancul drept, astfel că el n'a putut fi realizat. Până la războiul mondial Austria, încolțită de Poloni și de Români, n'a putut satisface pretențiile Rutenilor în această privință, mărginindu-se cel mai mult la întărirea situației lor atât față de Poloni în Galiția, cât și față de Români în Bucovina. Și aceasta mai ales depe la 1890 încoace, când prin trecerea marelui luptător pentru cauza ucraineană, a profesorului Mihail Hruszewski, dela Kiev la Liov, mișcarea națională rutenă primi un nou avânt și se și războtează în ucraineană. Revindicările politice ale partidului național-democrat, creat de Hruszewski, sunt cele vechi, culminând în cererea ca teritoriul locuit de Ruteni în Austria, să formeze o provincie aparte și unitară, cu o largă autonomie administrativă și legislativă. În scopul acesta Galiția să fie împărțită în două în așa fel, ca partea rutenă să fie unită cu Bucovina într-o provincie de coroană proprie, cu administrație autonomă și cu dieta ei provincială. Pentru înfăptuirea acestui plan politic cu un ceas mai degrabă, fruntașii ucrainieni din Galiția și din Bucovina dădeau guvernanților dela Viena să înțeleagă că realizarea acestei *Ucraine Mici*, un fel de Piemont revendicativ, ar fi numai prima etapă în drumul triumfal al Habsburgilor spre inima Rusiei țariste, care trebuia să ducă la înfăptuirea *Ucrainei Mari* din Carpați până în Caucaz sub supremația Austriei. Din această mare Ucraină urma să facă parte și țările române Bucovina și Basarabia,

⁴⁾ I. KREVECKI, *Împărțirea Galiției*, în „Mem. Soc. Szewcenko”, 93—94, 1920; cfr. „*Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*”, 1, p. 297 urm.

ba chiar și Moldova până la Siret, dacă nu chiar întreagă. Într-o vreme arhiducele Franz-Ferdinand, nenorocitul moștenitor al tronului habsburgic, se visa chiar *Împărat al Ucrainei*, iar plăzmuitorii acestor planuri fantastice se grăbeau chiar să răspândească broșuri și ilustrații amăgitoare, care înfățișau ceremonialul încoronării arhiducelui ca hatman al Ucrainei la Kiev.

Pentru accentuarea și mai vădită a acestei politici fantastice și pentru adâncirea popularității habsburgice în părțile largi ale populației ucrainene, împăratul Franz-Josef se hotărî să trimită pe nepotul său, arhiducele Karl, îndată după căsătoria acestuia cu prințesa Zita, în garnizoană la Colomea, în centrul populației ucrainene din Galiția. Arhiducele a fost acolo aclamat de Ucraini care își puneau toată nădejdea în el și în Casa de Habsburg. Dela Colomea arhiducele Karl vizita adese și Cernăuții, unde cumpara broderii românești pentru a aduce nițică variație în decorul locuinței sale din Colomea, împodobită numai cu produse ale hârniceii populare ucrainene și huțanești. În felul acesta căută diplomația austriacă să câștige simpatia populației ucrainene în pragul izbucnirii războiului mondial, când se aștepta prăbușirea Rusiei și ridicarea pe ruinele ei a unei Ucraine-Mari, sub flamura habsburgică.

Așa se explică faptul că la izbucnirea războiului mondial se organizează, sub auspiciile guvernului austriac, o *legiune de voluntari ucraineni*, chemată să năvălească în Ucraina rusească și să cheme pe conaționalii lor de acolo, ea pe vremea lui Hmelnicki, la răscoala contra țarismului și la proclamarea Ucrainei independente. Zelul acestor patriotici a fost imitat și în Bucovina de renegatul Nicolai Wassilko, care chemă populația huțanească sub arme, formând din ea o legiune de Ucraini bucovineni, care avea menirea să oprească, sub comanda iperzelosului comandant de jandarmi *Eduard Fischer*, invazia armatelor țariste în Bucovina. Înarmați cu pistoale și săcalușuri, legionarii ucraineni fugiau când pământul în fața trupelor regulate rusești, până la complota lor risipire și nimicire. Pilda vinovată și ușuratică a

lui Nicolai Wassilko a fost urmată de Aurel Onciul cu legionarii români, cari suferă același lamentabil eșec¹⁾.

În cursul războiului mondial, când armatele țarului se revărsau cotropitoare asupra Bucovinei și Galiției și când Austria avea nevoie de simpatiele Ucrainților, promisiunile ei față de aceștia curgeau gârlă, amăgindu-se unii pe alții. Aceștia se încredeau prea mult în puterea de rezistență a Austriei, acel conglomerat politic hibrid și de mult menit pierii.

În urmărirea scopurilor lor politice, conducătorii ucraineni au nesocontat însă pe vecinii lor poloni și români. Ucrainții, cari de sute de ani n'au trăit în statul lor național, au pierdut noțiunea granițelor etnice și politice. În drumul aspirațiilor lor, ei trebuiau fatal să se izbească de Poloni, cu zeci de milioane de conaționali și cu străvechi tradițiuni politice până la Nipru. Ei au desconsiderat și pe Români, cari în tot trecutul lor, precum am văzut, n'au comis niciodată vre-un act de ostilitate contra Ucrainților, ci dimpotrivă au luptat alături de ei și le-au oferit ospitalitate largă, de câte ori aveau nevoie de ea. Oamenii lor cu răspundere au mai scăpat din vedere că Români din Bucovina, ca și cei din Basarabia, aveau la spatele lor milioane de conaționali liberi, gata ori când să sară în ajutorul lor și să-i desrobească, precum s'a și întâmplat de fapt în războiul mondial. În loc deci să caute o înțelegere cu vecinii lor de sub jugul străin, dela om la om, dela popor la popor, Ucrainții s'au biziuit prea mult pe guvernul dela Viena, așteptând totul dela atotputernicia lui. În miopia lor politică, ei nu-și dădeau seama, că guvernul austriac, oricât de binevoitor ar fi fost față de ei, nu putea disconsidera în așa măsură pe Poloni și Români, încât să-i împingă la o dușmănie fațisă contra Austriei. Greșelile acestea politice s'au răzbunat la sfârșitul războiului mondial, când Ucrainții, după ce Austria muribundă își retrase mâna protectoară dela ei, au rămas complet izolați și părăsiți de toți vecinii, a căror prietenie dănuși n'au cultivat-o nici odată.

¹⁾ Cfr. Ed. FISCHER, *Warum Tausende sterben mußten*, în „Wiener Sonntags-Zeitung“, 1928, Nr. 15—26. TEODOR BALAN, *Bucovina în războiul mondial*, Cernăuți, 1929. În „Cădru Cosminului“, IV, p. 24 urm.; ION I. NISTOR, *Unirea Bucovinei*, București, 1928 p. 14.

XIV. Înăsprirea disensiunilor dintre Români și Ucrainții austriaci în timpul războiului mondial

La izbucnirea războiului mondial, disensiunile de până atunci între Români și Ucrainți luă un caracter cu mult mai serios și mai amenințător. Și Români ca și Ucrainți își dedeau seama că a sunat ceasul marilor hotărâri. Punctul de vedere al Românilor bucovineni era clar și precis. Ei nu doriau alta decât repararea furtului de țară dela 1775, prin reînvoarea lor la patria mamă cu întreaga lor zestre, morală, culturală și teritorială. Vechi și nestrămutat rămăsese hotarul dela Ceremuș, Colacin și Nistru față de Polonia. Austriacii îl respectară neatins între Galiția și Bucovina. Români luptaseră 6 veacuri pentru apărarea lui și ei nu cereau altceva decât respectarea acestei granițe și din partea Ucrainților, cărora în cursul istoriei nu li stătuseră nici odată în calea naștinților legitime spre realizarea idealului lor național.

Am văzut că în trecutul istoric de sute de ani, raporturile de vecinătate între Români și Ucrainți au fost din cele mai bune și mai cordiale. Ucrainți din Galiția au găsit totdeauna la Români din Moldova învecinată cea mai largă bunăvoință și cea mai prietenoasă vecinătate. Intervenția voievozilor moldoveni în favorul lor și numeroasele ctitorii bisericesti din Galiția dau cea mai bună dovadă despre aceasta. Stăpânirile moldovenesti în Pocuția și în Ucraina, au fost bine primite de populația ucraineană. Români erau socotiți ca izbăvitori de jugul străin, feudal și catolic. Aminarea lui Ștefan-cel-Mare trăiește, precum am văzut, în poezia populară ucraineană. De altfel aceste stăpâniri au fost numai vremelnice și nici când Români nu s'au gândit la cuceriți războinice pe socoteala vecinilor lor.

Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că în vechime aspirațiunile politice ucrainene n'au fost îndreptate

nici odată contra integrității țării noastre. Acest respect față de drepturile noastre imprescriptibile asupra pământului românesc a găsit chiar cea mai frumoasă expresie într-o declarațiune oficială, că însuși bunul Dumnezeu prin apa Nistrului a săpat un hotar veșnic între Români și Ucraini. Nu cunoaștem nici o mărturie istorică, prin care Ucrainii să fi ridicat pretenții întemeiate asupra teritoriului românesc. De aceia până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, între Români și Ucraini, au și dăinuit cele mai prietenoase raporturi de bună vecinătate, neavând nici unii nici alții ceva de împărțit între ei.

De prima inadvertență față de Români, se făcură vinovați Ucrainii numai în clipele hotărâtoare dela 1848, când se opuseră deslipirii Bucovinei de Galiția și constituirii ei într-o provincie autonomă românească, cerând înglobarea ei la Galiția ucraineană. Cererea a fost respinsă de constituanta dela Kremsir, dar ghimpele a rămas în rana care nu s'a închis până la unirea Bucovinei cu patria mamă. De atunci încolo Ucrainii n'au conștientizat pe Români bucovineni cu fel de fel de contestațiuni și proteste contra caracterului românesc al Moldovei-de-Sus sau Bucovina, adevărat faget sau „*silva faginalis*” a documentelor vechi, cum încercară ocupanții austriaci din 1775 să răsboteze acest vechiu ținut al Moldovei, pentru a masca cu un nume fictiv furtul de țară în ochii diplomației europene. Agitațiunea aceasta mergea crescând, până ce autorul faimosului „*Glas către norod și indeosebi către norodul rusesc din Bucovina*” declară sus și tare că Ucrainii sunt norodul cel mai numeros în Bucovina, că ei ar fi ajuns stăpâni în țara aceasta și că toți ceilalți câți ar fi năvălit mai târziu în această țară să aibă respect de ei, o pretenție care trezi indignarea pâna și a blajinului profesor de teologie Vasile Repta, mitropolitul Vladimir de mai târziu.

Originea Ucrainilor din Bucovina și raportul lor numeric față de Români a format obiectul unui studiu amănunțit. Rezultatele au fost expuse de autorul acestei scrieri într-o lucrare mai mare apărută la București și în limba

germană, ca să fie astfel accesibilă și cercetătorilor neromâni¹⁾. Rezultatele se bazează pe documente și n'au fost până acum contestate de nimeni, astfel că ele rămân definitive. Așa fiind este de prisos de a mai insista și aci asupra lor²⁾.

În schimb am insistat mai pe larg în capitolele precedente asupra prefinșelor drepturi istorice asupra Bucovinei, pe care scriitorii ucraineni încearcă să le construească, cum era diploma bîrlădeană și izvodul de orașe moldovenesti din anexa unei cronici ucrainene din secolul al XV-lea³⁾.

Dar cu toate acestea, conducătorii ucraineni, căci de ei este totdeauna vorba și nu de populațiunea ucraineană ca atare, n'au încetat nici odată de a provoca pe Români prin nedreptele lor revendicări teritoriale în Bucovina. Pe chestiunea aceasta Români adevărați au fost și au rămas totdeauna intratabili. Înțelegem pe adevărații reprezentanți ai conștiinței naționale românești și nici decum creaturile guvernului austriac, din Bucovina, de pînura unui Aurel Onciul și tovarăși, cari se complăceau în rolul de preluși reprezentanți ai Românilor bucovineni în parlamentul din Viena și cari, în cursul întregii lor vieți, au rămas cu totul străini de înaltele aspirațiuni politice și culturale ale neamului din care făceau parte.

Provocațiunile lor la adresa Românilor deveniră insuportabile mai ales în timpul războiului mondial, când frunții ucraineni se complăceau în rolul lor interesat de mari patrioți austriaci, desolidarizându-se în privința aceasta de reprezentanții celorlalte naționalități din Austria cum erau Români, Itaheni, Slovenii, Sârbi, Croați, Cehii și Poloni. De aceia și la sfârșitul războiului dășii au rămas singuri-singurei, fără nici un sprijin din nici o parte.

La începutul războiului reprezentanții Ucrainilor în parlamentul din Viena visau mereu de înfăptuirea Ucrainei Mari. Înfrângerile dureroase ale armatelor austriace în Galiția însă îi făcură mai modești în pretențiunile lor. Ei erau gata

¹⁾ Ion I. NISTOR, *Românii și Rutanii în Bucovina*, ediția Academiei Române, București 1915, pp. 209; *Der nationale Kampf in der Bukowina*, București 1918, pp. 227 cu o hartă etnografică și anexa.

²⁾ Cfr. capitolul: Originea elementului ucrainean din România, p. 65 urm.

³⁾ Cfr. mai sus, p. 49 urm.

să se mulțumească deocamdată și cu înghițirea *Ucrainei Mici*, alcătuită din Galiția Orientală, *Bucovina* și Rusia Subcarpatică. Această formă politică constituia programul minim al aspirațiilor Ucrainților din Austro-Ungaria. În ședința „Reichsratului” austriac din 12 Iunie 1917 deputatul galițian Romanczuk făcea următoarea declarație politică în numele clubului ucrainean:

„Cele trei și jumătate milioane de Ucrainți austriaci, cu jumătatea de milion de Ucrainți din Ungaria, cu cei treizeci milioane de Ucrainți din Rusia și cu jumătatea de milion de Ucrainți din America formează o unitate națională, ale cărei părți trebuie să năzuească fiecare în sfera sa și fără neglijarea împlinirii datoriei față de statul în care trăiește, spre o dezvoltare națională unitară. La rândul lor Ucrainții din Galiția, pretind în special despărțirea Galiției de Est de cea polonă de Vest și unirea acestei Galiții Orientale cu *Bucovina nord-vestică* într-o provincie autonomă ucraineană, la care, în caz de reorganizare a monarhiei habsburgice, să se atașeze și partea nord-estică din Ungaria pentruca în această Galiție nouă, dară totuși răzîmată pe vechi temelii istorice, Ucrainții austro-ungari să nu rămână mai pe jos față de conaționalii lor din Ucraina rusească¹⁾”.

Din declarația deputatului Romanczuk rezultă deci clar că aspirațiile politice ale Ucrainților cuprindeau și *Bucovina*, care, cel puțin în parte, urma să fie înglobată în provincia ucraineană. Năzuința aceasta iese și mai bine la iveală din declarația pe care renegatul Nicolae Wassilko o făcu în ședința Camerei austriace din 16 Iunie 1917. În calitate sa de reprezentant al Ucrainților bucovineni, Nicolai Wassilko arată că aceștia se declară solidari cu conaționalii lor din Galiția în aspirațiile lor politice, stând și ei sub stăpânirea aceluiasi ideal politic ucrainean, ce culminează în unirea tuturor ținuturilor ucrainene în hotarele aceluiasi stat național. În sensul acesta Wassilko dezvoltă următorul program politic pentru Ucrainții habsburgici:

„Crearea unei provincii care să cuprindă toate regiu-

¹⁾ *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Oesterr. Reichsrates im Jahre 1917, XXII, Session, Bd. I, 4. Sitzung p. 151 urn*

nile ucrainene ale monarhiei habsburgice și care să se bucure de autonomie națională, să facă parte din Austria și să rămână sub stăpânirea împăratului Austriei”.

Wassilko încheieă cuvântarea sa cu adâncă încredere în izbânda steagurilor austriace pe Isonzo pentruca Ucrainții din Rusia să poată fi liberați de sub jugul țarist, iar cei din Galiția izbăviți din robia polonă¹⁾. În acelaș sens se rosti și deputatul *Kost. Lewyckyj* în ședința Camerei din 16 Iunie 1917, cerând unirea tuturor teritoriilor ucrainene într-o țară autonomă și recunoașterea internațională a caracterului ei ucrainean²⁾.

Nu încapă deci nici o îndoială că la noua provincie ucraineană urma să fie înglobată și *Bucovina* sau cel puțin o bună parte din suprafața ei. În înțelesul acestor declarațiuni urmară tratativele de pace cu delegații radei ucrainene din Kiev.

Simultan cu propaganda ucraineană, dar în opoziție cu ea, prinsese rădăcini în *Bucovina* și *Galiția* și o altă mișcare politică, mișcarea panrusă, susținută din răspunderi de cercurile panslaviste din Petrograd. Detunțați de Ucrainți și persecutați de Austriaci, capii acestei mișcări prinseră curaj cu ocazia repetatelor ocupațiuni rusești în *Bucovina* și *Galiția*. Ținta aspirațiilor lor era în fond identică cu cea a Ucrainților. Și dânsii tindeau la unirea Rusiei Carpatice adică a *Galiției*, *Bucovinei* și *Rusiei Subcarpatice* cu Rusia Moscovită, dar sub sceptrul țarului ortodox, spre deosebire de Ucrainți, cari preferau sceptrul habsburgic catolic. Într'un caz și în altul, *Bucovina* era primejduită ca o țară românească ce se găsea în drumul aspirațiilor panslaviste. Iar când Rusia țaristă căzu pradă instigațiilor bolșevice, conducătorii mișcării carpatoruse din *Bucovina* și *Galiția* pierdură pofta de a mai râvni la unirea Carpatorusiei cu Republica sovietelor, ci reclamară, prin un memoriu adresat conferinței de pace din Paris, constituirea unei provincii autonome carpatoruse, care să cuprindă în hotarele ei *Galiția*, *Bucovina* și *Ungaria nord-vestică*.

„Noi dorim să obținem — se zicea în acel memoriu —

¹⁾ *Stenographische Protokolle, Bd. I, 8. Sitzung, p. 396—398.*

²⁾ *Ibid., 10. Sitzung p. 423 urn.*

dela conferința generală de pace o frontieră sigură pentru teritoriul nostru național, pentru ca în viitor nici un membru al națiunii noastre să nu mai suspine sub jugul vecinilor desagreabili. Noi dorim libertate deplină pentru compatrioții noștri". „Teritoriul Carpatorusiei rupt din vechea monarhie austro-ungară trebuie să cuprindă în granițele sale următoarele orașe și sate: „*Orașul Siret, apoi râul Siret până la Storojineț, iar de acolo Cosciua, Straja, Putna, Sucevița, Căcica, Gura-Homorului, Cărlibaba, Pasul Stiol, iar de acolo culmea Carpaților până la Sighetul Marmăției, etc. etc.*"¹⁾.

După memoriul aceasta aprădă două treimi din suprafața Bucovinei urma să fie înglobată în *Carpatorusia*, cu orașele Cernăuți, Storojineț și Siret, rămânând ca granița să atingă comunele Straja, Putna lui Ștefan-cel-Mare, Sucevița Movileștilor, Mănăstirea Homorului, Vatra-Moldovitei și apoi toți munții Maramureșului cu orașul Sighetul-Marmăției. Se îndurase Rusofili să lase Românilor orașele Rădăuți, Suceava și Câmpulung. Iată deci cari erau planurile Carpatorușilor privitoare la Bucovina și cari în revendicările lor teritoriale nu se deosebiau în fond prin nimic de Ucraini.

Pretențiile ucrainene cu privire la Bucovina treziră resentimente adânci în sânul populației românești din Bucovina. Sub presiunea evenimentelor, reprezentanții bucovineni din parlamentul din Viena declarară prin roștul deputatului Constantin Isopescul-Grecul, că „întâmplându-se să fie dată necesitatea ca districtele ucrainene să fie separate de Bucovina, spre a fi încorporate teritoriului administrativ ucraino-galițian, compatrioții noștri ucraineni nu vor întâmpina la noi Românii greutăți prea mari"²⁾. Atitudinea aceasta așa de conciliantă a deputaților bucovineni a stârnit un vifor de indignare în rândurile refugiaților români din Iași, a voluntarilor bucovineni dela Kiev și a întregii populații române

¹⁾ Suppuque, *Les Russes des Karpathes, délaissés, et dignes de protection*. L'imprimerie S. Cynllus, Marbourg, fără indicația anului, p. 13 urm. semnat într-o altă și de preotul bucovinean *Casian Bohatyretz*.

²⁾ *Stenographische Protokolle*, vol. I, ședința 10, p. 430 urm.

din Bucovina, care prin organul ei oficial: „*Viața Nouă*“ din Suceava, scria la 27 Octombrie 1918¹⁾: „Cât pentru Bucovina avem impresia că deputații noștri din parlament s'au prea grăbit a consimți la desmembrarea Bucovinei prin cesiunea celor „patru districte ucrainene“ de peste Prut. Bucovina este o unitate istorică și geografică; ea este pământ curat românesc, nu numai dela Suceava până la Prut dar și dela Vatra Dornei până la Nistru. În acest pământ s'a organizat dela a doua descălicare viața de stat românesc. Bucovina ni-a rămas moștenire, așa cum este în întregimea ei, dela înaintașii noștri și datori suntem să o păstrăm neștirbită vremurilor 'viitoare'. Acesta era singurul răspuns demn ce se putea da celor ce râvniau la Bucovina românească în întregime sau în parte.

¹⁾ *Viața Nouă*, V, Nr. 20, 1918, Oct. 27

XV. Ucraina rusească și Basarabia

Amintisem mai sus că prin uzazul imperial din 1876 se opri orice fel de publicație în limba malorusă. În condițiile acestea viața națională ucraineană fu stânjenită în avântul ei, iar tendințele politice autonomiste înădușite cu desăvârșire. Epigonii lui Szevczenko nu se puteau ridica la înălțimile creațiilor poetice atinse de el. Numai la 1881 se produse o ușurare la cenzura publicațiilor ucrainene, admitându-se piese de teatru în „dialectul” ma.orus sau ucrainean. Revoluția rusească din 1905 produse oarecare schimbări în raporturile acestea așa de încordate. Noua constituție rusească îngădui Ucrainților anumite libertăți în manifestațiunile lor publice și naționale. Reaparură din nou publicațiuni literare și chiar politice în limba ucraineană, ba începură chiar să se formeze și partide politice maloruse. Reprezentanții Ucrainților intrară în „duma” imperială cu programul lor moderat, căutând deslegarea problemei lor naționale în hotarele Rusiei țariste. Kostomarov și Kulicz susțineau de mult unitatea națiunii ruse în cele trei ramuri ale ei, veliko-malo-și bielorusă, fiindcă după părerea lor Ruși fără Ucrainți și Ucrainți fără Ruși n'ar putea trăi. Mișcarea ucraineană separatistă era considerată în Rusia ca o „*intrigă austriacă*” pusă la cale de „*uniți*” pentru risipirea imperiului pravoslavnic rusesc.

În „dumele” următoare mișcarea ucraineană se cristalizase tot mai mult în jurul ideii federalizării imperiului și a auto-determinării a marilor grupuri naționale după originea lor etnică. În „duma” a patra se ridicau voci autorizate, cari să recunoască că mișcarea ucraineană este o realitate de care trebuie să se țină seamă¹⁾.

¹⁾ Cfr. CONSTANTIN MATZIEVICI, *Memoire sur la Question Ukrainienne*, Bucarestii 1920, p. 10 urm.

În timpul războiului mondial, Ucrainiții își făceau datoria în rândurile armatei rusești, luptând contra conaționalilor lor uniți din armata austro-ungară și participând la bucuria izbânzilor din primii ani ai războiului. Ocuparea Galieiiei Orientale și a Bucovinei de către armatele țarului îi făceau să creadă că aspirațiunile lor naționale vor putea fi realizate prin dobândirea unei largi autonomii naționale în cadrul uriașului imperiu slav din Carpați până la Vladivostok. În această ideologie trăiau Ucrainiții la izbucnirea marelui revoluții rusești din 26 Februarie 1917.

Și în adevăr, îndată după izbucnirea revoluției, pe care Miliukov o numește *națională*, spre deosebire de cea *internțională* din 25 Octombrie¹⁾, prin Martie se și prezintă o deputație ucraineană la Petrograd cu cererea de a introduce limba ucraineană în administrație, justiție și în școală, precum și numirea unui comisar al Ucrainei pe lângă guvernul rus. La 6 Aprilie 1917 se întrunesc la Kiev primul mare „congres național panucrainean”, la care participă peste o mie de delegați din toate regiunile locuite de Ucrainiți. După desbateri foarte animate congresul ceru reorganizarea Rusiei pe bază federalistă, recunoașterea autonomiei naționale a Ucrainei și introducerea regimului republican.

Congresul a trecut îndată la realizarea autonomiei Ucrainei, prin alegerea unei reprezentanțe naționale, „rada centrală”, compusă din 150 de delegați ai diferitelor asociații culturale, profesionale și economice. Rada se și constituie îndată și alege din mijlocul ei un fel de delegație permanentă, așa numitul „secretariat general”, un fel de guvern național, ca organ executiv de cărmuire a Ucrainei, în frunte cu V. Vinicenko, A. Șulghin, S. Petliura ș. a. Dar guvernul provizoriu din Petrograd refuză să recunoască guvernul ucrainean, pe motivul că nu se știe dacă „rada centrală” este sau nu expresia liberă a voinței norodului, ceea ce făcu pe istoricul M. Hruszevski, președintele radei, să exclame:

¹⁾ PAUL MILIUKOW, *Rußlands Zusammenbruch* Obeisk-Verlag, Berlin 1925, I pag. 22.

„Sărbătoarea revoluției s'a sfârșit, începe ceasul cel groaznic”²⁾.

Lupta aceasta cu guvernul central dură câteva luni, în cursul cărora Ucrainiții ținură mai multe congrese, iar „rada” lansă la 10 Iunie primul ei manifest „*univerzal*”, prin care cerea autonomia Ucrainei, dar în hotarele Rusiei. După multe tratative guvernul provizoriu din Petrograd recunoscă la 3 Iulie în principiu această autonomie, rămânând să se hotărască mai târziu asupra granițelor Ucrainei autonome. Ucrainiții revendicau pentru ei 10 gubernii, câtă vreme guvernul provizoriu nu voia să li recunoască decât 5. „Rada” lansă un al doilea „*univerzal*”, prin care decretă recunoașterea autonomiei ucrainene. Tratativele cu privire la granițele Ucrainei continuau încă și se încheiară cu un compromis.

Prin ucazul din 4 August 1917, guvernul provizoriu al Rusiei, recunoscă autonomia Ucrainei în cadrul statului federativ rusesc asupra guberniilor Kiev, Volhinia, Podolia, Poltava și Cernigov, rămânând ca asupra celorlalte 5 gubernii, revendicate de Ucrainiți, să se aștepte plebescitul care să arate dacă populațiunile acestor gubernii doresc să se unească cu Ucraina sau să rămână mai departe la Rusia.

La început *Basarabia* nu figura între guberniile revendicate de Ucrainiți pentru noua lor republică, ceea ce ar dovedi că ei recunoșteau drepturile imprescriptibile ale Românilor asupra acestei provincii, ruptă ca și Bucovina din trupul Moldovei. Iar pentru *Românii Transnistrienți* se rezervase chiar 4 locuri în „rada centrală” din Kiev³⁾.

Prin actul din 4 August 1917 Rusia recunoscă independența legislativă a Ucrainei, precum și secretariatul din Kiev ca guvern provizoriu. Cu guvernul ucrainean recunoscut de Ruși se grăbi Austria să trateze pacea separată, precum se va arăta mai la vale.

Dar evenimentele începură să se precipite. La 24 Octombrie 1917 bolșevicii lui Lenin și Troțki răsturnară gu-

²⁾ V. STANKEVICZ, *Судбы народовъ России* Berlin 1921, pag. 140; ȘT. CIOBANU *Unirea Basarabiei*, București 1929, p. XXVII urm.; P. CAZACU, *Moldova dintre Prut și Nistru 1912-1918*, Iași, p. 59 urm.; C. MATZIEVICI, l. c., p. 12 urm.

³⁾ Ziarul *Киевская Мысль*, No. 185, din 30 Iulie 1917; cfr. ȘT. CIOBANU, l. c., pag. XXXIX.

vernul provizoriu din Petrograd și se instalează deabinelea la cârma Rusiei sovietice. La lovitură de stat a bolșevicilor rada ucraineană răspunde cu declararea independenței Ucrainei în cadrul Rusiei federative, aducând hotărârea aceasta la cunoștința obștească prin un al treilea „*univerzal*” din 7 Noemvrie 1917. Cum însă guvernul sovietic nu înțelegea să recunoască nici o organizație de stat burgheză, cum era cea ucraineană, el se consideră în stare de război cu Ucraina și continuă ostilitățile cu toată înverșunarea. Această atitudine determină pe Ucrainiți să recurgă la măsuri extreme. La 9 Ianuarie 1918 rada din Kiev proclamă *independența* deplină a Ucrainei față de Rusia și aduce aceasta la cunoștința norodului prin al patrulea „*univerzal*” din 12 Ianuarie 1918. Manifestațiunile acestora așază și mai mult pe bolșevici, cari continuă ostilitățile contra Ucrainei, așa că la 26 Ianuarie 1918 Kievul căzu în mâinile sovietelor.

În condițiunile acestora așa de critice, Ucrainiții semnară la 8 Februarie 1918 la Brest-Litovsk pacea separată cu puterile centrale, care, cu toate că recunoscuseră independența Ucrainei, ele răsturnară guvernul democratic și proclamară hatman al Ucrainei pe generalul Skoropadski. La 28 Aprilie rada centrală fu gonită de baionetele germane, iar mulți patrioți ucraineni fură arestați și puși sub paza Nemților ocupanți. Aceștia erau adevărații stăpâni ai Ucrainei, inaugurându-și opera de guvernare prin exploatarea țării, ridicând de acolo mari cantități de cereale, zahăr, grăsimi etc. ²⁾

Năzuințele spre independență ale Ucrainiților au fost urmate și de celelalte națiuni din imperiul rusesc, cum erau națiunile baltice, Bielorușii și indeosebi *Românii din Basarabia*. În numeroasele congrese profesionale Basarabenii își aleseră și ei reprezentanți în adunarea constitutivă pe care o numiau „*Sfatul Țării*”. Acesta se întruni în Chișinău la 21 Noemvrie 1917 și alege președinte pe Ion Inculeț. În ședința memorabilă a „*Sfatului Țării*” din 2 Decemvrie 1917 Basarabia fu proclamată „*Republică democratică-*

¹⁾ C. MAIZIEVICI, o. c., p. 15 urm.

federativă-moldovenească”. Și s’a făcut această proclamație în baza principiilor revoluționare, în virtutea cărora fiecare popor avea dreptul să dispună de soarta sa. Autonomia teritorială și politică a Basarabiei s’a reclamat și în temeiul trecutului ei istoric și a tradițiunilor politice și culturale *românești*. Puterea executivă în noua republică basărăbeană trecu asupra „*consiliului de directori*”, care luă măsuri pentru naționalizarea administrației, justiției, armatei și *indeosebi* a școalei și bisericii, exact ca și în Ucraina. Iar pentru ca acest paralelism să fie complet, Moldovenii se grăbiră și ei să proclame independența.

Îngrozit de haosul ce domnia dincolo de Nistru și preocupat mereu de a asigura Basarabiei o soartă mai bună prin păstrarea ordinii și liniștii interne, „*Sfatul Țării*”, în memorabila sa ședință din 24 Ianuarie 1918, proclamă independența „*Republicei Moldovenești*” în vechile ei hotare etnice și istorice, până la Nistru și la mare. Spre fericirea Basarabiei, Românii de acolo au izbutit să-și apere ordinea internă până la *unirea* cu România, întâmplată la 27 Martie 1918, reparându-se prin acest mare act istoric nedreptatea comisă la 1812 pe socoteala integrității Moldovei lui Alexandru-cel-Bun și Ștefan-cel-Mare ¹⁾.

De altfel unirea, sau bine zis reîntoarcerea la mamă, era chiar mai dinainte determinată de împrejurările politice de atunci. Prin proclamarea independenței Ucrainei, Basarabia rămase complet izolată de Rusia, în granițele căreia fusese înglobată la început ca „*oblastie*”, adică provincie autonomă. Numai în urmă, după ce fu despoiată de vechile ei drepturi autonome, Basarabia fu redusă la simplă „*gubernie*”, deopotrivă cu celelalte gubernii ale imperiului țarist ²⁾. Ajunsă în situația această prin însăși forța împrejurărilor, Basarabia era împinsă spre România, de care o lega o dezvoltare istorică comună de sute de ani, la care se mai asocia și comunitatea de limbă și credință a populațiunii dominante și covârșitoare prin numărul ei. Spre Ucraina nu o mânia nemic, nici legăturile trecutului și nici

¹⁾ Cfr. P. MILUKOW, *Russlands Zusammenbruch*, I, p. 118 urm.

²⁾ Cfr. ION I. NISTOR, *Istoria Basarabiei*, p. 258 urm.

nădejdiile unui viitor mai bun. La o existență politică proprie și independentă de durată, nu se putea gândi nimeni în acea vreme și nici astăzi, fiindcă pentru o astfel de existență lipsiau condițiunile necesare. Singura soluție, impusă de împrejurări, era unirea cu România, precum s'a făcut în mod firesc la 27 Martie 1918.

Condițiuni similare impuse de împrejurările vremii, au determinat și unirea Bucovinei cu România. Prin însuși faptul recunoașterii independenței Poloniei de către Austria, întâmplat la 5 Noembrie 1916, soarta politică a Bucovinei era hotărâtă. Prin recunoașterea aceasta, Austria renunță ea însăși la continuitatea teritorială și la legătura directă cu Bucovina, rămasă izolată de Viena, ca și Basarabia de Petrograd. O existență politică proprie nu putea duce, iar la Galția orientală nu se putea atașa din motive naționale și confesionale. Cei rămănea deci alta, decât să se reîntoarcă la Moldova, de unde fusese detrunchiată la 1775? Iată deci cum reîntregirea Moldovei în străvechile ei hotare istorice s'a făcut prin imperativul categoric al timpului. Zice doară cronicarul Miron Costin: „Nu sunt vremurile sub cărma omului, ci bietul om sub vreme“.

Am arătat mai sus că la începutul renașterii lor politice, Ucrainii dela Kiev nu se gândiau să revendice și Basarabia românească pentru noul lor stat național, ce se încheba atunci. Mai apoi însă, ei începură să-și dea seama că prin proclamarea independenței Ucrainei, Basarabia rămâne izolată, și de aci ei încercară să și-o apropie și pe ea și s'o înglobeze republicei lor. Revendicarea aceasta era cu atât mai puțin întemeiată, cu cât nici Moldovenii basărăbeni nu ridicau asemenea pretenții asupra unor teritorii transnistriene, cu toate că conașionali lor moldoveni de acolo blestema Nistru că nu-și schimbă albia ca să-i cuprindă și pe dânșii ¹⁾. Dacă numai că conducătorii Ucrainiilor nu erau și ei pătrunși de acest bun simțământ de moderațiune și înțelegere a situațiunilor politice.

¹⁾ Ion I. Nistor, *Românii Transiltriei*, I. c., p. 537 urm.

Îndată ce rada ucraineană din Kiev obținuse în Iulie 1917 recunoașterea autonomiei Ucrainei, ea se grăbi să invite la Kiev pe lângă comisarii altor gubernii, și pe cel al Basarabiei, pentru a delibera împreună asupra viitoarei organizații a Ucrainei. Invitația această, din care se trădau aspirațiunile Ucrainiilor asupra Basarabiei, trezi un vifor de proteste din partea Românilor. Partidul național moldovenesc, luând cunoștință de cuprinsul telegramei, se alarmă și protestă energic, la 16 Iulie 1917, contra tendințelor ucrainene de a incorpora Basarabia ¹⁾. Organul național „Cuvânt Moldovenesc“, în numărul său din 20 Iulie, protestă energic contra unor asemenea pretențiuni ²⁾. Comitetul central executiv moldovenesc al sfatului ofițerilor și soldaților moldoveni, protestă la 22 Iulie, contra încercărilor ucrainene de a anexa Basarabia, calificându-le „antidemocratice, anexioniste și prădalnice“ și chemă pe Ucrainii la colaborare frățască în numele autonomiei Ucrainei și Basarabiei, în condiții de vecinătate amicală ³⁾. Soldații și ofițerii moldoveni din circumscripția militară Odessa și de pe frontul român respingeau și ei în mod categoric orice încercare de anexare a Basarabiei la Ucraina, socotind-o drept *uzurpare* ⁴⁾. La protestele acestea se asociază toate organizațiunile naționale moldovenesci, ba chiar cele minoritare, cum erau Polonii și Evreii ⁵⁾.

Proteste energice și unanime au avut darul să readucă pe Ucrainii la realitate. Rada ucraineană se văzu silită să-și recunoască greșala și să revină asupra ei prin telegramele adresate partidului național moldovenesc, delegației permanente guberniale și comisariatului gubernial, declarând că ea nici când nu s'a gândit să anexeze pământul moldovenesc, și nici să răpească părți din el, deși ar avea pretenții întemeiate asupra unor părți din județele Hotin și Cetatea Albă, unde sălășluiesc destui conașionali

¹⁾ ȘTEFAN CIOBAN, *Unirea Basarabiei*, p. 146, anexa CII.

²⁾ *Cuvânt Moldovenesc*, No. 59 din 20 Iulie 1917.

³⁾ ȘT. CIOBAN, o. c., p. 515, anexa CI; cfr. P. CAZACU, I. c., p. 217 urm.

⁴⁾ *Cuvânt Moldovenesc*, No. 59 din 20 Iulie 1917.

⁵⁾ *Ibid.*, No. 63 și 64.

ucraineni ¹⁾. La cuprinsul acestei telegrame Basarabienii au raspuns că acele pretenzii sunt suficient recompensate cu numărul cel mare de Moldoveni din guberniile Podolia și Cherson ²⁾.

Explicațiunile acestea avură darul să lichideze neînțelegerile dintre Ucraina și Basarabia și să stabilească raporturi de prietenie și bună vecinătate la Nistru. Mai mult chiar, la 17 Decembrie 1917 guvernul ucrainean din Kiev invită prin o telegramă oficială, semnată de Vinicenko și Sulghin, guvernul republicii moldovenești să participe la formarea unui *guvern comun*, pentru a începe cu toată autoritatea tratativele de pace ³⁾. Numai în condițiunile acestea ar putea fi salvardate interesele ambelor republici. În aceeași telegramă guvernul ucrainean se declară gata să apere și interesele republicii Basarabene, dacă va fi autorizat formarea guvernului Basarabean. În caz contrar Ucraina va apăra numai interesele sale proprii ⁴⁾. Actul acesta diplomatic își are importanța sa, fiindcă din cuprinsul său rezultă, că Ucraina a recunoscut formal independența Basarabiei și prin urmare implicit și vechea frontieră dela Nistru.

De aceia mare fu surprinderea guvernului basarabean, când luă cunoștință de cuprinsul unei telegrame a ministerului afacerilor străine al Republicii Ucrainene, adresată guvernului german, austro-ungar, turc, bulgar și român, prin care cerea admiterea delegatului său la tratativele de pace dela București, motivând cererea aceasta în modul următor:

„Guvernul ucrainean este adânc interesat de soarta unei regiuni limitrofe a Republicii Ucraine, de Basarabia. Cu toate că regiunile locuite de către două popoare dominante, cel ucrainean și cel moldovenesc, se perindează reciproc, nu încapă nici o îndoială că în partea de nord a teritoriului Basarabiei locuiesc cu preferință Ucrainiși, iar în cea de sud (cuprinsă între gurile Dunărei și ale Nistrului și litoralul

¹⁾ Cuvânt Moldovenesc, No. 66 din 6 August 1917; cfr. P. CAZACU, I. c., p. 216 urm.

²⁾ Cfr. Șt. CIOBANU, *Unirea Basarabiei*, p. 163, anexa No. CX.

³⁾ Ibidem, p. 164, anexa No. CX.

Mării Negre) ei au o majoritate relativă. Astfel că Basarabia din punct de vedere etnografic, economic și politic formează o *unitate indivizibilă cu teritoriul Ucrainei*“.

„Posedând o bună parte din litoralul Mării Negre, în a cărei parte de vest se găsește importantul centru economic Odessa, cu care toată Basarabia de sud este legată, guvernul ucrainean crede, că orice modificare a fostei granițe româno-ruse, și în special în părțile ei de nord și de sud, atinge adânc interesele politice și economice ale Republicii Ucrainene“.

„Intrucât o bună parte din teritoriul Basarabiei este ocupat de armatele române, iar chestiunea, cui va aparține în viitor Basarabia, poate fi obiectul discuției la conferința de pace din București, guvernul Republicii Poporane Ucrainene găsește că discuția asupra acestei chestiuni și soluționarea ei, nu poate avea loc, decât numai cu participarea și consimțământul reprezentanților guvernului ucrainean.

Actul este semnat de președintele consiliului miniștrilor poporan și ministrul de externe V. Golubovici ¹⁾.

Guvernul român, primind adresa lui Golubovici, s'a sesizat imediat de ea și a comunicat-o fără întârziere „consiliului directorilor“ din Chișinău ²⁾. Acesta vedea, și cu drept cuvânt, în actul lui Golubovici un amestec ilicit în drepturile suverane ale „Republicii Moldovenești“ și se grăbi să răspunda prin o radiogramă guvernului Republicii Ucrainene, în termenii următori:

„Având în vedere declarațiile repetate de mai multe ori ale Radei Ucrainene despre susținerea ei în principiul autodeterminării naționalităților, pentru care a luptat și ea deopotrivă cu guvernul Republicii Moldovenești și pe care l-a confirmat prin diferite acte oficiale și promisiuni, începând cu constituirea comisarilor guberniali și a reprezentanților comitetelor executive guberniale ale Ucrainei și Basarabiei din 25 Iulie 1917, guvernul Republicii Poporane Moldovenești cu onoare roagă guvernul Ucrainei, a comunica, întrucât aceste știri sunt exacte, care sunt principiile, de care

¹⁾ Șt. CIOBANU I. c., anexa CVIII, p. 160.

²⁾ P. CAZACU, I. c., p. 320 urm.

guvernul a fost călăuzit, întreprinzând pași cari sunt în contradicție cu interesele de stat ale Moldovei“.

„Guvernul Republicii Moldovenești ține de datoria sa să reamintească guvernului Ucrainei următoarele: după alcătuirea guvernului Republicii Moldovenești, rada centrală din Kiev nu odată s'a adresat Republicii Moldovenești cu diferite chestiuni în așa termeni, cu care ea se adresa altor regiuni autonome, create pe teritoriul fostului imperiu rus, după cum aceasta se vede din telegrama din 27 Noiembrie 1917, semnată de Vinicenکو și Șulghin, telegrama dela 20 Decembrie 1917 și telegrama dela 12 Decembrie 1917, în care reprezentanții Republicii Moldovenești erau invitați să ia parte la conferința de pace dela Brest-Litovsk, aceasta fiind că Rada avea să-și apere numai interesele ei“.

„În proiectul organizării Ucrainei din 15 Septembrie 1918 se spune că teritoriul Ucrainei cuprinde guberniile Kiev, Podolia, Volhina, Holma, Cernigov, Poltava, Ekaterinoslav și Taurida, fără regiunile locuite de neucraineni. *Univerzalul* din 7 Noiembrie 1917 declară că teritoriul Ucrainei cuprinde guberniile: Kiev, Podolia, Volhina, Cernigov, Poltava, Harkov, Cherson, Ekaterinoslav și Taurida fără Crimeea. Iar *Univerzalul* din 12 Ianuarie 1918 declară independența Ucrainei în granițele arătate mai sus“.

„Având deci toate acestea în vedere, guvernul Republicii Moldovenești socoate că numai el singur, fără nici un fel de amestec din afară, are dreptul de a reprezenta și apăra interesele de stat ale republicii neatărnate a Moldovei, și încă odată are onoarea a ruga guvernul ucrainean, să binevoască a da în această chestiune lămuririle cuvenite, mai cu seamă că din momentul înființării acestor republici, guvernele lor au mers mână în mână întotdeauna, găsind sprijin unul în altul și ținând amândouă spre apărarea intereselor naționale și de stat ale țărilor lor vecine“¹⁾.

Conflictul acesta diplomatic între Basarabia și Ucraina a fost repede aplanat prin faptul că la tratativele de pace dela București n'au fost admise decât puterile centrale, adică Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și

¹⁾ Șt. CIOBANU, o. c., pag. 161, anexa CIX.

Turcia¹⁾. Pretențiile Ucrainei de a lua parte la aceste tratative au căzut astfel dela sine. Monvarea însă cu interesele ce guvernul ucrainean ar avea de apărat în Basarabia, a trezit protestul energic al Moldovenilor, cari nu recunoșteau Ucrainei nici un drept de amestec în chestiunile politice și teritoriale dincoace de Nistru.

Dar între timp în Ucraina se produsese schimbări mari. Armatele austro-germane ocupaseră țara. Cu ajutorul lor Ucrainii sperau să poată rupe anumite părți din Basarabia. Ucraina ridica pretenții asupra unei părți din nordul și a alteia din sudul Basarabiei, adică asupra Hotinului și Cetății-Albe²⁾. Și de fapt în scopul acesta armatele puterilor centrale ocupară o bună parte din județul Hotinului și se menținură acolo până în Octombrie 1918, pentru a avea la îndemână un gaj la tratativele de pace. „Statul Țării“ din Chișinău, într-o moțiune adresată guvernului din Kiev, ținea să limpezească și această chestiune, care putea să turbure relațiile prietenești între ambele țări. Iată cuprinsul acestei moțiuni:

„Statul Țării, parlamentul Republicii Moldovenești, aflând despre tendințele ucrainene asupra unor părți ale Republicii Moldovenești, în special asupra unor părți din ținuturile Hotin și Cetatea-Albă, își exprimă față de guvernul Republicii Ucrainene, față de Rada Centrală și față de întreg norodul ucrainean protestul său energic împotriva tentativelor asupra drepturilor de autodeterminare ale poporului moldovenesc și ale altor popoare, locuitoare pe teritoriul fostei gubernii a Basarabiei“.

„Statul Țării declară că Republica poporană Moldovenească s'a proclamat independentă și neatărnată la 24 Ianuarie a. c. în granițele fostei gubernii a Basarabiei, de care fapt au fost anunțate toate statele și Ucraina“.

„Statul Țării amintește Ucrainei că între Republica Moldovenească și cea Ucraineană, din momentul în care ele s'au declarat autonome, s'au stabilit cele mai amicale

¹⁾ P. CAZACU, o. c., p. 311.

²⁾ Ibid., o. c., p. 284 urm.

raporturii de vecinătate și Ucraina întotdeauna a avut o altă titudine de respect față de Republica Moldovenească, recunoscând dreptul ei la autodeterminare și independență¹⁾.

„În raporturile și adresele sale către Republica Moldovenească, guvernul ucrainean întotdeauna privia Republica Moldovenească ca pe un stat aparte, ale cărui interese se deosebesc de interesele Ucrainei. . . . Cu atât mai mare a fost surprinderea Sfatului Țării când a aflat despre dorința Ucrainei de a participa la conferința de pace dela București în legătură cu chestiunile Republicii Moldovenești, ale cărei interese le poate reprezenta numai ea. Sfatul Țării, întemeindu-se pe trecutul istoric al Basarabiei, care în mod istoric s'a format într-o regiune unitară indivizibilă, iar pe de altă parte, având în vedere interesele economice ale țării, arată poporului ucrainean nedreptatea amestecului Ucrainei în treburile Moldovei“.

„Republica Moldovenească ca și cea Ucraineană mult timp au suferit sub regimul crud al țarismului, ambele au trecut calvarul luptei pentru libertate, și când scopul a fost atins, când ambele republice au devenit independente, Moldova cu amărăciune află despre tentativele surorii ei mai mari împotriva independenței Republicii Moldovenești, care și ea dorește să fie neatârnată“.

„Sfatul Țării, în care sunt reprezentate toate națiunile ce locuiesc pe teritoriul Basarabiei, își exprimă în unanimitate protestul său energic împotriva tentativelor neuzite ale unui popor abia eliberat asupra dreptului și libertății altuia, care și el a devenit liber“.

„Sfatul Țării declară tare că voința tuturor popoarelor care locuiesc în Basarabia este de a vedea Republica Moldovenească neatârnată și indivizibilă și orice tentative de oriunde ar veni ele, îndreptate împotriva independenței și indivizibilității Republicii Moldovenești, situată între Nistru, Prut, Marea Neagră, în hotarele fostei gubernii a Basarabiei, le consideră ca o violență neuzită contra dreptului de autodeterminare ale unui popor care și-a redobândit drepturile cu atâtea sacrificii“.

„Sfatul Țării își exprimă convingerea fermă și con-

vingerea nestrămutată că poporul ucrainean eliberat nu va voi să zugrume politicește și economicește popoare libere ale Republicii Moldovenești“²⁾.

În ședința Sfatului Țării din 16 Martie la interpelarea deputatului opoziționist Țiganko, președintele guvernului Dr. Daniil Ciugureanu răspunse între altele că „din discuțiile radei din Kiev, din încercarea de a face numiri de funcționari în Basarabia și a ocupării căii ferate dela Ocnîța, se vede că cei dela Kiev, nu numai că nu vor să recunoască guvernul republicii noastre, dar neagă și dreptul Basarabiei la autonomie. . . . Chestiunea este așa de complicată, împrejurările sunt așa de puțin favorabile, că pâna acum n'am putut întreprinde nimic în această chestiune. Ucraina este inundată de bolșevici. Nu avem nici o comunicație cu Kievul. După intrarea armatelor nemțești în Kiev, s'a trimis o telegramă prin Odessa, dar Nemții au refuzat-o. Trebuie să așteptăm; acum guvernul a hotărât să trimită la Kiev o delegație specială ca să protesteze acolo înaintea radei contra amestecului ilicit în treburile noastre, și deasemeni în fața reprezentanților puterilor centrale. Delegația este aleasă și mâine va pleca. Dar nu se știe dacă va ajunge fiindcă nu se știe dacă mai există vre'o comunicație pe căile ferate ucrainene“³⁾.

De fapt delegația n'a mai ajuns la Kiev, fiindcă acolo stăpâniau Nemții, incolțiți mereu de bolșevici, iar guvernul ucrainean ajunsese într-o situație așa de grea, încât era bun bucuros de a-și putea apăra existența sa, necum să se mai gândească la revendicări teritoriale dincoace de Nistru. Propaganda bolșevică prindea tot mai mult în Ucraina. În Februarie căzu Harkovul, și curând după aceasta Ucraina întreagă ajunsese sub stăpânirea sovietică. Guvernul ucrainean a fost silit să părăsească țara. Chestiunea amestecului Ucrainei în afacerile interne ale Basarabiei a fost pusă apoi la vot în Sfatul Țării și respinsă cu unanimitate⁴⁾. Până și reprezentantul Ucrainiilor basarabeni din Sfatul Țării, depu-

¹⁾ Șt. CIOBANU, o. c., pag. 162 urm. anexa No. CX.

²⁾ P. CAZACU, o. c. p. 311 urm.

³⁾ Ibid., p. 314.

tatul *Osmolovski* a desaprobat acest arrestec și a votat contra lui ¹⁾.

Amenințat de bolșevici și lipsit de orice sprijin din altă parte, guvernul Basarabiei s'a văzut silit să recurgă la sprijinul armatei române și să se grăbească votarea unirii cu România, pentru a beneficia mai intensiv de acest sprijin. Rada ucraineană din Kiev declarase de altfel generalului Coandă că recunoaște ocuparea Basarabiei de trupele române ²⁾.

Unirea s'a proclamat în ședința festivă a Sfalului Țării din 27 Martie 1917. Cu aceea ocazie reprezentanții ucrainenii din Basarabia n'au votat contra unirii, ci s'au abținut simplu dela vot pe motivul că numai constituanta ar fi în drept să se pronunțe într-o chestiune așa de importantă ³⁾. Ucraina ocupată de puterile centrale, a găsit de bine să protesteze și ea contra unirii Basarabiei. La protestul ei a răspuns repede și documentat, reprezentantul României C. C. Arion. Dar corespondența n'a mai continuat, din cauza turburărilor din Ucraina ²⁾.

Astfel vedem cum Ucraina rusească urmărea față de Basarabia moldovenească o politică anexionistă și nestatornică. Când recunoștea independența acestei provincii și drepturile ei de autodeterminare, când protesta contra lor și ridica pretenții asupra unor părți din județele Hohn și Cetatea-Albă. Față însă de această politică șovăitoare, vedem hotărârea fermă și intransigentă a Românilor basarabeni de a apăra cu orice preț integritatea teritorială a străvechii lor patrii, pe care nu înțelegeau să o împartă cu nimeni. Vechi și imprescriptibile drepturi istorice și naționale li impuneau o asemenea atitudine dărză și hotărâtă. Și dreptatea a învins.

¹⁾ P. CAZACU, *o. c.*, p. 313.

²⁾ *Ibid.*, *o. c.*, p. 329.

³⁾ *Ibid.*, p. 334.

XVI. Pacea dela Brest-Litovsk

Mersul războiului mondial luă curând o altă întorsătură decum o doriau căpeteniile mișcării ucrainene din Galiția și Bucovina. Înfrângerea armatelor austriace în Galiția, intervenția României în războiul mondial de partea Antantei și moartea împăratului Franz Iosef siliră pe guvernanții din Viena să consimțească la proclamarea regatului polon (5 Noembrie 1916) care, în urma așezării sale geografice între Austria și Ucraina, curmă orice continuitate teritorială între ambele țări, așa de îndepărtate și deosebite una de alta. Iar când se mai ivi și chestiunea unei *Cehoslovacii* independente, tlădejdea în realizarea îndrăznețelor planuri ucrainene începu să scadă mereu, ba să se stingă chiar cu desăvârșire.

În fața realităților inexorabile, împăratul *Karl*, fostul comandant de regiment la Colomea, începe să-și dea seama de gravitatea situației și să caute pacea cu orice preț. La începutul anului 1918 el era bucuros de a putea încheia pacea cu Rusia fără anexiuni teritoriale în Ucraina. Planurile fantastice cu privire la proclamarea marelui Ucraine habsburgice din Carpați până în Caucaz, - căzută deodată cu iluziile frunțașilor ucrainenii din Galiția și Bucovina, cari se legănau în speranța că vor putea atrage toată Ucraina rusească de partea lor. În realitate însă tocmai contrarul s'a întâmplat, precum se va vedea îndată.

Întorsătura aceasta neașteptată a evenimentelor trezi decepții amare în sufletele Ucrainenilor austrofili, cari cu toții se văseau cancelari și miniștri ai Ucrainei-Mari, iar leaderul lor bucovinean, Nicolai Wassilko, obșinu să i se pună chiar la dispoziție o calească, cea ce se și făcu prin ordinul comandamentului general al trupelor de operație din Galiția și Bucovina.

Treziți de evenimente neașteptate la realitate, ei abandonară

repede planul Ucrainei-Mari și se mulțumiră cu constituirea unei provincii autonome ucrainene în cadrele împărăției habsburgice care să cuprindă în granițele ei Galiția Orientală desființată de Polonia, Bucovina rămasă izolată de Viena și Rusia Subcarpatină ruptă din Ungaria.

Cu programul acesta minim plecă contele *Ottokar Czernin*, cancelarul Austro-Ungariei, la Brest-Litovsk unde la 28 Noiembrie 1917 se întâlniseră delegații puterilor centrale cu Rușii și Ucrainii pentru tratativele de pace¹⁾. Czernin avea ordin de la suveranul său să încheie pacea cu orice preț „fără compensații și fără anexiuni”, pentru a intra mai lesne în ideologia Rusiei bolșevizate de atunci²⁾.

Scurtă vreme înainte de deschiderea tratativelor de pace de la Brest-Litovsk se produsese în Ucraina rusească schimbări radicale. La 15 Octombrie 1917 izbucni în toată Ucraina rusească o revoltă armată de sub conducerea noului „directoriu” ales de liga națională, care număra între membrii săi pe V. Vinichenko, S. Petliura, F. Schwetz, A. Andreievski și A. Makarenko. În cel mai scurt timp revolta se lăfise asupra țării întregi, aderând la ea și trupele regulate ucrainene, haidamaci. Harmanul Skoropadski care se sprijinea pe Nemți și pe corpurile de voluntari fu răsturnat și fugi ascuns într-un vagon sanitar în Germania.

La 4 Decembrie 1917 directoriul recucerii Kievului și se reinstală acolo³⁾. Cu noul guvern ucrainean voia Austria să încheie pacea. Delegatul principal al Rusiei sovietice era Troțki, iar rada centrală din Kiev trimise ca delegați de pace pe *Jefim Gregorovicz Medwedew* și pe *Vasile Matwiewicz Schachrai*, având pe *Vladimir Petrowicz Satonski* ca secretar, oameni tineri, fără experiență, deabia ieșiți de pe băncile școlii, cum îi caracterizează Nowak⁴⁾.

La primul schimb de vederi pe care Czernin îl avu cu reprezentanții radei ucrainene din Kiev, aceștia ridicară în numele guvernului lor pretenții asupra Galiției Orien-

¹⁾ OTTOKAR CZERNIN, *Im Weltkrieg*, 1919, p. 314 urm. și 396 urm.

²⁾ K. FR. NOWAK, *Der Sturz der Mittelmacht*, 1921, p. 15.

³⁾ C. MATZIEVICI, l. c., p. 18.

⁴⁾ K. FR. NOWAK, o. c., p. 28.

tale, Bucovinei și Rusiei Subcarpatice¹⁾. Baza aceasta de discuție, cu anexiuni teritoriale, era inacceptabilă pentru Czernin căci ea inverza complet rolurile. Unde până atunci Ucrainii austriaci revendicau Ucraina rusească, la Brest-Litovsk Ucrainii ruși cereau anexiunea Galiției, Bucovinei și Rusiei Subcarpatice. Numai atunci diplomația austriacă își dădu seama cât de greșit inspirată fusese ea de Ucrainii austrofili din Galiția și Bucovina, când aceștia visau de anexiuni teritoriale în Rusia până în Caucaz. Surpriza aceasta neașteptată produse cancelarului austriac un șoc de nervi, care îl legă două zile de pat²⁾.

În cele din urmă delegații radei din Kiev reveniră asupra pretențiilor lor cu privire la anexiunea Galiției, Bucovinei și Rusiei Subcarpatice, cerând însă în schimb ca aceste provincii unite în *Ucraina de Vest*, să primească o largă autonomie. Cancelarul Czernin ajunsese din nou la mare ananghie, fiindcă prin recunoașterea unei Ucraine autonome, se alia la principiul autodeterminării, iar aceasta însemna a zgudui însăși temelii constituțională a Austriei. Iar pentru a pune pe Austriaci care ezitau în fața unui fapt împlinit, Ucrainii ruși convocară în grabă „congresul național al muncii” și proclamară la 3 Ianuarie 1918 unirea Galiției cu Ucraina³⁾.

În fața noii situații, Czernin se reîntoarse la Viena pentru a lua avizul monarhului într-o chestiune așa de importantă ca aceasta. Atunci Austria, încolțită din toate părțile și grav amenințată de foame, capitulă în fața Ucrainilor, pentru a nu periclita tratativele de pace. Între Austria și Ucraina se încheiase în prealabil o convenție secretă. Guvernul austriac luă asupra sa îndatorarea să realizeze până cel târziu la 15 Iulie 1918 un proiect de lege, prin care să se dispartă teritoriile Galiției de Est, a căror populație era în majoritate ucraineană, de Galiția de până atunci și să se împreune cu Bucovina într-o provincie de coroană a Habsburgilor. Austriacii se obligară prin cancelarul Czernin să

¹⁾ OTT. CZERNIN, o. c., p. 409 urm.

²⁾ K. FR. NOWAK, o. c., p. 32.

³⁾ C. MATZIEVICI, o. c., p. 29.

treacă acest proiect de lege prin parlament, iar până atunci să ia toate măsurile pregătitoare pentru atingerea acestui scop¹⁾.

Un manifest imperial urma să proclame regatul Habsburgilor²⁾. Convențunea aceasta trebuia să rămână secretă între contractanți până la aducerea ei la îndeplinire. Ea ajunsese însă la cunoștința obștească prin o indiscreție a gazetei „Vossische Zeitung”, și produse mare valvă în Galiția polonă și în Bucovina românească, ai cărei locuitori băștinași nu înțelegeau să admită, ca patria lor să ajungă un obiect de tocmeală între Austria și Ucraina.

În schimb Ucraina prin „directoriul” său, se obligă să furnizeze de urgență Austriei un milion de tone de grâu pentru aprovizionarea populației muritoare de foame. Din cantitatea aceasta Austria s'a grăbit să ridice, după mărțurisirea lui Czernin, 42.000 vagoane de grâu și alte alimente³⁾.

Din stipulațiunile tratatului de pace austro-ucrainean reiese clar că Czernin, din ordinul suveranului său, vându direct Bucovina Ucrainenilor în schimbul unei cantități de grâu. Târgul rușinos dela 1775, când Austriicii cumpărase Bucovina dela Turci cu pungi de aur, se repetă la 1918, când aceiași Austriaci o vândură Ucrainenilor pentru pușduri de grâu. Iar Rușii se complăceau în rolul lor de sam-sari, reprezentați atunci prin feldmareșaul Rumianzov, iar acum prin delegații Radei din Kiev Medwedew și Schachrai. Numai că socoteala de acasă nu se potrivește totdeauna cu aceia din târg.

*

Prin semnarea convenției secrete cu Ucraina, se înlăturase piedica principală pentru continuarea tratativelor în mod normal și ducerea lor la bun sfârșit. Dificultățile cu Ucraina erau înlăturate, dar acum veniau altele și mai mari din partea Rusiei sovietice, care enervau foarte mult pe contele Czernin. Cancelarul habsburgic primia zilnic tele-

¹⁾ Ion I. NISTOR, *Unirea Bucovinei*, anexa I, p. 76 urm. K. FR. NOWAK, o. c., p. 73.

²⁾ K. FR. NOWAK, o. c., p. 21.

³⁾ OTT. CZERNIN, o. c., p. 339.

grame urgente din Viena cu ordine categorice de a semna pacea cu orice preț, pentru a putea începe cât mai degrabă cu exportul de cereale, de care aveau așa de mare și neapărată nevoie.

În schimb însă Trotzki, nu se arată de loc grăbit. Delegatul sovietelor rusești, care prindeau tot mai mult teren în Ucraina, era un adversar al păcii cu „directoriul” burghez al Ucrainei și nu se ferea să ironizeze pe Czernin că se grăbește să „încheie pace cu delegații fără țară, fiindcă singurul pământ de care mai dispuneau delegații radei din Kiev, ar fi doar camerele de hotel, pe care acești delegați le dețin la Brest-Litovsk”. Trotzki era informat de guvernul său că mișcarea bolșevică copleșise aproape toată Ucraina și că autoritatea radei centrale scădea mereu¹⁾.

În cele din urmă greutățile au fost învinse și la 8 Februarie 1918, s'a semnat pacea dela Brest-Litovsk, pe care primarul Vienei Weisskirchner o numi „pacea pâinei”²⁾. Vestea despre semnarea păcii cu Ucraina produse mare impresie asupra împăratului Karl, care se grăbi să felicite pe cancelarul său Czernin la marele succes politic, care i-a pregătit „cea mai frumoasă zi din timpul domniei sale, încărcată de griji”³⁾.

¹⁾ K. FR. NOWAK, o. c., p. 34.

²⁾ OTT. CZERNIN, o. c., p. 336 urm., NOWAK, o. c., p. 42.

³⁾ Ibid., p. 337.

XVII. Ucraina austriacă și Bucovina

Între timp evenimentele politice se precipitară. Czernin se grăbi să ridice pudurile de grâu din Ucraina, dar legea pentru organizarea provinciei autonome ucrainene, în care să fie înglobată și Bucovina, precum prevedeau stipulațiunile tratatului secret, nu mai ajunse să fie votată de parlamentul austriac. În schimb însă guvernul austriac se strădui să ia cel puțin unele măsuri de ordin militar în vederea constituirii noii provincii ucrainene. Dar încercările acestea se izbiră de rezistența Polonilor cari revendicau pentru dânsii stăpânirea asupra Galiei întregi, dar și de împotrivirea Românilor bucovineni, cari nu înțelegeau să privească nepăsători la înglobarea de pământ românesc în granițele unei țări străine. Pe de altă parte situația politică internă din Austria ajunse în cursul anului 1918 așa de critică, încât guvernul habsburgic nu mai avea nici puterea și nici autoritatea de a se împotrivi năzuințelor de independență a *Jugoslavilor*, *Cehoslovacilor* și *Polonilor*. În fața acestor simptome de desfacere și descompunere a monarhiei habsburgice contele Czernin își înaintă demisia, fără să fi votat legea pentru înființarea provinciei autonome ucrainene, precum se obligase la Brest-Litovsk. O asemenea lege n'a fost votată de parlamentul austriac nici sub urmașii săi până la prăbușirea Austriei.

Repetatele încercări ale împăratului Karl de a obține o pace separată, adresându-se președintelui Wilson, se lichidară cu un refuz categoric. Nici manifestul imperial din 17 Octombrie 1918, prin care se consimția la federalizarea Austriei, în care fiecare popor avea să formeze o comunitate de stat proprie în cuprinsul teritoriului său, nu mai găsi nici un răspuns la popoarele subjugate. Ele răspunseră la manifestul imperial prin, proclamarea independenței lor așa :

Italianii la 16 Octombrie, Germanii din Viena la 22 Octombrie, Cehoslovaci la 28 Octombrie și Polonii la 14 Noembrie 1918, când și „Comisiunea de lichidare” din Cracovia proclamă pe generalul *Pilsudski* de șef al statului polon.

Pilda aceasta o imită și Ucraina care în *adunarea lor națională dela Liov*, sub președinția lui *Petruszewicz*, proclamă la 19 Octombrie 1918 independența teritoriului ucrainean din Austro-Ungaria¹⁾. După telegrama deputatului *N. Wassilko* către *arhiducele Wilhelm* la Cernăuți în ziua proclamării independenței, acest teritoriu cuprindea *Galiția de Est, Bucovina cu orașele Cernăuți, Siret și Storojineț*, — exact ca în memoriul *Carpatorușilor* către conferința de pace din Paris — precum și *ținutul ucrainean din Ungaria nordestică*. Acest teritoriu se constituie ca *stat național vestucrainean*, care urma să-și voteze constituția și să fie reprezentat prin delegații săi la congresul de pace din Paris, contestându-se ministrului de externe austro-ungar dreptul de a mai vorbi în numele teritoriilor care constituie statul vestucrainean²⁾.

Din raportul comandantului general din Liov, *feldmareșalul Pfeffer*, către cancelaria militară a împăratului la Viena, se constată că, deodată cu proclamarea independenței statului vestucrainean, s'a hotărât de *adunarea din Liov* ca noul stat să rămână „*alipit*” Austriei — „*mit Anschluss an Österreich*”. Așa se explică faptul că constituanta sau *rada ucraineană* din Liov ținea adunările ei sub paza armatei austriace și că proclamarea *independenței Ucrainei de Vest* cu *alipirea la Austria*, fusese sărbătorită prin servicii divine în catedrala catolică și greco-catolică din Liov și aclamată de populație³⁾. Din rapoartele aceste reesă clar că proclamarea

¹⁾ Raportul deputatului *N. Wassilko* către *arhiducele Wilhelm* în Cernăuți; anexă No. IX.

²⁾ Cfr. *ELIAS HLAWICZ, Der neue Ostes. Berlin 1927, p. 13 urm*; *PAUL ROTH, Die Entstehung des polnischen Staates, Berlin 1926, p. 97 urm*.

³⁾ Raportul *feldmareșalului Pfeffer* către curtea imperială din Viena asupra proclamării independenței Ucrainei, anexă No. X.

noului stat ucrainean, cu înglobarea părții celei mai mari din Bucovina, se făcuse sub egida Habsburgilor cu atingere sensibilă a intereselor naționale românești.

Condițiunile în care s'a făcut proclamarea independenței statului vestucrainean, care nu putea fi în același timp și „*independent*” și „*alipit*” Austriei habsburgice, erau foarte neprielnice. De aceea rada ucraineană proclamă la 15 Noembrie „*Republica Vestucraineană*”¹⁾. În habsburgofilia lor oarbă și interesată, fruntașii ucraineni puseseră toată nădejdea lor în Austria, evitând să ia contact cu puterile antantei, precum o făcuseră la rândul lor Cehoslovaci, Jugoslavii, Polonezii, Italianii și Românii. Atitudinea lor fusese mereu provocatoare la adresa statelor vecine. Așa s'a putut întâmpla că la prăbușirea Austriei habsburgice, ei să rămână lipsiți de singurul lor sprijin politic și militar pe care se rezemau. Pe lângă această lipsă de simț politic și de prevedere, șefii ucraineni erau disconsiderați și urâți de fruntașii națiunilor vecine, așa de Poloni, de Români și de Unguri deopotrivă, fiindcă revendicările lor teritoriale tăiau adânc în drepturile naționale române și poloneze îndeosebi.

Revendicările ucrainene cu privire la Bucovina cu orașele Cernăuți, capitala provinciei, cu sediul mitropoliei ortodoxe române și cu înaltul său așezământ de învățătură care este universitatea, cu Siretul, fosta capitală a Moldovei lui Sas-Vodă, și cu Storojinețul, erau provocățiuni directe la adresa Românilor, cari nu puteau să nu reacționeze cu toată energia contra unor încălcări teritoriale de acest fel. Deasemena se vedeau și Polonii provocați și lezați în drepturile lor istorice și naționale și se simțiau datori să reacționeze. Cât privește pe Ucrainii din Ungaria nordestică, astăzi *Rusia Subcarpatică*, soarta lor era de mult hotărâtă prin *Pactul dela Philadelphia*, pe care *Masaryk* îl încheiase încă în Iulie 1918 cu *Dr. Zatkowicz*, reprezentantul Rușilor din Ungaria, prin care Rusia Subcarpatică consimți la unirea ei cu Republica Cehoslovacă în schimbul garantării unei autonomii locale²⁾. Conducătorii ucraineni ar fi trebuit să fie

¹⁾ *P. ROTH, o. c., p. 97.*

²⁾ *ION I. NISTOR, Cehoslovaci și Români, în „Cadrul Cosminului”, VI p. 319 urm.*

în curent cu tratativele acestea și să nu provoace inutil și pe *Cehoslovaci* prin hotărârile radei lor dela Liov.

În condițiunile acestea soarta noului stat ucrainean părea din capul locului compromisă cu toate încercările oficialității habsburgice de a sprijini o construcție politică artificială fundată pe nisip. Și cum noul stat ucrainean urma să rămână „alipit” Austriei habsburgice, comandamentul general al trupelor austro-ungare din Galiția și Bucovina primi indicații precise dela Viena să se pună la dispoziția radei ucrainene dela Liov și să asculte de ordinele ei ¹⁾.

Contingentele ucrainene din armata austro-ungară, în debandadă și desagregare, primiră ordin să se întoarcă fără zăbavă la vatră, pentru a fi încorporate în „legiunea ucraineană”, un început de armată națională, sub comanda arhiducelui Wilhelm, un nepot al împăratului Karl și fiu al arhiducelui Ștefan, cel ce fusese luat în vedere pentru ocuparea tronului polon ca o secundogenitură habsburgică. Din dragostea și interesul cu care tânărul arhiduce îmbrățișase cauza ucraineană, precum și din cele două scrisori pe care dânsul le adresă la 18 Martie și 26 Aprilie 1918 mitropolitului ucrainean unit din Liov, contele Andrei Szepieticki ²⁾, se vede limpede că dânsul avea aspirațiuni la tronul așa de șubred al statului ucrainean „alipit” Austriei habsburgice. În scopul acesta presuntivul *hatman* al Ucrainei de Vest aruncă la oparte uniforma sa de căpitan de cavalerie, pentru a îmbrăca costumul național ucrainean. Iar pentru a da o nouă dovadă despre atașamentul său către națiunea ucraineană, arhiducele Wilhelm își schimbă și numele în *Wasył Weschywan zis Kneaz Ștefanowicz*, după numele părintelui său arhiducele Ștefan ³⁾.

Arhiducele Wilhelm era un tânăr de 28 ani, care în armata austro-ungară avea gradul de căpitan de cavalerie. Din propria sa mărturisire aflăm că dânsul nu se împăca

¹⁾ Regruparea trupelor de operație în Galiția și Bucovina, anexa No. XI.

²⁾ Scrisorile arhiducelui Wilhelm către Mitropolitul Szepieticki; anexa No. XII și XIII.

³⁾ Ion I. NISTOR, *Bucovina și arhiducele Wilhelm*, în „Generația Unirii”, No. 4, pag. 4 urm.

cu sistemul de oprimare a naționalităților din Austro-Ungaria și că din cauza aceasta avea mereu conflicte cu oficialitatea habsburgică, care nu tot tolera critici de această natură. Din pricina aceasta tânărul arhiduce era rău notat și considerat ca revoluționar. Se pare că mai mult pentru a scăpa de el fu încorporat unei unități oarecare din Galiția, unde se apucă de alte isprăvi și mai mari. El își puse în gând să ajungă cu orice preț *domnitor habsburgic al Ucrainei*. În scrisoarea pe care la 18 Martie 1918 o adresașe mitropolitului unit din Liov, arhiducele arată că Galiția va fi împărțită în două și că partea ucraineană, mărită cu *Bucovina*, va primi autonomia națională. Însuși împăratul Karl iar fi incredințat comanda unui batalion precum și conducerea legiunii ucrainene, care avea să formeze cadrele viitoarei armate naționale a Ucrainei.

În calitate de arhiducele era autorizat să desfășoare în Ucraina o intensă propagandă politică, pentru a-și pregăti rolul de înfruptor al aspirațiilor naționale ale Ucrainilor. În Aprilie 1918 Wilhelm comanda un batalion la Alexandrovsk în Ucraina, unde se îndeletnicia cu organizarea militară a *Cazacilor Zaporozeni*. De acolo arhiducele adresă mitropolitului Szeptycki o nouă scrisoare prin care-l vestia că fusese chemat de împăratul Karl la Viena și că ar fi obținut acolo aprobarea prea înaltă pentru planurile sale ucrainene. La sfârșitul verei 1918 arhiducele Wilhelm era în Galiția în calitate de comandant al legiunii ucrainene care opera pe frontul român la Cojoci în valea Bistriței sub numirea oficială de „grupul căpitanului de cavalerie Arhiducele Wilhelm”. În toul evenimentelor din Octombrie 1918, se decretă mobilizarea generală a legiunii ucrainene, care opera pe frontul român. Ea primi o nouă organizare pentru a forma cadrele unei armate naționale ucrainene, precum se evidențiază aceasta destul de limpede din ordinele comandamentului militar din Liov pe care le reproducem în anexă ¹⁾. Mai multe unități din această legiune erau dislocate în Cernăuți și Rădăuți, ajungând chiar până la Cojoci

¹⁾ Organizarea legiunii ucrainene și planul ei de operație, No. 1—15, anexa No. XIV.

în valea Bistriței, unde ocupa pozițiuni pe teritoriul românesc, care în baza nenorocitului tratat de pace dela București urma să fie cedat Austriei.

Comandantul legiunii, arhiducele Wilhelm petrecea foarte des în Cernăuți, fiind găzduit de contele Etzdorf, guvernatorul Bucovinei, în palatul administrativ din Piața Arboreasei. O parte din legiunea ucraineană era concentrată la Rădăuți, fiind încredințată cu menținerea ordinei publice în Bucovina. Dar cu toată stăruința comandantului, ordinea și disciplina militară n'au putut fi menținute multă vreme. Germanii descompunerii se incuibaseră deabinelea în rândurile legiunii ucrainene. Complicitatea oficialității habsburgice la lovitură de stat din Liov și la organizarea armatei naționale ucrainene se vede foarte clar dintr'un memoriu confidențial din Noembrie 1918, pe care-l reproducem în întregime pentru informațiunile interesante ce cuprinde ¹⁾.

În Bucovina situația politică rămăsese multă vreme nelămurită. Românii, prinzând de veste despre planurile ucrainene, protestaseră de cu bună vreme contra înglobării Bucovinei în granițele statului ucrainean, apărând punctul de vedere românesc al „Bucovinei nedesmembrate” și afirmând drepturile românești asupra Bucovinei întregi în vechile ei hotare dela Ceremuș, Colacin și Nistru ²⁾. Constituanta română din Cernăuți, în adunarea ei din 27 Octombrie, reclamă la fel dreptul ei de suveranitate asupra Bucovinei „integrale” ³⁾.

În condițiunile acestea izbucnirea conflictului între rada ucraineană din Liov, care își asuma dreptul de suveranitate asupra unei bune părți din Bucovina, cu însăși capitala provinciei Cernăuți, și între constituanta română din Cernăuți, care reclama imperiul asupra Bucovinei integrale, devenise inevitabil și el nu întârzie să erupă foarte curând. Cum consiliul național român n'avea la dispoziția sa încă nici o forță militară, fiindcă ostașii români bucovineni nu

¹⁾ *Mémoire sur la complicité des autorités austro-hongroises dans le coup d'état par le parti ukrainien à Lwów*, anexa No. XV.

²⁾ Ion I. NISTOR, *Unirea Bucovinei* p. 29.

³⁾ Ibid. p. 39.

apucară încă să se reîntoarcă la vatră de pe frontul din Italia, rada ucraineană din Liov era în avantaj față de Români, fiindcă la dispoziția ei stetea, precum am văzut, „legiunea ucraineană” de sub comanda arhiducelui Wilhelm, ale cărei unități garnizonau chiar în Cernăuți. În condițiunile acestea favorabile, delegații radei Ilie Semaka, I. Spenu, Omelian și Ilya Popovici, bizuindu-se pe sprijinul militar al legiunii ucrainene, găsiră de cuviință să ocupe, în dimineața zilei de 6 Noemvrie 1918, palatul administrativ din Cernăuți, să se prezinte guvernatorului Etzdorf și să-i ceară să li transmită puterea de guvernământ. Guvernatorul cedă în fața forței militare, invitând însă pe delegații radei să cadă de acord cu consiliul național român, pentruca transmișiunea puterii să se facă în bună înțelegere și cu Românii.

Între Români se găsi unul singur care se declară gata să împartă puterea asupra Bucovinei cu Ucrainii și acesta era Aurel Onciul, care în întreaga sa activitate politică a avut o atitudine politică detestată de toată lumea românească.

La orele 4 după amiază, guvernatorul Etzdorf primi din nou delegațiunea ucraineană ce era însoțită și de Aurel Onciul și transmise acestor preținși reprezentanți ai Românilor și Ucrainilor puterea de guvernământ asupra țării Bucovinei, dresând cu această ocazie convenitul proces-verbal pe care îl reproducem în anexă ¹⁾.

În felul acesta se încheie lunga serie de guvernatori austriaci ai Bucovinei, începând cu generalul Spleny și sfârșind cu contele Etzdorf, în ziua memorabilă de 6 Noemvrie 1918. Prin semnarea procesului verbal de transmișiune a puterii, Casa de Habsburg abdică la dreptul ei de suveranitate asupra Bucovinei.

Transmișiunea puterii se făcu asupra delegaților ucraineni ce făceau parte din rada dela Liov, și asupra lui Aurel Onciul care nu fusese autorizat de nimeni să primească puterea sau să o împărțească cu Ucrainii ²⁾. Singurul organ îndreptățit de a revendica puterea asupra Bucovinei, era consiliul

¹⁾ Guvernatorul Bucovinei transmite delegaților români și ucraineni puterea de guvernământ asupra Bucovinei. Anexa No. XVI.

²⁾ Ion I. NISTOR, *Unirea Bucovinei*, pag. 39 urm.

național român, ales de adunarea constituantă dela Cernăuți la 27 Octombrie 1918. Or, Aurel Onciul nu primise dela acest consiliu nici o delegație de a primi puterea.

Dar în împrejurările de atunci forța prima dreptul, și forța militară era de partea Ucrainiilor. Întemeindu-se pe această forță, căpeteniile Ucrainiilor exercitară timp de șase zile, dela 6—11 Noemvrie, o adevărată teroare în Cernăuți și în toată Bucovina, așa că în vremea aceea nimeni nu mai era sigur de viața și de avutul său. Delegațiunea bucovineană a „radei naționale ucrainene” din Liov lansă în ziua de 6 Noemvrie 1918 un manifest către „cetățenii liberi ai tuturor națiunilor și stărilor țării”, prin care chema populațiunea Bucovinei sub steagul libertății. Cum „guvernul vechiu austriac a perit de sine”, delegația radei se vede necesită să „ia în mână sa guvernul în orașul Cernăuți și în acea parte a țării, care în majoritate este locuită de Ucraini”¹⁾.

Delegația bucovineană a radei din Liov încredință administrația părții din Bucovina revendicată de ea lui Omelian Popovici, în calitate de „comisar național ucrainean”. Cu dela sine putere se declară și Aurel Onciul „comisar național român” și lansă și dânsul împreună cu „tovarășul” său ucrainean — titlul de comisar justifică acest termen — în ziua de 6 Noemvrie 1918 proclamația prin care se aducea la cunoștința populațiunii bucovinene că guvernul imperial din Viena, considerând misiunea sa împlinită, i-ar fi încredințat lui împreună cu Omelian Popovici „înșușirea de comisari naționali ai poporului român pe deoparte și ucrainean pe de altă parte, puterea în Bucovina, fără să o împartă”. Comisarii poporului român și ucrainean, luând asupra lor puterea, indiviză, o împărțură totuși între ei în modul următor:

1. „Alături poporul român, cât și cel ucrainean, își rezerva pretențiunile sale, relative la teritoriul Bucovinei, precum au fost formulate de reprezentanții săi legitimi lasă însă ca congresul de pace să hotărească definitiv în chestiunea aceasta”.

¹⁾ T. BALAN *Bucovina în războiul mondial* I c., pag. 133.

2. „Până la hotărîrea viitoare se menține starea faptică”.

3. „Competința ambelor guverne (!) respective se bazează pe majoritatea relativă din comună, precum a fost constatată ea la recensemăntul din 1910. Drept aceea, comunele, în care majoritatea relativă a populațiunii este română, sunt supuse guvernului român, iar comunele, în care majoritatea aceasta este ucraină, guvernului ucrain”.

4. „În comunele acele, în care majoritatea populațiunii nu este nici română, nici ucraineană, reprezentanța legală a comunei va hotărî, căruia din ambele guverne din chestie vrea să fie supusă; lipsind o reprezentanță legală, hotărîrea respectivă se va lua, sub prezidiul gerentului constituit de statul consultativ, iar lipsind și el, de membrii prezenți în comună ai ultimului comitet comunal ales legal”.

5. „Până ce se vor lua hotărîrile acestea, comunele Alexanderdorf, Katherinendorf, Sadagura și Vijnița, sunt supuse guvernului ucrain; toate celelalte comune neromâne și neucraine, afară de Cernăuți, guvernului român”.

6. „Orașul Cernăuți, capitala țării, rămâne sub administrația interimistică de până acuma; dispozițiuni în a doua instanță se pot lua numai în conștelegere între guvernul român și cel ucrainean”.

„Învoiala prezentă intră imediat în vigoare”¹⁾.

„Comisar” al orașului Cernăuți ajunsese un oarecare Ossyp Bezpallko, care în dimineața zilei de 7 Noemvrie 1918 pinu să vestiască populațiunii cernăuțene că „delegația bucovineană a consiliului ucrainean” a găsit de bine să-l numească „comisar urban” al Cernăuților²⁾.

Numele de „comisar al poporului” și de „comisar urban”, că emană de la radei ucrainene, indicau destul de vădit direcția spre care tindea desfășurarea evenimentelor din Bucovina în toamnă anului 1918. Unitățile legiuni ucrainene devastară depozitele de arme, munițiuni și efecte militare ale regimentelor bucovinene și, complet bolșevizate, începură să exercite o nemaipomenită teroare în Cernăuți și

¹⁾ TEODOR BALAN, *Bucovina în războiul mondial*, I c., pag. 134—135.

²⁾ Ibidem, pag. 135.

în împrejurimi, astfel că pacea și ordinea publică erau serios amenințate și nimeni nu mai era sigur de viața și avutul său. În condițiile acestea, consiliul național român nu-și putea îndeplini în liniște și siguranță misiunea sa. Iar îndrăzneala Ucrainților, ce se bizuiau pe unitățile lor de „haidamaci” și pe înconștiența vinovată a „comisariului” Aurel Onciul, nu mai cunoștea limită. În situația aceasta extrem de critică, consiliul național român se hotărî să ceară și să obțină *intervenția armatei române* în Bucovina, care își făcu intrarea triumfală în Cernăuți în ziua de 11 Noembrie 1918. Populațiunea, dormică de pace după un război de 4 ani, o primi cu mare însuflețire. Sub scutul ei, consiliul național român și-a putut începe opera de refacere și reorganizare, îndrumând țara pe calea cea bună a păcii și a progresului.

La 28 Noembrie 1918 s'a întrunit la Cernăuți „*Congresul General al Bucovinei*” care în unanimitate a votat unirea necondiționată a Bucovinei cu regatul României și anume în hotarele sale istorice dela Ceremuș, Colacin și Nistru. Reprezentanții minorităților poloneze¹⁾ și germane au votat pentru unire. Ucrainții s'au abținut ca și la Chișinău²⁾.

Actul unirii Bucovinei a fost recunoscut de constituanta română dela București în ședința memorabilă dela 31 Decembrie 1919, deodată cu actele de unire dela Chișinău și Alba-Iulia. Articolul 59 din tratatul de pace dela *St. Germain* cuprinde renunțarea formală a Austriei asupra drepturilor ei de suveranitate asupra Bucovinei³⁾. Delegații puterilor aliate și asociate se întruniră în ședință la 2 Iulie 1919 și traseră o linie de frontieră care făcea o bună parte din Bucovina și anume acea din valea Ceremușului, pentru a o alipi la Polonia⁴⁾. Interese de ordin economic par să fi determinat această hotărânicie. Vestea despre știrbirea vechii granițe a Bucovinei provocă mari turburări în rândurile

¹⁾ Ion I. NISTOR, *Unirea Bucovinei*, pag. 54 urm.

²⁾ „L'Autriche renonce en ce qui la concerne, en faveur de la Roumanie, à tous droits et titres sur la partie de l'ancien duché de Bucovine comprise en deçà des frontières de la Roumanie, telles qu'elles seront ultérieurement fixées par les principales Puissances alliées et associées”.

³⁾ Cfr. Ion I. NISTOR, *Unirea Bucovinei*, pag. 199. Anexa No. XVII.

populațiunii menite să treacă la Galiția, care protestă energic „*contra hotărîrii luate de comisiunea teritorială de a detrușia o parte a Bucovinei*”. Comunele Plosca, Sârghieni, Puhla, Dichteneț, Chisilițeni, Răstoace, Câmpulung pe Ceremuș, Iablonița, Ciornohuzii, Milie, Banila, Vășcăuți, Carapciu etc., lovite de această neașteptată măsură, se grăbiră să protesteze contra ei, trimițând memorii la conferința de pace din Paris prin care cereau să rămână la România, întemeindu-și cererea pe motive de ordin economic, politic, cultural și religios, întrucât ei ca ortodocși și-ar primejdui credința prin alipirea la o țară neortodoxă sau unită, cum este de fapt Galiția de Est. Dăm în anexă un asemenea memoriu redactat în limba ucraineană pentru a ilustra mișcarea aceasta¹⁾.

Lupta a fost încununată de succes. În tratatul de pace de la *Sevrès* se stabilește granița româno-polonă dealungul Ceremușului și Colacinului²⁾. Numai 5 comune bucovinene și anume Babin, Luca, Prelipcea, Sviniace și Crisceațec urmau să fie înglobate Poloniei, din cauza legăturii feroviale Horodenka—Zaleszczik, care se făcea pe teritoriul acestor comune³⁾. Dar și acest colț, cel mai nord-vestic al Bucovinei, a rămas la România în baza convențiunii de frontieră din 26 Ianuarie 1928 în care se stabilește că între Prut și Nistru granița va urma „vechea linie administrativă între Bucovina și Galiția”⁴⁾. Astfel a fost aplanată și ultima dificultate și Bucovina s'a întors la mamă, întreagă și fără nici o știrbire teritorială.

Aspirațiunile politice ale Ucrainților au dat astfel greș pe toată linia. Provinciile românești Bucovina și Basarabia s'au unit cu România, din pământul căreia au fost rupte la 1775 și 1812. Rusia Subcarpatică se unise cu Cehoslovacia în

¹⁾ Protestul locuitorilor din comuna Carapciu pe Ceremuș contra deslipirii de România. Anexa No. XVII.

²⁾ Ion I. NISTOR, *Unirea Bucovinei*, anexa No. XXXII.

³⁾ Cfr. Ion I. NISTOR, *Frontiera româno-polonă*, în rev. „Graiul Românesc”, II, 1927.

⁴⁾ Ion I. NISTOR, *Unirea Bucovinei*, anexa XXXIII, pag. 208. „Du Pruth jusqu'au Dniester la frontière suivra l'ancienne ligne administrative entre la Bukovine et la Galicie”.

baza înțelegerii dela Philadelphia. Dar lovitura de grație contra Republicii Vestucrainene fu aplicată de consiliul suprem al puterilor aliate și asociate, care prin hotărârea sa din 25 Iunie 1919, autoriză Republica Polonă să continue cu operațiunile ei militare până la Sbrucz, vechea linie de frontieră între Galiția și Rusia. La 21 Noemvrie 1921 consiliul suprem încredință Poloniei mandatul pe 25 ani asupra Galiției Orientale, iar prin hotărârea din 12 Martie 1923 Galiția de Est fu direct înglobată în hotarele Poloniei reinviată¹⁾.

Astfel nu s'a ales nemic din planurile fantastice ale fruntașilor ucraineni din Austria și din Rusia, din cauza politicii lor inconsecvente și a încrederii prea mari pe care ei o puseră în monarhia habsburgică. Revendicările lor teritoriale dincoace de Nistru au produs mult sânge rău în cercurile românești și au zădărnicit mereu o prietenie care li putea fi de folos.

¹⁾ P. Roth, o. c., pag. 99.

XVIII. Relațiunile româno-ucrainene după unire

Tot trecutul istoric este martor că poporul român a fost totdeauna însufleșit de cele mai bune simțăminte de prietenie și bună vecinătate față de Ucraini. Români nici odată n'au râvnit la cuceriri teritoriale dincolo de Nistru, cu toate că acolo sălășluiește de veacuri o populație românească transnistriană, pe care Rusia Sovietică a recunoscut-o ca atare și i-a îngăduit de a se constitui în „Republica Sovietică Socialistă Autonomă Moldovenească (R. S. S. A. M.)”.

Dar cu toate acestea aspirațiunile politice românești s'au oprit totdeauna la Nistru. De aceea neînțelegerile dintre Români și Ucraini au început numai atunci, când Ucrainii au ridicat pretenți teritoriale dincoace de Nistru în Bucovina și Basarabia. Cât privește Maramureșul, pretențiile ucrainene priviau mai mult regiunile de dincolo de Tisa, la care Românii n'au râvnit niciodată. Teritoriul Maramureșului românesc de astăzi cuprinde vreo 50 de comune, dintre cari numai trei sunt locuite și de Ucraini. Restul Maramureșului a trecut la Rusia Subcarpatică de sub suveranitatea cehoslovacă, așa că acolo punctele de fricțiune și neînțelegere dintre Români și Ucraini sunt reduse la minim.

Și în adevăr, îndată ce, prin actele unirii dela Chișinău și Cernăuți, poporul român a restabilit străvechele sale drepturi de suveranitate asupra întregului pământ românesc de dincoace de Nistru, el este domnic de a trăi în pace și bună prietenie cu vecinii săi ucraineni de dincolo de Nistru. De simțăminte asemănătoare erau stăpâniți la 1919 și guvernanții ucraineni dela Kiev, când instituă o misiune diplomatică pe lângă guvernul român din București. Șeful acelei misiuni era profesorul Constantin Matzievici, ajutat de generalul S. Delvig, reprezentantul comandamentului suprem al

¹⁾ Ion I. NISTOR, *Români Transnistreni*, I. e., p. 542 urm.

armatelor ucrainene. La 26 Iulie 1919 șeful misiunii diplomatice ucrainene prezintă președintelui de consiliu al guvernului român scrisoarea de acreditare, al cărei scop principal era:

„De a stabili relațiunile cele mai amicale, între România și Ucraina, bazate pe principiul de neintervențiune reciprocă în viața internă a ambelor state. Guvernul ucrainean declară că nu voinște sub nici un chip de a pune în discuție fruntaria actuală între cele două state, considerând Nistru ca fruntarie definitivă între ele și dorind să stabilească la această frontieră cele mai bune relații de vecinătate”¹⁾.

Misiunea ucraineană la București mai avea datoria de a stabili un acord și cu Polonia, aceasta fiind o amică a României; acest acord avea să confirme între altele deciziunea luată de guvernul ucrainean de a înceta ostilitățile contra Poloniei. Misiunea mai avea de scop să stabilească condițiunile în cari guvernul român ar putea înzestra armata ucraineană cu armament, îndeosebi cu arme, cartușe și tunuri.

Guvernul român în fruntea căruia se găsea Ion I. C. Brătianu a luat act de declarația oficială a guvernului ucrainean, că recunoaște *Nistru ca hotar definitiv* între cele două țări, și a dat armatei ucrainene ce se găsea la grea cumpănă, amenințată de a fi înconjurată de bolșevici, concurs prețios. Însuși șeful misiunii ucrainene recunoaște în memoriul său că „numai mulțumită României armata ucraineană a reușit să se salveze, retragându-se prin Basarabia în Galiția, unde luă contact cu grupul de nord”²⁾.

Dară în vremea ce Ucraina rusească recunoștea hotarul Nistrului și intra în relații diplomatice normale cu guvernul român, căpeteniile Republicii Vestucrainene continuau și după unirea Bucovinei acțiunea lor de dușmănie față de România. În fața armatei române, delegații bucovineni ai

¹⁾ C. MATZIEVICI, *Mémoire sur la question ukrainienne*, p. 41: „Le Gouvernement Ukrainien déclarant ne vouloir en aucune façon mettre en question la frontière actuelle entre les deux États, considérant le Dniester comme frontière définitive entre eux et désirant établir sur cette frontière les meilleures relations de voisinage”.

²⁾ C. MATZIEVICI, o. c., pag. 20 urm.

radei din Liov, cu comisarii ucraineni cu totul, se retraseră în Galiția pentru a continua de acolo agitațiunile lor contra Românilor. Cu ei se retrase firește și arhiducele Wilhelm, comandantul legiunii ucrainene, însoțit de adjutantul său contele Lubesch von Laresch, ce funcționase pe vremuri ca secretar la legațiunea austro-ungară din București. Dar arhiducele nu mai ajunse la Liov pentru a lua contact cu guvernul prezidat de Petruszewicz, fiindcă trupele poloneze, minunate echipate și conduse de generalul Haller, îi închiseseră calea, ocupând Liovul și silind rada să-și mute sediul la Stanislavov¹⁾. Astfel arhiducele Wilhelm, zis și cneaz Stefanowicz, se trezi cu legiunea sa prins între două focuri, de generalul Zadik în flancul drept și de generalul Haller în flancul stâng. La începutul lui Iunie 1919, legiunea ucraineană, strânsă ca în clește de trupele româno-polone și demoralizată, se găsea îngrămadită pe pozițiunea din jurul Colomeei cu tendința de retragere spre munții Pocuției. În direcțiunea aceasta se retrase și arhiducele Wilhelm.

În dimineața zilei de 4 Iunie patrulele de grăniceri români prinseră de veste că în comuna *Jabie*, la o distanță de vreo 40 km de Colomeia, s'ar afla adăpostite în casa preotului Hlibowski trei persoane străine însoțite de o doamnă. Un pluton de grăniceri primi ordinul să plece în urmărirea lor. În drum spre Jabie patrulele române dădură peste un automobil ce purta emblema casei imperiale austriace, pajura cu două capete. În dimineața zilei de 5 Iunie patrulele intrară în Jabie și găsiră lumea adunată în biserică. Atunci comandantul avu buna inspirație să învârtă cheia dela ușa bisericii, pentru ca lumea adunată acolo să nu turbure cumva percheziția la casa preotului, unde găzduia cneazul Ștefanovici cu tovarășii săi. Contele Laresch și nevasta sa se predară fără nici o împotrivire. În timpul acesta arhiducele dormia încă. Când se deșteptă văzu în fața sa pe ofițerul român, și întrebă somnoros: „Cum, armara română este aci?” „Da!” răspunse dârz ofițerul român, somnând pe arhiduce să se predea, ceea ce arhiducele

¹⁾ P. ROTI, o. c. pag. 98.

făcu fără nici un gest de împotrivire. În tovărășia arhiducelui se mai găsea și un cobzar ucrainean, *Petru Sckerek*, deputat în rada ucraineană din Liov ¹⁾.

Sub pază militară arhiducele și însoțitorii săi fură conduși la comandamentul român din Colomeia, iar de acolo trimis sub escortă la Cernăuți, unde petrecu noaptea de 7 spre 8 Iunie 1919 la hotelul Gottlieb din strada Bucureștilor ²⁾. A doua zi arhiducele cu suita sa fu pornit la București, iar de acolo internat la mănăstirea Căldărușani, unde petrecu până la începutul lui Septembrie 1919.

La intervenția misiunii ucrainene din București, guvernul român conveni să încredințeze pe arhiduce în mâinile guvernului ucrainean, dându-l în sama trupelor lui Petliura, care își avea cartierul general la Camenița. La 3 Septembrie arhiducele cu suita sa fu pornit la Cernăuți, iar de acolo predat autorităților ucrainene la punctul Otace ³⁾, dresându-se la 6 Septembrie cuvenitul proces-verbal de dare și primire din partea autorităților de frontieră ⁴⁾.

În tot cursul drumului prin România arhiducele era bine dispus și foarte comunicativ, arătându-se mulțumit de felul cum fusese tratat în țară. Față de comisarul care-l însoția arhiducele își exprimă regretele sale că Ucrainii cunosc așa de puțin România și că dânsul îndată ce va ajunge la Camenița va comunica lui Petliura cât de necesară este strângerea relațiilor dintre România și Ucraina. *Ajutorul de armament și muniții pe care guvernul român l-a dat cu atâta generositate Ucrainei*, precum și viitoarele ajutoare ce se vor mai da după promisiunea primului ministru Brătianu, vor rămâne cea mai bună cheazășie pentru cimentarea legăturilor de prietenie și bună vecinătate între ambele țări. Raliindu-se la această prietenie și Polonia, ușor s'ar putea rădica un zid puternic și nepătruns contra bolșevismului cotropitor.

¹⁾ Raportul Regimentului 3 Grăniceri asupra arestării arhiducelui Wilhelm, anexă No. XVIII.

²⁾ Raport confidențial asupra arestării dela Jabie, anexă No. XIX.

³⁾ Raport asupra călătoriei arhiducelui din Cernăuți la Larga, anexă No. XX.

⁴⁾ Proces-verbal asupra trecerii peste frontieră a arhiducelui Wilhelm, anexă No. XXI.

Insistând asupra stărilor din Rusia sovietică, arhiducele credea în apropiata lichidare a mișcării bolșevice pe care, după părerea sa, Lenin și Troțki o întrețineau din motive personale, străduindu-se să arunce microbul anarhiei asupra lumii întregi. Agentul bolșevismului în Ungaria este Bela Kuhn, care face în fiecare săptămână naveta cu aeroplanul între Budapesta și Moscova. Însuși Lenin ar fi vizitat de curând capitala Ungariei (!).

Activitatea vieții sale, arhiducele ar fi închinat-o cauzei ucrainene, pentru triumful căreia a luptat și este hotărât să lupte cu zel și abnegație și în viitor. În armata ucraineană ar fi avansat la gradul de colonel, câtă vreme în armața austro-ungară nu ajunsese decât la gradul de căpitan.

Întrebat dacă în timpul petrecerii sale la Căldărușani n'ar fi avut vreo întrevedere cu cineva din familia regală, arhiducele a răspuns că nu a avut nici o întrevedere de acest fel, dar că a trimis o scrisoare principelui, Carol, ale cărui simțăminte democratice le aprecia și care era însuflețit de aceleași idealuri ca și dânsul.

Între altele arhiducele își exprimă admirația pentru soldatul român, care este cea mai sigură cheazășie pentru asigurarea păcii și păstrarea ordinii în răsăritul Europei. Dificultățile pe care România le întâmpină la conferința de pace vor putea fi învinse prin iscusința și hotărârea lui Ion I. C. Brătianu. Arhiducele era încredințat că legitimele revindicări teritoriale ale României vor fi satisfăcute.

Arhiducele se mai întreținu cu însoțitorii săi asupra călătoriei sale în Italia, America de Sud și Africa, insistând cu amănunte interesante asupra lor.

La urcarea sa în barca ce era să-l treacă Nistru la Otace, Wilhelm își luă rămas bun dela reprezentanții autorităților române și le mulțumi tuturor foarte calduros pentru bunul tratament de care s'a bucurat în România. Îndepărtându-se de malul românesc, arhiducele făgădui că după restabilirea păcii se va reîntoarce în România pentru a vizita țara și îndeosebi mănăstirea Căldărușani, unde fusese

găzduit și de unde a plecat cu cele mai plăcute amintiri ¹⁾.

Din nenorocire pentru dânsul, dar mai ales pentru cauza ucraineană pe care o servia, cneazul Stefanovicz fu silit de împrejurări de a se reîntoarce în România cu mult mai curând de cum se putea aștepta la transbordarea Nistrului.

Regimul bolșevic din Ucraina trezise curând mari nemulțumiri în sânul populației. De aceea norodul se răzvrăti contra lui, astfel că trupele ucrainene, susținute și de guvernul român, izbutiră să recucerească în scurtă vreme Podolia, Volhinia și parte din guberniile Kiev și Cherson. Pe la sfârșitul lui August trupele ucrainene, întărite cu forțele legiunii ucrainene din Pocuția, dădură un puternic asalt contra Kievului, recuceriră orașul și realizară succese apreciabile contra Odesei ²⁾. În toial acestor izbânzi, cneazul Stefanovicz fu chemat în Ucraina pentru a se pune acolo din nou în fruntea legiunii sale. Realizarea marilor sale planuri politice părea mai mult ca asigurată și așa se explică și buna dispoziție a arhiducelui în drumul spre Podolia.

Legiunea ucraineană, după căderea în captivitate a comandantului ei, mai rezistă în unele poziții până la ocuparea Pocuției întregi de contingentele româno-poloneze. La 18 August 1919 opera de pacificare era terminată, și contingentele românești, în temeiul unei înțelegeri amicale dintre guvernul român și cel polon, evacuară teritoriul pocuțian ocupat de ele, se retraseră dincoace de Ceremuș și trecură administrația civilă și militară asupra organelor poloneze. După lichidarea operațiunilor din Pocuția resturile legiunii ucrainene trecură Zbruczul în Podolia, pentru a înfăți frontul anti-bolșevic comandat de Petliura și a contribui efectiv la noul avânt războinic pe care-l luase contingentele ucrainene unite ³⁾.

Dar lupta contra bolșevicilor se dovedi dela început destul de grea. Deaceia comandantul trupelor ucrainene se

¹⁾ Conversația arhiducelui Wilhelm cu însoțitorul său asupra problemelor de actualitate, Anexa No. XXII.

²⁾ C. Matzievici, l. c., p. 21 urm.

³⁾ Operațiunile armatei române în Pocuția, în „Zece ani dela Unirea Bucovinei”, Cernăuți, 1928, p. 58 urm.; Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, o. c., anex. No. VIII, p. 91 urm.

adresă generalului *Denikin* cu propunerea de a coordona operațiunile sale militare cu cele ucrainene într'un front comun contra bolșevismului amenințător. Generalul *Denikin* izbutise să canalizeze nemulțumirile păturilor burgheze contra regimului sovietic și să înainteze victorios spre Harkov, Ekaterinoslav, Cursc și Voronez.

Drept răspuns la oferta de colaborare armată a lui Petliura, *Denikin*, care urmărea scopuri panruse, năvăli asupra Kievului și-l ocupă prin surprindere, dezarmând contingentele ucrainene ce se găseau acolo. Atunci Petliura propuse lui *Denikin* stabilirea unei linii de demarcație în zona de operațiuni contra bolșevicilor. Dar la propunerea aceasta *Denikin*, îmbătat de izbânzile sale de până atunci, răspunse cu cererea de *dezarmare a armatei ucrainene*. *Denikin* șișii în loc să primească colaborarea de arme pe care Ucraina îi-o oferiau cu atâta stăruință, începură pe la sfârșitul lui Septembrie ofensiva contra armatei lui Petliura și continuă lupta până la începutul lui Noembrie 1919.

În vreme ce armatele antibolșevice ale lui Petliura și *Denikin* se sfășiau între ele, trupele roșii ale Rusiei sovietice măcinau forțele lui Colceag și Iudenici. După izbânda aceasta, bolșevicii aruncară toate rezervele lor asupra lui Petliura și *Denikin*, pentru a-i extermina. Nesocotința politică a lui *Denikin* s'a răzbunat foarte curând. Forțele sale combatante s'au dovedit insuficiente pentru o luptă pe două fronturi și de aceia zădărnicia eforturilor sale ieși foarte curând la iveală. Rezistența armatei ucrainene nu putea fi înfrântă și nici guvernul ucrainean nu putea fi lichidat așa ușor. Atunci *Denikin* — după constatările lui Matzievici — recurse la un truc politic. Intemeindu-se pe simțimintele antipoloneze ale contingentelor galițiene din armata ucraineană, *Denikin* li promise Galiția și încheiă cu ele la 5 Noembrie 1919 un *tratat separat*, în virtutea căruia mai bine de jumătate din forțele combatante ucrainene trecură, de partea *Denikin* șiștilor, deschizându-li astfel drumul spre Cămința, unde se refugiase guvernul ucrainean. Prin manopera aceasta contingentele ucrainene credincioase lui Petliura și guvernului

ucrainean ajunseră în primejdia de a fi învăluite și silit să capituleze ¹⁾.

În legătură cu defectiunea contingentelor galițiene din armata ucraineană pare să stea și noua pribegie a arhiducei Wilhelm în România. La 21 Noembrie 1919, arhiducele împreună cu Petruszevici, fostul președinte al radei ucrainene din Liov, însoțiți de 61 de ofițeri cu familiile lor, trecură Nistru și se predară autorităților românești. Pribegii ucraineni fură bine primiți în țara românească, tot așa de ospitalieră ca și pe vremea lui Mazepa, și conduși după dorința lor până la frontiera cehoslovacă. Acolo ei au fost luați în primire de autoritatea statului vecin și conduși la Tokai, de unde li se pierdu urma. După informațiunile pe care le deținem din sursă particulară, arhiducele Wilhelm s'ar fi înapoiat la Viena și și-ar fi stabilit domiciliul la Baden, pentru a reflecta în liniște asupra visurilor de domnie și asupra tineretei vijelioase a lui Vasile Veșivan zis kneaz Stefanovic ²⁾.

În condițiunile acestea extrem de critice guvernul ucrainean trebui să evacueze în grabă Camenița, încredințându-o trupelor poloneze pentru a scuti populația de teroarea denikinistă, iar instituțiile ucrainene de jaf și pradă. Guvernul ucrainean și marele cartier general al lui Petlura se retraseră prin Proskurov și Staro-Constantinov în Volhima, pentru ca în înțelegere cu Polonia să poată reface frontul antidenikinist și antibolșevic. Defecțiunea contingentelor galițiene, cât și pierderile suferite în luptele continue contra bolșevicilor dela nord și a denikiniștilor dela sud, slăbiră considerabil autoritatea și forța de rezistență a guvernului ucrainean, a cărui putere era redusă asupra unei mici porțiuni din teritoriul național, apărat de un grup redus de armată sub comanda generalului Omelianovici Pavlenko.

Dar nici Denikin n'o brodi mai bine. Hărțuit mereu de bolșevici, el nu dispunea nici de mijloace materiale și nici de forțe suficiente pentru ca să poată menține pozițiunile câștigate. Mizerna și nesiguranța apăsă greu asupra popula-

¹⁾ C. MATZIEVICI, I. c., p. 23 urm.

²⁾ Cfr. ION I. NISTOR, *Bucovina și Arhiducele Wilhelm*, I. c., p. 4 urm.

ției jefuite și demoralizate. Îndurând și din partea Denikinștilor aceleași pogromuri, siluiri, jafuri și încălcări ale drepturilor lor naționale, Ucrainii începură să se revolte, să se organizeze în bande, să distrugă căile de comunicație și bazele de rezerve în spatele armatei de ocupație. Situația Ucrainei era extrem de grea, găsindu-se între două focuri, unul din partea bolșevicilor, iar altul din partea insurgenților, astfel că țara ajunse o adevărată ruină. Cât de mult seamănă aceste jalnice stări de lucruri cu vremurile lui Hmelnicki, Doroszenko și Mazepa! Și apoi să mai zici că istoria nu se repetă.

În vremurile acestea de grea cumpănă pentru poporul ucrainean, „numai mulțumită României și Poloniei — recunoaște Matzievici — vecinii noștri cei mai apropiați și cei mai amenințați de agresiunea rusă și de imperialism, de orice culoare ar fi el — fie prin invazia lui Denikin, fie prin a bolșevicilor — acești doi vecini ni-au ascultat glasul nostru și ni-au dat un ajutor de care poporul ucrainean nu are să uite niciodată” ¹⁾.

La 4 Martie 1920 șefii misiunii ucrainene din București, profesorul C. Matzievici și generalul S. Delvig înaintară un lung memoriu guvernului român, cerând între altele „recunoașterea politică a Republicii Ucrainene și a guvernului ei național precum și sprijinul tehnic și instructiv în organizarea armatei naționale pe teritoriul român, aceasta s'ar putea realiza pe calea unei convenții speciale cu autoritățile militare din România, în condițiile în care o asemenea convenție a fost încheiată și cu Polonia” ²⁾.

Dar înainte de a se cădea de acord asupra unei asemenea convenții, evenimente grave se petrecură dincolo de Nistru în Ucraina. Bolșevicii înfrânseseră rezistența ucraineană și denikinistă. Ei ocupară toată Ucraina, trecură Zbruciul, inundară Polonia cu trupele lor și amenințară foarte serios însăși Varșovia. Era un moment hotărâtor în istoria civilizației europene, ca și în clipele când oștirile musulmane amenințau Viena la 1683. Dar precum atunci craul Ian Sobiecki a salvat civilizația creștină, astfel la 1920 mareșalul

¹⁾ C. MATZIEVICI, I. c., p. 25.

²⁾ Ibid., p. 53 urm.

Iosif Pilsuski a înfrânt cerbicia bolșevică sub zidurile Varșoviei și a salvat civilizația burgheză din Europa. Prin tratatul de pace polono-rus, ce s'a încheiat la Riga în ziua de 18 Martie 1922, Rusia și Ucraina sovietică recunoscuseră drepturile de stăpânire ale Poloniei asupra Galiei de Est până la Zbrucz, iar consiliul ambasadurilor din Paris, prin hotărîrea sa din 15 Martie 1923, confirmă această dispozițiune, recepționându-o în dreptul ginșilor.

Astfel rămaseră și de astădată străduințele legitime ale Ucrainiilor pentru libertate și neatrămărire fără nici un rezultat palpabil. Aceasta însă nu înseamnă că problema ucraineană s'a închis pentru totdeauna. Din contra, sângele vărsat pentru realizarea unei cauze drepte nu poate să rămăie fără folos, căci este știut că ideile mari nu se înfăptuiesc fără jertfe mari și costisitoare. Poporul român dela Nistru până la Tisa n'a stat niciodată în calea realizării idealului politic și național al vecinilor săi ucraineni de dincolo de Nistru. Dimpotrivă istoria relațiilor româno-ucrainene mărturisește că Românii în toate vremurile au ajutat și sprijinit pe Ucraini și sunt gata să o facă aceasta și în viitor cu aceeași dragoste și cu același desinteres care i-a caracterizat din timpurile lui Hmelnițcki și Mazepa până în vremurile de curând trecute ale cneazului Ștefanovici.

Dar asemenea simțiminte de prietenie și bună vecinătate trebuie să fie împărtășite și de poporul ucrainean, fiindcă dragoste cu sila nu se poate. Din nenorocire însă ele nu se manifestă așa de sincer precum ar dorii Românii. Președintele primei misiuni diplomatice ucrainene în România încheie la 20 Martie 1920 memoriul său pe care-l prezentase guvernului român cu o frumoasă confesiune de credință, zicând:

„Noi suntem incredințați că nobila Românie, mai fericită de cât noi la renașterea ei națională și care ni-a acordat odată concursul ei moral și tehnic, nu ni va refuza simpatia pentru organizarea unui stat nou vecin, al cărui scop suprem nu este decât renașterea culturii și a

*poporului său precum și dezvoltarea forțelor productive ale țării”*¹⁾.

Dar glasurile acele de prietenie și recunoștință se înădușe prea adese în izbucnirile de ură și răzbunare ale celor ce credeau că înfăptuirea Ucrainei Mari trebuie să pornească dela Cernăuți sau Hotin, străvechi târguri moldovenesti, care n'au avut nici odată nimic nici în clin nici în mănecă cu Ucraina de Est sau de Vest și nici cu aspirațiunile ei politice. Renașterea politică și națională a unui popor nu poate porni, decât dela vatra obârșiei sale, și aceasta poate fi oriunde între Nistru și Nipru numai în Moldova nu.

De aceea manifeste ca cel semnat la Viena în Decembrie 1921, în numele delegației bucovinene a consiliului ucrainean popular, de *Ilie Semaka, Agenor Arnymowicz și Dimitrie Kuropatnicki*, în care Românii sunt calificați drept „venetici, vicleni și dușmani”, cari *țin Bucovina „încătușată în lanțurile robiei seculare”*, nu pot contribui la stabilirea de raporturi normale între două neamuri care ar trebui mai întâiu să se respecte reciproc pentru a putea trăi în pace și bună vecinătate²⁾. Izbucniri de patimă și violențe de acest gen nu servesc cauza ucraineană în România, ci ele o pot cel mult compromite. Dar nici exagerările statistice ca cele susținute de S. Volodymyriv în memoriile institutului ucrainean din Berlin, care arată în România o populație ucraineană de 1.200.000 suflete³⁾, când numărul Ucrainiilor din România nu atinge nici jumătate din această cifră, nu pot contribui la cimentarea prieteniei româno-ucrainene⁴⁾. Rolul Ucrainiilor români nu poate fi altul decât acela de organ de legătură socială și culturală între patria lor România și conașionarii lor dornici de libertate de dincolo de Nistru. Această prietenie trebuie cultivată, fiindcă ea li poate fi oricând de mare folos. Dintre statele vecine

¹⁾ C. MATZIEVICI, o. c., p. 35 urm.

²⁾ ION I. NISTOR, *Agitațiile ucrainene*, în „Generația Unirii”, No. 9, Noiembrie 1929.

³⁾ S. VOLODYMYRIV, *Die gesamte ukrainische Bevölkerung der Welt*, în „Zapiski Ukraïnskogo Naukovogo Instytutu v Berlını”, t. III, p. 39 urm.

⁴⁾ ION I. NISTOR, *Minoritățile în România* în „Cronica Uniunii”, No. 1, p. 6 urm. și No. 2, p. 3 urm.

cu Ucraina, România adăpostește numărul cel mai mic de Ucraini, cari la nevoie ar putea fi schimbați contra Românii Transnistrien deopotrivă de numeroși. Ocaziile ciocnirilor de interese politice și economice sunt reduse la minimul posibil, fiindcă Ucraina are prin Odessa o admirabilă ieșire la mare. Astfel că toate condițiunile geografice și economice sunt date pentru o bună vecinătate și o pașnică viață împreună.

La cât privește aspirațiunile politice și naționale ale Ucrainiilor, noi nu putem preciza mai bine atitudinea noastră față de ele, decât repetând răspunsul, pe care Miron Costin îl dăduse la întrebarea marelui vizir, dacă se bucură sau ba că Turcii au prefăcut Podolia în raia. La această întrebare Miron Costin răspunse că se teme să spună adevărul. Atunci vizirul i-a zis să grăiască și să nu se teamă. Atunci Miron a zis: „*Suntem noi Moldovenii bucuroși să se lățească împărăția turcească în toate părțile cât de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească*“. Atunci vizirul i-a zis: „Drept ai grăit“¹⁾. Nu ne sfim a rosti și noi acest adevăr, că suntem bucuroși ca Ucraina să ia ființă și să se lățească în toate părțile cât de mult, dar peste țara noastră hotărît că nu ne pare bine să se lățească. Ba mai mult chiar, vom fi gata oricând a ne opune cu toată puterea, când s'ar face o încercare de acest fel:

¹⁾ ION NECULCE, *Leopoldesei*, II, p. 200—201.

ANEXE

I.

Prectul Ion Gribovki către guvernatorul Bucovinei despre
agitajiunile lui Luchian Cobeliță.

Euer Excellenz!

Der aus dieser Gegend gewählte Reichstagsabgeordnete Lukian Kobeliza ist vor Kurzem aus Wien angekommen und hat das Landvolk in dieser Umgegend von 30 bis 40 Meilen zu einen Aufstande bewogen und selbes zum größten Ungehorsam und Empörung gegen die weltlichen und geistlichen Oorigkeiten verleitet.

Derselbe ist ein gemeiner Hutzulenbauer aus dem Bukowinaer Karpathengebirge Russ-Kimpolung, ein sehr gefährlicher Fanatiker der schon im Jahre 1844 wegen Aufstand als Rädelsführer zur Kerker- und körperlichen Züchtigung verurtheilt und abgestraft wurde, hat sich demalen am Wiener Reichstage in seiner Kunst so sehr vervollkommt, daß er in dieser Gebirgsgegend eine förmliche Anarchie hervorrief und da er sich dem Gebirgsvolke mit langem Bart und seiner cosmischen Decoration als König und General-Brigadier vorstellte, so war es ihm ein leichtes das verblendete, auf der tiefsten Stufe der Bildung stehende, sonst aber sehr treu gesinnt und gut gewesene Volk zu dem größten Ungehorsam gegen alle Staatsorgane und zu verbrecherischen Gewaltthaten zu stimmen.

Abgesehen von den, an den politischen Obrigkeiten durch das Landvolk verübten Creuethaten hat selber sogar auf die Religion Angriffe gemacht und Einige aus der hiesigen Gemeinde haben sich des Verbrechens der Religionsstörung schuldig gemacht, darunter ist Kozma Sawiuk, Janco Buttulinski rebst Andern bis nun noch nicht entdeckten Mtschuldner. Ersterer hat durch mehrere Tage und Nächte bei dem gedachten Reichstagsdeputierten Kobeliza zugebracht und die Lehre der Propaganda gehört; dies veranlaßte mich dem Volke jeden Gehorsam für Kobeliza und seine Anordnungen und Gesetze zu verbieten, da dieser falsche Prophet selber nur Verderben predige. Diese meinem Gott und Kaiser gebrachten treue Dienste brachten mir die üble Folge, daß ich am 26. N-ber d. J., als am Sonntag in der hiesigen zu St Michael Kirche im Beisein der Gemeinde, während ich als Priester im Ornate da stand und die Funktion verrichtete, durch den obbenannten Kozma Sawiuk an meiner Würde auf das Äußerste beleidigt wurde. Er hat sich in der Kirche laut und öffentlich als Deputierter der ganzen Gemeinde prasentiert und ausgeschrieben — es sei die Anordnung des Kobeliza — mir hingegen

werden andere Gesetze vorgeschrieben werden als jene die ich kenne und versprochene Kommissionen müssen kommen. Ein solcher Lärm hat mich in der religiösen Funktion gestört. Weiters gegen Ende der Messe sprang aus der Mitte des Volkes Kozma Sawiuk und Janco Butulinski, überschritten die Sanktuarwand und drangen ins Hochaltar, revidierten solches und zogen von unter demselben eine zum Wein für die Messe bestimmte Flasche hervor — zeigten solche öffentlich allen Anwesenden und schrien dabei aus vollem Halse auf russisch „Hromada swiczu sia wame“¹⁾ — nebst andern beleidigenden Worten, gingen nebst mehreren Andere hinaus und belustigten sich vor der Kirche. Ich wurde hier noch mehr in der Messe gestört. Nach beendeter Messe entkleidete ich mich des Ornates, begab mich aus der Kirche und nach längerem Forschen gelang es mir zu erfahren, daß mir durch Jemanden in die obbenannte Weinflasche Brandwein unterschoben wurde. Alle von mir gegen diese Bösewichte versuchten Schritte bei der Obrigkeit brachten nicht den geringsten Erfolg, umso weniger eine Züchtigung, da auf Befehl des Reichstagsdeputierten Kobeliza die Gemeinde nicht nur den Domänen sondern auch den Kreisbehörden den Gehorsam gänzlich versagte.

Es ist aus dem bisher erzählten unerhörten Falle zu ersehen, wie weit Kobeliza mit seinen ersonnenen Gesetzen das Volk besiegt hat, daß selbes sogar sich am Altare vergreift und durch boshafte Handlungen heilige Stätte entweihet. Ein solches Vorgehen bildet nach § 107 des R. G. Bl. I Teil das Verbrechen der Religionsstörung und da Kozma Sawiuk et cons. seiner eigenen, nämlich der als einer christlichen im Staate geduldeten Religion durch boshafte Handlungen, öffentlich Verachtung bezeugt und allgemeines Ärgerniß gegeben hat, so verfällt jeder der Schuldigen in die im § 108 desselben Gesetzes festgesetzten Kerkerstrafe.

Die Gemeinden dieser Gegend, wo Lukian Kobeliza unter freiem Himmel Versammlungen und Reden hielt, sind der überzeugtesten Meinung: Er habe alle Gerichte und Obrigkeiten ohne Unterschied entsetzt und ausser ihm und seiner selbst ernannten Gerichtsharkkeiten darf Niemand ein Recht sprechen oder entscheiden, weshalb jede Funktion der Gerichtspflege in Stocken gerathen ist.

Ich wage daher Euer Excellenz die pflichtschuldigste Anzeige in aller Unterthänigkeit mit der Bitte zu machen: Seitens der hohen Regierung diesfalls strengstens die höchstnötigen Maßregeln zur Beseitigung der dem Staate und der Religion durch den Reichstagsabgeordneten Lukian Kobeliza als auch durch die von ihm verführten Gemeindeglieder hervorgebrachten Anarchie gnädigst anordnen geschehen zu wollen.

Joanes Grybowski
gr or Pfarrer

¹⁾ Oameni bunii din grămadă vă chem ca martori.

II.

Procesul verbal asupra obiectelor găsite în cuşarul lui Cobeliţa.

Protokoll

aufgenommen durch den gefertigten Kreiskommissär aus Anlaß der Eröffnung des bei dem k. k. Postamte zu Odersberg aufgegebenen an den Reichstags-Abgeordneten Lukian Kobylica zu Kolomea gerichteten Kistchens und Quersackes. Putilla am 17. Februar 1849

Der Gefertigte hat erfahren, daß bei der Kuttyer Briefsammlung ein Kistchen, Quersack und ein Schreiben unter der Adresse des Reichstagsabgeordneten Lukian Kobylica erliegt und sich an den Kuttyer Briefsammler gewendet, damit diese Sachen dem Wiznitzer Mandatar Kropaczek, der zu deren Behebung und Übersendung an den Gefertigten mit einem besonderen Schreiben angewiesen wurde, übergeben werde. Mandatar Kropaczek der erhaltenen Weisung gemäß, hat die erwähnten Kobylica'schen Sachen an den Gefertigten nach Putilla, wo sie am 10. d. M. eingetroffen, eingeschickt.

Da nachdem vom Kobylica und seinen Agenten unter dem Landvolke ausgesprengten Geruchten, in diesem Kistchen und Quersack ausserordentliche für den Kobylica von Sr Majestät ausgestellte Vollmachten zur Vertheilung der herrschaftlichen Waldungen unter die Landleute, und zur Regelung des Gemeindegewisses enthalten sein sollen, diese Gerichte bei dem leichtgläubigen Landvolke vollkommen Glauben fanden, so hat der Gefertigte, um den Landleuten den ihnen beigebrachten Wahne rücksichtlich der ausserordentlichen Bevollmächtigung des Kobylica zu benehmen, und denselben die Lügenvthätigkeit der Kobylizschen Behauptungen auf die augenscheinlichste Art nachzuweisen beschlossen, das Kistchen und den Quersack in Gegenwart von Zeugen zu öffnen und zu diesem Behufe aus sämtlichen zum russisch Kmpolunger Okol und der Radautzer Herrschaft gehörigen Gemeinden, die Ortsvorstände und mehreren Gemeindegliedern, unter diesen auch Anhänger des Kobylica auf den 17. d. M. nach Putilla Storonetz bestellt.

Beim Erscheinen derselben in der Domenums-Kanzlei, wurden den Gemeinden in Gegenwart der vorgeladenen Herrn, des Erzpriesters des russisch. Kmpolunger Okol Johann Hanicki, des Sergier Orispfarrer Teodor Diakonovici, des Plosker Pfarrers Gheorghe Lipetzki, des Postmeisters Karl Csikany, des Putillaer Mandatars Marian Laskowski und des Oberlandesschützen Zawadynski, sowie des in Putilla zufällig anwesenden gewesenen Herrn Lieutnants vom Bukowinaer Militärgestüts und Remontenkommando von Edder das mehrbesagte Kistchen und der Quersack vorgewiesen, ihnen im Sinne des beabsichtigten Zweckes eine dem Fassungsvermögen des hiesigen Landvolkes angemessene Belehrung erteilt, nach vorläufiger Be-

sichtigung des Kistchens und Quersackes durch ein oder mehrere Mitglieder aus jeder Gemeinde, so wie durch die anwesenden vor- geladenen Herren, und Anerkennung, daß die Postsiegel unverletzt sind, zur Eröffnung des Kästchens und Quersackes geschritten.

Die im Kistchen, welches durch den herbeiggerufenen Schlossermeister Gregor Mastiowicz über Auftrag des Gefertigten mit einem Dietriche geöffnet wurde und im Quersacke enthaltenen Sachen wurde eines nach dem anderen herausgenommen, allen Anwesenden vor- gewiesen, der Inhalt der Papiere insoferne es nothwendig war der Gemeinde bekannt gegeben, sodann in der nämlichen Ordnung zurückgelegt, das Kistchen mit dem Dietriche geschlossen und sowohl dieses als auch auf dem zugebundenen Quersacke der Siegel des Gefertigten und der Pfarrsiegel von Ploska aufgedrückt. Der hier beschriebene Vorgang hat auf die anwesenden Gemeindeglieder einen günstigen Eindruck gemacht, ein großer Teil derselben hat den von Kobylica gespielten Betrug erkannt und seine Mißbilligung offen geäußert.

Nach angemessener Belehrung und Warnung der Gemeinde sich in Zukunft durch böse Menschen und Aufwiegler nicht irreleiten zu lassen und von der gesetzlichen Bahn nicht abzuweichen, sowie nach Ermahnung zum Gehorsam gegen die von Sr. Majestät erlassene a. H. Befehle und die Anordnungen der Regierungsbehörden wurden die Gemeinden nach Hause entlassen und es wird das Protokoll mit dem Bemerkten geschlossen, daß die im Kistchen und Quersacke vorgefundenen Sachen in dem anruhenden Verzeichnisse aufgenommen erscheinen.

Verzeichnis

der in den von der Kuttyer Briefsammlung übernommenen Kistchen und Quersacke des Reichstags-Abgeordneten Kobylica enthaltenen Sachen u. zw.

A) Im Kistchen.

- 1) Staatsvoranschlag für das Jahr 1849 in 2 Exemplaren.
- 2) Grundrechte für das Jahr 1849 in 1 Exemplar.
- 3) Verständigung des Herrn Ministers des Innern, daß die von mehreren karapczner Insassen eingeklagte Grundentziehung dem galizischen Landesgubernium zur Amtshandlung übergeben wurde.
- 4) Rubren über die theils von einzelnen Insassen, theils von Gemeinden des Czorkower Kreises überreichten Beschwerden.
- 5) Flugschriften über die Agenten der österreichischen National-Bank.
- 6) Gedrucktes Gesuch des Marktvorstandes Balthasar Hubner zu Windischgarsten an den Reichstag.
- 7) Alphabetsches Verzeichnis der Deputierten samt der Sitzungs- ordnung.

- 8) Beschreibung der Jahresfeier aus Anlaß der Rettung Wiens von den Türken durch den polnischen König Sobieski.
- 9) Ein Porträt seiner Majestät des Kaisers Ferdinand und 1 Porträt S. kaiserlichen Hoheit des E. H. Johann.
- 10) Zwanzig offizielle stenographische Berichte über die österreichische Reichstagssitzung.
- 11) In einer Flugschrift an die Vaterlandsfreunde ein Hundert Gulden CMZR in Banknoten, u. z. Acht Zehner und vier Fünfer.
- 12) Zehn Gulden 20 Kr. CMZR in zwanziger und ein durchlöcherter Siebzehner.
- 13) Fünf wollene Frauenzimmer-Umhängtücher.
- 14) Zwanzigacht Rezepisse über die beim h. Ministerium und beim Reichstage in verschiedenen Gemeindeangelegenheiten vom Kobelica eingebrachten Gesuche und Beschwerden.
- 15) Ein Patent ddo 7. September 1848 die Enthebung der unterthänigen Leistungen und Gebürigkeiten betreffend.
- 16) Protokoll über die Reichstagssitzungsversammlung.

B) Im Quersack.

- 1) Verschiedene Kuverten der bei den Behörden in Wien überreichten Gesuche.
 - 2) Zwei k. k. Adler von Bronze.
 - 3) Sechs Hefte stenographischer Berichte über die Verhandlungen des österreichischen Reichstages.
 - 4) Zwei stenographische Depeschen der vom Reichstage an Seine Majestät nach Florisdorf abgesendeten Reichstagsabgeordneten.
 - 5) Eine Menge Reichstagsprotokolle, Aufforderungen, Proklamationen, Bittschriften, Zeitungen der Radikalen.
 - 6) Vier Briefe an den Deputierten Timesch wegen Überreichung von Bittschriften mehrerer Bukowinaer Gemeinden an das h. Ministerium.
 - 7) Ein Spiegel, ein Siegel mit F. M. G., 1 Bohrer, 1 Hemd, 1 Schnupftuch, 1 Paar Gattenhosen und 2 Stück Leder.
 - 8) Ein Paar Bundschuhe, 1 Holzbüchse, 1 Haarbürste, 1 Hemd, 1 schwarzes Halstuch von Lastek, 1 Kleiderbürste, 1 Handtuch und 1 kleiner Topf.
- Putilla am 17. Februar 1849.
- Gegenwärtige Zeugen unleserliche Unterschriften.

II a.

Denunțul lui Franz Smarczewicz contra studenților ucraineni.

Hohe k. k. Landesregierung!

Ich erlaube mir die hohe Regierung aufmerksam zu machen, daß unter den Studierenden der hierortigen Hochschule ruhenischer

Nationalität sozialdemokratische Tendenzen sehr stark hervortreten und in deren akademischen Lesehalle mindestens zehntausend Exemplare von Broschüren über Nihilismus etc. aus Zürich importiert zur Weiterverbreitung vorhanden sind

Czernowitz, 20 Mai 1877.

(ss) *Franz Smarczewicz.*

III.

Nota Direcției de Poliție din Liov către guvernul țării din Cernăuți, în chestia studentului Kukuruză.

Aus einer beim hiesigen Gymnasialschüler ELas Kukuruză saisierten Briefkorrespondenz ditto Czernowitz, den 4. Juni 1877 geht hervor, daß der dortige Student L. J. Ozarkiewicz sich mit Veranschaffung der nebenfolgenden Broschüre „Saldatzki Patret“ befaßt und von Kukuruză Bücher unbekannten Inhalts bezogen hat. Da aus den Schriften des hier angehaltenen Emissärs Koturnicki hervorgeht, daß man die sozialistische Propaganda auch in der Bukowina zu führen beabsichtigt, so beehre ich mich die Hohe k. k. Landesregierung aufmerksam zu machen, ob Ozarkiewicz nach seinen Verbindungen und Besiz von im geneinen verbreiteter Schriften nicht ein Mitschuldiger dieser Propaganda sei.

Lemberg, am 23. Juni 1877.

Der k. k. Regierungsrath und Polizeidirektor
Tustanowski

IV.

Izvodul cărților sechestrate la studentul Longin Ozarkiewicz în Cernăuți

Post	Anzahl
1. Pomaranca, Druck Kolomea bei Bilous	118
2. Marusia, Erzählungen von Gr. Kwitka	8
3. Hslos do naroda, Ruf an das Volk	19
4. U. Propast, in Abgrund, Verem Szewczenko	12
5. Czetwertij czas doswita, 4 Uhr früh, Verem Lopata	31
6. W.nok, Kranz, Verem Szewczenko, Lemberg	15
7. Narodni opowidania, Volkserzählungen von Marko Wowczko, Lemberg	5
8. Nowa Acker, Verem Szewczenko	15
9. Rozkazy pro syły przyrody, Erzählungen über die Kräfte der Natur	8

10. Saldatzki patret vom Georgie Kwitka	23
11. Deszczo pro świt Boży, Manches über Gotteswelt, Druck von Kiew	5
12. Zeitschrift Verein M. Kaczkowski	12
13. Rozdilenaje serce, geheiltes Herz	18
14. 30 let twerczosty, 30 Jahre Nuchternheit	5
15. Bayky, Fabeln	5
16. Wechsel i tychna Wechsel und Wucherei	5
17. Dwanaciat pisney swiatoiho Nykolaja, 12 Lieder des h. Nikolaus	9
18. Sestra die Schwester	7
19. Szczo to znaczyt provisorija, Was bedeutet Provisorium	5
20. Szczo nas habyt a czezo nam pomohczy može, was uns vernichtet und was uns helfen kann	3
21. Powistky dla dity, Erzählungen für Kinder	3
22. Rozkazy pro nebo i zemlu, Erzählungen vom Himmel und Erde	4
23. Opowidania pro żytie swiatych muczenykow Borysa i Hliba, Erzählungen von den h. Märtyrern Boris und Hlib	4
24. Swiaty Efrem, heiliger Efrem	4
25. Żytie Tarasz Sawczenka, Leben des Taras Szewczenko	5
26. Żyie najhofemni szycn diatet w das Leben der würdigsten Schriftsteller	3
27. Praktyczna nauha selskoho gospodarstwa, praktische Lehre der Landwirtschaft	4
28. Pasika, Bienenzucht	7
29. Persze miserijka, potom harazdiwka, Zuerst Mißstand, später Wohlstand	6
30. Jak jarmarkuwały Taras s swojcu zinkoju, welchen Markt Taras mit seinem Weibe gehabt hat	5
31. Dobry rohy, dol ry bude, Thun gut, so werden gute Folgen sein	6
32. Hałycko ruskoje pyśmeństwo, Galizisch-russische Schriften	6
33. Peśmo Iwana Franka, Schriften des Johann Franks	9
34. Lastiwka, die Schwalbe	3
35. Perekoty pošy, Distel	4
36. Knyha mudrosty, das Buch der Weisheit	3
37. Sedo Farmazonov, das Dorf Farmazon	3
38. Rozkazy pro syły prerody, Erzählungen über die Kräfte der Natur	2
39. Motyl, der Schmetterling	3
40. Peśmo Iwana Franka, Schriften des Iwan Franko	2
41. Ruska biblioteka, ruthenische Bibliothek	1
42. Słowo o polku Ihoreni, das Wort über Ihors Legion	1
43. Ruska chata, ruthenisches Haus	1
44. Peśmo Ustianowicza, Schriften des Ustianowicz	4
45. Bodnar wna, Erzählung, Theaterlustspiel	1
46. Iwan Neczu, Erzählungen Iwan Neczu	1

47. Erzählungea von Wladimir und seiner Nachkommenschaft . . .	1
48. Bayky, Fabeln . . .	1
49. Tariary i Lytwa, Tartaren und Lilauer . . .	2
50. Prokazy o karach, Erzählungen über die Strafarten . . .	1
51. Hostynec z Czernowec, Weg von Czernowitz . . .	1
52. Lyst bez kowerty, Brief ohne Kowerte . . .	1
53. Bayky, Fabeln für Große und Kleine . . .	1
54. Orysa krysia, Druck in Petersburg . . .	1
55. Pisny Cara Iwana, Lieder des Zaren Iwan . . .	1
56. Diwocze serce, Herz eines Mädchens . . .	1
57. Pro ukrainskich Kozakiw, über die Kozaken in Ukraina . . .	1
58. Opowidania iz sw. Pyśma, Erzählungen aus der h. Schrift . . .	1
59. Rozkazy pro nebo i zemlu, Erzählungen vom Himmel und Erde . . .	1
60. Opowidania o swiatorych muczenykach, Erzählungen von b. Märtyrern . . .	1
61. Naimoczka, Dienstmagd . . .	1
62. Bücherverzeichnisse . . .	3
63. Sammlung von Gedichten . . .	1
64. Vormerk über Bücher . . .	1
65. Verschiedenes . . .	1
66. Diener zweier Herren . . .	1
67. Wurrwar . . .	1
68. Räthelsammlung . . .	1
69. Bücheranschaffungsverzeichniß . . .	1
70. Anonze über Bücheroeffnung . . .	2
71. Proswita, (Verein), Bücherverzeichniß . . .	1
72. Theaterspiel . . .	1
73. Schriftstück, Sluchaj no! höre nur! . . .	1
74. Schrift, Verschiedenes . . .	1

Czernowitz, 3. Juli 1877.

V.

Darea de seamă a profesorului Vasile Repta asupra broşurilor confiscate, cu numele persoanelor care au cumpărat asemenea broşuri.

Euer Hochwohlgeboren!

Die von mir durchgesehenen Broschüren sind theils in Rußland, theils in Oesterreich erschienen, und zwar in: Petersburg, Kiew, Wien, Lemberg, Kolomea und Czernowitz; die meisten in Kiew und Lemberg.

Die in Rußland erschienenen Schriften sind mit Erlaubniß der dortigen Regierung gedruckt. Von den in Oesterreich gedruckten

Broschüren sind die meisten auf Kosten des Vereins zur Aufklärung des Volkes, der sogenannten „Proswita“ veröffentlicht worden.

Nach ihrem Inhalte lassen sie sich einteilen in: 1) historische 2) die Trunksucht bekämpfende und 3) Schriften verschiedenen andern nützlichen, wie: religiösen, moralischen, literarischen, landwirthschaftlichen Inhalts etc. Die unter No. 2 bezeichneten Schriften sind gegen die Trunksucht gerichtet. Sie stellen dieses Übel in seinen mannigfaltigen Verzweigungen und schrecklichen Folgen mit den grellsten Farben dar, andererseits ermahnen und ermuntern sie das Volk zur Enthaltsamkeit, Arbeitsamkeit und Sparsamkeit. Sie tragen an sich den Stempel eines alzugroßen Eifers für die Sache, aber auch alle Schattenseiten desselben. Denn meiner unmaßgebenden Ansicht nach könnten sie, besonders wenn man erwägt, daß sie für das ungebildete Volk und für die Kinder geschrieben sind, leicht mißverstanden werden und sehr übliche und gefährliche Folgen nach sich ziehen. Zur Bekräftigung erlaube ich mir hier einige Stellen anzuführen.

1) Мотыль. Читанка для руского народу. Нв. Ein Schreiben an die russischen Gemeinden. Seite 39: Einst waren wir ein berühmtes Volk, und es gab kein reicheres Land, als unser russisches (ruthenisches). Gold und Silber floß aus der ganzen Welt zu uns herein. Bei unseren Fürsten, bei unserem Adel waren unermessliche Reichthümer aufgehauft, und auch unser Volk war nicht arm . . . Unser russisches (ruthenisches) Volk hat jetzt keine eigenen (nationalen) Herrn (Adel), sondern fremde, die nicht seine Sprache sprechen, welche dieselbe verachten: die nicht dieselben Gebete beten, die nicht derselben Kirche angehören, denen es lieb wäre, wenn die russische Schrift und die russ. Sprache gar nicht existieren würde. Anders ist es bei anderen Nationen, darum sind auch andere Nationen glücklich, denn dort sind der Herr, der Bauer, der Bürger, der Handwerker entweder lauter Deutsche, oder Czechen, oder Italiener, oder Franzosen. Dort sorgt der deutsche Herr für die Kirche, für die Schule, Gemeindeeinrichtungen, für das allgemeine Wohl, bei uns hingegen für die Wirthshäuser, und dafür, daß die Leute was zu trinken und womit sich zu berauschen haben. — Arg ist es, wenn das Dorf ein Deutscher kauft, aber um vieles ärger ist es, wenn es ein Jud thut. Der Deutsche hält unser Volk für nichts, denn er ist uns ganz fremd, er ist in Deutschland geboren, sein Herz ist in Deutschland. Aber viel ärger ist es, wo der Jude Herr wird. Dort ist das Verderben eingekehrt. Jedes 10te Haus ist dort ein Schank. Innerhalb von zehn Jahren werden die reichsten Bauern zu Bettlern. . . . Hierauf empfiehlt der Verfasser (es ist der Naumowicz) die deutsche Kolonie in der Nähe von Kolomea als Muster.

2) Голось до народа посв. рускому народу въ Вуковинѣ. 1875. S. 38. Laßt uns also, liebe Brüder, aus allen Kräfte sorgen,

daß wir uns herausarbeiten aus diesem Unglück, aus diesem Elend, aus dieser Knechtschaft, in die wir unter den Türken und unseren Grundherren gerathen sind. Bemühen wir uns, bilden wir uns, leben wir im Frieden und brüderlicher Liebe, denn wir, Russen, sind alle leibliche Brüder, Kinder einer Mutter, des heiligen Rußland. Bemühen wir uns, beten wir, und Gott der barmherzige wird geben, daß wir wieder glücklich werden, daß unser ruthenisches Land Bukowina wieder reich wird, und damals wird uns niemand mehr schaden können, niemand wird uns Unrecht thun, niemand hintergehen, wie man jetzt mit uns thut."

Die historischen Schriften, die einen mehr, die andern weniger, haben alle zum Zweck das nationale Bewußtsein, viele sogar im panslawistischen Sinne, zu wecken und zu pflegen. Zur Erhärtung dieser Aussage mögen folgende Stellen dienen:

1) По українських козаків Татар та Турків Даромановъ.

S. 1: „Das Land, wo jetzt die Menschen wohnen, welche die Sprache dieses Büchleins sprechen, hieß einst Rußland, später Ukraina oder Kleinrußland. Es erstreckt sich von den Karpathen bis zum Don.

S. 64. Oesterreich ist dem Aufstand in der Herzegowina und Bosnien nicht günstig, weil die Deutschen und die Ungarn fürchten, daß Serben, wenn es selbstständig werden sollte, mit der Zeit auch nach den slavischen Ländern streben würde."

2) Поданія общества имени Карковского. No. 4.

S. 112: „Es gab Zeiten, wo bei uns nur deutsch geschrieben wurde, und in diesen Zeiten walteten mit uns die Deutschen. Heute erschallt in den Schulen und in den Ämtern die polnische Sprache, die Polen also beherrschen uns und wirtschaften auf unseren Gründen.

S. 113: „Vielleicht nur vom Hörensagen weiß der Eine oder der Andere, daß der russische Volksstamm der zahlreichste in der ganzen Welt ist."

S. 115: „Ihr Thoren! warum verleugnet ihr die russische Sprache, diese so reiche, so schöne Sprache, welche Fürsten, Adel gesprochen haben, welche das größte, das zahlreichste Volk der Erde spricht"... „Nicht so groß ist Rußland als man durchs Fenster sehen kann. Ganz Rußland wird für die Verteidigung seiner geistigen Güter, Sprache eintreten."

2) Перше мізеріка. потом запорожика.

S. 14: „In alten Zeiten bewohnten unsere Ahnen das Land von den Karpathen bis zum Don... Und es ging ihnen gut. Denn kann es einem Volke besser gehen, als wenn es selbst sich Herr ist, wenn es sich selbst Gesetze gibt, wenn Alle gleichberechtigt sind, wenn Alle für Einen und Einer für Alle einsteht? So war es einstens auch bei uns. Es ist zu bedauern, daß dieses Gut so schnell vergangen ist. Es kamen von der andern Seite des Meeres Fürsten

russischen Stammes, unterwarfen unser ganzes Land und nannten es Rußland. Einer von ihnen, Wolodemir, hat das Christenthum eingeführt. Nur Eines hat er schlecht gethan, daß er sein Land unter seine zwölf Söhne getheilt hat."

4) Голосъ до народ, посв. рускому народу въ Буковинѣ, Буковинско рускими академиками въ Бѣлн. Lemberg 1885.

S. 11: „Sein (des ruth. Volkes Buk.) schwer erworbenes Gut vermindert sich fortwährend und übergeht in fremde Hände. Dasselbe wird von Jedermann betrogen, benachtheiligt, erniedrigt, verspottet, wiewohl es groß, wiewohl es der zahlreichste Volksstamm Bukowinas ist. Und das Alles deswegen, weil es ungebildet, weil es unaufgeklärt ist."

S. 19: „Wir das größte Volk in der Bukowina... wir sind hier Herren im eigenen Lande, alle anderen aber, die in unser Land eingedrungen sind, sollen uns achten. Dieses werden wir erreichen, wenn wir anders leben, wenn wir mehr dafür sorgen werden."

In demselben Hefte, im Artikel: „Кро мы, где мѣ и ѳки мы? (Wer sind wir, wo sind wir und woher sind wir?) heißt es Seite 27: „Gibt es in der Welt noch mehr solche russische Leute, wie wir sind? Solcher russ. Leute, wie wir, gibt es auf unserer Erde mehr als sechzig Millionen Seelen. Von solchen leben drei Millionen in unserem benachbarten Galizien, eine halbe Million in Ungarn und gegen sechzig Millionen in unserem benachbarten Rußland. Wir alle heißen Russen und zusammen russisches Volk. Unser russ. Volk ist also das größte und berühmteste der ganzen Welt. Wir alle sind leibliche Brüder, Kinder einer Mutter, wir sprechen dieselbe Sprache, bekennen alle denselben orthodox-russ. Glauben, wir haben alle dieselbe Natur, dieselben Gebräuche und Sitten, uns alle vereint die brüderliche Liebe zu seinem Anverwandten. Lebt aber all russ. Volk unter einem Kaiser oder nicht? Nein, nicht all russ. Volk lebt unter einem Kaiser, denn gegen 60 Millionen Seelen des russ. Volkes leben unter dem russ. Kaiser Alexander Nikolajewicz und gegen vier Mil. Seelen russ. Volkes lebt unter dem östl. Kaiser Franz Josef I."

S. 29: „Sind desselben Stammes alle Völker, die in Oesterreich leben? Alle diese Völker sind nicht desselben Stammes. Denn wir, Russen, dann Czechen, Slovaken, Serben, Chroaten, Slovenen, Bulgaren und Polen gehören zu demselben Stamme und heißen zusammen Slaven. Und dies deswegen, denn wenn wir auch nicht alle dieselbe Sprache (Dialect) sprechen, so verstehen wir doch einander, verstehen also die Wörter (слова) untereinander."

S. 30: „Uns Slaven gibt es in Oesterreich mehr als 16 Mill. ... Nicht nur in Oesterreich, sondern auf der ganzen Erde sind wir Slaven das größte Volk, denn auf unserer Erde leben mehr als 80 Millionen Seelen und deswegen nennen uns andere Völker (Славянами) Slaven, das heißt berühmte Menschen (славными людьми)."

Dieses ist der Geist und die Richtung der Schriften, die ich geprüft habe. Bei aller Anerkennung des Guten, welches in denselben enthalten ist, kann ich nicht umhin wiederholen, was ich oben gesagt habe, daß selbe nach meiner unmaßgebenden Ansicht auch sehr verderbliche Früchte tragen könnten.

Bei dieser Gelegenheit bitte ich die Versicherung meiner besondern Hochachtung zu empfangen, mit der ich die Ehre habe mich zu zeichnen

Euer Hochwohlgebornen ergebenster

B. Repta

Universitäts-Professor.

* * *

Namen derjenigen Personen, welche nach einem Ausgabe- und Einnahmebuch des Ozarkiewicz von demselben Broschüren, eventuell zum Weiterbetriebe gekauft zu haben scheinen:

Buniakowski, Goryliński, Wolafski, Kobrzyński, Bońkowski, Korzyński (Val.), Węgrynowicz, Verein Sojuz, Popowicz, Szponowski, Wylczyński, Prof. Hlibowiecki, Małeck, Lukaszewicz, Makowicz, Kuszyk W. O., Bryliński, Lakusta, Tarnawski, Brenszan, Klem, Gregorowicz, Bodrych, Wojnowski, Bobkowski, Dołiński Nestor

VI.

Guvernatorul Alesani către Ministerul de Interne, despre raportul profesorului Vasile Repta.

In Befolgung des h. Erlasses vom 20./7. 1877 Z. 3020, betreffend eine in der „Neuen Freien Presse“ vom 18. d. M. enthaltende Correspondenz datte Czernowitz den 14. Juli, beile ich mich E. E. nachstehend zu berichten:

Die k. k. Polizei-Direktion Lemberg eröffnete mir mit Note vom 23./6. 1877 Z. 792, daß bei dem in Lemberg wegen Teilnahme an der russisch-sozialistischen Propaganda verhafteten Studenten Kukurudza eine Correspondenz vorgefunden wurde, aus welcher hervorging, daß der hiesige Gymnasialschüler Longin Ozarkiewicz ruthenische Broschüren zum Verschleisse von ihm bezogen habe.

Infolge dessen beauftragte ich den hiesigen Stadtmagistrat bei Ozarkiewicz eine Hausdurchsuchung vorzunehmen, welche das Ergebnis hatte, daß eine größere Anzahl ruthenischer Broschüren bei demselben saisirt wurde. Aus der Anzahl von Exemplaren einzelner Schriften, sowie aus einigen Notizen geht unzweifelhaft hervor, daß Ozarkiewicz den Verschleiss dieser Broschüren, u. z. wie es scheint in den unteren Classen der Mittelschulen besorgte.

Mit der Prüfung des Inhalts der saisirten Schriften betraute

ich den hiesigen theol. Universitäts-Professor Basil Repta, einen Mann, der mir als vollkommen verlässlich und in jeder Richtung äußerst loyal bekannt ist. Dieser unterzog sich der Arbeit mit größter Bereitwilligkeit und erstattete mir darüber einen Bericht, aus welchem hervorgeht, daß der Inhalt der in Wien, Lemberg, Czernowitz, Kiew und Petrograd gedruckten Schriften keinerlei strafbare Handlung involvire. Die Brochüren, von denen ein großer Teil im Verlage des Lemberger Vereins „Prosvita“ (Aufklärung) erschienen ist, verfolgen hauptsächlich den Zweck, das Landvolk über verschiedene Zweige der Landwirtschaft, über Naturscheinungen, über historische Ereignisse zu informiren, ein großer Theil derselben wendet sich gegen die Trunksucht und Arbeitsscheu und empfiehlt eindringlichst Mäßigkeit, Fleiß und Bildung. Einige endlich enthalten nationale Dichtungen. So nützlich nun einerseits die Verbreitung derartiger Schriften unter dem Landvolke erscheint, so enthalten doch einige von ihnen Stellen, die wie es scheint nicht ganz tendenziös die panslavistische Idee vertreten und von der Unterdrückung der kleinrussischen Nation durch fremde Nationen sprechen, so daß es den Anschein gewinnt, als ob die vorliegenden, für den Bauer und die erste Jugend bestimmten Schriften den Zweck verfolgen würden, diese Classen langsam für eine spätere, intensivere Agitation vorzubereiten, derselben das Terrain zu ebnen.

Die bei Ozarkiewicz vorgefundenen Druckwerke wurden dem ordentl. Gerichte zur Einleitung der Strafamtshandlung wegen unbefugten Verschleisses nach § 17 des Pressgesetzes übergeben.

Die weiteren Erhebungen, die ich, insbesondere mit Rücksicht auf den h. Erlass vom 28./8. 1877 Z. 2614, so wie sonstiger mir zugekommener Mittheilungen einleitete, haben bisher noch kein positives Resultat zur Folge gehabt, woran übrigens hauptsächlich die mangelnde Kenntniß mit anderwärts bisher erhobenen und dh. die stattgehabten Untersuchungen festgestellten Umstände die Schuld trägt. Ich gewärtige in dieser Beziehung eingehendere Mittheilungen der k. k. Polizei-Direktion in Lemberg und werde nach Einlangen derselben nicht unterlassen, das anbei Geeignete zu veranlassen. Schließlich beehre ich mich eine Abschrift jener amtl. Berichtigung, anzuschließen welche ich aus Anlaß einer in der Abendausgabe des illustr. „Ucraner Extrablatt“ vom 16. d. J. aus Czernowitz enthaltenen Correspondenz der Redaktion des genannten Blattes habe zukommen lassen. Da dieselben gegen hervorragende Persönlichkeiten gerichtet sein mußten, daher großes Aufsehen zur Folge hatte, kann ich es, um Mißliebigkeiten zwischen der Regierung und der Bevölkerung zu vermeiden, erst dann unternehmen, die Recherchen auf diese Personen auszudehnen, wenn ich mit voller Zuversicht einem günstigen Erfolge entgegensehen kann.

VII.

Excerpt dintr'un raport al Direcției de Poliție din Liov asupra propagandei lui Dragomanov și tovarăși.

Dragomanow verlangt einen genauen Bericht über die Finanzlage der Lemberger Nihilisten. Da die Kiewer Nihilisten vieles in Druck zu legen haben, was in Österreich zu drucken wohl gestattet sein dürfte, macht Dragomanow den Vorschlag, Jemanden in Lemberg zu suchen der die Agentur für Preßsachen verbunden mit einer Bücherniederlage gegen die Jahresentlohnung von 300 Rubel übernehmen würde. Derselbe Agent hätte auch sonstige andere Geschäfte für die Kiewer Nihilisten zu besorgen.

Dragomanow erteilt auch den Lemberger Sozialisten die Directive, daß sie in Österreich eine doppelte Propaganda, nämlich eine gesetzlich zulässige und parallel mit dieser eine „konspiratorische“ führen. Die geheime Propaganda habe sich vor allem mit der Beschaffung und Verbreitung verbotener Genferbücher zu befassen. Er ist der festen Überzeugung, daß die Bücher in Österreich großen Absatz finden werden, wofür sie nur rasch vertheilt und gut aufbewahrt werden. Es möge ein Comité von vier bis fünf verlässlichen Personen gebildet werden, welches sich mit Dragomanow und den Wienern ins Einvernehmen zu setzen hätte. Er werde schon dafür sorgen, daß die Bücher von Wien, Deutschland oder Rumänien bezogen werden könnten. Nur sollte man ihm die Adresse bekannt geben, unter deren er die Bücher zu schicken hätte. Seine Adresse für geheime Sachen sei: „Venezia, Marie Kober“. Dieses Comité müsse die Propaganda auch auf die Bukowina und auf Nordungarn ausdehnen. Speziell hätten sich in diesem Zwecke als Emissäre dahin zu begeben die, dem Namen nach unbekannte Vertrauenspersonen an die Dragomanow das Schreiben gerichtet hat, oder Franko, derselbe, der bereits in Lemberg verhaftet wurde. Ein besonderes dankbares Feld fände der Emissär in Nordungarn, denn die Slavophilen Rußlands haben gegenwärtig auf dieses Land vergessen, die alte ungarisch-ruthenische Parthei sei theils eingeschlafen, theils sammt der Zeitschrift „Karpath“ von den Magyaren bestochen worden. Der Emissär habe zu Fuß zu reisen, jeder politischen Diskussion sich zu enthalten und unter dem Vorwande ethnografische und ökonomische Notizen, sowie Volkslieder zu sammeln Verbindungen mit dem Volke, insbesondere mit der Gymnasialjugend und den Seminarzöglingen anzuknüpfen und für die Propaganda durch rasche Verbreitung sozialistischer Schriften zu wirken.

Dragomanow versichert, er werde die nöthigen Geldsummen zur Bestreitung der Kosten dieser Reise sofort einschicken, sobald ihm eine diesfällige sichere Adresse angegeben sein werde.

VIII.

Tustanowski, directorul poliției din Liov, către guvernatorul Bucovinei Alesani, despre agitațiunile panslaviste în Galizia.

Bezugnehmend auf die geschätzte Zuschrift vom 21. Juli v. J. Z. 662/pr. habe ich die Ehre dem Hohen k. k. Landes-Präsidium das vom Lemberger k. k. Landes- als Strafgerichte nach durchgeführten Sozialisten-Prozesse kundgemachte Strafurtheil in Abschrift mitzutheilen.

Dasselbe umfaßt eben die Namen der Haupttheilnehmer an der sozialistischen Propaganda in Galizien, deren Centra allem Anscheine nach, die Akademischen Vereine: „Sicz“ in Wien und „Akademischesky Kruzok“ in Lemberg gewesen sind.

Die ganze sozialistische Bewegung in Galizien, welche rechtzeitig durch die von hieraus veranlaßten zahlreichen Revisionen und Verhaftungen der Agitatoren aufgedeckt und vermuthlich für längere Zeit unterdrückt worden zu sein scheint hat ihren Impuls vom Auslande, namentlich aus der Schweiz erhalten, wo die Urheber und Leiter dieser Propaganda bis nunzu sich aufhalten.

Alle Fäden der sozial-revolutionären Propaganda in der Ucraina (Rußland) und in Galizien liefen in der Hand des gewesenen Kiewer Professors Michael Dragomanow in Genf zusammen, der sich der russischen sozialen Revolutions-Parthei angeschlossen hat.

Die sogenannte „Genfer Sektion für Propaganda“ unterhält unter der Leitung des Agitators Tkaczow eine eigene Druckerei zur Drucklegung und Verbreitung von sozial-revolutionären Zeitschriften und Brochuren in russischer und rumänischer Sprache. Derlei Preßerzeugnisse erscheinen ohne Angabe des Druckortes oder gewöhnlicher mit Angabe eines falschen Druckortes.

Die von Dragomanow in Galizien geleitete Propaganda, welche er durch junge Emissare auch auf Nord-Ungarn und die Bukowina auszudehnen beabsichtigte, hatte zur Aufgabe, unter dem Deckmantel literarischer Arbeiten und Forschungen, revolutionär-agrar-soziale Ideen unter dem Landvolke zu verbreiten.

Insbesondere wurde der studirenden Jugend zur Pflicht gemacht, gelegentlich der Sammlung von Nationalliedern, Volkssagen und Volksgebräuchen, durch Verbreitung populär verfaßter Druckschriften sowie auch durch mündliche Vorträge die bäuerliche Bevölkerung mit kommunistischen Prinzipien in Bezug auf den Grundbesitz vertraut zu machen. Zu den Brochuren welche diesen Ideen Eingang verschaffen sollten, und hierlands theilweise Verbreitung gefunden haben, gehören insbesondere:

„Pro bohatstwo ta bidnist“ — „Pro hliborobstwo“ — „Pro te ak nasza zemla stala sia ne nasza“ — welche sämmtlich vom h. o. Landes- als Preßgerichte verboten worden sind.

Der Tendenz nach, kommen denselben sehr nahe die Flugschriften: „Prawda“ und „Parowa Maszyna“.

Nach den von den Urhebern dieser sozial-revolutionären Propaganda gegebenen Direktiven, sollen die Adepten dieser Propaganda behufs deren Verbreitung im Lande von den hier bestehenden konstitutionellen Freiheiten den ausgiebigsten Gebrauch machen. Insbesondere soll denselben die Pressfreiheit und das Vereinsrecht unter dem Deckmantel einer äußerlich legalen indifferenten Thätigkeit erwünschte Gelegenheit zu einer parallelen konspiratorischen Aktion behufs Erreichung der revolutionären Zwecke bieten.

Diese neue Bewegung, ohne indes einen extremen sozial-revolutionären Charakter angenommen zu haben, hatte bereits weite Kreise der studirenden Jugend umfaßt. Laut saisirter Schriften steht es fest, daß an jedem Gymnasium und an der Lemberger Universität unter der studirenden ruthenischen Jugend ein geheimer Verein „Hromada“ bestand, welcher nebst Volksaufklärung und Hebung der sozialen Lage der Landbevölkerung sozialistische Ideen unter denselben zu verbreiten die Aufgabe hatte.

Da es der gerichtlichen Untersuchung nicht gelungen ist, irgend einen Teilnehmer dieser Geheimbunde unter der studirenden Jugend zur Verantwortung ziehen zu können, so muß der Vermuthung Raum gegeben werden, daß deren konspiratorische Thätigkeit inzwischen unterbrochen wurde, jedoch späterhin wieder aufgenommen werden wird.

Schließlich beehre ich mich noch zu bemerken, daß die Brochure „Sodacki Partei“ nicht ihrem Inhalte nach, sondern aus dem Grunde aufgefahen ist, weil solche von Rußland aus durch die Ukrainofilen hierlands kolportirt wurde.

Lemberg am 10. April 1878.

Der k. k. Regierungsrath u. Polizeidirektor
Tustanowski

IX

Raportul deputatului N. Wassilko către arhiducele Wilhelm în Cernăuți.

Lemberg — Generalkommando 4—2—3 — 19./10. 9 vm. — Erzherzog Wilhelm, Czernowitzer Landesregierung — Abgeordneter v. Wassilko läßt die Beschlüsse der heutigen Versammlung melden: Ausgehend vom Standpunkte des Selbstbestimmungsrechtes der Völker beschließt der ukrainische Nationalrat als Konstituante:

1) das gesamte ukrainische Gebiet Österreich-Ungarns und insbesondere Ostgalizien mit dem Grenzflusse San einschließlich des Lemkegebietes, nordwest. Bukowina mit den Städten Czernowitz, Sto-

rozynecz und Sereth, sowie der ukrainische Streifen Nordostungarns, bilden ein einheitliches ruthenisches Territorium;

2) dieses ukrainische nationale Territorium konstituiert sich hiermit als ukrainischer Staat und es werden Vorbereitungen getroffen zur Durchführung des Beschlusses;

3) alle nationalen Minoritäten auf diesem Territorium, wobei die Juden als eine eigene Nation anerkannt werden, werden eingeladen, sich zu konstituieren und ihre Vertreter entsprechend ihrer Bevölkerungszahl zum ukrainischen Nationalrat zu entsenden;

4) der ukrainische Nationalrat wird eine Verfassung des also errichteten Staates ausarbeiten, und zwar auf Grundlage des allgemeinen, gleichen, geheimen und direkten Wahlrechtes mit einer proportionellen Vertretung mit dem Rechte einer national-kulturellen Autonomie und dem Rechte der Vertretung nationaler Minderheiten in der Regierung;

5) der ukrainische Nationalrat fordert, daß dieses ukrainische Territorium unbedingt auf dem Friedenskongresse vertreten werde;

6) dem gegenwärtigen österreichisch-ungarischen Minister des Außern Graf Burian wird das Recht namens dieses ukrainischen Territoriums zu verhandeln abgesprochen (brakuje slowa). Kraft dieser Beschlüsse wurde vom Vorsitzenden Petruszewicz der ukrain. Staat bestehend aus allen ukrainischen Gebieten Österreichs und Ungarns proklamiert.

X.

Raportul feldmaresalului Pfeffer către curtea imperială din Viena asupra proclamării independenței statului vestucrainean.

Lemberg Generalkommando 4 ohne 21./X. 8 vm. tn. 3. — km. Preßbureau Wien — km. 5 — Abteilung Wien.

Militärkanzlei Seiner Majestät — Situationsmeldung. — Am 18., 19. Oktober konstituierte sich ukrainische Nationalversammlung und beschloß Zusammenfassung Ostgaliziens östl. San, dann Gebiete: Strij, Jaslo, Sambor, Gorlice bis nördl. Karpathen, dann von Ruthenen bewohnten Gebiete Ungarns in nationalen Staat mit Anschluß an Österreich. Am 20. Oktober um 9:30 vorm. Hochamt seitens Polen in röm.-kath. Kathedrale, seitens Ukrainer in griech.-kath. Kathedrale, sodann große politische Versammlungen. Alles verlief sehr ruhig, ohne Demonstrationen. Ein Assistenz-Bataillon, das am 19. u. 20. Bereitschaft hatte, konnte jedesmal in den ersten Nachmittagsstunden aus Dienst treten. Von Statthaltereien befürchtete Ausschreitungen kamen keine vor. Am Sonntag Nachmittag fanden große kirchl. röm.-kath. Prozessionen für Frieden und Abwehr spanischer Krankheit statt. Auch diese ohne jeden Zwischenfall verlaufen. Militärkommandant Lemberg Feldmarschall Pfeffer

Praes. No. 15898 Generalstab.

XI

Regruparea trupelor de operație în Galiția și Bucovina.

Lemberg — 4. Generalkommando 24 — 9./10. 11:30 vm. 2. Adressen — Nr. 203 — ukrainischen Legion Czernowitz — Ad. Armeeoberkommando Operations No. 248433 V-8./10. I. J.

Im Einvernehmen mit dem Kommandanten wird verfügt: 1. Es werden in operativer, militärischer und personeller Beziehung unterstellt dem 4. Generalkommando außer den bereits unterstehenden Truppen und Anstalten die Grenzschutztruppen in der Bukowina (vom Dniester bis einschließlich der Dreiländerecke), d. s. L., III, IV. Bataillon und Sturmkompanie, Infanterieregiment 203, das in der Dreiländerecke stehende Landsturm-Etappenbataillon, die ukrainische Legion (5. Kompanie) samt Ausbildungsgruppe und Ersatzkompanie, ferner jene Anstalten, die vom Armeeoberkommando nominativ bestimmt werden und in die Kriegsgliederung des 4. Generalkommando treten.

2. Aufgabe des 4. Generalkommando ist die intensive Handhabung des Grenzschatzes gegen Rumänien.

3. Die dem 4. Generalkommando neu unterstellten Truppen werden bei der A. I. F. eingeteilt und erhalten Kriegsgebühren mit dem Tage der Unterstellung.

4. Bezüglich ökonom. Angelegenheiten. Rechnungslegung, Truppen und Formationen an das Etappen-Gruppenkommando Wladimir gewiesen in materieller Hinsicht, unterstehen sie dem 4. Generalkommando.

5. In gemischten Garnisonen ist in lokalen Angelegenheiten das Militarkommando Lemberg die entscheidende Stelle. Hierzu verfügt das Generalkommando:

2. neue Weisungen wegen Gruppierung und Grenzschatz werden folgen:

2. 287. Infanteriebrigade, Infanterieregiment 203 und die ukrainische Legion melden bis 16 d. M. schriftlich mittels Kurier über die materielle Verfassung der unterstehenden Truppen und Formationen u. zw.:

a) mit Rücksicht auf Grundsicherungsaufgabe,

a) mit Rücksicht auf eine eventuelle mobile Verwendung — Fehlendes ist konkret zu melden. Ergeht an Etappen-Gruppenkommando Wladimir Wolynski — Höchstkommmando Bessarabien — Infanterieregiment 203 — und Kommando der ruthenischen Legion.

4. Generalkommando No. 52948

Copie.

S. Lemberg — Generalkommando 4 — 35 — 9./X. 5 vm. — 3 Adressen — Kommando der ukrainischen Legion Czernowitz —

Landsturm-Etappenbataillon IV/13 — Cojoci über Czernowitz — Infanterieregiment 203 Czernowitz.

Infolge bevorstehender Änderung in der Einteilung der Grenzsicherung hat die ukrainische Legion mit Ausnahme der Ersatzkompanie bei Czernowitz zunächst konzentriert zu bleiben. Ebenso verbleiben die Bataillone I u. IV/203 zunächst in ihren Grenzabschnitten. Die Ablösung des Bataillons III/203 durch Landsturm-Bataillon IV/13 weiter durchzuführen und sammelt sich ersteres hinter letzteren. Befehle des seinerzeitigen Standortes vom III/203 werden erfolgen. Befehle bezüglich Neueinstellung der Grenzabschnitte und Kommandoverhältnisse folgen ebenfalls. Ergeht an Infanterieregiment 203, ukrainische Legion, Landsturm-Etappenbataillon IV/23 und zur Kenntnis an Militarkommando Lemberg.

4. Generalkommando No. 5294

XII.

Scrisoarea arhiducelui Wilhelm către mitropolitul Szeptycki din 18 Martie 1918.

La lettre du 18 Mars 1918 porte l'entente „Le capitaine de cavalerie archiduc Guillaume“ et l'adresse „A Son Excellence le Métropolitte comte Szeptycki Andre à Lwów“.

„Excellence! Je regrette beaucoup de n'avoir pas pu Vous rencontrer, aussi je suis obligé de Vous communiquer par écrit beaucoup de choses, tout en Vous demandant de garder le secret. C'est sûr que le pays sera partagé. Bien entendu, la date n'est pas encore fixée. Sa Majesté a été très contente de mon voyage, et Elle a bien voulu accueillir mes propositions, ainsi par exemple le général Fischer est déjà nommé commandant de la gendarmerie. Je fais savoir ensuite à Votre Excellence que cet après-midi je pars pour Odessa. Sa Majesté m'a chargé d'y commander un groupe qui se compose d'un bataillon d'infanterie (ukraino-autrichien) et de la légion ukrainienne. J'en suis très heureux, Sa Majesté m'a offert ce commandement sans avoir été sollicité par moi. Sa Majesté a montré une bienveillance toute particulière à mon égard par le fait qu'elle m'a permis de déployer en Ukraine une activité non seulement militaire mais aussi politique, tout en me laissant une liberté entière dans ces questions. Voilà une nouvelle preuve de sa confiance. Je suis persuadé qu'il me sera possible d'obtenir avec le temps tout ce que désirent les peuples Ukrainiens. J'ai un grand espoir dans l'avenir. Je suis heureux de pouvoir le communiquer à Votre Excellence — cela m'affligel seulement de ne pouvoir causer personnellement avec Vous.

Je vous prie, Excellence, de continuer à m'accorder Votre

bénédiction. En ayant une pleine confiance en Dieu et en la réalisation de tous les vœux de la nation, je suis pénétré de reconnaissance pour Votre Excellence — Votre bien dévoué

Guillaume, capitaine de cavalerie.

XIII.

Scrisoarea arhiducelui Wilhelm către mitropolitul Szepticki din 26 Aprilie 1918.

Alexandrowsk, le 26 Avril 1918. Excellence! Je Vous remercie de tout mon cœur, de m'avoir écrit au sujet du secours qu'il faut porter à la population ruthène de la Galicie Orientale. Je ferais tout mon possible pour que cette entreprise puisse réussir, car le bien de notre bienveillant peuple m'occupe vivement.

Il y a deux semaines à peu près, j'étais à Vienne, appelé chez Sa Majesté. Maintenant je reste de nouveau parmi mes vaillants légions au bord du Dniepr (pays appelé Zaporoge) où la contrée est admirable. Les habitants sont vraiment des Ukrainiens conscients de leur nationalité et ils gardent fermement les traditions des anciens cosaques de „Zaporoge“. Je suis heureux de pouvoir se journier ici, car il y a beaucoup à faire. J'ai lié une amitié intime (dicke Freundschaft) avec les habitants et avec leur ataman. On peut très bien travailler. Je suis occupé actuellement à organiser les libres cosaques. Excusez, Excellence, ma mauvaise écriture, mais j'ai énormément à faire.

À Alexandrowsk se trouve un bon théâtre ukrainien, qui donne tous les jours des représentations — notamment seulement des pièces nationales. Je vous assure Excellence, que je m'occuperais de toutes mes forces des affaires de la Galicie Orientale, et je reste invariablement Votre profondément reconnaissant et dévoué

Guillaume, capitaine de cavalerie.

XIV.

Organizarea legiunii ucrainene și planul ei de operație.

I.

Generalkommando Lemberg — S. Czernowitz 5024 — 68 13 — 7 — Da mit präis. No. 13512 (Generalstab des Militärkommandos Lemberg getroffene Mitteilung der Grenzsicherungsabschnitte durch 52948/2 des 4. Generalkommandos außer Kraft gesetzt wurde, um Verwechslungen mit dem Legionskommando und eventuellen Mißverständnissen vorzubeugen, wird gebeten, die bisherige Bezeichnung des Kommandos als Gruppe Rittmeisters Erzherzog

Wilhelm beibehalten zu dürfen und diese Bezeichnung für den dienstlichen Verkehr festlegen zu wollen. — Kommando der ukrainischen Legion, Operations-No. 1310/4.

2.

K. u. k. 4. Generalkommando.
Feldpost 354.

No. 52948/7.

Inhalt

Umbenennung der ukr. Legion in „Gruppe Rittm. Erzherzog Wilhelm“.

- 2) I. R. 203,
- 2) Ukr. Legion,
- 3) Mst. Et. Baon IV/13,
- 4) Etapp. Gr. Kdo Vladimír Wol. 187. Lstmbgrd.

1—5.

Die aus ukrainischen Legionen bestehende — aus Front-Ausbildungsgruppe u. Ersatzkomp. bestehende Gruppe — hat von nun an, um Verwechslungen vorzubeugen, die Bezeichnung „Gruppe Rittm. Erzherzog Wilhelm“ zu führen.

Geht an I. R. 103 — ukr. Legion Lst. Et. Bat. IV/13 und zur Kenntnis an 187. Lst. Inf. Brig. u. Etapp. Gr. Komdo Vladimír Wol.

3.

K. u. k. Grenzsicherungs-Abschnittskommando Bukowina N.
Oo. N. 1510/1.

An das k. u. k. Generalkommando

Lemberg,

Hauptfeldpost 444/III am 15./X. 1918.

Au. No. 52948 wird bezüglich der materiellen Verfassung der unterstehenden Truppen und Formationen gemeldet:

1. Baon der U. Legion:

a) Mit Rücksicht auf Grenzsicherungsaufgaben:

1. Stand an Pferden: Komplett.
2. Stand an Fuhrwerken: (12) Fuhrwerke unbrauchbar, werden gleichzeitig angefordert, der Rest der Fuhrwerke reparaturbedürftig; hierzu erforderlich: 10 vordere Räder, 10 hintere Räder, 10 Achsenkapsel, 12 Achsenbuchsen, 9 Achsen, 8 Reifen, 350 Raderschrauben, 1 Bund Quadratischeisen, 1 Bund Rundeisen.

3. Fahrküchen u. Kochkisten: 6 Fahrküchen vorhanden. Reparatursbedürftig. Mit Rücksicht darauf, daß die im Grenzschutzdienst stehenden Komp. aufgestellt sind und die Fahrküchen derzeit nicht benötigen, werden dieselben zurückgezogen und einer gründlichen Re-

paratur unterzogen werden. Für die Versorgung aller im Grenzschutzdienst stehenden Teile werden 24 Kochkisten benötigt. Um wenigstens den dringenden Bedarf zu decken, wurde die Fassung von 15 Kochkisten beim Monturmagazin in Sniatyn-Zalucze bereits veranlaßt. Um Anweisung der restlichen Kochkisten wird gebeten.

4. Bäckerei und Schlächtereier keine.
5. Sonstiger Bedarf.

I. Beschirrungs- und Hufbeschlagsmaterial:

20 St. Sielen-Geschirre, 100 Zugstränge, 10 St. Wiederhaltskette, 80 St. Anbindungsstricke, 12 St. Gurtenhalter, 6 St. Leitseile, 20 St. Pferdedecken, 40 St. Kardatschen, 40 St. Striegel, 40 St. Futterbeutel, 30 St. Wagenplachen, 10 St. Plachenbögen, 4000 St. Hufnägel No. 3, 2000 St. Hufnägel No. 4, 200 St. Hufeisen No. 1, 200 St. Hufeisen No. 2, 50 St. Hufeisen No. 3, 2 St. Hufraspeln, 100 kg. Blättersteinfett, 300 kg. Schmiedkohle.

Baumaterial. Zur Instandsetzung von Ubikationen, Stallungen, Magazinen werden benötigt: 500 St. Bretter, 100 kg. Nägel, 20 Rollen Dachpappe, 30 St. Fensterscheiben.

b) Mit Rücksicht auf eine mobile Verwendung. Das Baon ist in allen Teilen mobil verwendbar. Hierzu der unter I. P. 2 und P. 5 (Beschirrungs- und Hufbeschlagsmaterial) gemeldete Bedarf. Außerdem an Telefonmaterial benötigt: 18 St. Doppel-dura-Elemente und 50 km Telephon draht.

II. Ausbildungsgruppe der U. Legion:

Von diesem ist bloß die 45. Marschkomp. (Komp. Lt. Kupoczynski) einreihungsfähig und daher nur diese sowohl für den Grenzschutzdienst, als auch mobil verwendbar. Diese Komp. ist für beide Zwecke verwendbar.

III. Ersatz-Komp. der U. Legion:

Dieselbe besteht zum Teil aus Frontdienst (untauglichen), zum Teil aus Heimkehrern, die derzeit noch beurlaubt sind.

Die Ersatz-Komp. kommt daher weder für den Grenzschutzdienst, noch für eine mobile Verwendung in Betracht.

Erzherzog Wilhelm, Rittm. m. p.

4.

K. u. k. 4. Generalkommando.

Feldpost 354 — am 10. 1918.

Inhalt: Beitrag zu Nr. 52948/8 — Verpflegung

Ustęp I.

referatu znalezionego w aktach 4. Gen.-Komendy — przez Komendy Brygady Lwowskiej (referat z dnia 15/10 1918.

„Gruppe Rm. Erz Wilhelm — ukr. Legion, Infanterieregiment 203 — exclusive II. Baon, ferner Landsturm-Etappen-Baon IV/13 denn die im Grenzschutzdienst stehende Gendarmerie und Finanzwache treten in Kriegsgebühren.“

5.

Lemberg 4. Generalkommando 166 19/10 9.20 VII — Armee-Oberkommando (Operations-Abteilung) Gruppe r.

Im Nachhange zu herstelligem Nr. 53501 wird der genaue Stand der ukrainischen Legion gemeldet.

a) Verpflegszustand — Frontgruppe 24/960 — Ausbildungsgruppe: 20/540 — Ersatzkompanie — 25/562, hiervon 11/176 Heimkehrer derzeit beurlaubt

b) Kampfstand — Frontgruppe: 19/663 — Ausbildungsgruppe 18/581.

4. Generalkommando No. 53501/1.

6.

Lemberg Generalkommando 4 — 190 — 21/10 6 vm. — Armee-Oberkommando (Operations-Abteilung) Gruppe r.

Bei der Überprüfung der Stande wurden keine wesentlichen Unterschiede gegenüber der vom Gruppenkommando Erzherzog Wilhelm gemeldeten Standen gefunden. Die mit herstelligem No. 53501/1 gemeldeten Stande sind daher richtig, genaue Gliederung folgt schriftlich.

4. Generalkommando Nr. 53501/2.

7.

K. u. k. 4. Generalkommando.

S. Lemberg Generalkommando 4 — 193 — 21/10 — 6.39 vm. Dringend — Armeeoberkommando (Operationsabteilung). — Auf Armeeoberkommando Operations No. 148.483 wird über die materielle Situation der unterstellten Truppen gemeldet:

a) 187 Landsturm Infanterie Brigade (Bessarabien) eigener Schafffertigungsbericht wurde unter herstelligen No. 52.627 vorgelegt. Von den mit Beilage zum genannten No. gemeldeten Erfordernis wurden bereits zugewiesen und ist das Abrollen gemeldet von loco Stahlhelmen 137 Stück mm. 95, Karabiner 169 Stück mm. 12 rep. Pistolen Taschen — 8 St. kompl. 9 cm. mm. 14 m. w. 8 St. f. 9 cm. m. w. kompl. Requisitenverschlüsse — 6 St. P. l. cm. m. 14. m. w. Richtschnur — 6 St. f. l. cm. m. 14 Schutzkappen und 24 St. f. 9 cm. m. w. Traggurt n. 1 kompl. Kroquiertasche — 2 St. Schwimmsäcke — 2300 St. Gasmasken, 904 St. Bereitschaftsbüchsen — 1174 St. Verwahrungsbüchsen und 2 St. i. s. s. für Landsturm Infanterie Bataillon 42 und 75 werden in der monatlichen Anforderung stets ausgewiesen) wurden noch nicht zugewiesen.

b) Infanterie Regiment 203 und ukrainische Legion (Bukowina) Verpflegungsrüstung: der größte Teil der Anforderung wurde durch das Militär Kommando realisiert bzw. wird noch zugewiesen. Für die ukrainische Legion werden noch 24 Kochkisten benötigt. Wegen Bäckerei, Schlachtviehdepot und Verpflegung Fassungsstelle wurde mit hierstelligem i. No. 814497 bereits Antrag gestellt. Montur und Mannesausrüstung: ebenfalls durch Militärkommando teilweise zugewiesen. Nach beendeten Fassungen wird eventuell noch nötiger dringender Bedarf gemeldet werden. Sanitätsausrüstung: die sanitäre Feldausrüstung des Infanterie Regiment 203 wurde vom Militär Kommando Lemberg beim Kriegsministerium telegraphisch angesprochen, falls dieselbe nicht zugewiesen werden oder rechtzeitig eintreffen sollte, wird sie vom 4. Generalkommando aus der Sanitäts Feldpost zugewiesen — ebenso die Anforderungen der ukrainischen Legion. Technische Materialien, Werkzeuge und technische Ausrüstungsgegenstände für Infanterie Regiment 203 werden vom Militärkommando Lemberg zugeschoben, nicht vorhandene Gegenstände wurden vom Militärkommando beim Kriegsministerium angefordert. Train: das für die Gruppe Erzherzog Wilhelm erforderliche Trainmaterial, Hufbeschlagmaterial sowie Konservierungsmittel und Schmiedekohle wurden unter einem beim Militärkommando Lemberg angesprochen und wird selbst zugewiesen werden. Beitrag zu No. 52948/10.

c) Last-Bataillon IV/13 (Dreiländerecke). — Schriftliche Meldung des Bataillons bisher noch nicht eingelangt. Verzögerung ist durch die mangelhafte Verbindungen in der Dreiländerecke sowie die im Zuge befindliche Umgruppierung begründet. Bei der Inspizierung durch den General-Kommandanten wurde konstatiert, daß die materielle Ausrüstung des Bataillons für die von diesem zu lösende Aufgabe vollkommen unzulänglich ist. Das Bataillon hat keine Maschinen-Gewehr-Abteilung, keinen technischen Zug, kein Telefon, einen unzulänglichen Train und derg. Die Vorlage der vorstehenden Meldung an das Armee-Oberkommando verzögerte sich infolge mehrtagiger an Ort und Stelle vorgenommener Orientierung über die diesbezüglichen Verhältnisse durch den Generalkommandanten. Als Gesamtendruck dieser Besichtigung kann gemeldet werden, daß Infanterie-Regiment 203 und die ukrainische Legion sowohl für den Grenzschutzdienst als auch für eine mobile Verwendung geeignet, das Landsturm-Etappen-Bataillon IV/13 hingegen selbst, für den Grenzschutzdienst ungeeignet ist, wie dies mit hierstelligem Nr. 5187/22 bereits gemeldet wurde.

4. Generalkommando Nr. 52948/10.

8.

4. Generalkommando.

S. S. Armeeoberkommando 14653 22/10 10 — vrn. sehr dringend. — Ukrainische Legion und Bataillon II/203 sind in Einvernehmen zwischen 4. Generalkommando und Militärkommando Lemberg ehestens zu wechseln — Kriegsministerium ist in Kenntnis — geht an 4. Generalkommando Militärkommando Lemberg, Kriegsministerium, 5. Abteilung.

Armeeoberkommando, Chef des Generalstabes
Operations Nr. 148668.

9.

SS. Lemberg, 4. Generalkommando 204 22/10 4 hn Armeeoberkommando, Operations-Abteilung sehr dringend — Ad Armeeoberkommando, Chef des Generalstabes, Operations Nr. 14824, kaiserliche Hoheit Erzherzog Wilhelm kommandiert die ganze ukrainische Formation die aus dem Gruppenkommando, Legions-Bataillon Ausbildungs-Gruppe und Ersatzkompagnie besteht.

Das Legions-Bataillon steht im Grenzsicherungsdienste beiderseits des Pruth, der Gruppen-Kommandant ist Abschnitts-Kommandant mit dem Sitze in Czernowitz. Um in den Intentionen des Armeeoberkommandos handeln zu können, wird gebeten, bekannt gegeben zu wollen, was in dem genannten Armee-Oberkommando-Befehl unter Legionskommando zu verstehen ist — bzw. ob die ganze Gruppe des Erzherzogs Wilhelm aus der Front zu ziehen und nach Radautz zu verlegen ist. In diesem Falle beabsichtigt das Generalkommando das als Reserve bestimmte Bataillon III/203 an Stelle des ukrainischen Legions-Bataillons einzusetzen und Ersteres als Reserve in Radautz zu konzentrieren. Die Verlegung des Gruppenkommandos Rittmeisters Erzherzog Wilhelm allein, nach Radautz ist nicht tunlich, weil sonst das Abschnittskommando ganz ausserhalb seines Sicherungsabschnittes disloziert wäre.

Schließlich wird gebeten das Generalkommando über den Zweck der beabsichtigten Verlegung orientieren zu wollen um sinngemäß handeln zu können.

4. Generalkommando Nr. 53502.I.

10.

K. u. k. Generalkommando, Feldpost 358 — am 23./X. 1018 — No. 53699 — Inhalt — Wechsel zwischen ukr. Legion und II/203 und zwischen S. W./2 und Landsturm-Etappen-Bataillon IV/13:

1—3. Infanterie-Regiment 203 — Gruppe Rittmeister Erzherzog Wilhelm. Bataillon II 203 (Czortków Telegramm) Hughes.

4—5. Etappen-Gruppen-Kommando Wladimir Wolynski, Landsurm-Etappen-Bataillon IV/12 — 4 Hughes. 5: Hughes — Gruppe Erzherzog Wilhelm.

6. Militär-Kommando Lemberg — schriftlich.

7. A. O. K. (operative Abteilung) Nr. 218 — 23/X. — 6 Uhr Nachmittag, Hughes.

1—3.

Auf A. O. K. op. Nr. 148668 sind ukr. Legion und Baon II/203 enstens zwischen Mil. Kommando und Gen.-Kmdo zu tauschen. Hierzu wird in Einvernehmen mit Mil. Kmdo Lemberg verfügt.

1. Ganze Gruppe Rittm. Erz. Wilhelm nimmt sofort Marschbereitschaft an. Transport Daten (Marschbereitschaftstag, Einwaggonierungsstation, Transportstände, Waggon-Bedarf) umgehend an Gen. Kmdo drahten.

2. Grup.-Kmdo, 4. Komp. M. G. Zug, I. R. 14—46 und 47 Makomp., haben so rasch als tunlich nach Czortków abzugehen und die in Grenzsicherungsdienst stehenden drei Komp. Baon II/203 abzulösen.

3) Baon II/203 ist sofort mit allen Teilen marschbereit zu stellen und meldet Transportdaten umgehend dem Gen.-Kmdo.

Das Baon entsendet nach erlangter Marschbereitschaft, ohne das Eintreffen der ukrainischen Legion abzuwarten, die in Reserve stehende Komp. und M.G.-Komp. in die Dreiländergruppe welche die im Grenzsicherungsdienst stehenden Teile des L. S. Et. Baon IV/13 abzulösen haben. Nach Ablösung der ukr. Legion sind sofort die restlichen drei Komp. III/4 nachstehenden, damit Baon IV/13 frei wird.

4. Der jetzt von der ukr. Legion besetzte Grenzabschnitt ist durch Baon S. W./2 zu übernehmen, welches aus Wolhynien zugeführt wird und angewiesen ist, ehestens mit Baons-Kmdo einer Front und M. G.-Komp. nach Czernowitz abzugehen. Rast folgt so bald als möglich. Ldst.-Et.-Baon IV/13 gelangt dann nach Wolhynien.

5) Details der Ablösung im Abschnitt Czernowitz und Dreiländerecke vom I. B. III/203 vorübergehend bei.

Geht an Gruppe Rittm. Wilhelm, welche diesen Befehl auch an I. R. 203 weiterzuleiten hat, Baon II/203 ist angewiesen. Empfang ist vom Grup.-Kmdo Erz. Wilhelm, I. R. 203 und II/203 telegraphisch zu bestätigen.

4.

Auf Op. No. 148762 hat Baon S. W./2 sofort an Stelle des Ldst. Et. Baons 18/13 in die Bukowina abzugehen; das Baon IV/13 steht dann das Et. Gr. Kmdo zur Verfügung.

Ad 4. Baon S. W./2 und Lst. Wt. Baon 18/13 sind sofort

marschbereit zu stellen und melden Transportdaten: (Marschbereitschaftstag, Einwaggonierungsstation, Transportstände, Waggonbedarf) telegraphisch dem Gen.-Kmdo. Das Baon S. W./2 übernimmt den derzeit von der ukr. Legion besetzten Grenzabschnitt zwischen Dniester und Sereth und entsendet enstens das Baons-Kmdo eine Front und M. G. Komp. nach Czernowitz um die im Grenzsicherungsdienst stehenden Teile frei zu machen. Rest hat möglichst rasch zu folgen.

Details der Ablösung im Abschnitt Czernowitz und Dreiländerecke regelt das Rgt.-Kmdo I. R. 203 in Radautz als Grenzsicherungsdienst-Kmdo und stellt auch nötige Aushilfe (1 Komp. für Abschnitt Czernowitz und event. noch nach Dreiländerecke) vom I. R. 2 III/203 vorübergehend bei.

5

Das Baon IV/13 wird durch das jetzt bei Czortków im Grenzsicherungsdienst stehende Baon II/203 abgelöst und ist Letzteres angewiesen eine Front und die M. G. Komp. ehestens in die Dreiländerecke zu entsenden und die im unmittelbaren Grenzsicherungsdienst stehenden Teile vom IV/13 abzulösen — den Rest sobald als möglich folgen zu lassen. Details der Ablösung im Abschnitt Czernowitz und Dreiländerecke regelt das Rgt.-Kmdo I. R. 203 in Radautz als Grenzsicherungsdienst-Kmdo und stellt auch nötige Aushilfe (1 Komp.) für Abschnitt Czernowitz und event. auch Dreiländerecke vom I. R. III/203 vorübergehend bei.

Baon IV/13 gelangt nach erfolgter Ablösung durch II/203 nach Wladimir Wolhynski wo es dem Et.-Gr.-Kmdo untersteht.

4

Geht in verschiedener Fassung an Et.-Gr.-Kmdo Wladimir und Lst.-Et.-Baon IV/13 an Letzteres durch Gr. Rittm. Erz. Wilhelm welche diesen Befehl sofort weiterzuleiten hat. Empfang ist vom Et.-Gr.-Kmdo und Baon IV/13 telegraphisch zu bestätigen.

6.

In der Einlage werden die in Verfolg des A.-G.-K. Nr. 149668 bezüglich des Wechsel der ukr. Legion mit Baon II/203 von hier aus erg. Befehle in Abschrift zur gefl. Kenntnisnahme dienstlich übersendet.

7.

Auf A.-O.-K. op. 148764 — Ldst.-Et.-Baon IV/13 wird durch Baon S. W. 2 ersetzt, welches den bisher von ukr. Legion besetzten Abschnitt zwischen Dniester und Sereth übernimmt — in die Dreiländerecke gelangt das Baon IV/203. — 4. General-Kmdo Nr. 53699.

11.

4. General-Kommando.

SS A=O.K. 14697 — 22./10. 8.30 vm.

Auf Nr. 51872/22 Ldst.-Etappen-Bataillon 17/13 ist ehesiens durch ein süd-westl. Bataillon des Etappen-Gruppen-Kommandos Wladimir Wolynski abzulösen. Nr. des s.w. Bataillons melden das abgelöst ist. Etappen-Bataillon steht dem Etappen-Gruppen-Kommando zur Verfügung.

Armee-Oberkommando, Operations-Nr. 148764.

12.

Depesza arc. Wilhelma Habsburga znaleziona u oficera ruskiego (ukrainskiego) wz.atego do niewoli przez wojska polskie w listopadzie 1918 r./Odpis.

Gruppe Rittmeister Erzherzog Wilhelm, dringend.

No. 238. An Kommando der Huzulenkompagnie in Czahor.

Absendungsart: Hauptfeldpost 44/111 — Zeit am 1 November 1918 um 2 Uhr Nachm. Die Huzulenkompagnie hat heute den 1. November noch nach Rarancza abzumarschieren über den Weg Czahor Ostritz — Rarancza. — In Rarancza quartiert sie ein und meldet Eintreffen dem Gruppenkommando — Erzherzog Wilhelm Rittm.

13.

tm. 2. 4. General Kommando — Lemberg — Etappengruppen Kommando Wladimir Woinski.

Kriegsministerium Wien — 6633 — 2/XI.

Im Bereich des Etappengruppenkommandos Wladimir Wolinski befindliche Heeresvorräte aller Art sogleich nach Weisung öst.-ung. Nationalrates in Lemberg nach Ostganzien abschieben und für Truppen des Generalkommandos verwenden. — Geht an 4 Generalkommando und Etappengruppenkommando Wladimir — Kriegsministerium 12. Abt. No. 109194.

14

Ukrainischer Nationalrat Lemberg.

Armeeoberkommando Zentrale 503/503 — 4/XI. 8:35.

Armeeoberkommando glaubt Aufmerksamkeit P. T. Nationalrates auf emiaites Interesse sowohl der Fronttruppen als Bevölkerung an Weiterbestand Feldpostbetriebes denken zu müssen. Armeeoberkommando frachtet Feldpost Zu- und Abschub lediglich auf Briefpost beschränkt aufrecht zu halten und bittet um unmittelbarste

Unterstützung seitens P. T. Nationalrates wegen unbehinderter Beförderung Feldpost auf allen Bahnlinien dortigen Gebietes — Stop. Ergeht an alle Nationalrate und an ungarische Regierung.

A. O. K. Chef Feldtelegraphenwesens, Tel. No. 64575.

15.

bbs. Lemberg für f. t. l. 5 Lemberg.

Armee Oberkommando Zentrale 10253 5 10 40 m.

Auf f. t. l. 5 Chef Nr. 300 f. t. l. 5 zum Zwecke der einheitlichen Leitung der Militärtransporte ist bei der Zil ein Verkehrskomitee Bildung bei der alle Nationalräte vertreten sein werden: dieses dürfte in nächster Zeit versammelt sein — dann wird auch die Tätigkeit der Militärbahnbehörden wieder in geregelte Bahnen kommen — hat unter allen Umständen als solche in Lemberg zu verbleiben mit ukrainischem Nationalrate in Fühlung treten und gute Dienste anbieten Vertreter zur ltl. 5 anfordern um weiteres Funktionieren zu ermöglichen Einfluß auf Eisenbahnverkehr durch stete Fühlungnahme mit vollgesinnten Bahnbehörden möglichst erhalten. ltl. 6 und elk Bucovina mit Kurier abs. Schrift dieses Befehles als auch für dieses bindend zustellen. Möglichst häufige und konkrete Situationsmeldungen über Eisenbahnverkehr soweit deutsche Leitung benützbar erstrecken.

Armee Oberkommando Chef des F.w. op. No. 26870.

XV

Mémoire sur la complicité des autorités autrichiennes dans le coup d'État opéré par le parti ukrainien à Lwów.

Novembre 1918.

Du premier moment, lorsque le coup d'État fut accompli en Galicie orientale par le parti ukrainien, la nouvelle s'est répandue à travers le pays, que cet abus de la force, a été préparé en connivence avec le commandement en chef de l'armée autrichienne. D'ailleurs, les Ukrainiens ne le niaient pas. Bien au contraire, ils annonçaient que le gouvernement de Vienne leur a transmis le pouvoir dans la partie orientale du pays.

Toutefois, il ne fut pas aisé de saisir tous les liens qui unissaient les autorités autrichiennes avec les chefs du parti ukrainien, vu le secret qui enveloppait ces affaires complexes et le désarroi qui s'introduisait sur le territoire de l'Autriche. Maintenant, le hasard nous a mis en main les documents importants.

Parmi ces papiers qui se trouvent en sécurité loin du champ de bataille, quelquesuns surtout jettent une vive lumière sur les rapports

de complicité entre les autorités militaires autrichiennes et la légion ukrainienne, dont l'illustre commandant fut l'archiduc Guillaume. Point de doute — que des préparatifs ont été faits pour assurer à l'archiduc son rôle dans le coup d'Etat.

Voici les faits que ces pièces documentent.

A) L'archiduc Guillaume fut nommé commandant de la légion ukrainienne qui avec toutes les formations de réserve, portera désormais le titre officiel „Groupe du capitaine de cavalerie archiduc Guillaume”. Ceci devait être le noyau de l'armée du nouvel Etat ruthène.

B) La mobilisation de la légion ukrainienne.

C) Le groupe de l'archiduc Guillaume avec la légion ukrainienne fut soustrait au commandement de la 4^{ème} armée et subordonné au pouvoir militaire le plus important en Galicie orientale: le commandement de Lwów (Léopol). (Militär-Kommando Lemberg).

D) En conséquence du précédent, le groupe de l'archiduc fut transféré de la Bukowina à Czortków (Tschortkoff) en Galicie orientale et le cadre de la légion ukrainienne à Léopol.

Ad A) Le commandement de la légion ukrainienne se trouvant en automne 1918 à Czernowce (Tschernowce) demande par télégramme daté du 13 Octobre 1918 No. 1310/4 au général commandant de la 4^{ème} armée à Léopol, de lui permettre de se servir du titre officiel „Gruppe Rittmeister Erzherzog Wilhelm”. Certainement le commandant de la légion s'est entendu sur cette question avec l'archiduc. En réponse le général commandant de la 4^{ème} armée (le 14 octobre 1918 No. 32948/7) permet que toute la légion (les détachements du front, la compagnie d'apprentissage et celle des recrues) porte ce nom.

Par cela même, le premier pas fut fait pour fonder l'armée de l'Etat ukrainien occidental. Elle se composait de volontaires particulièrement favorisés de la politique ukrainophile de l'Autriche. L'archiduc Guillaume fut choisi pour chef de cette armée, lui qui a été désigné pour régner un jour, pensait-on, dans cet Etat.

Ad B) Le groupe de l'archiduc continua pour le moment à garder la frontière de la Bukowina. En réponse à l'ordre reçu du général commandant la 4^{ème} armée (No. 52948) on soumet un rapport détaillé sur l'approvisionnement de la légion ukrainienne. Il résulte de ce rapport que la légion ukrainienne, excepté les détachements des recrues, pouvait être employée au champ de bataille (mobile Verwendung).

Le commandant en chef de toute la force armée et le général commandant de la 4^{ème} armée commencent à s'intéresser à l'état de la légion. Ainsi le commandant de la 4^{ème} armée fait connaître au commandement en chef, la composition de la légion ukrainienne comme suit (Rapport du 19 octobre 1918 No. 53501/1).

a, nombre de personnes approvisionnées: groupe de front: 24 officiers 960 soldats — groupe d'apprentissage: 20 officiers 640 soldats

— le groupe de recrues: 26 officiers 562 soldats, dont 11 officiers 176 soldats prisonniers de guerre, rentrés — qui sont pour le moment en permission.

b) au pied de guerre: groupe de front: 19 officiers 663 soldats — groupe d'apprentissage: 18 officiers 581 soldats.

Sur un ordre répété du commandant en chef de toutes les forces armées (No. 148433) le général commandant de la 4^{ème} armée informe en détail sur l'équipement, l'approvisionnement et le service médical de la légion. Il ajoute qu'on peut employer la légion aussi bien pour garder la frontière que pour le combat.

Sur un ordre du commandement de la 4^{ème} armée, la légion ukrainienne recevait la solde de guerre (ordres du 12/X 1918 No. 52948/2 et du 15/X 1918 No. 52948/8).

Ces ordres qu'il faut mettre en rapport avec les événements qui devaient s'accomplir, persuadent qu'on préparait déjà à cette époque la légion à accomplir une certaine mission, qu'on ne définissait pas encore.

Ad C) Le 22 octobre 1918 le commandant en chef des forces armées de l'Autriche (par ordre No. 148668) fait soustraire la légion au commandement de la 4^{ème} armée pour la soumettre au commandement militaire à Léopol (Militär-Kommando Lemberg). Cet ordre fut donné d'accord avec le Ministère de la guerre.

On est frappé par le fait qu'un corps militaire qui a été dernièrement mis au pied de guerre soit subordonné à un commandement militaire dont les tâches sont purement administratives et qui n'a rien à faire avec les opérations de guerre. Ainsi le commandement militaire de Lwów pouvait disposer de la légion ukrainienne sur le territoire de la Galicie orientale, pour la faire servir à un but spécial. Les événements postérieurs ne laissent plus de doute sur la nature de cette mission. Remarquons bien que le commandement militaire de Lwów était le lieutenant-maréchal Pfeffer qui se fit connaître les premiers jours du mois de novembre 1918 comme allié fidèle du parti ukrainien.

La concentration de la légion ukrainienne soit du groupe de l'archiduc Guillaume devait s'opérer vers le 20 octobre 1918 pour le moment à Radowce, ce qui est confirmé par une demande télégraphique du commandant en chef des forces autrichiennes le 22 octobre 1918 sous le Nr. 58501/1. Cette demande se rapporte à un ordre du commandant en chef (Nr. 148724) que nous n'avons pas pu retrouver (voir l'appendice 29 Nr. 5852/1 du 19/XI 1918). On a trouvé seulement une mention dans le protocole de l'état major du commandement. On peut supposer, d'après le contenu de cette dépêche et d'après la mention dans le journal de la 4^{ème} armée 5 et 4 G. K. du 23/X 1918 que le commandant en chef a ordonné de faire rejoindre la légion dans son service de frontière par d'autres troupes et de faire opérer sa concentration à Radowce. Sans doute, ces dispo-

sitions n'étaient pas fondées sur des raisons militaires, car le commandant de la 4. armée ne peut comprendre son but. Il prie donc à deux reprises le commandement en chef de lui expliquer ses intentions et de l'informer sur le but du transfert de la légion pour qu'il soit en état de bien exécuter cet ordre (um sinngemäß handeln zu können).

Ad D) Le commandant de la 4. armée, d'accord avec le commandant militaire de Lwów, disposa le 23 octobre 1918 (Nr. 53699) comme suit :

1) tout le groupe de l'archiduc Guillaume doit être prêt à se mettre en marche.

2) il doit se rendre immédiatement à Tschortkoff (so rasch als tunlich) où il va pourvoir au service de frontière. Cet ordre renferme en outre des dispositions destinées à d'autres détachements militaires remplacés par la légion ukrainienne, event. des détachements qui devaient remplacer la légion ukrainienne en Bukovine. Le 24/X 1918 le commandement en chef de l'armée, donne l'ordre No. 148750 de transférer la compagnie de renfort de la légion ukrainienne à Lwów (mention dans le protocole de l'état major et dans le journal de la 4. armée le 24/X 1918).

Le mémoire de la Rada ukrainienne, déjà bien connu et publié par la presse polonaise (pobudka No. 9 du 14 Novembre 1918) qui propose au gouvernement autrichien de transporter dans la Galicie orientale les régiments ruthènes, fait un pendant à ces documents militaires autrichiens.

Il est curieux d'observer que ce mémoire fut trouvé chez l'abbé Vladimir Hanycki à Rudno. Ce prêtre servait de 1903 à 1919 d'intermédiaire entre le Comité national ukrainien et le Ostmarkverein prussien. Ces rapports furent révélés par le rédacteur François Krzysiak et sont racontés au Nr. III (du 3 janvier 1914) de la „rzeczpospolita". Dans la nuit du 31 Octobre au 1 Novembre 1918 le coup d'Etat fut exécuté par la Rada ukrainienne.

Le lieutenant maréchal Pfeffer, commandant militaire à Lwów se conduisit de manière à satisfaire la „Rada". On n'a pas encore raconté tous les faits méritoires pour la cause ukrainienne de la part de ce général. Il a été prouvé néanmoins qu'il s'est mis à la disposition de la „Rada" (Conseil) et qu'il exerça ses fonctions sous les ordres de ce conseil ukrainien. Au plus, il a fait réunir le 3 Novembre 1918 tous les officiers autrichiens et il exigea d'eux de suivre son exemple, en risquant l'affirmation, que c'est bien la volonté de l'empereur Charles (das ist der Wille Seiner Majestät). (Comparer le rapport du directeur de la police à Léopol du 24/XII 1918 No. 193 et l'article du Kuryer Lwowski en 7/XI 1918 No. 514 sous le titre „L'Allié". Il sera utile d'ajouter que le lieutenant maréchal Pfeffer avait comme tâche spéciale, d'informer la cour et le com-

mandant en chef sur les affaires ruthènes, bien que ces choses eussent regardé plutôt le gouverneur du pays, le comte Huyn.

Ce dernier devait cependant mériter la confiance de la cour, en sa qualité de général et d'aristocrate autrichien (voir le rapport du général Pfeffer adressé à la chancellerie impériale militaire de l'empereur Charles le 20 octobre 1918 Nr. 15898 sur la décision de la „Rada" ukrainienne votée le 27 octobre 1918 et sur ce qui se passa les jours suivants à Lwów. Le général Pfeffer resta à Lwów sous le gouvernement ukrainien jusqu'au 18/XI 1918. Ce jour-là comme il l'avoue dans le protocole dressé à Cracovie le 22/XI 1918 il sortit à pied de Léopol car il regardait comme impossible de rester plus longtemps, vu que le 18/XI 1918 le maître du quartier l'archiduc Guillaume arrive à Léopol.

L'archiduc Guillaume, le défenseur de la cause ruthène à la cour de Vienne, qui devait un jour occuper le trône ukrainien, agit dans cette affaire comme cela se voit par son ordre, émis en qualité de commandant du groupe — le 1 novembre 1918 à la compagnie des Hutzuls, à laquelle il adjoint de se rendre à Barantscha pour y attendre ses ordres subséquents.

On peut saisir facilement l'état, l'attitude de ce jeune homme, dans les deux lettres qu'il a adressées au métropolite ruthène, le comte Szeptycki (Cheptzckij) le 28 Mars 1918 et le 26 avril 1918. Ces lettres dont nous donnons l'original à l'appendice No. 25 et 26, valent la peine d'être lues en traduction. Elles présentent un excellent commentaire aux événements récents et révèlent l'intrigue tramée par la dynastie des Habsbourgs avec les chefs du parti ukrainien.

Dans ces deux lettres, une foi naïve se fait voir, en ce que le sort de l'Ukrainien se décidera d'après les vœux et les projets personnels de l'archiduc, ensuite une confiance qu'un rôle particulier incombera au prince. Remarquez aussi, qu'on souligne le consentement de l'empereur Charles, chef de la dynastie des Habsbourgs, qui adhère à ces projets. Enfin notez bien, que les desseins politiques unissent l'illustre correspondant avec l'archevêque Szeptycki.

Certainement le rôle important du prince Guillaume dans les affaires ruthènes fut reconnu par d'autres hommes politiques, non seulement par l'archevêque ruthène de Lwów. Voyez à ce propos le compte rendu des décisions de l'assemblée constituante ukrainienne par le commandant de la 4. armée).

Les autorités militaires autrichiennes étaient fort serviables pour les hommes politiques ruthènes, non seulement en ce qui concernait la politique, mais ils leur rendaient aussi des services de nature privée. Dans un télégramme (du 6 Octobre 1918 No. 53596) le général commandant la 4. armée rend compte au commandant en chef des forces autrichiennes du résultat de ses interventions au sujet d'une voiture (calèche) que le chef de l'état général (nr. 13281/4) fit mettre

à la disposition du comte Wassilko (Appendice 1, député à la Chambre de Vienne).

Après le coup d'état du 1 Novembre 1918 exécuté par le parti ukrainien, les autorités militaires autrichiennes s'empres- sent de servir la „Rada“ et d'appuyer le nouveau pouvoir. En voici les preuves :

1) Une dépêche du Ministère de la Guerre à Vienne le 2 Novembre 1918 No. 109194 Abt. XII adressée au général com- man dant la 4. armée et au commandant du service d'arrière à Vladimír Wolynski, par laquelle il ordonne de transporter immédiatement tout le matériel militaire qui se trouve sous ses ordres en Galicie orientale selon les dispositions de la „Rada“ ukrainienne et hongroise

2) Un télégramme au chef de service des télégraphes militaires (le 4/XI. 1918 No. 64675) adressé à la „Rada“ ukrainienne au sujet de l'entretien du service postal de guerre.

3) Une dépêche du chef des chemins de fer militaires du 5/XI 1918 No. 28870 (appendice 23) au directeur des transports de guerre No. 5 à Léopol, pour lui adjoindre, de se mettre à la disposition de la „Rada“ ukrainienne et de la bien servir (gute Dienste anbieten).

Si l'on remarque non seulement le contenu de ces documents, mais aussi leur date, on verra que l'intérêt vif que les autorités militaires autrichiennes avaient pour les affaires ruthenes, augmente depuis l'assemblée constituante ukrainienne. On tend à créer en Galicie orientale une situation militaire qui puisse assurer la réussite du coup d'État préparé.

XVI.

Gouverneur Bucovine contele Etdorf transmise puterea de guver- nământ asupra Bucovinei delegaţilor români şi ucraineni.

Protokoll

aufgenommen in Czernowitz am 6. November 1918.

Um 11 Uhr 35' erschienen bei mir die Herren Reichstags- abgeordneter v. Semaka, Reichsratsabgeordneter Spenu, Landesaus- schuß-Beisitzer Popowicz und Oberleutnant Ilija Popowicz namens des ukrainischen Nationalrates.

Reichsratsabgeordneter v. Semaka machte mir die Mitteilung daß das Gebäude der Landesregierung vom ukrainischen Militär be- setzt ist und forderte mich daher auf, die Regierungsgewalt in den ukrainischen Territorien der Bukowina und in der Stadt Czernowitz an den ukrainischen Nationalrat zu übergeben

Ich erwiderte, daß ich der Gewalt weiche und zu amtlichen aufhöre.

Angesichts dieser Sachlage erklärte ich mich bereit die Regie- rungsgewalt im Lande Bukowina an die Vertreter der rumänischen und ukrainischen Nation und zwar an jene Vertreter zu übergeben, welche im Interesse des Landes diese Übernahme im gegenseitigen Einvernehmen vollziehen werden.

Nach den mir um 4 Uhr nachm. gemachten Mitteilungen sind der ukrainische Nationalrat und der Reichsratsabgeordnete Dr. v. On- ciul, welcher mir erklärt, der Delegierte des im Sinne des Aller- höchsten Manifestes konstituierten aus Reichsratsabgeordneten be- stehenden rumänischen Nationalrates zu sein, bereit, die Übernahme der Regierungsgewalt im gegenseitigen Einvernehmen zu vollziehen

Demnach übergebe ich die Regierungsgewalt im Lande Buko- wina hiemit den genannten Herren Vertretern der rumänischen und ukrainischen Nation.

Semnat: Etdorf m. p., Semaka m. p., Spenu m. p., Onciul m. p. Bukovinaer k. k. Landesregierungspräsidium. Eing. 6. Nov. 1918
Zahl 12566 präz. a. d./Cz. 6./XI. 1918.

(ss) Indiscutabil.

Originalul în copie se află în arhiva prefecturii jud. Cernăuți.

XVII

Protestul locuitorilor din comuna Carapciu pe Ceremuş
contra deslăpîrei de România.

До всп. пана Clémenceau (Клеменсо), президента мирової конференції в Парижу і всп. пана Tardieu (Тарде), президента територіальної комісії.

Протест

против заміру відлучення одної часті Буковини і її злуки
з Польщею.

Ми, жителі громади Карачів над Черемошом протесту- ємо ці всі сили і рішучо против заміру відлучити нас від Бу- ковини і православного архієпископства з Черновець і злучити нас з польською державою, з котрою ми доси не мали ніяких зносин і з котрою ми і в будучности не бажаємо увійти в будь- які зносини.

Просимо Вас, пане президенте мирової конференції в Па- рижу і Вас пане, президенте територіальної комісії, взяти на- ше рішуче становище і волю в сій справі до відомости, через цю заявляємо, що ми бажаємо зістати при старій Буковині, котра злучила ся з Румунією, бо ми злучені з нашою бать- ківщиною (Буковиною) через старі звичаї, покровленем і од-

ною і тою самою вірою. Особливо бажаємо зістати в злуці з православною митрополією з Черновець, бо если би нас злучили з польською державкою, творили-б ми в ній лише малу групу православного віроісповідання і стратили би ми виспих духовних провідників, через що були-би ми присилувані зректи ся нашої прадідної віри.

На історичні, 560 літ за старі границі нашої батьківщини зважало й австрійське правительство що до адміністрації краю. В сій нашій батьківщині проживали ми завсїгди дуже добре, і тепер після злуки Буковини з Румунією почуваємо ся вдоволеними.

З сими короткими але важними висновками звертаємося до Вас всп. пане президент із просьбою, постарати ся про те, щоби зважали на наше бажанє і лишили і тепер нас в злуці з Буковиною, а не злучили нас з польською державою, бо ми ніколи собі такої злуки не бажали і не бажаємо.

З особливою почесною і поважанєм

Василь Цопа господар, Теодор Арборе господар, Стефан Арборе, Георгій Тірох, Георгій Завялець а.к., Василь Лазар, Николай Поповський, Дмитро Лазар, Софрон Цопа, Георгій Константинович учт., Іван Александрюк, Василь Гордовський, Ілія Юзеф, Александер Завялець, Николай Ракоча, Домніка Овчул, Іван Лека Іванів, Николай Курка Костів, Георгій Продай, Петро Марковський Андреїв, Семен Завялець Іванів, Іван Понич Василів, Іларіон Друмен, Николай Гаврилюк, Александер Гаврилюк, Александер Завялець Георгій, Михайло Курка Іванів, Александер Завялець Іванів, Михайло Марковський Андрія, Ілія Завялець Петрів, Александер Греку Іванів, Володимир Марянчук Николаїв, Петро Веренка Тодерів, Ілія Марко Івоїв, Кіряк Миглей, Доміціан Манковський, Андрій Марянчук, Деяк Марковський Александерів, Александер Марковський Ілія, Георгій Карп, Іларіон Кийван, Семен Кугек Таласій Липківський, Назарій Павлюк, Володимир Тірох, Василь Марянчук, Георгій Нучул, Ізидор Паланюк, Георгій Єремійчук, Кость Рибюк, Михайло Поповський, Дмитро Друмен, Симен Крепкий Іванів, Яків Продай Андреїв, Семен Чорногуз, Александер Опаец, Василь Косован Стефанів, Панкратій Корня, Корнелія Залковська Георгія, Євгенія Курка Стефанова, Кость Волошин, Еміліан Волошин, Назарій Ракоча, Кость Константинок Николаїб, Николай Опаец, Семен Завялець Ілія, Михайло Завялець, Стефан Максимчук.

XVIII.

Raportul Regimentului 3 Grăniceri asupra arestării arhiducelui Wilhelm.

5 Iunie 1919.

Comandantul Compănizei 2-a din Reg. 3 Grăniceri, Locot. Bănculescu, pleacă la 6 dimineața la Cosov (Galiția) însoțit de Sublocotenentul Theodorescu Mihai, spre a inspecta trupele sale, aflate în sectorul de pază respectiv.

La Cosov, plutonierul Ciubotaru raportează că e proiectată o

întrunire la casa comisarului Uhrin cu mai mulți deputați, între care și un oarecare Siclesy.

De la persoanele civile, de origine poloneză, primește informații că în comuna Jabia, satul Schea, la casa preotului Hlibowsky, se află persoane civile și o doamnă și că între aceste persoane, ar fi și Arhiducele Wilhelm de Habsburg, care poartă numele de Vasile Veșivan și ajutorul său Maiorul Veșirany cu soția sa.

Compania hotărăște a aresta pe acești suspecți din Jabia, cum de asemenea să aresteze și persoanele, ce vroiau să facă întrunirea la Cosov, între care se aflau: deputatul Siclesy, comisarul Uhrin și fostul ajutor Sublocot. Apanovici, Comandantul depozitului de muniții Jabia.

Cu această operație, la Jabia se însărcinează Sublocotenentul Theodorescu Mihai, care pleacă cu un detașament spre executarea însărcinării.

6 Iunie 1919.

În această zi, la ora 17, detașamentul se înapoiază cu însărcinarea îndeplinită, transportând pe Arhiducele Wilhelm.

7 Iunie 1919.

În ziua de 7 Iunie, Arhiducele este transportat la Colomea, însoțit de Comandantul compănii, Locot. Bănculescu.

De la Colomea Arhiducele este adus la Cernăuți, de unde este apoi transportat la București.

Sub pază a fost condus la Colomea, iar de acolo cu un tren special la Cernăuți, de unde a fost transportat cu celelalte trei persoane la București unde au fost predați M. C. G.

Arhiducele Wilhelm de Habsburg e în vârstă de 28 de ani și e vărul fostului împărat al Austriei, Carol.

XIX.

Raport confidențial asupra arestării arhiducelui Wilhelm la Jabie.

Fiind informat că fostul arhiduce Wilhelm de Habsburg Lothringen a fost arestat în ziua de 5 Iunie de către Grăniceri în Poșta și că va fi adus în Cernăuți,

am căutat să aflăm amănunte, punându-mă în contact cu d-l Lt.-Colonel Mihail și Marin Ionescu din Reg. 3 Grăniceri, cari în puține cuvinte mi-au spus că fostul arhiduce a fost arestat la Jabie de către Grăniceri, fără a-mi putea da alte detalii.

Fostul arhiduce și însoțitorii săi fiind adus la Cernăuți de către d-l Căpitan Dinculescu din Grăniceri după ce s-au luat de către Divizia locală toate măsurile de a fi instalat la Hotel Gottlieb din

str. Poștei, măsuri la care am fost pornit, am intrat în contact cu susnumitul domn Căpitan, care mi-a dat următoarele informații:

Fiind comandantul zonei în care a fost arestat fostul arhiduce, fusese în cunoștință că fostul arhiduce s'ar afla în împrejurimi travestit și acoperit de către populația ucraineană, care îi este foarte devotată.

D-l Căpitan Dinculescu a organizat urmărirea fostului arhiduce ajutat la atingerea scopului și de Polonezii locali, care și-au oferit serviciile lor.

În ziua de 5 Iunie a dat peste un automobil la marginea șoselei aflate nu departe de localitatea unde a fost prins fostul arhiduce.

Șoferul dupe oarecare ezitațiuni i-a comunicat D-lui Căpitan că fostul arhiduce lăsându-l cu mașina în șosea, i-a spus că se duce într-o localitate unde are niște afaceri.

În urma acestora D-l Căpitan a arestat pe șofer, trimițându-l cu automobilul la Comandament, iar pentru găsirea locului unde s'a ascuns fostul arhiduce, a trimis mai multe echipe. Una din ele, condusă de un domn ofițer a găsit pe fostul arhiduce și însoșitorii săi în casa preotului din comuna Jabie, aflată la 40 km depărtare de Colomea, în regiunea Kostovasia, localitate păduroasă.

Au fost arestați 1, fostul arhiduce de Habsburg-Lothringen zis Colonel Vasile Vășevani, zis Kriaz Stefanovici și cunoscut sub pseudonimul Cerus Hovska; 2. Adjutantul său, fostul căpitan de artilerie austriac Rubesch von Lariș cu soția sa Eugenia, ucrainean; 3. Poetul popular Petre Sekerek, deputat al radei ucrainene și 4. fostul Comisar al orașului Kosov, anume Uhrin, Ucrainean.

Toți cei de sus au fost aduși în ziua de 7 Iunie a. c., instalați în două camere dela Hotelul susarăt și pus sub strictă supraveghere până a două-zi dimineață când au fost permutați la Divizie, iar de acolo la 12.20, cu un tren special porniți la Marele Cartier General București.

Alți doi din foștii însoșitori ai fostului arhiduce și anume fostul subofițer Hapanovici și profesorul Ustianovici, un agitator bolșevic, implicat în delapidarea sumei de 500.000 coroane dela Narodnaia Cassa, împreună cu preotul și alții, au fost reținuți arestați la Comandament în Colomea, de unde probabil în urma cercetărilor făcute împreună cu șoferul ar fi fost înaintați la Marele Cartier General.

De reținut este că fostul arhiduce se bucură de o mare popularitate la Ucraineni și împreună cu Koko Vasilco și alții, ce lucrează înversunat pentru realizarea aspirațiilor iridentei ucrainene în toate ținuturile unde sunt Ucraineni.

Guvernul autorizând pe arhiducele Wilhelm-Habsburg și pe însoșitorii săi să plece la Kameneț Podolski prin Hotin sau Ataki s'a hotărât trimiterea prin Cernăuți sub escorta comisarului Hârlescu,

sunteți rugați ca împreună cu Comandamentul Div. respectivă să dați tot concursul necesar pentru transportul la frontieră și trecerea peste graniță, trimițându-l complet fără cheltuieli și necesitate.

XX.

Raport asupra călătoriei arhiducelui Wilhelm dela Cernăuți la Larga.

Conform delegației D=voastră de a conduce dela Cernăuți până la stația Larga pe Colonelul Vasil Vichiani (arhiducele Wilhelm de Habsburg) împreună cu suita sa care a venit de la București însoțit de comisarul special de Siguranță Constantin Hârlescu, am onoare a vă raporta următoarele;

Din gara Cernăuți am plecat în ziua de 7 Septembrie, ora 13.30 și am ajuns la gara Larga la ora 19, unde eram așteptați de locotenentul Nichita din Regimentul 29 Infanterie ca delegat al Diviziei 8-a și care ne-a spus că are ordin să ne însoțească până la punctul după Nistru Vornovița legat cu cale ferată cu Larga, atunci am plecat cu trenul spre acel punct acolo însă nu am găsit punct de trecere format și peste Nistru și Ucraina nu se află un sat sau vreo autoritate legală cărui să-i putem încredința persoanele escortate că în urma înțelegerii luate între noi trei adică Locot. Nichita, Comisar Hârlescu și subsemnatul am hotărât ca să venim din nou la gara Larga și a doua zi ca să conducem pe Colonel cu suita sa la punctul Ataki-Soroca, legat cu cale ferată și care se află în fața orașului Ucrainean Mogilev.

La ora 5 în ziua de 8 Septembrie 1919, am plecat cu trenul din Larga și la ora 9 am ajuns la Ataki și după ce am anunțat pe Căpitanul ucrainean al punctului Mogilev care a venit cu bărcile necesare la Ataki am predat după cum se vede din alăturatul proces-verbal persoanele care ne erau încredințate.

În să adaog că în timpul cât am stat în contact cu arhiducele s'au arătat foarte mulțumit de modul cum a fost tratat de autoritățile române în timpul cât a stat în România mulțumindu-ne până la ora de despărțire și autorizându-ne a transmite mulțumirile sale autorităților noastre superioare.

Anexez și o notă de conversație ce a avut loc în timpul conducerii între agentul însoșitor și arhiducele.

Cernăuți, la 10 Septembrie 1919.

XXI.

Procesul verbal de trecere peste frontieră a arhiducelui Wilhelm.

Astăzi 5 Septembrie 1919.

Noi, Constantin Hârlescu, comisar special în Direcțiunea Poliției și Siguranței generale din Ministerul de Interne, Alexandru C. Panaitescu, subșef de Serviciu special de Siguranță dela Subinspectoratul General de Siguranță din Bucovina și Anghel I. Tătăranu, subcomisar cl. I în Poliția punctului Ataki-Soroca.

În conformitate cu ordinul marelui Cartier General Nr. . . . din Septembrie 1919 și în baza delegației Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale de a trece peste frontieră persoane notate mai jos.

Constatăm că astăzi, ora 10, s'a trecut prin punctul Ataki-Soroca, predându-se autorităților militare ucrainene pe următorii:

D-nii 1. Colonel Vasile Veșivany, Arhiducele Wilhelm de Habsburg.

D-nii 2. Căpitan Eduard Saubich Lariemko;

3. Locotenent Nicolae Angrine Besgrichi, toți din armată;

4. Petre Chatitschike Danicof, deputat în rada Ucraineană;

5. D-na Eugenia Lariemko, soția căpitanului Lariemko.

Drept care am încheiat prezentul proces-verbal în triplu exemplar.

Comisar special (ss) Hârlescu

Subșef de serviciu special de Siguranță:

(ss) Panaitescu

Subcomisar cl. I-a (ss) Tătăranu

XXII.

Conversația arhiducele Wilhelm cu însoțitorul său asupra problemelor de actualitate.

Foarte bine dispus chiar după o noapte de nesomn și oboseala drumului dela București la Cernăuți, în condițiunile în care le-a făcut Colonelul Vasyl Veșivany (Arhiducele Wilhelm de Habsburg) a arătat toată bună voința sa în conversația ce am avut dela Cernăuți până la Ataki, punctul pe unde a fost trecut în Ucraina.

Întrebând cu ce impresie pleacă din România, Colonelul Vasyl Veșivany (Arhiducele Wilhelm de Habsburg) mi-a răspuns foarte stabil și cu multă bună voință, exprimându-și mulțumirea sa pentru felul cum a fost tratat tot timpul șederei sale în Regat. — Continuă apoi spunând că în Ucraina este foarte puțin cunoscută simpatia de care se bucură în țara Românească și mergând direct la Căminii

Podolski, la Marele Quartier Ucrainean, va expune Generalului Peșliura observațiunile sale din foloasele ce le ar trăge Ucraina fiind în legătură cu România. Ajutorul de muniție ce România a făcut Ucrainei precum și viitoare ajutoare ce vor urma să vie din România după spusele d-lui prim-ministru Brătianu, vor face ca legăturile dintre România și Ucraina să fie din cele mai solide la care dacă ar participa și Polonia ar face un zid de nepătruns contra spiritelor resvrăsite ce există în Rusia de Est.

Expunându-și apoi vederile sale asupra stărei de spirit din Rusia spune că după părerea sa acum este începutul sfârșitului Bolșevismului, și al aventurilor evrei Lenin și Troțki, cari pentru profiturile lor financiare ce pot avea din starea de dezorganizare a Rusiei caută ca prin orice mijloc să menșie starea actuală de este posibil întinderea microbului bolșevic chiar în vestul Europei pentru care avusese astfel ca agent de propagandă pe Bella Kuhn în Ungaria, care săptămânal făcea naveta între Budapesta și Moscova cu aeroplanul. Și chiar Lenin în ultimul timp a mers la Budapesta pentru întărirea lucrărilor bolșevice dintre Ungaria și Rusia.

Situația Colonelului Vasyl Veșivany (Arhiducele Wilhelm de Habsburg) o datorește în special, spune domnia sa unei convorbiri ce a avut cu primul ministru austro-ungar în timpul războiului mondial și căruia expunându-și vederile sale asupra situației Austriei adăugând că nu va mai putea continua cu oprirea diferitelor națiuni care formează conglomeratul austro-ungar, a avut ca urmare ca a doua zi un comunicat de primul ministru, să-l dea drept revoluționar și tulburător al liniștei statului. Fiind foarte democrat și cunoscând în deajuns poporul ucrainean luptând mult pentru cauza ucraineană l-a găsit că loc de refugiu și ca loc de unde putea să-și desvolte sentimentele sale democratice, și unde a fost primit cu gradul de colonel în armata ucraineană, pe când în Austria fusese numai căpitan.

Întrebând apoi dacă în timpul șederei sale în România a avut vre-o întrevvedere cu cineva din Familia Regală, mi-a răspuns că nu însă a scris o scrisoare Alteței Sale Regale Principele Carol a cărui sentimente le cunoaște ca fiind democratice având aceleași vederi ca ale sale.

Își arată multă admirație pentru soldatul român, grație căruia ordinea în Orientul Europei va fi restabilită asigurând că greutățile ce ni se fac la Conferința de pace vor avea un sfârșit împăciuitor în favoarea noastră.

Restul discuțiilor ce am avut cu Domnia Sa a fost asupra voiajurilor ce le-a făcut în Italia, America de Sud și Africa, istoriindu-mi cu foarte multă bunăvoință peripecțiile călătoriilor.

La despărțire a mulțumit tuturor personelor de față pentru deosebită atențiune ce i s'a arătat în tot timpul șederei sale în Regat

cum și persoanelor ce l-au însoțit pentru străduința ce au pus pentru a-i face călătoria mai agreabilă. Termină spunând că la restabilirea liniștei va mai veni încă odată în țară pentru a meage și la Mănăstirea Căldurașani unde a fost găzduit și de unde are amintiri frumoase.

Pentru conformitate
Eugenie Cordaș

XXIII.

Raport despre trecerea arhiducelui prin România.

Wilhelm de Habsburg împreună cu Petrusievici, fostul dictator al populației ucrainene și 61 militari cu familiile lor refugiați din Kamenet-Podolski, expediți cu drumul de fier de Divizia 8-a la Mărele Cartier General.

Pregătit în PDF de Cernăuțeanu
<http://regiunea-cernauti.blogspot.com>
Preluat de la:
<http://romaniacarnavalului.blogspot.com>